

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Bilecik Üniversitesi Yayınları

TÜRK-İSLÂM TARİHİNDE VE BATI'DA HZ. MUHAMMED ALGISI

SİRET SEMPOZYUMU -II-

**TÜRK-İSLÂM
TARİHİNDE VE BATI'DA
HZ. MUHAMMED ALGISI**

(30 NİSAN - 01 MAYIS 2011)

BİLECİK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
Sempozyum ve Konferanslar Serisi: 3

SİRET SEMPOZYUMU -II-
TÜRK-İSLÂM TARİHİNDE VE BATI'DA
HZ. MUHAMMED ALGISI
(30 NİSAN - 01 MAYIS 2011-Bilecik)

© 2011 Bilecik Üniversitesi Yayınları

Bu kitabın her türlü basım, yayın ve telif hakları Bilecik Üniversitesi'ne aittir. Bütün hakları saklıdır.

Kitabın tümü ya da bölümü/bölemleri Bilecik Üniversitesi'nin yazılı izni olmadan elektronik, mekanik a da diğey yollarla basılamaz, çoğaltılamaz ve dağıtılamaz.

© Cophyright 2011 by Bilecik University. All right reserved.

No part of this book may be printed, reproduced or distributed by any electronic, optical, mechanical or other means without the written permission of Bilecik University.

Nisan 2012

1000 adet basılmıştır.

ISBN:

978-605-61571-4-1

KAPAK TASARIMI:

B.Ü. Bilgi İşlem Daire Başkanlığı

BASKI VE CİLT:

SAKARYA Gazetecilik&Matbaacılık

Tel: (0228) 212 40 29 - BİLECİK

Bilecik Üniversitesi Yayınları

SİRET SEMPOZYUMU -II-

**TÜRK-İSLÂM
TARİHİNDE VE BATI'DA
HZ. MUHAMMED ALGISI**

(30 NİSAN - 01 MAYIS 2011)

Yayına Hazırlayan

Yrd. Doç. Dr. Tahsin KOÇYİĞİT

BİLECİK - 2012

Bu eser Bilecik Üniversitesi ve İslam Tarihçileri Derneği tarafından
30 Nisan-01 Mayıs 2011 tarihleri arasında düzenlenen “**II. Siret
Sempozyumu**” kapsamında sunulan bildirilerden oluşturulmuştur.
Eserdeki yazıların bilimsel sorumluluğu bildirileri sunan
akademisyenlere aittir.

SEMPOZYUM BİLİM KURULU

Prof. Dr. Azmi ÖZCAN (Başkan)
Prof. Dr. Mehmet ŞEKER
Prof. Dr. Hüseyin ALGÜL
Prof. Dr. Rıza SAVAŞ
Prof. Dr. Ahmet ÖNKAL
Prof. Dr. Abdulhalik BAKIR
Yrd. Doç. Dr. Tahsin KOÇYİĞİT

DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Azmi ÖZCAN (Başkan)
Prof. Dr. Mehmet ŞEKER
Prof. Dr. Rıza SAVAŞ
Prof. Dr. Mefail HIZLI
Doç. Dr. Adem APAK
Yrd. Doç. Dr. Tahsin KOÇYİĞİT

SEKRETERYA

Yrd. Doç. Dr. Tahsin KOÇYİĞİT

MÜZAKERECİLER

Prof. Dr. M. Ali KAPAR
Prof. Dr. M. Asım YEDİYILDIZ
Prof. Dr. İsmail Safa ÜSTÜN
Prof. Dr. İ. Hakkı ATÇEKEN
Prof. Dr. Mustafa DEMİR
Doç. Dr. Mustafa DEMİRCİ
Doç. Dr. Eyüp BAŞ
Doç. Dr. Salih PAY
Doç. Dr. A. İhsan KARATAŞ
Yrd. Doç. Dr. Saim YILMAZ
Yrd. Doç. Dr. Serdar ÖZDEMİR
Dr. Saadet MAYDAER
Dr. Galip ÇAĞ

KATILIMCILAR

AKGÜNDÜZ, Murat, (Doç. Dr., Harran Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, ŞANLIURFA)
ALGÜL, Hüseyin, (Prof. Dr., Uludağ Üniversitesi, BURSA)
APAK, Âdem, (Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi, BURSA)
ARSLANTAŞ, Nuh, (Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İSTANBUL)
ATALAR, M. Münir, (Prof. Dr., Gaziosmanpaşa Ü., Fen-Edebiyat Fak., TOKAT)
ATÇEKEN, İ. Hakkı, (Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, KONYA)
BAKIR, Abdulhalik, (Prof. Dr., Bilecik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, BİLECİK)
ÇAĞ, Galip, (Dr., Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, SAKARYA)
ÇETİN, Osman, (Prof. Dr., Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, BURSA)
DEMİR, Mustafa, (Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, SAKARYA)
DEMİRCİ, Mustafa, (Prof. Dr. Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, KONYA)
ERŞAHİN, Seyfettin, (Prof. Dr., D.İ.B. Din Hizmetleri Müşaviri, Londra-İNGİLTERE)
FAYDA, Mustafa, (Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Emekli, İSTANBUL)
HIZLI, Mefail, (Prof. Dr., Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, BURSA)
KAPAR, M. Ali, (Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, KONYA)
KARATAŞ, A. İhsan, (Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, BURSA)
KAZICI, Ziya, (Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İSTANBUL)
KOÇYİĞİT, Tahsin, (Yrd. Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fak., İZMİR)
MAYDAER, Saadet, (Dr., Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, BURSA)
ORUÇOĞLU, İlhami, (Dr., Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, BURSA)
ÖNKAL, Ahmet, (Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, KONYA)
ÖZCAN, Azmi, (Prof. Dr., Rektör, Bilecik Üniversitesi, BİLECİK)
ÖZDEMİR, Serdar, (Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, SAKARYA)
PAY, Salih, (Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, BURSA)
SARIÇAM, İbrahim, (Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, ANKARA)
SAVAŞ, Rıza, (Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İZMİR)
ŞEKER, Mehmet, (Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İZMİR)
ÜSTÜN, İsmail Safa, (Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İSTANBUL)
YEDİYILDIZ, M. Asım, (Prof. Dr., Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, BURSA)
YILMAZ, Ahmet, (Başmüfettiş, Diyanet İşleri Başkanlığı, ANKARA)
YILMAZ, Saim, (Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, SAKARYA)

SUNUŞ

Son iki yüz yıldır yaşanan ve adına "Modernizm" denilen bir olgunun içinde bulunmaktayız. Bir bakıma bu modernizm, bu bilim ve teknoloji çağı bize insan hayalinin bile zorlanacağı pek çok kolaylıkları da getirmiştir. Yaygın deyişle kuş gibi uçmayı, balık gibi yüzmeyi öğretmiştir ama ne yazık ki insan gibi yaşamayı giderek kaybetmekteyiz. Sadece kendi adımıza değil bütün insanlık adına, bütün tarih adına bizim yeniden dünyaya, insan gibi yaşamayı takdim etme sorumluluğumuz var ve bu sorumluluğu elbette ki kaynağından itibaren yeniden arz etmek durumundayız.

Tarihin pek önem vermediği küçücük bir kasabada yetim, ümmî ve savunmasız bir insandı Hz. Muhammed (s.a.v). Yanıbaşındaki Bizans ve Sasanî imparatorluklarına rağmen ve otuz senede bütün Hicaz yarımadasına ve yüz senede Türkistan'a uzanan bir coğrafyada sadece dağları taşları değil gönülleri de nakşederek bir medeniyet tesis eden Hz. Muhammed'i anlamak, yaklaşık on beş asırdır insanların, müminlerin veya gayrimüslimlerin üzerinde durdukları peygamber algısını ortaya koymak gerçekten mühim bir meseledir. Bu konudaki çalışmalar yüzyıllardır sürmekte olup, son yıllarda daha da artmış görünmektedir.

Bilecik Üniversitesi olarak İslâm Tarihçileri Derneği ile birlikte, her neslin O'nu yeniden anlamaya çalışmasına hizmet etmek gayesiyle, bu sahada büyük katkıları olacağını düşündüğümüz bir ilmî toplantıya ev sahipliği yapmanın onurunu yaşamaktayız.

Değerli bilim adamlarının katkılarıyla yapılan "*Türk-İslâm Tarihinde ve Batı'da Hz. Muhammed Algısı*" sempozyumunun gerçekleşmesinde, başta İslâm Tarihçileri Derneği olmak üzere emeği geçen herkese şükran borçluyuz. Sempozyum bildirilerinin yayımlanmasını Bilecik Sakarya Gazetesi büyük bir kadirşinaslıkla üstlendi. Bu itibarla Sayın Şadi Erdal ile Mücahid ve Mehmet Erdal Beylere de teşekkür ederiz.

Prof. Dr. Azmi ÖZCAN
Bilecik Üniversitesi Rektörü

İÇİNDEKİLER

TAKDİM	3
AÇILIŞ KONUŞMALARI.....	5
Doç. Dr. Adem APAK <i>İslam Medeniyetinde Hz. Muhammed'in Yeri</i>	9
Prof. Dr. Hüseyin ALGÜL <i>Ashab-ı Kiram'da Hz. Muhammed Algısı</i>	15
Prof. Dr. Abdulhalik BAKIR <i>Hz. Ali'nin Söz ve Şiirlerinde Hz. Peygamber Sevgisi ve Tanımı</i>	33
Dr. İlhami ORUÇOĞLU <i>Modern Dünyada Hz. Peygamberi Anlamak</i>	41
Prof Dr. İbrahim SARIÇAM <i>Hz. Muhammed Hakkında Oryantalist Yaklaşımlara Oryantalist Cevaplar</i>	53
Ahmet YILMAZ <i>Müsteşrik Edward Sell'in Hz. Muhammed'in Askeri Faaliyetlerine Yaklaşımı – İlk Seriyyeler ve Nahle Seriyyesi Örneği</i>	65
Prof. Dr. Rıza SAVAŞ <i>"İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasarrufu" Kitabı Üzerine Kısa Bir Değerlendirme</i>	81

Doç Dr. Nuh ARSLANTAŞ <i>İslam ve Yahudi Tarihi Kaynakları Bağlamında Ortaçağ Yahudilerinde Hz. Muhammed Algısı</i>	109
Prof Dr. Seyfettin ERŞAHİN <i>Afroamerikan Müslümanların Hz. Muhammed Algısı Üzerine Hz. Muhammed'in Kişisel ve Toplumsal Özelimizde Algılamaya Bir Örnek.....</i>	125
Prof. Dr. Ziya KAZICI <i>Osmanlı Kültüründe Hz. Muhammed.....</i>	141
Prof. Dr. Mefail HIZLI <i>Mahkeme Sicillerine Yansıyan Hz. Peygamber Sevgisi</i>	151
Doç. Dr. Murat AKGÜNDÜZ <i>Osmanlı Padişahlarında Peygamber Sevgisi</i>	161
KAPANIŞ KONUŞMALARI	184
SEMPOZYUM VE ETKİNLİKLERDEN GÖRÜNTÜLER	187

TAKDİM

Elinizdeki kitap, Bilecik Üniversitesi Rektörlüğü ile İslâm Tarihçileri Derneği'nin birlikte tertip ettiği ve 30 Nisan - 01 Mayıs 2011 tarihleri arasında Bilecik Üniversitesi Konferans Salonunda sunulan, Siret Sempozyumu -II- "*Türk-İslâm Tarihinde ve Batı'da Hz. Muhammed Algısı*" konulu bilimsel faaliyetin tebliğleri ve müzakerelerinin bir araya getirilmiş hâlidir. Ülkemizin değerli ilim adamlarının iştirak ettiği bu sempozyuma, açılış ve değerlendirme oturumları dışında beş müstakil oturum tahsis edilmiştir. Müzakere yöntemi olarak her tebliğin ardından salonda bulunan tüm dinleyicilere -imkân ölçüsünde- soru sorma fırsatının tanınması, sadece oturumlara canlılık getirmekle kalmamış, aynı zamanda yalnız uzmanların değil farklı kişilerin katkısının sağlanması bakımından da yararlı olmuştur.

Sempozyum'da Hz. Peygamber'in anlaşılmasında sünnetin yeri ile İslâm kültüründe Hz. Muhammed sevgisi ve bu sevginin tezahürleri, İslâm kültüründe ve Türklerde Hz. Muhammed ve Türklerde peygamber sevgisi, müsteşriklerin Hz. Peygamber telakkileri ve bunlar hakkındaki değerlendirmeler, diğer din ve kültürlerde Hz. Muhammed algısı, Oryantalist araştırmacıların yanı sıra Yahudi kaynaklarında ve Afroamerikan müslümanlarında Hz. Peygamber tasavvurları, Osmanlı kültüründe Hz. Muhammed konularında tebliğler sunulmuş ve her oturumun sonunda müzakereler yapılmıştır. Sempozyumun genel bir değerlendirmesinin yapıldığı son bölümde ise, Hz. Peygamber'in doğru anlaşılması ve onunla ilgili ilmî ve kültürel çalışmalara olan ihtiyaç bir kere daha vurgulanmış, sadece Müslümanların değil, diğer din ve kültürlerle mensup olanların Hz. Peygamber tasavvurlarının da araştırılmasının lüzumu dile getirilmiştir.

Sempozyum'da sunulan tebliğler ve oturumların sonunda yapılan müzakereler kitaplaşırken; her oturum müstakil bir bölüm olarak değil, sempozyumdaki sunuş sırasına göre kitapta yer almıştır.

Ertuğrul Gâzi'nin tohumunu attığı ve Şeyh Edebâlîlerin, Osman Gazilerin, Tursun Fakıların, Savcı Beylerin yeşerttiği, altı asırlık Cihan Devleti Osmanlı çınarının kök saldığı, ecdad yadigârı Bilecik toprakları bu sefer, Hz. Peygamber'in bir sempozyumla anıldığı ilmî bir şölene ev sahipliği yapmıştır.

Sempozyumun hazırlık safhası, gerçekleştirilmesi ve kitaplaştırılarak ilim dünyasına sunulması hususunda Bilecik Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. Azmi ÖZCAN hocamıza himayeleri ve sağladıkları desteklerden dolayı şükranlarımızı arz ediyoruz. Ardından, sempozyumun mimarı İslâm Tarihçiler Derneği Başkanı Prof. Dr. Mehmet ŞEKER hocam başta olmak üzere, Dernek Yönetim Kurulu üyelerini, mensuplarını ve ülkemizin değişik şehirlerinden organizasyona iştirak eden değerli ilim adamlarını da saygıyla anmak gerekir.

Ayrıca, organizasyonun başarı ile gerçekleşmesinde başından beri büyük emek sarf eden Bilecik Üniversitesi'nin akademik ve idari persone-line, müzakerelerin dökümünü yapma zahmetinde bulunan değerli meslektaşımız Yrd. Doç. Dr. Refik ARIKAN'a ve Bilecik Üniversitesi İİBF öğrencisi genç kardeşimiz Ahmet KARATAŞ'a emeklerinden dolayı teşekkür ediyoruz. Son olarak da, Hz. Peygamber'e duydukları derûnî muhabbetin bir göstergesi olarak iki gün boyunca konferans salonunu dolduran değerli Bilecik halkına ve kıymetli yöneticilerine selam, saygı ve şükranlarımızı sunuyoruz.

24 Kasım 2011
Yrd. Doç. Dr. Tahsin KOÇYİĞİT
İslâm Tarihçileri Derneği Sekreteri

AÇIŞ KONUŞMALARI

Prof. Dr. Mehmet ŞEKER (İslâm Tarihçileri Derneği Yönetim Kurulu Başkanı)

Çok değerli Rektörüm, Sayın Cumhuriyet Başsavcım, sevgili meslektaşlarım, hanımefendiler, beyefendiler, hepinizi saygıyla selamlıyorum. Bilecik Üniversitesi Rektörlüğü ile İslâm Tarihçileri Derneği'nin müştereken organize ettikleri bu ilmî toplantımıza hepiniz hoş geldiniz, safâlar getirdiniz.

Geçen yılın Ekim ayında İslâm Tarihçileri Derneği'nin İstanbul'da İSAM'la birlikte düzenlediği bir sempozyumda "Türkiye'de Siyer Yazıcılığı" konusu ele alındı. Bu toplantı akademik çevrelerde oldukça ses getirdi. Hakikaten bizler de çok yararlı olduğunu gördük. Bundan söz edince, Sayın Rektörümüz benzeri ama ondan daha mütevazı bir toplantıyı Bilecik'te yapabilir miyiz diye bir teklifte bulundu. Memnuniyetle diyerek, emir telakki ettik. İşte bugün huzurunuzda getirdiğimiz bu toplantı böyle bir talebin sonucunda ortaya çıktı. Elbette Hz. Peygamber'i anlamak yaklaşık on beş asırdır insanların, müminlerin veya gayrimüslimlerin üzerinde durdukları peygamber algısını bütün sarahatiyle ortaya koymak gerçekten zor. Bu konudaki çalışmalar yüzyıllardır sürmekte olup, son yıllarda daha da artmış görünmektedir. Gerçi, XVIII. yüzyılda benzeri araştırmalar hızlandı. XIX. yüzyılda da muhtelif çalışmaları görüyoruz ama XX. yüzyıl beklenenin altında seyretti. Ben tahmin ediyorum ki, XXI. yüzyıl bu konuda çok daha hızlı, çok geniş çalışmaların yapılacağı bir yüzyıl olabilir. Bunun örnekleri de gün geçtikçe artmaktadır.

Türkiye'de yaklaşık yirmi yıldır devam etmekte olan Kutlu Doğum Haftaları vesilesiyle halka yönelik çeşitli genel toplantılar yapılmaktadır. Konferanslar, paneller düzenlenmektedir. Ancak, bunların akademik seviyesini biraz daha yükseltmek gerekir. Biz bu düşünce ile bu kutlamalara mütevazı bir katkıda bulunmayı hedefledik. Elbette, "Türk-İslâm Tarihinde ve Batı'da Hz. Muhammed Algısı"ından söz ederken meselenin farklı yönlerini hesaba katmalıyız. İşte bu sempozyumda bunlara dair bazı örnekler ortaya koyulacak, inşallah. Onun için hazırlık sürecinde bu konuda uzman olan

arkadaşlarımıza ricada bulunduk. Bunu çok fazla yaymadık, yayıldığı zaman belki çok talep olacaktı. Ama biz böyle bir genel, bilimsel bir toplantı yerine daha özel bir bilimsel toplantı yapmayı düşündüğümüz için, bugün hakikaten özel konular ve özel tartışmalar huzurlarınıza gelecek.

Bu toplantının organizasyonunda, hazırlanmasında başta Sayın Rektörümüz olmak üzere Bilecik Üniversitesi çalışanlarının büyük katkıları ve emekleri oldu. Ben huzurlarınızda onlara şükranlarımı sunuyorum. Gerçekten bizi hiç üzmedikleri gibi sevindirdiler. Her bakımdan bize çok iltifat, ikram ve itibar gösterdiler. O yönden Sayın Rektörümüze ve ekibine ben şükranlarımı arz etmek istiyorum. Ayrıca bizim tekliflerimizi kabul ederek, hazırlık yapmak üzere tebliğleri kabul eden meslektaşlarımıza da huzurlarınızda ayrıca teşekkür etmek istiyorum. Uzun yollar katederek, kendi mesailerini ve çalışmalarını bırakarak buraya kadar gelme zahmeti gösteren meslektaşlarımız var aramızda. Bu toplantının hazırlığı sırasında organizasyonun sekreteryasını yürüten genç arkadaşım Yrd. Doç. Tahsin KOÇYİĞİT'e de teşekkür etmek istiyorum, çok emekleri geçti.

Prof. Dr. Azmi ÖZCAN (Bilecik Üniversitesi Rektörü):

Kıymetli hocalarımız, değerli meslektaşlarımız ve sevgili öğrencilerimiz. Bilecik Üniversitesi kurulduğundan beri, akademik pek çok faaliyet içerisinde bulundu. Bunlardan sonuçları itibariyle, büyük katkıları olacağını düşündüğümüz yeni bir ilmî toplantıyı, İslâm Tarihçileri Derneği ile birlikte yapıyoruz. Heyecanlıyım, çünkü misafirlerimiz arasında benim hocalarım, beraber çalıştığımız meslektaşlarım da var. Bu durum insana ayrı sorumluluk da yüklüyor. Bu vazifeyi ifa etmek zorundayız. Son iki yüz yıldır modernizm denilen bir zaman içinde debeleniyoruz. Bir bakıma bu, modernizm, bu bilim çağı, teknoloji çağı bize insan hayalinin bile zorlanacağı pek çok kolaylıkları getirdi. Yaygın deyişle kuş gibi uçmayı, balık gibi yüzmeyi öğretti. Ama ne yazık ki insan gibi yaşamayı giderek kaybediyoruz. Sadece kendimiz adına değil bütün insanlık adına, bütün tarih adına bizim yeniden insanlığa, insan gibi yaşamayı takdim etme sorumluluğumuz var ve bu sorumluluğu elbette ki kaynağından itibaren yeniden insanlığın takdirine arz etmek zorundayız.

Bir gün tarihte kaydı dahi pek bilinmeyen küçük bir yerleşim yerinde, kırk yaşlarında, biraz yorgun, biraz endişeli bir adam çıkageldi. Tanıyanları ona sordular: "Bu hâlin nedir?" Öyle şeyler anlattı ki bunu anlatan insan herhalde kendisinde değil, herhalde benliğini kaybetmiş denilirdi. "Dün gece yalnız başıma düşünüyordum. Kendisine Cebrail diyen bir melek geldi. Allah'tan vahiy getirdiğini söyledi. Ben de onun yüküyle sarsıldım, o yüzden yorgunum, bitkinim." dedi. Dünyanın herhangi bir yerinde, herhangi bir topluluğunda böyle bir manzara yaşansa, herhalde böyle bir insanın hasta olduğunu söylerler. Ama ona inandılar ve bütün tarih inandı, bütün insanlık inandı. "O söylüyorsa doğrudur" dendi.

Demek ki burada bir sır var insanlığın başlayacağı yer burası. Çünkü o insan kendisinden önceki hayatında "Emin" vasfıyla tanınır ve iman ondan sonra gelir. Bizim de unuttuğumuz "Emin" olma vasfıdır. Elimizden ve dilimizden, genel anlamda bütün benliğimizden başkalarının "Emin" olabileceği bir tablo ortaya koyamadık. Çünkü kirli musluktan temiz su içilmiyor. Ne yazık ki, kirliyiz ve kirli olduğumuzu hepimiz teslim edeceğiz ki temizliğe başlayalım. Önümüze yeni mabudlar, yeni elçiler koyduk. O'nu çocuklarımıza, ailemize, toplumumuza, kendimize iyi anlatamadık.

Esasında, biz bu insana inandığımız için Kuran-ı Kerim'e inandık. Önce ona inandık, sonra onun getirdiği Allah'ın kelamına inandık fakat sonra aklımıza o kadar çok güvendik ki, kendimizden o kadar güven duyduk ki, onu sorgulamaya başladık ve önümüze yeni ölçüler olarak zamanı, modernizmi seçtik. Her şey gibi inancımızı da zamana ve modernizme uydurmaya çalıştık.

Şöyle bir düşünelim, XIX. yüzyılda "İslâm ve Modernizm", "İslâm ve Liberalizm", "İslâm ve İlerleme" gibi arayışlardan, aklınıza ne gelirse gelsin tamamının da amacı birincisini ikincisine uydurma çabalarıdır. Sanki uydurduğumuz zaman dünyayı yeniden kuracakmışız gibi. Yaşanan tablo zaten ortada. Beş on saniyelik tefekkür aslında her şeyin özü. Yeryüzünde ne kadar kan, gözyaşı, zulüm olan yer var ise hepsi bizim topraklarımız. Maalesef, işin kolay tarafı "Bunu başkaları yapıyor" deyip, işin içinden kurtulmaya çalışmaktır. Eğer sizin toprağınız, sizin şehriniz buna uygun olmasa bunu yapabilirler mi? Biz burada, âdeta "Tarihin sıfır noktasındayız". Bu emaneti korumak da bizim sorumluluğumuzdur diyoruz.

Değerli hocalarımız yoğun programlarına rağmen konunun ve bu bölgenin hatırıyla bu güzide programı kısa zamanda biraraya getirdiler ve takdim edecekler. Hayırlı bir vesile ile de buluştuk. Kısmetse yarın Üniversitemiz Uluçınar Camii'nin temel atma töreni yapılacaktır. Programın hemen sonrasında ve ümit ediyorum ki sorumluluk bahsinde bize düşen ne varsa bir nebze katkıda bulunabileceğiz. Bu itibarla Sayın İslâm Tarihçileri Derneği Başkanı Sayın Prof. Dr. Mehmet ŞEKER hocamıza ve değerli ekibine, meslektaşlarıma, genç arkadaşlarıma tek tek teşekkür ediyor, saygılar sunuyorum.

İSLÂM MEDENİYETİNDE HZ. MUHAMMED'İN (SAV) YERİ

*Doç. Dr. Âdem APAK**

Yüce Allah, insanı en mükemmeli olarak yaratmıştır. Fakat bu mükemmelliğine rağmen insan, ilahî hitaba doğrudan muhatap olacak yapıya da sahip değildir. Bu sebeple Allah, onların arasından seçtiği peygamberleri kendisiyle kulları arasındaki irtibatı kurmak ve emirlerini açıklamakla görevlendirmiştir.

Bütün peygamberler, Allah'ın emir ve nehiylerini O'nun kullarına ulaştırmak ve onlara doğru yolu göstermekle görevlendirilmiş hidâyet elçileridir. Son peygamber Hz. Muhammed (sav) de, ümmetine Allah'ın istediği şekilde yaşamaları için gerekli bilgileri uygulamalı olarak aktarmıştır. Çünkü her peygamber gibi onun da iki temel görevi vardı: Tebliğ ve beyan.

"Ey Peygamber, Rabbinden sana indirileni tebliğ et, eğer bunu yapmazsan, O'nun elçiliğini yerine getirmemiş olursun." (Mâide, 5/67).

"İnsanlara, kendilerine ne indirildiğini açıkça anlatasın diye sana da Kur'ân'ı indirdik". (Nahl, 16/44).

Peygamber Efendimiz (sav) vahiy yoluyla Allah'tan aldığı Kur'ân âyetlerini, görevi gereği, insanlara sadece ulaştırmakla kalmamış, aynı zamanda onları açıklamıştır. Peygamberimizin tebliğ görevi evrensel olduğu için, açıklamaları da ona uygun bir çerçeve ve nitelikte gerçekleşmiştir. Bu anlamda sünnet, Kur'ân'ın evrensel planda Hz. Peygamber tarafından yorumlanması demektir.

* Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

Sünnet, Hz. Peygamber'den (sav) Kur'ân-ı Kerîm dışında sadır olmuş her türlü söz, fiil ve takrirlerden oluşmaktadır. Şer'î delillerin ikincisi olan sünnetin tarifinde "peygamberlik", vazgeçilmez unsurdur. Buna göre, Rasûl-i Ekrem'in (sav) peygamberliğinin başlangıcından vefatına kadar, Kur'ân dışında söylemiş olduğu her söz veya yaptığı her fiil sünnet içinde yer alır.

Kur'ân-ı Kerîm'in eksiksiz, yeterli olmasına ve dinimizin de ikmal edilmiş bulunmasına rağmen, sünnetin ifade ettiği bir yorum ve anlatıma ihtiyaç duyulduğu muhakkaktır. Yüce kitabımızın yeterli, açık ve açıklayıcı oluşu elbette bir hakikattir. Ancak onun bu niteliklerine rağmen, muhatapları olan insanların anlayış seviyeleri farklı olduğu için, onu tek tek doğru olarak anlayıp kavramaları mümkün değildir. Diğer taraftan, sorumluluk için duymak değil, anlamak gerekmektedir. İnsanlar, anlamadıkları şeylerden sorumlu tutulamazlar. Bu sebeple kim, neyi anlamak ihtiyacında ise, ona onu anlatmak lazımdır. En iyi, en güzel, en doğru açıklamayı da elbette Kur'ân âyetlerini tebliğ eden Peygamber yapacaktır. Yine ifade edelim ki, onun açıklamaları, hiçbir zaman Kur'ân'ın eksik, yetersiz ve kapalı olduğu anlamına gelmez.

Müslümanları geçmiş din mensuplarından ayıran en önemli hususiyetlerden biri, kendilerine gönderilen kitapla birlikte, bu kitabı hayatında tatbik eden Peygamber'in (sav) yaşantısını sahih biçimde muhafaza etmeyi başarmış olmasıdır. Kendilerine kitap verilen önceki ümmetler bunu başaramadıkları için onların kitapları, dolayısıyla da dinleri tahrif olmuştur. Nitekim Tevrat ve İncil'in gereği gibi muhafaza edilemeyişinin en önemli sebebi, bu kitapların indirildiği Musa (as) ve İsa (as) peygamberlerin hayatlarının, yani dinin pratiğinin sağlıklı bir şekilde aktarılamayışıdır. Hz. Muhammed (sav) bu gerçeğin farkında olarak vasiyet kabilinden ashâbını şu sözleriyle uyarmıştır: "Size iki şey bırakıyorum, onlara sımsıkı sarıldığınız sürece yolunuzu şaşır-mayacaksınız: Kur'ân ve Sünnet" (Malik b. Enes, *Muvattaa*, Kader, 3). Kur'ân-ı Kerîm'de bu hususu defâatle dile getirmiştir:

"De ki, siz gerçekten Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok esirgeyici ve bağış-layıcıdır. De ki, Allah'a ve Peygamber'e itaat edin! Eğer aksine giderlerse, şüphe yok ki Allah kâfirleri sevmez." (Âl-i İmrân, 3/31-32)

“Allah’a ve elçisine itaat edin ki, merhamet olunasınız.” (Âl-i İmrân, 3/132)

“Kim peygambere itaat ederse Allah’a itaat etmiş olur. Kim de yüz çevirirse, biz seni onlara bekçi olarak göndermedik.” (Nisâ, 4/80)

“Ey iman edenler! Peygamber sizi, size hayat verecek şeylere davet ettiği zaman, Allah’a ve Resul’e icabet edin. Ve bilin ki Allah, kişi ile kalbi arasına girer. Ve siz kesinkes O’nun huzurunda toplanacaksınız.” (Enfâl, 8/24).

“De ki: Allah’a itaat edin; Peygambere de itaat edin. Eğer yüz çevirerseniz şunu bilin ki, Peygamberin sorumluluğu kendine yüklenen, sizin sorumluluğunuz da size yüklenendir. Eğer ona itaat ederseniz, doğru yolu bulmuş olursunuz. Peygambere düşen, sadece açık açık duyurmaktır.” (Nûr, 24/54)

“Ey iman edenler! Allah’a itaat edin, Peygambere itaat edin ve sizden olan emir sahibine de itaat edin. Eğer herhangi bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz; Allah’a ve âhiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah ve Rasûlü’ne arz edin. Bu, daha iyidir ve sonuç bakımından da daha güzeldir.” (Nur, 24/59)

"Kim Rasûl'e itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur, kim de yüz çevirirse seni onlara bekçi ol diye göndermiş değiliz" (Nisa, 4/80). Bir başka âyette de "Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin. Allah'a karşı gelmekten sakının." (Haşr 59/7).

Yine Kur’ân’da Hz. Peygamber’e (sav) itaatın yanı sıra, onun hükmüne razı olmak da bir iman meselesi haline getirilmiştir:

"Hayır! Rabbine andolsun ki onlar, aralarında çıkan anlaşmazlıklarda seni hakem yapıp, sonra da verdiği hükme, içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın, tam bir teslimiyetle boyun eğmedikçe iman etmiş olmazlar" (Nisâ, 4/65).

“Allah ve Resulü, bir işe hükmettiği zaman, mü’min bir erkek ve mü’min bir kadın için o işte kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur. Kim Allah’a ve Resulüne isyan ederse, artık gerçekten o apaçık bir sapıklığa düşmüştür.” (Ahzâb, 33/36).

Kur'ân'da da işaret edildiği gibi Yüce Allah ile birlikte kendisine itaat edilmesi şeref ve mertebesi Hz. Muhammed'den (sav) başka dünyada başka hiçbir kişiye verilmiş değildir. Hz. Peygamber'i (sav) bu üstün mertebeye yücelten unsur ise, O'nun Allah'tan aldığı yetki ile hayatı boyunca Kur'ân'ın canlı bir örneği olarak ortaya koyduğu sünnetidir. O'nun sünneti, müminler için en güzel örnektir: "And olsun, Allah'ın Rasûlü'nde, Allah'a ve âhiret gününe kavuşmayı uman, Allah'ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır" (Ahzâb 33/21).

Hız. Peygamber'in (sav) sünneti sıradan bir insanın din yorumu değil, vahye doğrudan muhatap olan bir yüce şahsiyetin her daim Allah'ın kontrolünde olmak kaydıyla ortaya koyduğu prensipler manzumesidir. Bu sebeple sünnet, dinî deliller hiyerarşisinde Kur'ân-ı Kerîm'le birlikte yer alır. Başka bir ifadeyle Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnet, bütün dinî delillerin esas dayanağı olan iki asıl, yani kaynaktır. Bu hususu vurgulama sadedinde Allah Rasûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Dikkat ediniz! Bana Kitap ve onunla birlikte bir benzeri verildi." (Ebû Dâvûd, *Sünne*, 6; Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, IV, 131). İslâm âlimleri Hız. Peygamber'in (sav), "Bana Kur'ân ve bir benzeri verildi" sözüyle kastettiğinin sünnet olduğu hususunda hemfikirler. Hız. Peygamber'in (sav) sünnetinin de bir nevi vahiy ürünü olduğu hususu başka bir rivâyette şöyle ifade edilmektedir: "Cibril, Hız. Peygamber'e Kur'ân'ı indirdiği gibi Sünnet'i de indirirdi." (Dârimî, *Mukaddime*, 49). Bu sebeple, Sünnet'in Kur'ân ile ortak yönü olarak, her ikisinin de vahiy ürünü oluşu gösterilir. Sünnetin şer'i bir delil oluşu, yani dinî hükümler için bir kaynak oluşunda hiçbir şüphe yoktur. Nitekim Allah Rasûlü (sav), Sünnet'i göz ardı etmek isteyen yahut onun delil oluşunu kabul etmeyenleri de şiddetle uyarmaktadır: "İçinizden hiçbirinizi benim bir emrim veya yasağımı duyduğu vakit, 'Biz anlamayız, bize Kur'ân'daki helal ve haramlar yeter' derken görmeyeyim!" (Ebû Dâvûd, *Sünne*, 5).

Hız. Peygamber'in (sav) Sünnet'i, bütün İslâm tarihi boyunca âlimler tarafından daima dinin en önemli iki kaynağından biri olarak kabul edilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de anlaşılamayan bir âyetle karşılaşılması durumunda, ilk olarak Hız. Peygamber'in (sav) bu konuda bir açıklamasının olup olmadığı araştırılmıştır. Dolayısıyla Kur'ân'ın ilk müfessiri Allah Rasûlü'dür. O'nun bu görevine, Kur'ân-ı Kerîm'de de işaret edilmektedir: "İnsanlara, kendilerine

indirileni açıklaman ve onların da (üzerinde) düşünmeleri için sana bu Kur'ân'ı indirdik." (Nahl 16/44).

Sünnetin Kur'ân-ı Kerîm'i açıklamak dışındaki ikinci bir vazifesi, dinin Kur'ân'da yer almayan emir ve yasaklarını bildirmesidir. Sünnetin bu yönü, diğer birçok özelliğine nazaran çok daha belirgindir. Çünkü dinin özünü oluşturan ibadetler ve diğer konularla ilgili birçok meselenin hükmü bizzat Allah Rasûlü (sav) tarafından belirlenmiştir. Öyle ki, Müslümanların gündelik hayatlarında karşı karşıya oldukları birçok meselenin hükmünün yer aldığı fıkıh kitapları, bu sebeple en önemli referanslarını Hz. Peygamber'in (sav) sünnetini teşkil eden hadislerden almaktadır. Öyle ki, klâsik yahut modern hiçbir fıkıh âfîmi, herhangi bir mesele hakkında hüküm vermede Hz. Peygamber'in (sav) sünnetinden bigâne kalamaz. Aslında sadece bu gerçek bile tek başına Sünnet'in dindeki yeri ve ehemmiyetini açıklamaya kâfidir. Eğer Hz. Peygamber'in (sav) sünnetinin dinde yeri olmasa ve din sadece Kur'ân-ı Kerîm'den ibaret bulunsaydı, İslâm dini son derece kısır, çok dar bir alanı kapsayan, dolayısıyla hayatın bütün alanlarına hitap etmekten uzak, netice olarak da kısa zaman içinde yok olmaya mahkûm biçimde ortaya çıkmış olurdu. Oysa dine hayatın her alanına hitap etme imkânını ve iddiasını kazandıran şey, bizzat bu hayatın içinde yer alan, dini hayatın içinde yaşayan ve karşılaşılacak muhtelif problemlere çözüm üreten Hz. Peygamber'in tüm yaşamının bir hûlasası olan Sünnettir.

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse, Kur'ân-ı Kerîm'le birlikte Hz. Peygamber'in (sav) sünneti, İslâm toplumunun bin dört yüz yıldır ayakta duran bünyesinin omurgasını oluşturmaktadır. İkisinden birisinin eksik olması halinde bu bünyenin hayatîyetini sürdürmesi mümkün değildir. Bu yüzden Müslümanlar tarihin her döneminde Kur'ân'a atfettikleri değeri Hz. Peygamber (sav) ve onun sünnetine de atfetmişler, ikisini bir bütünün ayrılmaz parçaları olarak görmüşlerdir. Modern dönemde İslâm dünyasının karşılaştığı ve yüzleştiği çok ciddi problemlere rağmen Sünnet, Müslümanları ayakta tutan en önemli iki birleştirici unsurdan biri olmaya devam etmektedir.

ASHÂB-I KİRÂM'DA HZ. MUHAMMED (sav) ALGISI

*Prof. Dr. Hüseyin ALGÜL**

Değerli İlim-Adamı Âdem Apak Hoca, bize Kur'ân ve Sünnet'in İslâm kültür ve medeniyetindeki önemine değindi. Ben de bu konunun devamı mahiyetinde Kur'ân ve Sünnet değerlerini bize nakleden Asr-ı Saâdet neslinin (muhâcirler ve ensârın) İslâm kültür ve medeniyetindeki yerinden ve genel olarak Ashâb-ı Kirâm'da Hz. Muhammed (sav.) algısından bahsedeceğim. Konuya “Asr-ı Saâdet ve Ashâb” hakkında kısa bilgi vererek başlamak uygun olacaktır.

Arapça bir kelime olarak **asr**, “devir, zaman, çağ”, **saâdet** ise “mutluluk, bahtiyarlık” anlamına gelmektedir. Resûl-i Ekrem'in (asm.) yaşadığı döneme, “Asr-ı Saâdet: mutluluk devri, kutlu zaman dilimi, insanların en bahtiyar olduğu çağ” denilmektedir.¹ Bu tabirin Hz. Peygamber'in (sav.) “kendi asrında yaşayan müslümanları insanların en hayırlısı” diye nitelendirmesinden esinlendiği zannedilmektedir.

Asr-ı Saâdet'i “kutlu zaman dilimi” olarak öne çıkaran dört önemli husus vardır:

1. Asr-ı Saâdet devrinde insanlık için hidâyet kaynağı olan Kur'ân nâzil oldu.
2. Âlemlere rahmet ve bütün insanlığa örnek olan Resûl-i Müctebâ (asm.) o devre şeref verdi.
3. Hz. Peygamber (asm.) o asırda “altın nesil” diye nitelenen Ashâb-ı Kirâm'ı yetiştirdi.
4. Kezâ İslâm o devirde bütün boyutlarıyla tebliğ edildi, insanlara ulaştırıldı ve uygulandı.

* Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Tarihi Öğretim Üyesi

¹ Abdülkerim Özaydın, “Asr-ı Saâdet”, *DİA*, III, 501. Bu tabirin, bazen hulefâ-i râşidîn, tâbiîn, tebeuttâbiîn devirleri için de kullanıldığı görülmektedir.

İşte bu sebeple Asr-ı Saâdet, her devirde yaşayan Müslümanlar için inanç, ibadet ve ahlâk değerlerinde doğruya yönelme, yanlıştan uzaklaşma noktasında bir ayna vazifesi görmüş, insanlar düşünce ve davranışlarının uygunluğunu Asr-ı Saâdet aynasına bakarak test etme ihtiyacını hissetmişlerdir. Bu, tâbiûn neslinden günümüze dek hep böyle olmuştur. Bu durumda sahâbe kimdir? Sahâbiler, sonraki nesiller için niçin önemlidirler? Ona bakmamız gerekiyor.

“Arkadaş, dost, yoldaş, sohbette birlikte olma” gibi anlamlara gelen ve “sohbet” kökünden türeyen sahâbe kelimesi, “sâhib”in çoğuludur. Allah Resûlü’nün çevresindeki arkadaşlar, dostlar, sohbette aynı ortamı, aynı meclisi paylaşanların Asr-ı Saâdet’te aldığı isimdir. “Ashâb” kelimesi de aynı anlamdadır. Ashabdan bir fert anlamında “sahâbî” kelimesi kullanılmaktadır. Yaygın bir tanıma göre “Hz. Peygamber’e (asm.) mü’min olarak erişen ve müslüman olarak ölen kimseler” İslâm tarihinde bu unvanla anılmışlardır.² Gözleri görmeyenler de onun sohbetine katılmakla aynı unvanı elde ederler.³

Buna göre Ashâb-ı Kiram, “Hz. Peygamber’le birlikte aynı zaman dilimini paylaşmış, onu görmüş, ona ve onun getirdiklerine îman edip gereğince davranmış, sohbetine katılarak ondan feyz almış seçkin kişiler”dir. Bu anlamda onlar, Hz. Peygamber’in örnekliğini sonraki nesillere (tabiûna ve diğerlerine) taşımaları itibarıyla çok önemli hizmet yapmışlardır. Çünkü Kalem Sûresi’nin 4. âyetinde Resûl-i Ekrem’in (asm.) “Büyük ahlâk sahibi olduğu” belirtiliyor, Ahzâb Sûresi’nin 21. âyetinde ise “Allah’ın Resûlü’nde Müslümanlar için güzel bir örnek bulunduğu” vurgulanıyor. Nasıl ki Hz. Muhammed’in (sav.) hayatı Kur’ân-ı Kerim’in canlı tefsiri ise her yönüyle Hz. Peygamber örnekliğini ahlâkî kişiliklerinin temeli olarak algılayan Ashâb-ı Kiram da onun hayatını şerh eden, aktaran canlı tanık sayılırlar. Dolayısıyla, müslümanlar, nasıl ki Kur’ân-ı Kerim’i iyi bir şekilde anlayabilmek için Hz. Peygamber’i (asm.) takip etmek durumunda iseler, Peygamber’i (sav.) anlamaya giden yolun da Ashâb-ı Kirâm’dan geçtiğini anlamakta zorlanmazlar. Bu demektir ki müslümanlar, Hz. Peygamber’in (asm.) güvenilirliğini, dürüstlüğü, doğruluğunu, cesaretini, tevazuunu, adaletini, cömertliğini, müsamahasını, çalışkanlığını, sabrını, insan

² Mehmet Efendioğlu, “Sahâbe”, *DİA*, XXXV, 491.

³ Tanımlar arasında kıyaslamalar ve örnekler için bkz. *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, I, (Mukaddime), s. 13-18; Aynı Eser, IX, 325-328.

ilişkilerinde nezakete ve kadirbilirliğe verdiği önemi, vefakârlığını, toplum kesimlerine hizmetteki içtenliğini, aile bireylerine karşı görev ve sorumluluğunu, çocuklara, gençlere, yaşlılara, özürlülere ve tüm halk kesimlerine şefkat ve merhametini ashâb-ı kirâmın rivâyet, nakil, algılama ve sosyal hayatta örnekledindikleri davranış boyutundan öğrenme şansına sahip bulunuyorlar. Bu yönüyle Hz. Peygamber'in hayatını müstakbel nesillere ve asırlara aktaran on binleri aşkın sahâbînin mevcudiyeti, müslümanlar için büyük bir rahmet, lütuf ve nasiptir.

Ashâb-ı Kirâm'ın Hz. Muhammed (asm.) algısının oluşmasını sağlayan unsurlar arasında Kur'ân ve Sünnet değerleri en başta gelir.

Kur'ân-ı Keşim, Ashâb-ı Kirâm'a, "İlâhî muhabbete ve mağfirete erişebilmenin Resûl-i Ekrem'i (asm.) sevmekten geçtiğini" öğretiyordu.⁴ Resûl-i Ekrem onlara "Öz canlarından daha yakındı. Zaten eşleri, mü'minlerin anneleri idi."⁵ Böylece Ashâb ve Hz. Peygamber bu tasvirde bir aile bütünlüğü içinde gösteriliyordu. Ona Yüce Allah ve melekleri salavât ediyorlardı, Yüce Allah ve meleklerin ona yoğun teveccühü vardı; bu teveccüh, doğmadan öncesini, doğduktan sonrasını ve öldükten sonraki hayatı kapsıyordu. Ashâb da ona samimiyetle salât ü selâm etmeliydi ve ediyorlardı.⁶

Kur'ân âyetlerinde belirtilen bu sevginin bütün derinlikleriyle Müslüman'ın kalbini doldurmadıkça gereken olgunluğa erişilemeyeceğini ifade için Hz. Peygamber (asm.) "*İnsanların, kendisini ebeveyninden, evlâdından ve bütün insanlardan daha çok sevmedikçe îman etmiş olmayacağı*"nı söylüyordu.⁷

Resûl-i Ekrem'in (sav.) bu ifadelerinden anlaşıldığına göre Allah ve Resûlü'nü her şeyden ve herkesten çok seven kişiler, îman hazzına erebileceklerdir. Bu münasebetle, kendi canını ayrı tutarak Hz. Peygamber'i her şeyden ve herkesten çok sevdiğini söyleyen Hz. Ömer'e, "*Canından da çok sevmesi gerektiğini*" hatırlatınca Hz. Ömer derhal sözünü düzelterek "*Ey*

⁴ Bkz. Âl-i İmrân, 3/31.

⁵ Bk. Nisâ, 4/69.

⁶ Bk. Ahzâb, 33/56.

⁷ *Buhârî*, İman, 7, 8; *Müslim*, Vücûb-i Muhabbet-i Resûlillâh, 69-70; *Nesâî*, İman, 19 (8, 114, 115); *Şahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, I, 31 (Kitâbü'l-İman, 14).

Allah'ın Resûlü! Ben seni öz canımdan da çok seviyorum” cevabını vermiş, Hz. Peygamber de (sav.), “*Ey Ömer, işte şimdi oldu*” buyurmuştur. Böylece, kişi ile Peygamber sevgisi (muhabbet-i Resûl) arasına dünyevî hiçbir şeyin girmemesi gerektiği vurgulanmıştır.⁸

Bir gün bir zat gelip Resûl-i Ekrem’e (asm.) kıyametin ne zaman kopacağı ile ilgili bir soru sordu. Hz. Peygamber soruyu soran kişiye, “*O saate, o güne ne hazırladın?*” dedi. Çünkü kıyametin ne zaman kopacağını Allah’tan başkası bilemezdi. Adam, “*Hiçbir şey hazırlamadım. Yalnız ben Allah’ı ve Peygamber’i (sav.) severim*” dedi. Resûl-i Ekrem (sav.) de, “*Öyle ise sen sevdiklerinle beraber olacaksın*” buyurdu. Bu hadisin ravisi Hz. Enes b. Mâlik, “*Hz. Peygamber’in (asm.), sevdiklerinle berabersin müjdesine sevindiğimiz gibi hiçbir şey bizi sevindirmede*” diyor ve şöyle devam ediyor: “*Ben, Peygamber’i (sav.), Hz. Ebû Bekir’i ve Hz. Ömer’i severim. Onlara olan bu muhabbetim sebebiyle kıyamette onlarla beraber olacağımı Allah’ın lütuf ve inâyetinden umarım. Onların hayır işlerine benzer, (o çapta, o ölçüde) hayır ve ibadet işlememiş olsam bile (verilen müjdeye göre onlara beslediğim muhabbet sebebiyle) bu ümidimi yitirmem.*”⁹

İşte Ashâb-ı Kiram bu sevgi ile Yüce Allah’ın rızasına ve Hz. Peygamber’in hoşnutluğuna erişecek işleri başardılar. Bu sebeple onların, hem Allah hem de Resûlullâh yanındaki dereceleri kat kat arttı. Barış ve güven içinde yaşayabilecekleri huzurlu, mesut ve medenî bir dünya kurdular.

Bir sahabî Allah Resûlü’ne gelmiş ve dünyayı kendisine dar eden şu endişesini dile getirmiştir: “*Ey Allah’ın elçisi! Ben seni kendimden ve çocuklarımdan daha çok seviyorum. Evimde iken seni hatırlıyor, hasretine dayanamadığım için hemen gelip görüyor, yüzüne bakıyorum. Senin ve benim ölümümü düşündüm. Anladım ki, sen öldüğünde ve cennete girdiğinde peygamberlere mahsus yüce makamlarda bulunacaksın. Ben ise cennete girdiğimde seni göremeyeceğimden korkuyorum!*” Bu zât-ı muhterem, Resûl-i Ekrem’i (asm.) ne kadar da samîmâne ve hâlisâne duygularla

⁸ *Buhârî*, İman, 9, 14; *İkrah*, 1; *Müslim*, İman, 67/43; *Tirmizî*, İman, 10/(2626); *Nesâî*, İman, 3 (8, 96); *İbn Mâce*, Fiten, 23/4033; *Sahîh-i Buhârî*, *Muhtasarı Tecdî-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, I, 31-32 (Kitâbü’l-İman, 14’ün şerhinde yer almıştır.) Ayrıca bkz. *Aynı Kaynak*, I, 32, (Kitâbü’l-İman, 16).

⁹ *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecdî-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, IX, 348-349.

seviyordu. Gönü mahzundu, ruhunu öteki dünyada onu görememe hüznü sarmıştı. Hz. Peygamber (sav.), kalbi mahzun olduğı halde samimi bir tahassür içinde derin derin düşünmekte olan şahsa o esnada herhangi bir cevap vermedi. Bir süre sonra Nisâ Sûresi'nin müjdeler getiren 4. âyeti nâzil oldu: “Kim Allah’a ve Peygambere itaat ederse, işte onlar, Allah’ın kendilerine nimet verdiği peygamberlerle, siddiklarla, şehidlerle ve sâlihlerle (iyi kimselerle) birliktedirler. Bunlar ne güzel arkadaşlardır.”¹⁰

Bu olay, Ashâb-ı Kirâm'da Hz. Muhammed (sav.) algısı ile ilgili önemli ipuçları vermektedir.

Hz. Peygamber’e (asm.) beslenen sadakat ve muhabbetin yansımalarında ashâbın tümünde temel ana unsurlarda beraberlik olmakla beraber bazı durumlarda farklı örnekler yaşanmıştır.

Bir kısmında ona bağlılık, tehlikelere karşı her an tetikte olmak ve onu düşmanlarına karşı korumak tarzında tezahür etmiştir.

Hz. Ebû Bekir, tehlikelere karşı onu sürekli koruma ve muhtemel tehlikeleri göğüsleme hususunda ilk sıralarda yer alanlar arasındadır. Mekke’de Kâbe önünde namaz kılariken müşriklerin hücumuna uğradıklarında kendisi ölüm derecesine yakın dövülmüş, bayılmış, evine bu vaziyette sal ile taşınabilmiş ve üç-beş saat baygın vaziyette yatmıştı... Gözünü açtığı zaman annesi ilaç niyetine bir kaşık çorba vermek isterken “Hayır... Hayır!.. Bana peygamberimden haber verin, o nasıldır?” diyordu. Kollarına insanlar girdi, düşe kalka Dâru’n-Nedve’ye ulaştılar. Peygamber Efendimiz o sıralarda irşâd ve tebliğ hizmetlerini oradan yürütüyordu. Resûl-i Ekrem’i (sav.) sağ sâlim gören Hz. Ebû Bekir’in yüzü gülüyordu... O, sağ ve sağlıklı idi ya gerisi önemli değildi.

Ümmü Umâre (r. anhô), Medineli ilk Müslümanlardan olup, özellikle askerî seferlerde gösterdiği kahramanlıkla tanınmış, Hz. Peygamber’in sağlığında Uhud, Hudeybiye, Umretü’l-kaza ve Huneyn’e katılmıştır. Uhud Savaşı’nda kocası ve iki oğlu da İslâm askerleri arasında idi. Kendisi de yaralıları su vermek için sabahın erken saatlerinden itibaren elinde kırbaşı ile savaş meydanına gitmişti. Uhud günü bir ara savaş Müslümanların aleyhine dönmüş, ortalık kızıışmış, Hz. Peygamber’in hayatı tehlikeye girmişti. İşte bu

¹⁰ Bk. Nisâ, 4/69. Âyetin tefsiri için bk. *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, (haz. Hayreddin Karaman v.dgr.), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006, II, 91-92.

esnada Ümmü Umâre, Hz. Peygamber'in yakınına gelerek okla ve kılıçla saldırgan düşmanları dağıtmaya çalıştı. Ümmü Umâre'nin kalkanı yoktu, Hz. Peygamber bir kalkan bulup ona verdi, düşman atlıları saldırdıkça o kalkanla kendini koruyordu. Bu arada bir düşman atlısının atının ayaklarına kılıç vurarak düşmanı yere düşürdü. Kocası ve oğulları da orada savaşıyorlardı. Oğlu kolundan yaralandı. Ümmü Umâre, oğlunun kolunu sardı ve müşriklerle savaşa devam etmesini istedi. Resûl-i Ekrem (sav.), Ümmü Umâre'nin bir anne olarak bu olay karşısında gösterdiği tahammülü takdir etti. Sonra, Resûlullah ona, oğlunu yaralayan adamı gösterdi; Ümmü Umâre, adamın önünü kesip kılıcını bacağına vurunca onu yere yıktı. Bunu gören Hz. Peygamber, sevincinden gülümseyerek, Ümmü Umâre'nin düşmana galibiyetini gösteren Yüce Allah'a hamd etti.¹¹ Hülâsa Ümmü Umâre (r. anhâ), Hz. Peygamber'e beslediği samimi muhabbetin bir eseri olarak onu düşman mızrak, ok ve kılıçlarından koruyabilmek için Uhud günü var gücüyle çarpıştı. Söz konusu çarpışmalar sırasında biri omzundan olmak üzere aldığı yaraların on üçe ulaştığı söylenir.¹² Buna rağmen, Uhud Muharebesi'nden sonra Hz. Peygamber'in, düşmanı takip ile korkutmak için tertiplendiği Hamrâü'l-Esed Gazası'na da katılmak istedi, fakat omzundaki kanama durdurulamadığı için bundan vazgeçmek zorunda kaldı. Hz. Peygamber, Hamrâü'l-esed'den döndükten sonra onu sordu ve iyi olduğunu öğrenince buna sevindi, Allah ve Resûlü yolunda hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan bu hanımefendiye ve ailesine Allah'tan, rahmet, lütuf, ihsan ve bereket diledi. Fakat Ümmü Umâre'nin bir isteği vardı: Cennette Hz. Peygamber'e komşu olmak... Resûl-i Müctebâ (asm.) onu cevapsız bırakmadı ve "*Allahım! Bunları cennette bana komşu ve arkadaş kıl*" diye dua etti. Buna karşılık Ümmü Umâre (r. anhâ), "*Bu bana yeter! Şu dünyada ne musibet gelirse gelsin hiç önemli değil!*" diyordu.¹³

Müslümanlar açısından sıkıntılı geçen Uhud Muharebesi sona erince herkes Uhud Meydanı'na koşmuştu. Dinar kabilesinden Sümeyrâ bint Kays da onlardan biriydi. Sümeyrâ'nın kocası, kardeşi ve oğlu şehitler arasındaydı. Ama o, hep, "*Peygamber (asm.) ne yapıyor? Nasıldır?*" diye soruyordu. Bir

¹¹ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, VIII, 414.

¹² İbn Sa'd, *a.g.e.*, VIII, 413.

¹³ İbn Sa'd, *a.g.e.*, VIII, 415; İbn Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, III, 86-87; Mustafa Âsım Köksal, *İslâm Tarihi*, III, 159-160; Ayrıca. Hz. Peygamber devrinde hanımların savaşa katılarak tıbbî hizmet vermeleri, yaralıları su taşıma gibi geri hizmetleri yerine getirmeleri, bizzat vuruşmaya katılmaları ve ganimetten pay almaları hususunda ayrıntılı bilgi için bk. Rıza Savaş, *Hz. Muhammed (sav.) Devrinde Kadın*, s. 236-247.

hanım için kendisine böylesine en yakın üç kaybın acısını içinde saklayıp gözyaşlarını bastırarak son derece büyük bir metanetle Hz. Peygamber'i düşünmek, o psikoloji içinde pek kolay değildi. Ama Sümeyrâ Hanım bunu başardı. Zira o, Peygamber muhabbetini öylesine içselleştirmişti ki o esnada tüm acılarını yüreğine gömerek İslâm'ın geleceği adına Hz. Peygamber'i merak ediyor, onun sağ olup olmadığını soruyordu. “*Merak etme, o iyidir, sağlığı yerindedir*” dediler. Sümeyrâ, bu durumda rahatladı, ama “*Ne olur, onu bana bir gösteriverin lütfen!*” demekten de kendini alamadı. Bunun üzerine ona Hz. Peygamber'i gösterdiler. Resûl-i Ekrem'i (asm.) görünce Sümeyrâ (r. anhâ) şöyle diyordu:

“*Annem babam sana feda olsun ey Allah'ın Resûlü! Değil mi ki sen hayattasın, sağsın, artık bundan böyle bütün musibetler bana hafif gelir.*”¹⁴

Hayber Seferi sona ermiş, Müslümanlar büyük bir galibiyet sağlamıştı. Huyey b. Ahtab'ın kızı Safiyye de Hz. Peygamber'in nikâhı altına girerek “Ümmehâtü'l-Mü'minîn”e dâhil olmuştu. Dönüşte geceleyin istirahat esnasında Hz. Ebû Eyyûb, kendisine özel bir görev verilmediği hâlde kişisel duyarlılığı ile sabaha kadar Hz. Peygamber'in çadırının etrafında nöbet tutup muhafızlık yaptı. Sabahleyin onu bu vaziyette gören Resûl-i Ekrem (sav.) sebebini sorunca, Hz. Ebû Eyyûb, savaşta öldürülen Yahudilerden geride kalanların intikam için suikast plânlayacaklarından endişe ederek sabaha kadar çadır çevresinde nöbet tuttuğunu söyledi. Bunun üzerine Hz. Peygamber'in (sav.), onun hakkında şu duayı yaptığı duyuldu: “*Allahım! (Bana bir zarar gelmemesi için sabaha kadar çadırımın çevresinde) o nasıl muhafızlık yaptı ise Sen de onu muhafaza et.*”¹⁵

Bazı Sahâbîler de Allah'ın Kitabı'nı doğru anlayıp açıklamak ve Hz. Peygamber'in (sav.) hadislerini aslına uygun olarak rivâyet etmek, titizlikle sonraki nesillere aktarmak gayesiyle aylar süren yolculuklara çıkarak güçlükleri, meşakkatleri göğüslüyorlardı.

Meselâ, 32 (652)'de vefat eden Ebu'd-Derdâ'nın (r.a.), “Allah'ın Kitabı'nda bir âyeti anlamakta zorlansa uzak mesafelere yolculukları göze alarak onu bilen kişiye ulaşabileceğini” söylemesi oldukça anlamlıdır.¹⁶

¹⁴ İbn Hişam, *es - Sîre*, III, 105; İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 438.

¹⁵ İbn Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, III, 354 vd.; İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 234 vd.; Zehebî, *A'lâmu'n-Nubelâ*, II, 408.

¹⁶ Subhi es-Sâlih, *Hadis İlimleri ve Hadis Isınlahları/Ulûmü'l-Hadîs*, (çev. Mehmet Yaşar Kandemir) s. 42.

Öte yandan Ebû Zer Hazretlerinin şu değerlendirmesi, Hz. Peygamber'e bağlılık ve ondan öğrendiğini öğretmekte ne denli kararlı olduğunu gösteriyor. 32 (652) yılında vefat eden Hz. Ebû Zer diyor ki: “*Kılıç enseme konulmak suretiyle tehdide maruz kalmış olsam bile Hz. Peygamber'den öğrendiğim bir kelimeyi rivâyet ve tebliğ etmekten, aktarıp öğretmekten vazgeçmem, gücüm ölçüsünde bunu yapmak isterim.*”

Hâlid b. Zeyd Ebû Eyyûb el-Ensârî (r.a.), hadis rivâyeti, hadis öğrenimi ve öğretimi için aylarca süren meşakkatli yolculuğu göze alabilenler arasında yer almaktadır. Nitekim o, “*Kim dünyada bir mü'minin kusurunu örterse Allah da kıyamet günü onun kusurlarını örter*” anlamındaki hadîs-i şerîfi kendisinden başka bilen Ukbe b. Âmir'in (ö. 58/677) Mısır'da olduğunu duyunca Medine'den Mısır'a gitmiş, bu hadisi o zattan tahkik edip geri dönmüştür.¹⁷

Ashâb'dan Câbir b. Abdullah (ö. 74-78/693-697) Hazretleri, çok hadis rivâyet edenler (el-muksirûn) zümresi arasında tanınmış bir zat olduğu halde, akranlarının, hatta ilmen kendisinden geride olanların yanına gidip onlarla hadis müzakere etmiş, bu seyahatler bazen aylarca sürmüş, hem öğrenmiş hem de öğretmiştir.¹⁸

Böylece, Asr-ı Saâdet Müslümanları, bu tür ilmî seyahatlerle ibadet sevabına ulaşıyorlar, hadis öğreniyorlar, öğrendiklerini öğreterek ilmî hayatın gelişmesine katkı sağlıyorlar, ilim adamları arasında iyi münasebetlerin gelişmesine hizmet ediyorlar, sosyo-kültürel hayatın olumlu doğrultuda gelişmesine önemli katkı sağlıyorlardı.

Ashâb-ı Kirâm'ın öğrenme, öğretme, ilmini kişiliğiyle bütünleştirme ve örneklerle davranış boyutu kazandırma anlayışı içinde ömürlerini tükettiğini dikkate alacak olursak, Kitap ve Sünnet değerlerinin günümüze kadar sağlam bir şekilde nasıl ulaştığını anlamak zor olamayacaktır.

¹⁷ Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin hadis rivâyetindeki yeri ile ilgili olarak bkz. *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, I, (Mukaddime), s. 47; İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 234-235; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe*, II, 94-96; *Mecelletü'l-Ezher*, c. 26/1, s. 38-43; et-Tabâtabâî, *Ricâlü's-Seyyid Bahru'l-Ulûm*, II, 318-323; İ. Lütü Çakan, *Eyyûb Sultan Hazretlerinden Kırk Hadis*; Ebû Zehv, *el-Hadis ve'l-Muhaddisîn*, s. 110; Nevzat Âşık, *Sahabe ve Hadis Rivâyeti*, s. 106.

¹⁸ Bu konuda farklı örnekler için bkz. Nevzat Âşık, *a.g.e.*, s.107-108.

Ashâb-ı Kirâm, Hz. Peygamber'in vefatından sonra onun Sünneti'nin takipçisi durumunda idiler.

Resûl-i Ekrem'in (asm.) vefatından sonra bir gün onun kabrini ziyaret eden Ebû Eyyûb (r.a.), başını merkad-i Nebevî'ye (Hz. Peygamber'in mezarına) koymuş ağlıyordu. Ümeyyeoğulları ileri gelenlerinden Medine valisi Mervan, onun bu yaptığıının Sünnet'e aykırı olduğunu îma ile (üstü kapalı) söyleyince ona şu cevabı verdi:

- Ben bu mezar taşına gelmiş değilim. Ben aslında Resûl-i Ekrem'e geldim. Zira sağlığında onu şöyle söylerken işitmiştim: "Din işlerini ehil olanlar üstlendi mi kaygılanmayınız! Ancak, din işlerini ehil olmayanlar yürütmeye başlarsa ne kadar kaygılanıp ağlasanız yeridir."¹⁹

Hz. Ebû Eyyûb'un, askerî bir sefer esnasında, "Allah yolunda sarf edin. Kendinizi kendi elinizle tehlikeye atmayın. İşlerinizi iyi yapın. Şüphesiz Allah iyi iş yapanları sever" (Bakara, 2/195) âyetini tefsiri de konumuzun anlaşılmasında güzel bir örnek sayılır. Ebu Eyyûb el-Ensârî'nin (r.a.) de katıldığı İstanbul kuşatmasının bir safhasında Rumlar, surlar üzerinde şehri savunurken o sırada İslâm askerlerinden biri kaledekilere açıktan hücum geçince, diğerleri Bakara Sûresi'nin 195. âyetini okuyarak, "Kendi kendisini tehlikeye atıyor" diye çırpınmışlardı. Bunun üzerine Hz. Ebû Eyyûb el-Ensârî (r. a.) şöyle bir izahta bulundu:

"Ey Müslümanlar! Bu âyet, biz ensâr topluluğu hakkında nâzil oldu. Cenâb-ı Hakk'ın yardımıyla Resûl-i Ekrem, İslâm'ı, her tarafa yaymaya muvaffak olunca o zaman biz, *"Artık, mallarımızın başında durup onların ıslahı ile meşgul olalım"* demiştik. Bunun üzerine Allah Teâlâ, *"Allah yolunda sarf edin. Kendinizi kendi elinizle tehlikeye atmayın..."* (Bakara, 2/195) âyetini inzal etti. Binâenaleyh, kendini tehlikeye atmak demek, mallarımızın başında oturup münhasıran onları ıslah ile meşgul olarak cihadı bütünüyle terk etmemizdir."²⁰

Müslümanlar, muhtemelen Hz. Osman devrinde Abdullah b. Kays el-Fezârî komutasında bir deniz seferine çıkmışlardı. Hz. Ebû Eyyûb da sefere katılanlar arasındaydı. Bir ara, ganimetleri taksimle vazifeli kişinin yanına uğradıklarında esirler arasında bir kadının feryâd ü figân ile ağladığı dikkati

¹⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 422.

²⁰ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, II, 701-703.

çekti. Hz. Ebû Eyyûb, kadının ağlayışından etkilendi. Kadının ağlayışının sebebi, çocuğunu kendisinden ayırmalarıydı. Hz. Ebû Eyyûb, meseleye derhal el koydu, hemen araştırarak çocuğu buldu ve annesine teslim etti. Vaziyet komutana iletilip o da niçin böyle davrandığını sorunca, Ebû Eyyûb (r.a.) şu cevabı verdi:

Bu şekilde hareketimin sebebi şudur: Ben Resûl-i Ekrem'den şu hadîs-i şerîfi duymuştum: “Bir anne ile çocuğunu birbirinden ayıranları Cenâb-ı Hak, kıyamet gününde bütün sevdiklerinden ayırır.”²¹

Ashâb-ı Kiram'dan pek çoğu vefat ederken bile Allah Resûlü'nü (sav.) anarlardı.

Uhud Muharebesi'nin, Müslümanların aleyhine döndüğü ikinci safhasında Mus'ab b. Umeyr (r. a.), sürekli, Hz. Peygamber'in yakınında idi. Müşriklerden İbn Kamie, öldürmek niyetiyle Resûl-i Ekrem'e yaklaşınca diğer bazı sahâbîlerle birlikte Hz. Mus'ab ve Ümmü Umâre (r. anhâ) onu karşıladılar. İbn Kamie çift kat zırh giyinmiş olduğundan aldığı darbelerden etkilenmedi. Mukabil bir kılıç darbesi ile Mus'ab'ın sağ eli kesildi. Hz. Mus'ab, sancağı sol eline aldı. İkinci darbede sol eli de kesilince bu sefer de sancağı iki göğsü arasında sıkıca tuttu, yere düşürmedi. Fakat İbn Kamie mızraklayıp onu şehid edince sancak Hz. Ali'ye intikal etti. Nakledildiğine göre Hz. Mus'ab, Uhud meydanında dünyaya gözlerini kaparken, çok sevdiği Allah'ını ve Peygamberini anıyordu.

Hicretin 4. yılında Arabistan'da Adal ve Kare kabilesine mensup olan ve müslüman olduklarını iddia eden bazı kişiler Medine'ye gelerek Hz. Peygamber'den İslâm'ı kendilerine öğretecek, öğretmen/mürşid istediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sav.) davetçi olarak yaklaşık on kişiyi görevlendirdi. İrşad hey'etini sevk ve idare eden sorumlu ise Âsım b. Sâbit (r.a.) idi. İrşad hey'eti, kendilerini davet edenlerle birlikte H. 4. yılın Safer ayında (625 Ağustos) yola koyuldu. Hicaz bölgesinde Huzeylilere ait bir su olan Reci'ye vardıklarında kendilerini davet edenlerin ihanetine uğradılar. Çünkü hâinlerin asıl gayesi, Kureyş müşriklerinin Bedir'de öldürülen yakınlarına karşı ölü veya diri kendilerine teslim edilecek her Müslüman başı için konulan ödüle erişmektir. Adal-Kara kabilesine mensup bazı kişiler güya irşad hey'etini karşılamış gibi görünüyorlar, gerçek

²¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 413; Tirmizî, *Siyer*, 17/1566.

niyetlerini gizliyorlardı. Nitekim irşâd hey'eti, su başında bir süre dinlenip civardaki bir dağda gizlendikleri sırada kendilerini davet edenlerden biri bir bahane ile oradan ayrılarak -yukarıda belirtildiği gibi- Kureyş müşriklerinin vaat ettiği ödüle konma peşinde olan Lihyanoğulları'na bekledikleri kişilerin (müslümanların) gelmiş olduğunu haber verdi. Esasen, Hüzeylilerden davar güden bir kadın da su başında Medine hurması olarak bilinen acve çekirdeklerini görünce durumu anlamış ve Lihyanoğullarına haber ulaştırmıştı.

Bütün bunlardan, müslümanların baskına uğratılması için Adal-Kara'ya mensup kişilerle Lihyanoğulları arasında gizli bir anlaşmanın olduğu anlaşılıyordu. Verilen haberleri değerlendiren Lihyanoğulları'ndan silahlı bir grup, arıdan geldiler ve İslâm davetçilerine hücum ettiler. Başta Âsım b. Sabit Hazretleri olmak üzere yedi davetçi (İslâm'ı öğretmekle görevli şahıslar) şehit edildi. Davetçilerden üçü esir alındı. Biri de yolda düşmanın elinden kurtulmak için vuruşmaya girişince o da şehit düştü. Hubeyb b. Adiy ile Zeyd b. Desinne Hazretleri ise Bedir'de öldürülen müşriklere bedel olarak yüzlerce deve karşılığında Mekkeli müşriklere satıldılar.

Hubeyb (r.a.) sorguya çekilerek idam edileceği saatin geldiğini hissedince abdest alıp iki rekât namaz kıldı. Ölüm korkusuyla uzattığına dair bir izlenim vermekten endişe etmese namazı çoğaltmak ve uzatmaktan haz alacağını da belirtti. İdamdan önce İslâm tarihinde ilk defa iki rekât namaz kılıp Cenâb-ı Hakk'a dua eden zat, Hz. Hubeyb'dir. Mekkeli müşrikler Hz. Hubeyb'i darağacına bağladılar ve ona İslâmiyet'ten dönmesi durumunda hayatının bağışlanacağını hatırlattılar. Buna karşılık Hubeyb, değil hayatının bağışlanması, dünyayı verseler yine de İslâm'dan dönmeyeceğini kesin bir dil ile belirtti. Allah'ın rızası yolunda canını feda etmeye hazır olduğunu, bu uğurda can verdikten sonra bedeninin nereye atılacağını önem taşımadığını, yüce Allah dilerse kesilip parçalanmış organ eklemleri üzerine bereket yağdıracağını ifade etti. Bunun üzerine müşrikler, "*Pekâlâ şimdi burada Muhammed öldürülüyor, sen de evinde istirahat ediyor olmayı istemez misin?*" dediler.

Hz. Hubeyb'in, müşriklerin yüzüne yıldırım gibi çarpan ve ruh dünyalarını deprem gibi sarsan cevabı şöyleydi:

- *Ben evimde sağ-sâlim, rahat ve huzur içinde keyifle oturacağım da buna karşılık Resûl-i Ekrem'in (s.a.s.) ölmesini isteyeceğim öyle mi? Böyle*

bir şeyi asla istemem. Bırakın Hz. Muhammed'in (s.a.s.) ölmesini, ayağına bir dikenin batıp da rahatsızlık duymasına bile gönlüm razı olmaz!

Doğrusu, müşriklerin, Hz. Hubeyb'in hayata ve ötesine Yüce Allah ve Peygamber sevgisi merkezli bakışını idrak etmeleri mümkün görünmüyordu. Nitekim kalp gözü kör olan müşrikler, bu cevaba rağmen hâlâ, "*Can tatlıdır, er geç hayatını kurtarmak için dininden döner*" diye umut ediyor olmalı ki, Hz. Hubeyb'e dininden dönmesi için baskı yapıp durdular. Fakat o, Allah ve Resûlü yolunda canını feda etmeye hazırды. Hz. Hubeyb öldürüleceğini fark edince Allah'a olan îmanını tazeleyerek, Allah Resûlü'ne selâmını ulaştırmasını Yüce Allah'tan niyaz etti. Çünkü Allah'ı ve Resûlü'nü çok seviyordu ve dünyadaki son isteği selâmının Hz. Peygamber'e (asm.) iletilmesiydi, bu dileğini ancak Yüce Allah'a arz edebilirdi. Hubeyb Hazretleri bu duygular içinde niyâzını Cenâb-ı Mevlâ'nın yüce dergâhına arz etti.

Kaynaklarda bildirildiğine göre Cebrâil (asm.), Hubeyb'in selâmını Hz. Peygamber'e iletince Hz. Peygamber (s.a.s.), "*Ve aleyhisselâm: onun üzerine de selâm olsun!*" cevabını verdi. Ashab'dan bazıları kimin selâmına karşılık verdiğini sorunca da, "*Kardeşiniz Hubeyb'in selâmına karşılık*" cevabını verdi.²² Herhalde son nefesine kadar Peygamber'i (asm.) sevmek, böyle bir şeydi!

Aradan asırlar geçmiş, insanlık 13. yüzyıla ulaşmıştı. Ama son nefesine kadar peygamberi sevmek, inananların gönüllerinde devam ediyordu.

Moğollar tarafından yurtlarından atılan Naymanlar, hükümdarları Güçlük'ün idaresinde Karahitay topraklarına girmişler ve Gür Han ile yaptıkları mücadeleyi kazanarak Karahitay Devleti'ne hâkim olmuşlar, Gür Han'ın ölümünden sonra da bölgede hâkimiyetini iyice arttırmışlardı. Harezmsah Devleti'nin başında bulunan Sultan Alaaddin ise bölgede uyguladığı politikalarda başarısız olmuştu. Aslında hristiyan olan Güçlük, Gür Han'ın kızı ile evlendikten sonra budist olmuş ve bütün halkı da budist olmaya zorlamıştı. Bundan en çok zarar görenler ise müslümanlardı. Özellikle Kaşgar ve Hoten havalisinde müslümanların evlerine birer budist asker yerleştirilerek İslâmî kuralları yerine getirmeleri önlendi. Camiler, medreseler kapatıldı. İslâmî kıyafetlerin giyilmesi ile ezan ve namaz yasaklandı. Bununla

²² *Buhârî*, el-Cihâd ve's-Siyer, 169 / 245; el-Megâzî, 10 / 38; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 178-192; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 55-56; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, II, 167-168; Mustafa Asım Köksal, *İslâm Tarihi*, IV, 25.

yetinmeyen Güçlük, ileri gelen İslâm bilginlerini bir araya getirerek müslümanlığın hak din olduğunu ispatlamalarını söyledi. Onların, canlarından korkarak davalarını savunamayacaklarını sanıyordu. Güya bu şekilde bir hile ile Budizm'in üstünlüğünü ilân edecekti. Ne var ki, İmam Alaaddin Muhammed el-Hotenî, veciz savunması ile buna fırsat vermedi. Beklediğini elde edemeyen Güçlük, Hz. Peygamber'e hakarete yeltenince İmam Alaaddin Muhammed, hiç tereddüt etmeden, "*Ağzına toprak dolsun ey mel'un Güçlük!*" diye haykırdı. Güçlük, buna tahammül edemedi ve İmam Alaaddin'i, Hoten medreselerinden birinin kapısına çivileterek şehit etti. Böylece, büyük bir İslâm bilgini olan İmam Alaaddin Muhammed el-Hotenî Hazretleri de Hz. Peygamber'e beslediği muhabbet uğruna son nefesinde "*Allah ve Muhammed!*" diyerek canını feda edenler arasına dahil oluyordu.²³

Bir kısım ashâb da Hz. Peygamber'in hilye, şemâil ve gündelik hayatında insan ilişkilerindeki değer ölçülerine dair örnekleri nakletmede titizlenirlerdi.

İbn Sa'd, Tirmizî ve Kâdî 'İyâz'ın tespitlerine göre en başta Hz. Ali, Hz. Âişe, Hz. Enes b. Mâlik, Hz. Ebû Hureyre, Hz. Berâ b. Âzib, Hz. Hind b. Ebî Hâle, Hz. Câbir b. Semüre, Hz. Abdullah b. Abbas, Hz. Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb, Hz. Sa'd b. Ebî Vakkâs ve Ümmü Ma'bed olmak üzere Ashâb-ı Kirâm'dan yüzlerce zevâtın Resûl-i Ekrem'e (sav.) muhabbetlerinin bir alâmeti olarak onun hilyesi ve şemâili (fizikî özellikleri ve yaşama üslubu-insanlarla ilişkilerdeki tutum ve davranış değerleri) hakkında bilgi aktardıklarını görüyoruz.²⁴ Ashâb-ı Kirâm, sonraki nesillere Hz. Peygamber'in (sav.) boyu, saçı, sakalı, yüz ve göz rengi, yürüyüşü, oturuşu, istirahati, selâmlaşması, yiyecekleri, yemek yemesi, sofrâ âdâbı, içecekleri, yatması, uyuması, kalkması ve bu esnada söyledikleri, kıyafetleri, elbiseleri, giyim kuşamı, ev eşyası, aile fertleriyle ilişkileri, insan ilişkilerine, sokağa, çarşıya, pazara, komşuya, akrabaya yansıyan davranış değerleri hususunda oldukça net bilgi aktarmışlardır.

Asr-ı Saâdet toplumunda ashâbın özünü muhâcirler ve ensâr oluşturuyordu.

Ashâb-ı Kirâm'ı şekillendiren iki ana halka, muhâcirler ve ensârdır. Muhâcirler ve ensâr, gönül rızasıyla Resûl-i Ekrem'in çevresinde bir araya

²³ Osman Çetin, *İslâm Tarihi*, s. 87-88.

²⁴ Bk. Ali Yardım, *Peygamberimiz'in Şemâili*, Damla Yayınevi, İstanbul 1997, s. 47.

gelmişler, ondan feyz almışlar, öğrendiklerini yeni nesillere aktarmışlar ve onu örnek alarak yaşadığı toplumlarda samimi hizmet vermişlerdir.

Kur'ân-ı Kerim'e ve hadîs-i şerîflere göre ashâb-ı kirâmın birinci halkasını oluşturan muhâcirler, Allah'ın rızasına erişmişlerdir. Kendilerine cennet nimetleri ihsan ve ikram edilecektir. Allah'ın yardımına güvenirler. Allah'ın Resûlü'ne destek olurlar. “*Rabbimiz Allah'tır*” dedikleri için yurtlarından ve mallarından olmuşlardır. Can ve mallarıyla cihâd ettikleri için Allah'ın rahmetini umarlar. Allah'ın mağfiretine (ilâhî affa) erişmişlerdir. Mallarına el konularak ziyana-zarara uğratılmışlardır. Bedenlerine işkence edilmiştir. Hakaret yoluyla şeref ve haysiyetlerine saldırılar düzenlenmiştir. Alay ve istihza ile toplumda küçük düşürülmek istenmişler, sabır göstererek Allah katında yüksek dereceye erişmişlerdir. Sadece hicretten önce değil, hicretten sonra da cihâda devam etmişler, sürekli doğrunun yanında, yanlışın karşısında olmuşlar, yaşadıkları sürece zulmün ve zâlimin karşısında mazlûmun ise yanında yer almışlardır. Allah'ın adını yükseltmek uğrunda yapılan savaşımlara katılmışlar; bir kısmı bu savaşlarda şehit düşerken, bir kısmı da yara alıp geri dönerek gazi olmuşlardır.²⁵ Muhâcirler, gerçekten çetin bir iş olan hicreti gerçekleştirebilen yürekli zümresidir. Hicret, büyük fedakârlıktır. Muhâcirler, bu fedakârlığı göğüsleyen yiğitlerdir. Muhâcirler, taşınabilir az sayıdaki eşya dışında evleri dâhil, tüm mal varlıklarını terk etmek durumunda kalmışlardır. Hatta bazılarının taşıyabilecekleri azıcık eşyaya da el konulmuş, tahsil edeceği alacaklar kendilerine ödenmemiş, paraları ellerinden alınmış ve sadece bir canı ile hicret yoluna düşmüşlerdir. Onlar, Allah'ın rızasına nail olmak ve Resûl-i Ekrem'in (asm.) hoşnutluğuna erişmek için hicret etmişlerdir. Dinî hizmetlerde hep en önde koşmuşlardır. Cennet müjdesine ilk erişenlerdir. Ümmet-i Muhammed arasında insanlar için çıkarılmış en hayırlı nesillerdir. Kıyamet gününde yüzlerinin nuru güneş ışığı gibi parlayacaktır.²⁶ Bizzat Hz. Peygamber de (asm.) en büyük *muhâcirdi* ve İslâm'a hizmeti geçen önemli zümrelerle beraberliğini ifade ederken; “*muhâcir*” unvanını en önde tutardı. Bu sebeple o, “*Eğer hicret (dinî bir emir ve ibadet) olmasaydı, ben muhakkak ensârdan biri olurdum*” diyerek ensâra değer yüklerken, hicreti birinci sırada tutmuştur.²⁷

²⁵ Muhâcirlerin vasıflarından bahseden âyetler için bk. Nahl, 16/41, 42, 110; Bakara, 2/ 218; Âl-i İmrân, 3/195; Nisâ, 4/100; Tevbe, 9/20-22, 100; Hac, 22/40, 58, 59.

²⁶ Bu konudaki hadisler için bk. İbn Mâce, Zühd, 35; Tirmizî, Zühd, 37; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 324, 354; Aynı *Eser*, III, 132.

²⁷ Bk. *Buhârî*, Menâkıbü'l-Ensâr, I.

Kur'ân-ı Kerim'de ve hadîs-i şerîflerde bildirildiğine göre Ashâb-ı Kirâm'ın ikinci halkasını oluşturan ensâr, muhâcirleri barındırırlar, onlara derin sevgi beslerler, yardım ederler ve yaptıkları yardımlardan dolayı üzüntü duymazlar, iyiliğin ardından başa kakmazlardı. Kendileri ihtiyaç içinde olsalar da muhâcirleri kendilerine tercih ederlerdi; îsar, ihsan ve ikram sahibiydiler, diğergâmdılar.²⁸ Yaptıklarını en iyi şekilde yaparlardı. Cömerttiler, mala - mülke karşı tamahkâr değildiler, hıristan uzaktılar. Bu sebeple hayır hasenâta düşkün olup imkânlarını toplum yararına olan hizmetlere kolayca aktarabiliyorlardı. Onlar murâdlarına ermişlerdi.²⁹ Hz. Peygamber de Allah'ın adını yüceltme ve İslâm'ı ötelere taşıma adına hicret etmiş ve muhâcir ünvanını almış olmasaydı ensârdan biri olmayı tercih eder ve böyle şerefli bir ünvanı almakla mutlu olurdu.

Resûl-i Ekrem'in (asm.) değerlendirmesine göre ensâr, üzerlerine düşen görevi hakkıyla yapan ve ahidlerinde sebat eden, gıptaya şayan bir zümredir. Ensâr topluluğunu mü'minler severdi; zira onlar, mü'minleri sevindirecek samimi hizmetlere ve yardımlara imza atarlardı. Münafıklar ise ensâra buğzeder, kin ve husumet beslerlerdi. Çünkü ensârın İslâm'ın yayılması ve müslümanların başarması adına yapıp ettikleri, münâfıkları rahatsız ederdi. Nebevî müjdeye göre Ensâr'ı sevenleri Allah da severdi. Ensârı sevmeyenleri Allah da sevmezdi.³⁰ Ensâr, Fahr-i Kâinât'ın (sav.) yanında insanların en sevimlileri ve sevilenleri arasındaydı. Resûl-i Mûctebâ tarafından kendilerine "*mahallelerinde hayr olduğu*" müjdelenmişti. Keza Hz. Peygamber tarafından Kevser Havuzu'nda birlikte olacakları müjdesi de kendilerine verilmişti.³¹ Ensâr, gerçekten de Resûl-i Ekrem'e (asm.) gönülden bağlanmışlar, ona samimi olarak tabi olmuşlar, peşinden yürümüşler, sadâkat göstermişlerdi. Ensâr, Sultânü'l-Enbiyâ'nın (sav.) cemaatıydılar, sırdaşlarıydılar, emînleriydiler. Resûl-i Ekrem (asm.) onlara çok güvenirdi, yardımlarını takdirle anardı ve onların zor zamanda muhâcirlere sahip çıkışını hiç unutmazdı, bu sebeple onlara vefakâr davranır, muhâcirlerin de böyle davranmalarını isterdi. Bu münasebetle kendisinden sonra insanları idare mevkiine gelecek muhâcirlerden, ensârın iyilik edenlerine bolca mükâfat vermelerini,

²⁸ Bk. Haşr, 59/9.

²⁹ Bu konuya dair âyetler için bk. Tevbe, 9/100, 117; Haşr, 59/9.

³⁰ Bu kapsamlı hadîs için bk. *Buhârî*, Menâkıbü'l-Ensâr, 3.

³¹ Bk. *Buhârî*, Menâkıbü'l-Ensâr, 7.

hata yapanlarını da affetmelerini isterdi.³² Fahr-i Kâinat (asm.) “*Ashâb-ı Kirâm*” unvanıyla şereflenen ensâr ve muhâcirûna: “*Gerçek hayat âhiret hayatıdır. Allahım! Sen, ensâr ve muhâcirlere iyilik ihsan eyle, merhamet buyur, mağfiretine eriştir!*” diye dua ediyordu.³³

Sonuç:

Kur’ân ve Sünnet’ten anlaşılacağı üzere Ashâb-ı Kirâm, Allah ve Resûlü’ne muhabbet, Kur’ân-ı Kerîm’e saygı, İslâm’a hizmet noktasında birinci sırada yer almaktadırlar. Evet ashâb-ı kiram, insan olma noktasında diğerlerinden farklı değildirler, masum ve günahsız da değildirler. Ancak sahâbe nesli, Resûl-i Ekrem’e gösterdiği bağlılık, ona verdiği destek, onun sağlığında ve vefatından sonra İslâm’ın yayılması için gösterdikleri olağan-üstü gayretleri sebebiyle dinde özel bir yere sahiptirler. Sonraki nesillerin Resûl-i Müctebâ hakkında bildikleri, önemli ölçüde ashâbın ona dair nakillerine dayanmaktadır; Kur’ân âyetlerinin iniş sebeplerinin, hadislerin vürud sebeplerinin, ilâhî hükümlerin pratik hayatta uygulanması örneklerinin ve Hz. Peygamber’in ahlâkî şahsiyetiyle ilgili değerlerin aktarıcıları onlardır.³⁴ Peygamber Efendimiz de onların İslâm’a olan hizmetlerini gördü, bildi, takdir etti, onlara teşekkür ve dua etti, onları medh u senâ etti, onların kadr ü kıymeti hakkında kalıcı değerlendirmeler yaptı, hizmetleriyle kazandıkları manevî dereceyi ümmetine emanet etti. Asr-ı Saâdet neslinin (Ashâb-ı Kirâmın) muhabbet ve hizmet emaneti, yaşayan müslümanların omuzlarındadır.

³² Bu konuya dair hadisler için bk. *Buharî*, Menâkıbü’l-Ensâr, 1, 3, 4, 5, 6, 7, 10; *Müslim*, Fedâilü’s-Sahâbe, 43, 44; *Tirmizî*, Menâkıb, 66.

³³ *Buharî*, Menâkıbü’l-Ensâr, 8; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 142; İbn Sa’d, *Tabakât*, I, 240.

³⁴ Çeşitli cihetlerden sahâbe hakkında bilgi ve yorum için bk. Mehmer Efendioğlu, “Sahâbe”, *DİA*, XXXV, 491-500.

MÜZAKERELER

Eyüp AYDIN (Beypazarı Müftüsü): Bizler Hz. Muhammed (s.a.v) sevgisini kabul ediyoruz. Kabul etmiş insanlara Hz.Muhammed'i (s.a.v) anlatmak kolay ama gayr-i müslimlere ve Türk toplumu içerisinde bizim kadar inanmayan topluluklara Hz. Muhammed (s.a.v) sevgisini anlatma konusunda ne gibi çalışmalar yapılıyor?

Prof. Dr. Hüseyin ALGÜL: Merhum Hamidullah hocamızın bildiğiniz gibi "*İslâm'a Giriş*" adlı bir eseri vardır. Fransa şartlarında yazdı ve Türkçe'ye de çevrildi bu eser. Elbette bunu aşmak lazım. Bunu ele alarak daha yenilerini ve ortaya çıkan yeni bakışları değerlendirerek Müftülerimizin anlayabileceği ve anladıklarını halka aktarabileceği yeni eserler ortaya koymak lazım. Ben buna sadece gayr-i müslimlere yönelik bir kitap olarak bakmıyorum ama şöyle çalışmalarımız var: Doktora tezi, yüksek lisans tezi, araştırmalar gibi... Bunların konuları; Hz.Muhammed (s.a.v)'in münasebetleri, münafıklarla ilişkileri, Hristiyanlarla ilişkileri gibi konulardır. Ama Hz. Muhammed (s.a.v) hakkında bu çalışmalarda geçen bilgiler, ilmi bilgiler, akademik bilgiler ve tezler olduğu için, sanıyorum müftü arkadaşlara pek fazla intikal etmiyor. Bu eserlerdeki örnekler çeşitlendirilip biraz daha yumuşatılarak yenileri yazılabilir diye düşünüyorum.

Elif GÜNAL (Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü öğrencisi): Peygamber efendimiz vefat ettikten sonra ashabı arasında bölünmeler olması, ayrılıklara düşmeleri hatta aralarında savaşların olması acaba Peygamber Efendimizi ve dini iyi anlayamadıkları için mi yoksa başka nedenler de var mı?

Prof. Dr. Hüseyin ALGÜL: Sizin bahsettiğiniz konu bölünme ve ihtilaflardır. Bunların olmadığı devir yoktur. Dindeki eksiklik ya da Hz. Peygamberin eksikliğinden dolayı çıkmamıştır bu kavgalar. Bugünkü dünyada ve dünya coğrafyasının pek çok yerinde aynı sorun devam

etmektedir. Din; barış, kardeşlik, dayanışma derken, bunların asıl amaçları siyasi ihtiraslar, çıkarlar, ülkelerarası sıkıntılardır. İslâm barışçı bir din, Müslüman da barışçı insandır. Allahu Teâlâ “Allah’ın ipine sımsıkı sarılın ve tefrikaya düşmeyin” diyor. Ama insanlar birgün ayrılığa düşmüşlerse, bunların sebeblerini Kuran-ı Kerim’de, dinde ve peygamberde aramak yerine başka yerlerde aramak lazımdır, diye düşünüyorum.

HZ. ALİ'NİN SÖZ VE ŞİİRLERİNDE HZ. PEYGAMBER SEVGİSİ VE TANIMI

*Prof. Dr. Abdulhalik BAKIR**

Hız. Muhammed, Allah'ın peygamber olarak gönderdiği ve insanlık tarihinin yetiştirdiği en mükemmel, en olgun ve en merhametli insandı. Hayatı boyunca insanların problemlerine çözüm aradı, sıkıntılarına ortak olmaya çalıştı, onları 'yaratıcıya yöneltmek ve onlara doğru yolu göstermek için gayret sarf etti¹. Durum böyle olunca onunla karşılaşan, tanışan ve sohbet eden birçok insan onu sevmiş, onun kişiliğine, davranışına ve sözlerine hayran kalmış, gıyabında da onu iyiliklerle ve güzelliklerle yad etmiştir. Her şeyden önce Allahü Te'âlâ, kutsal kitabı Kur'an'ı Kerim'deki birçok âyette de vurgulandığı gibi, onu desteklemiş, ona uymayı, onu rehber edinmeyi müminlere farz kılmış ve onu bir kulu olarak sevdiğini beyan etmiş, her inananın da onu sevmesini istemiştir². Bu buyruk ve tavsiyeler ışığında Hz. Peygamber sevgisi, İslâm'ın ilk dönemlerinden günümüze kadar hiç eksilmeden çoğalarak devam etmiştir. Ancak elbette ki, ona en yoğun sevgiyi gösterenler, Hz. Peygamber'in çevresindeki ilk halkayı oluşturan ve Allâhü Te'âlâ'nın kutsal kitabında, onları günahlardan, kötülüklerden temiz kılmak istediğini beyan ettiği³, Ehl-i Beyti Resülillâh⁴ mensuplarıydı. Onların başında da Hz. Ali gelmektedir. Hz. Ali bir sözünde şöyle der:

* Bilecik Üniversitesi Rektör Yardımcısı ve Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Başkanı.

¹ İbn İshak, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, (Thk. Muhammed Hamidullah), Konya, 1981, s. 189; et-Taberî, Ebu Ca'fer Mahammed b. Cerir b. Rüstem, *Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülük*, (Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), Beyrut, 1967, c. II, s. 62-63.

² Ahzâb, 33, 56; Nisâ, 6; Kasas 68; Saffât, 130; Enfal, 41.

³ el-Ahzâb, 33.

⁴ İslâm kültür mirasının ana kaynaklarında Ehl-i Beyt'le ilgili geniş bilgilere rastlamak şaşırtıcı olmamalıdır. Zira Eh-i Sünnet'le Şi'a grupları İslâm tarihi boyunca bu konuya sahip çıkmışlar ve detayları hakkında birbirleri ile yarış ve rekabet içinde olmuşlardır. Âlim ve müfessirlerden bir kısmı Ehl-i Beyt kavramından kastedilenin Hz. Peygamber,

“Vallahi, biz, onu (Hz. Peygamber’i) mallarımızdan, oğullarımızdan, baba ve annelerimizden, susuzluk anındaki soğuk sudan daha fazla severdik.”⁵

Hız. Peygamber Hız. Ali’nin, Hız. Ali de, Hız. Peygamber’in birçok yönden akrabasıydı. İslâm tarihinin güvenilir ana kaynaklarından öğrendiğimize göre Hız. Peygamber, Hız. Ali’nin amcası oğlu, manevi babası ve kayınbabasıydı. Aynı şekilde Hız. Ali de Hız. Peygamber’in amcasının oğlu, manevi oğlu, damadı, her durum ve ortamda korumacısı, askeri, kumandanı, sırdaşı ve savunanıydı⁶. Bu iki İslâm büyüğü arasındaki sıkı ilişkiler hiç bozulmadan Hız. Peygamber’in vefatına kadar yaklaşık otuz yıl devam etti.

Hız. Ali, Hız. Peygamber’le geçen çocukluk yıllarına dair bir anısını şu sözlerle ifade eder:

Peygamber bir şeyi ağzında iyice çiğnedikten sonra bana yedirirdi...”⁷

Bu sözden, Hız. Peygamber’in Hız. Ali’ye karşı hem annelik hem babalık vazifesini yerine getirdiğini anlamak mümkündür.

Hız. Ali, Hız. Fatıma, Hız. Hasan ve Hız. Hüseyin’den meydana gelen insanlar olduğunu, diğerleri ise böyle bir ifadenin Hız. Peygamber ve eşleri ile ilgili olduğunu beyan etmişlerdir. Durum ne olursa olsun, Müslümanlar, sünnesi ve şiişile İslâm’ın ilk dönemlerinden günümüze kadar Hız. Peygamber’e olduğu gibi, Hız. Peygamber’in eşlerine ve Hız. Peygamberin yakınları olan Hız. Ali’ye, onun eşi Hız. Fatıma’ya ve onların çocukları olan Hız. Hasan ve Hız. Hüseyin’e büyük sevgi ile yaklaşmışlar ve onların anısını canlı tutmuşlardır. Ehl-i Beyt kavramı ve mensupları hakkında geniş bilgi için bkz. Ca’fer es-Sübhânî, *Ehlü’l-Beyt Simâtühüm* ve *Hukûkühüm fi’l-Kur’ânî’l-Kerîm*, Kum-İran, 1420, s. 7-180; Muhammed Ali Esber, *Ehlü Beyti Resûlillâh Fî Dirâsetin Hadise*, Beyrut, 1990, s. 7-269; Adil Edîb, *Devri Eimmeti Ehli’l-Beyt fi’l-Hayâti’s-Siyâsiyye*, Beyrut, 1988, s. 3-207; Abdülhalik Bakır, *Hız. Ali ve Dönemi*, Ankara, 2004, s. 79-80.

⁵ el-Müberred, Ebu’l-Abbas Muhammed b. Yezîd, *el-Kâmil fî’l-Luğati ve’l-Edebi ve’n-Nahvi ve’t-Tasrif*, Mısır, 1347, c. II, s. 175. Ayrıca bkz. Abdülhalik Bakır, *Hız. Ali ve Dönemi*, s. 92.

⁶ İbn İshak, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, s. 173; İbn Hişam, Ebu Muhammed Abdülmelik el-Me’âfirî el-Himyârî, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, (Thk. Mustafa es-Sakka ve iki arkadaşı), Kahire, 1936, c. I, s. 262-263; İbn Habîb, *el-Muhabber*, Haydarabad, 1942, s. 16; et-Taberî, Ebu Ca’fer Mahammed b. Cerir b. Rüstem, *Tarihu’l-Ümem ve’l-Mülûk*, c. II, s. 57-58; el-Hatibu’l-Bağdâdî, *Tarihu Bağdâd*, Kahire, 1931, c. I, s. 133; es-Semhudî, *Vefâ’ul-Vefâ’ fî Ahbâri Dâri’l-Mustafa*, Mısır, 1326, c. I, s. 332;

⁷ eş-Şerifu’r-Radiyy, *Nehcü’l-Belâğa*, Mısır (Trz.), c. I, s. 484.

Hız. Ali'deki Hız. Peygamber sevgisi ve bağılılığı o kadar derin ve köklüydü ki, bunu herhangi bir çocuğun babasına duyduğu sevgi ve bağılılığa benzetmek mümkün değildir. Zira o, Hız. Peygamber'i her an izliyor ve davranışlarını olduğu gibi uygulamaya çalışıyordu. Hız. Ali o güzel anları şöyle resmetmektedir:

“Ben, onu (Hız. Peygamber'i) bir çocuğun annesini izlediğı gibi izlerdim. O her gün ahlâkımdan ve ilminden bana bir şeyler öğretirdi. Her yıl Hıra Dağı'na giderdi, ben onu görürdüm ve onun bu davranışını benden başkası bilmezdi.”⁸

Biz, gerçekten de Hız. Ali'nin zamanının büyük kısmını Hız. Peygamber'le geçirdiğini ona ait olan şu sözlerden de kolaylıkla anlayabiliyoruz.

“Peygamber'den bir şey sorduğum zaman, bana o konuda bilgi verir, sustuğum zamanlarda da kendisi konuşmaya başlardı.”⁹

Hız. Ali, hayatı boyunca Hız. Peygamber'in şahsına karşı duyduğu ve gösterdiği sevgi ve saygının yanında sözlerine de büyük itina göstermiş ve o sözlerin kaybolmaması için büyük çaba harcamıştır. Bir rivâyete göre o hadis âlimlerine şu tavsiyede bulunmuştur: “Bu hadisleri aranızda devamlı bir şekilde ele alın ve düzeltme yoluna gidin, eğer böyle yapmazsanız, hepsi kaybolur gider.”¹⁰ Başka bir yerde de hadis uydurup, Hız. Peygamber'e mal etmenin çirkin bir davranış olduğunu belirtir ve şöyle der: “Vallahi benim için gökten yere düşmek, Hız. Peygamber'in söylemediğı bir şeyi söylemekten daha sevimlidir.”¹¹ Hilâfeti zamanında hadislerin dikkatlice rivâyet edilmesini temin maksadıyla. Hız. Peygamber'e ait olduğunu kesin olarak bilmediğı hadisleri nakledenlere, onları Resûl-i Ekrem'den duyduklarına dair yemin ettirirdi. Herkesçe bilinen hadislerin rivâyet edilmesi gerektiğini söyler, bu vasfı taşımayan ve güvenilmeyecek derecede zayıf olan rivâyetlerle meşgul olmayı menederdi¹²

⁸ eş-Şerifu'r-Radiyy, *Nehcü'l-Belâğâ*, c. I, s. 484-485.

⁹ Abdulhalik Bakır, *Hız. Ali ve Dönemi*, s. 102.

¹⁰ ed-Darimî, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. el-Fazl b. Behram b. Abdussamed et-Temimî, *es-Sünen*, Dimaşk, 1349, c. I, s. 150. Ayrıca bkz. Abdulhalik Bakır, *Hız. Ali ve Dönemi*, s. 103.

¹¹ et-Taberî, Muhabbuddin Ebu Ca'fer Ahmed (694 /1295), *Zehâiru'l-Ukbâ fî Menâkibi Zevi'l-Kurbâ*, Kahire, 1356, s. 99. Ayrıca bkz. Abdulhalik Bakır, *Hız. Ali ve Dönemi*, s. 103.

¹² Abdulhalik Bakır, *Hız. Ali ve Dönemi*, s. 103.

H. Ali H. Peygamber'e karşı duyduğu sevgiyi şiirlerine de yansıtmıştır. Nitekim o, bir şiirinde H. Peygamber'e olan yakın akrabalığını şöyle dile getirir:

“Benim Mustafa’nın kardeşi, nesebimde bir şüphe yoktur.
Onunla büyüdüm, iki torunu ise oğullarımdırlar.
Dedemle, Allah’ın Elçisi’nin dedesi aynıdır.
Fatıma eşimdir, bu sözde yalan yoktur.
Bütün insanlar sapkınlık, şirk ve kötülük batağındayken,
Ben onu doğruladım...”¹³

H. Ali’nin bu mısralarında, hem iki İslâm büyüğü arasındaki yakınlık derecesini hem de derin bir sevgi ve sağlam bir sadakat ve bağlılık duygularını görmek mümkündür.

H. Ali, diğeri bir şiirinde de H. Peygamber’e karşı olan sevgisini ve yakınlığını şu mısralarla vurgular:

“Peygamber olan Muhammed (S. A. V.), kardeşimdir
ve eşim tarafından akrabamdır.
Şehitlerin efendisi Hamza, amcamdır.
İnanç uğruna savaş meydanına çıkıp kendini feda ederek
meleklerle uçan Ca’fer, annemin oğludur (kardeşimdir).
Muhammed’in kızı münisim ve eşimdir,
eti, kanıma ve etime karışmıştır.
Ahmed’in (H. Peygamber’in) iki torunu
(Hasan ve Hüseyin) ondan (Fatıma’dan) doğan iki oğlumdur.
Sizin hanginizin şansı benim şansım gibidir.
Ben hepinizden önce, daha çocuk yaştayken
ve buluş çağına gelmeden İslâm’ı kabul ettim.”¹⁴

¹³ Ali b. Ebî Talib, *Divânü Emîri’l-Mü’minîn Ali b. Ebî Talib*, (Şerh: Ömer Faruk et-Tabbâ’), Beyrut, (Trz.), s. 64.

¹⁴ el-Belâzurî, Ahmed b. Yahya b. Câbir, *Ensâbu’l-Eşraf*, (Thk. İhsan Abbas), Beyrut, 1979, c. IV/1, s. 111; Ali b. Ebî Talib, *Divânü Emîri’l-Mü’minîn Ali b. Ebî Talib*, s. 146; Abbas Mahmud el-Akkâd, *Abkariyyetü’l-İmâm Ali*, Sayda-Beyrut, (Trz.), s. 139; Muhammed Seyyid Keylânî, *Eserü’t-Teşeyyu’ fi’l-Edebi’l-Arabi*, Kahire, 1996, s. 72.

Bu mısralarda Hz. Ali, Hz. Peygambere olan yakınlığını, ona duyduğu sevgiyi ve ona kayıtsız şartsız bağlılığını bütün detayı ile haykırırcasına insanlara duyurmaktadır. Burada Mekke’li müşriklerle yapılan Uhud savaşında şehit düşen amcası Hz. Hamza’ya, Mü’te savaşında şehit edilen ağabeyi Hz. Ca’fer’e, sevgili eşi Hz. Peygamberin kızı Fatımatü’z-Zehrâ’ya ve bu eşinden dünyaya gelen iki oğlu Hz. Hasan’la Hz. Hüseyin’e duyduğu derin sevgiyi de vurgulamak gerekir.

Hz. Ali, hicret gecesi ile ilgili söylemiş olduğu şu mısralarda da Hz. Peygambere olan derin sevgisini dile getirmektedir:

“Taşlara ayak basan o hayırlı insanı
Kâbe’yi ve Haceru’l-Esved’i tavaf eden kişiyi
kendimi feda ederek korudum.
Allah’ın Elçisi, müşriklerin
kendisine tuzak kurmalarından sakındı.
Fakat kudret sahibi olan Allah
onu, bu tuzaktan kurtardı.
O, Allah’ın koruması altında
gizli bir şekilde mağarada kaldı.
Ben de onları (müşrikleri) dinlemek için
burada (Mekke’de) kaldım.
Fakat onlar, beni suçlayamadılar.
Böylece kendimi ölüme
ve tutsaklığa bırakıverdim.”¹⁵

Burada Hz. Ali Hz. Peygamber’i en güzel sözlerle tanımlamakta ve ona karşı derin sevgisinden dolayı hiçbir korkuya kapılmadan kendini daha genç yaşında iken tehlikelere maruz bıraktığını ifade etmektedir¹⁶

Hz. Peygamber, hicret olayından sonra Medine’de muhacirlerle ensar mensuplarının kardeşliğini sağlarken, Hz. Ali’yi başkalarına vermedi, kendine

¹⁵ Ali b. Ebî Talib, Divânü Emîri’l-Mü’minîn Ali b. Ebî Talib, s. 81-82. Hz.

¹⁶ Konunun detayı için bkz. el-Makrizî, Takiyyüddin Ahmed b. Ali, *İmtâ’u’l-Esmâ’ bimâ li’n-Nebîyyi mine’l-Enbâ’ ve ’l-Emvâl ve’l-Hafede ve’l-Metâ’*, (Thk. Muhammed Abdulhamid en-Nümeysi), Kahire, 1981, c. I, s. 57.

kardeş edindi. Bu olaya aşırı derecede duygulanan Hz. Ali şu mısraları söyledi:

Ey er-Rahman olan Allah'ın, bizi cehaletin ümitsizliğinden
kurtarıp hidâyete erdirmeye vesile olan ey seçilmiş insan
Seni ben koruyacağım.

Hz. Ali'nin, Hz. Muhammed'in vefatından sonra mersiye (ağıt) mahiyetinde yazmış olduğu şiirlerde de derin bir Hz. Peygamber sevgisini ve tanımını gözlemlemek mümkündür. Bu Allah dostu, anılan türdeki şiirlerden birisinde şöyle diyor:

Hz. Peygamber'i kefenleyip defnettikten sonra mal için yaşamamız
Ve eğlenmeye meyletmemiz mümkün müdür?
Allah'ın Elçisi'ni kaybetmekle gerçekten büyük bir musibete uğradık.
Bu durumda insanlardan onun yerini dolduracak
Birisini görmemiz mümkün değildir.
Sen bizim için düşmanlara karşı sığınılacak korunaklı bir kale gibiydin.
Ve biz o kalede başı dik ulaşılması ve görülmesi güç efendiler idik.
Senin görülmenle, sabah akşam kalışınla ve çıkışınla
Biz ışığı ve doğruluğu görürdük.
Seni kaybedişimizden sonra üzerimize bir karanlık çöktü
Ve bu karanlık gecenin zifiri karanlığından daha yoğundu...¹⁷

Hz. Ali diğer bir ağıtında da şu seçkin ve dokunaklı sözlere yer verir:

Her musibet anında gözyaşım aksa,
Ağlamak için seni sebep gösteririm.
Seni bir ölü olarak andığımda ise
Gözlerim yaşlar döker ve akmaya başlar.
Ben girdiğin bir toprağı yüceltirim
Başkası için ise aksini yaparım¹⁸
Başka bir ağıtta da şöyle denilir:
Canım, nefes verişimde hapsedilmiştir,
Keşki nefeslerimle çıkıverseydi.

¹⁷ Ali b. Ebî Talib, Divânü Emîri'l-Mü'minin Ali b. Ebî Talib, s. 19.

¹⁸ Ali b. Ebî Talib, Divânü Emîri'l-Mü'minin Ali b. Ebî Talib, s. 23.

Senden (Hz. Peygamber) sonra bu hayatta bir hayır olmaz.
Ben ömrümün uzamasından korktuğumdan ağlıyorum¹⁹

Hız. Ali'nin Hz. Peygamberle ilgili bir ağıtı da şöyledir:

Sen gözlerimin siyahı idin
Gözlerim senin için ağladı
Senden sonra yaşamayı isteyenler ölsün
Ben sadece senin hayatın için endişeliydim²⁰

Ağıt türündeki bütün bu mısralara bakıldığında, Hz. Ali'nin, Hz. Peygamber'i kaybetmekle derin bir üzüntüye kapıldığını ve bu hazine olayın onun gönlünde acı bir iz bıraktığını görmek mümkündür. Hz. Peygamberin vefatı bütün Müslümanlar üzerinde büyük bir infial yarattığı gibi, Ehl-i Beyt mensuplarından Hz. Ali'nin de büyük bir boşluğa düşmesine sebep olduğu aşikârdır. Hz. Ali'nin ağıtlarında, Hz. Peygamber sevgisi, Hz. Peygamber'in vefatıyla birlikte kendi hayatının da son bulmasını temenni edecek kadar doruk noktasına çıktığını görebiliyoruz.

Sonuç olarak Hz. Ali'nin söz ve şiirlerinin detaylarında, Allah'ın kutsal kitabı Kur'ân-ı Kerim'de, Hz. Peygamber'in özellikleri, konumu, davranışı, seciyesi ve elçilik vazifesi ile ilgili tanımlara uygun bir tanıma rastladığımız gibi, insana özgü bir yaklaşımla bir evladın bir babaya veya çok yakın bir kimsenin diğer bir yakınına veyahut ortak anılara sahip bir dostun çok sevdiği bir dostuna karşı duyduğu samimi bir sevgi ve saygı yumağını tespit edebiliyoruz. Hz. Ali'deki Hz. Peygamber sevgisinin bu kadar yoğun olmasını da, bu iki nezih örnek insan arasındaki çok yönlü insani ilişkilerle yorumlamak gerekir. Burada Hz. Ali'nin, Hz. Peygamber hayatta iken ona karşı duyduğu sevgi dozunun, onun vefatından sonra da aynı dozda ve hatta daha da artarak devam ettiğini de vurgulamak isteriz.

¹⁹ Ali b. Ebî Talib, Divânü Emîri'l-Mü'minîn Ali b. Ebî Talib, s. 49.

²⁰ Ali b. Ebî Talib, Divânü Emîri'l-Mü'minîn Ali b. Ebî Talib, s. 75-76.

KAYNAKLAR

Abbas Mahmud el-Akkâd, *Abkariyyetü'l-Îmâm Ali*, Sayda-Beyrut, (Trz.).

- Abdulhalik Bakır, *Hiz. Ali ve Dönemi*, Ankara, 2004.

Ali b. Ebî Talib, *Divânü Emîri'l-Mü'minîn Ali b. Ebî Talib*, (Şerh: Ömer Faruk et-Tabbâ'), Beyrut, (Trz.).

- el-Belâzurî, Ahmed b. Yahya b. Câbir, *Ensâbu'l-Eşrâf*, (Thk. İhsan Abbas), Beyrut, 1979.

- ed-Darimî, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. el-Fazl b. Behram b. Abdussamed et-Temimî, *es-Sünen*, Dimaşk, 1349.

Edîb, Adil, Devrü Eimmeti Ehli'l-Beyt fi'l-Hayâti's-Siyâsiyye, Beyrut, 1988.

Esber, Muhammed Ali, Ehlü Beyti Resûlillâh Fi Dirâsetin Hadîse, Beyrut, 1990.

- el-Hatibu'l-Bağdâdî, *Tarihu Bağdâd*, Kahire, 1931.

- İbn Habib, *el-Muhabber*, Haydarabad, 1942.

İbn Hişam, Ebu Muhammed Abdulmelik el-Me'âfirî el-Himyerî, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, (Thk. Mustafa es-Sakka ve iki arkadaşı), Kahire, 1936.

İbn İshak, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, (Thk. Muhammed Hamidullah), Konya, 1981.

Keylânî, Muhammed Seyyid, *Eserü't-Teşeyyu' fi'l-Edebi'l-Arabi*, Kahire, 1996.

- el-Makrizî, Takiyyüddin Ahmed b. Ali, *İmtâ'u'l-Esmâ' bimâ li'n-Nebiyyi mine'l-Enbâ' ve'l-Emvâl ve'l-Hafede ve'l-Metâ'*, c. I, (Thk. Muhammed Abdulhamid en-Nümeysî), Kahire, 1981.

- el-Müberred, Ebu'l-Abbas Muhammed b. Yezîd, *el-Kâmil fi'l-Luğati ve'l-Edebi ve'n-Nahvi ve't-Tasrif*, Mısır, 1347.

- es-Semhudî, Vefâ'ul-Vefâ' fi Ahbâri Dâri'l-Mustafa, Mısır, 1326.

- es-Sübhânî, Ca'fer, Ehlü'l-Beyt Şîmâtühüm ve Hukûkühüm fi'l-Kur'âni'l-Kerîm, Kum-İran, 1420.

- eş-Şerifu'r-Radiyy, *Nehcü'l-Belâğâ*, Mısır (Trz.).

- et-Taberî, Ebu Ca'fer Mahammed b. Cerir b. Rüstem, *Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, (Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), Beyrut, 1967.

et-Taberî, Muhabbuddin Ebu Ca'fer Ahmed (694 /1295), *Zehâiru'l-Ukbâ fi Menâkibi Zevi'l-Kurbâ*, Kahire, 1356.

MODERN DÜNYADA HZ. PEYGAMBER'İ ANLAMAK

*Dr. İlhami Oruçoğlu**

Genel olarak insan merkezli (hümanist) bir dünya görüşüne sahip olan modern Batı düşüncesi, dinî olan her şeyi insan hayatından uzaklaştırma sürecine girmiştir. Bu bağlamda 18. yüzyılın sonlarına doğru Hz. İsa'nın tarihsel eleştirel yöntemle ve rasyonalist ve pozitivist bir bakış açısıyla değerlendirilmeye başlandığı görülmektedir. Bu bakış açısı Hz. İsa'ya Kilise tarafından nispet edilen bütün tanımlamaları reddetmektedir. Onun mucizevî bir doğumla meydana geldiği, çeşitli mucizeler gösterdiği ve ölümden sonra dirildiği yönündeki İncil pasajlarının havariler tarafından ilave edildiği kanaatine varan deist teologlar, Hz. İsa'nın ancak içinde yaşadığı Yahudi toplumu bağlamında ve İsrailoğulları geleneği içerisinde anlaşılabileceğini iddia etmişlerdir. Buna göre Hz. İsa gelmesi beklenen peygamber ve Mesih değil, Yahudi toplumu içerisinden çıkmış ahlâk öğreticisi bir vaizdir. Mesihlik iddiasına kalkışması ise bir hata olmuş ve çarmıha gerilmesi de bunun ispatı olarak değerlendirilmiştir. Hz. İsa'nın bir peygamber olarak konumunun sarsılması onun sadece bir ahlâk öğretmeni olarak kabul edilmesine yol açmıştır.¹

Daha sonra 19. yüzyılda sömürgecilikle birlikte öteki toplumlara açılan batı dünyasının kendinde oluşturduğu din ve peygamber telakkilerini genelde diğer din ve medeniyetlere, özelde ise İslâm'a ve Hz. Peygamber'e yansıtmışlardır. Batı'da gelişen tarihsel İsa araştırmalarının argümanları ve

* Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü

¹ Bennett, Clinton, *In Search of Jesus*, Continuum, London and New York 2001, ss. 96-100.

sonuçlarının İslâm'ın kaynağı ve Hz. Muhammed'in hayatı ile ilgili oryantalist yaklaşımlara etkisi kaçınılmazdır ve çoğu oryantalistin eserlerinde bariz bir şekilde gözükmektedir. Örneğin Reimarus'un Hristiyanlık ve tarihsel İsa araştırmaları ile başlayan ve özellikle doğu dillerinde uzman olan Alman bilim adamlarının yaptıkları çalışmalarla oluşan bilgi birikimi, genel olarak bütün dinlerin özelde ise Orta Doğu'da Sâmi dinlerin ve dinî mitolojilerin doğuş ve gelişimine dair açıklamalar ortaya koymuştur. Bu izah tarzlarının Oryantalistlerin İslâm'ın gelişimi ve Hz. Peygamber'in hayatı hakkındaki teorilerine şaşırtıcı benzerlikler içerdiği gözlemlenmektedir.²

Bu dönem aynı zamanda Oryantalist araştırmaların teolojik bağlardan kurtularak filolojik bir zemine kavuştuğu bir aşama olmasının yanında Avrupa'da tarihsel eleştirel araştırmaların başladığı bir zaman dilimi olma vasfını da taşımaktadır. Buna göre bir olgunun, tarihsel bir sürecin parçası olarak değerlendirilmeden önce, kendi başına bir değer taşıyıp taşımadığının anlaşılabilmesi için kaynakların eleştirel bir tahlilinin yapılması gerekiyordu. Oryantalistler bu konuda iyi bir altyapıya sahiptiler.³ Hristiyanlık ve Hz. İsa'nın hayatı üzerine 18. yüzyıl boyunca süregelen tartışmalar sonucunda, Tarihsel İsa'ya ulaşma konusunda elde edilen bilgi birikimi ve metotlar artık İslâm'a ve Hz. Peygamber'e uygulanmaya başlamıştır.⁴ Bunun ilk aşaması sonraki dönem kaynaklarına dayanmayı bırakarak ilk kaynaklara ulaşmak ise, ikinci aşaması da o kaynakları da olduğu gibi kabul etmemek, eleştirel bir şekilde analizini yapmaktır.

Batı'daki modern teoloji geleneğinden devraldıkları argümanlarla İslâm dinine ve peygamberine yaklaşan oryantalistler, batıda Hz. İsa'nın

² Ibn Warraq, "Studies on Muhammad and the Rise of Islam: A Critical Survey", in *The Quest for the Historical Muhammad*, ed. Ibn Warraq, Prometheus Books, New York 2000, s. 75.

³ Fück, J. W., "Islam as an Historical Problem in European Historiography Since 1800", in *Historians of the Middle East*, edited by Bernard Lewis and P. M. Holt, Oxford University Press, London 1962, s. 304; Ibn al-Rawandi, "Origins of Islam: A Critical Look at the Sources", in *The Quest for the Historical Muhammad*, ed. Ibn Warrak, Prometheus Books, New York 2000, s. 92; Peters, F. E., "The Quest of the Historical Muhammad", in *The Quest for the Historical Muhammad*, ed. Ibn Warraq, Prometheus Books, New York 2000, s. 444-446.

⁴ Ibn Warraq, a.g.e., s. 75-77; Rodinson, Maxime, "A Critical Survey of Modern Studies on Muhammad", in *Studies on Islam*, ed. Merlin L. Swartz, Oxford University Press, New York-Oxford, 1981, s. 24.

Yahudi geleneği içinde anlaşılabilceği şekildeki tespiti peygamberimiz için de kullanarak, Hz. Peygamber'in İslâm'ı Yahudilikten veya Hristiyanlıktan ödünç alarak ürettiği kanaatine varmışlardır. İslâm'ın kaynağını Yahudilik ve Hristiyanlıkta görmek oryantalistler için âdeti bir saplantı haline gelmiş olup, bütün oryantalist çalışmalarda yer almıştır.

Hz. Peygamber'i peygamber olarak kabul etmeyen ve Kur'an'ın Allah'tan vahiy olarak geldiğini ve peygamberin her zaman ilahî kontrol altında olduğunu bir türlü hazinedemeyen oryantalistler bu boşluğu doldurmak, hatta bu gerçekleri göz ardı etmek için ona övgüler yağdırırlar. Bu şekilde onun peygamberliğini değil, devlet adamlığı, askeri başarıları ve insanları sevk ve idare etmedeki yeteneğini ön plana çıkarmışlardır. Bu bağlamda ilahî vahyin gözetimini devre dışı bırakan oryantalistler, Hz. Peygamber'in hayatındaki olayları ve İslâm'ın gelişimini modern sosyal bilimlerin perspektifiyle okuma yoluna gitmişlerdir.

Teknolojinin gücünü arkasına alan modern bilim, diğer toplumları cezbetmiş, onları kendisi gibi düşünmeye ve hem fizik hem de metafizik meselelere modern bakış açısına göre yaklaşmaya sevk etmiştir. Bu etkilenmeden Müslüman coğrafyası da doğal olarak nasibini almıştır. O yıllarda İslâm coğrafyasının en büyük gücü olan Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı karşısında aldığı yenilgiler, Müslüman coğrafyada Batı'nın öncelikle askeri gücüne daha sonra ise bu askeri gücü ortaya çıkaran dünya görüşüne bir hayranlık oluştururken onun bilimsel bilgi ve felsefi bakış açısının üstünlüğü peşinen kabul edilmiştir. Bu hayranlık Müslüman aydınları batılı düşünce tarzını öğrenmeye ve bütün bir İslâm Medeniyeti mirasını bu bakış açısına göre yorumlamaya yöneltmiştir. "Felsefi arka planı, tarihî macerası ve ana hedefleri çok alt düzeyde kavranan, bu yüzden de İslâm kültüründeki 'ilim' kavramıyla aynileştirilen modern bilim ve onun verileri, 'bilim fetişizmine' varacak ölçüde mutlaklaştırılarak bütün İslâmî ilimlere bulaştırılmıştır."⁵ Dinin yerini alma iddiasında olan insan merkezli ve akılcı modern bilimin, İslâm dininin savunulması için uygun bir araç olduğuna dair güçlü bir kanaat oluşmuştur.⁶

⁵ Kara, İsmail, "Tarih ve Hıfaze: Çağdaş Türk Düşüncesinde Tarih Telakkisi", *Türklük Araştırmaları Dergisi* 11, Mart 2002, s. 53.

⁶ Aynı yer.

Benlik ve kimliğin referans noktası olan geçmiş/gelenek, şimdiye ve geleceğe ışık tutmak için başvurulmuş bir kaynaktır. Fakat geçmiş/gelenek her halükarda şimdiyi desteklemeyip onun karşısı bir durum arz edebilir. Böyle bir durumda tutarlı ve devamlı olma güdüsü geçmiş/geleneği muhafaza etmeyi gerektirirken, aynı derecede arzulanan dinamizm ve zamana uyma güdüsü onu bir engel olarak görecektir. Yenileşme ve değişim, kaçınılmaz veya arzu edilen bir şey olarak kabul edildiğinde, ya geçmiş/gelenek artık şimdi ve gelecek için örnek olma fonksiyonunu kaybeder ve sistematik olarak reddedilir ya da onda yenilik ve değişimi meşrulaştıracak bazı dayanak noktaları aranır. Her iki durumda da yenilik ve değişim temel belirleyici olmakta fakat ikinci durumda bu üstü örtülü bir şekilde yapılmaktadır.⁷

Batılıların Hz. Peygamberle ilgili yaklaşımlarından sonra hem gelişen ve giderek baskın hale gelen Batı düşünüş tarzının yoğun baskısı hem de batılılar tarafından İslâm ve Hz. Peygamber hakkında yapılan çalışmaların tazyikiyle Müslüman aydınların batılı bir perspektifle siyere yaklaştıkları görülmüştür. Rasyonel değerlendirmelerin ön plana çıktığı bu dönemde, müellifler klasik siyer yazımından ve klasik siyer kitaplarında mevcut olan bilgilerden çok memnun olmadıklarını sık sık ifade etmişlerdir. Özellikle Hz. Peygambere nispet edilmiş olağanüstü durumlar ve mucizeler en çok eleştirilen ve modern dönem eserlerinin bir kısmında dışarıda bırakılan hususlardandır. Batı'da hâkim olan düşünceyle uygunluk içerisinde, Hz. Peygamber'in sadece ve sadece bir beşer olduğuna vurgu yapan modern siyer müellifleri, onun hayatını tamamen fiziki şartların doğal sebep sonuç ilişkisi içerisinde inceleme yoluna gitmişlerdir.

Modern bilimsel düşüncenin etkisiyle oluşan bu atmosferde artık, harici bir unsur hesaba katılmaya, onun verileri kullanılmaya, farkında olunarak veya olunmayarak onun perspektifi içerisinde bakılmaya başlanmıştır. Bu durum ister istemez modern ve modern öncesi dönem eserleri arasında kaynak, metodoloji ve muhteva açısından birtakım farklılıkları ortaya çıkarmıştır.

⁷ Hagen, Gottfried, "The Prophet Muhammad as an Exemplar in War: Ottoman Views on the Eve of World War I", *New Perspectives on Turkey*, Spring 2000, 22, s. 145-146.

Kaynaklar:

Modern dönemde kaynakların en eskisine gitmek tarihsel araştırmaların bir ön koşulu olarak kabul edilmeye başlanmıştır.⁸ Şüphesiz önceki dönemlerde de eski kaynaklar kullanılıyordu, fakat günümüzde zaman bakımından daha önceki kaynaklara gitmek, sonraki kaynakların gözden düşmesi ve onlara dayanmanın ilmî bir değerinin olmadığı anlamına gelmekte olup bu eserlerin bilimsel araştırma alanının dışına itilmeleri demektir. Sonraki dönem eserlerine müelliflerinin içinde yaşadığı zaman ve çevrenin özelliklerinin sirâyet edeceği, ilk dönem eserleri kadar saf kalamayacağı zihinlere inkar edilemeyecek kadar apaçık bir gerçek olarak kazanmış durumdadır. Bu şekilde ara dönem kaynaklarının devre dışı bırakılması, onlar vasıtasıyla oluşan geleneksel otoritenin de tasfiyesi anlamına gelmektedir.

Ara dönem kaynaklarını bir kalemde yok sayan bu bakış açısına göre, erken dönem hadis ve siyer kaynakları ise pek çok zayıflıklarla malul bulunmakta ve güvenilmez kabul edilmektedir. Modern akılcı perspektife uymayan hususların diğer din mensuplarıyla yarışma güdüsü içinde sonradan siyere dahil edildiği, Emevi ve Abbasi dönemlerinde kaleme alınan eserlerin râvîlerin siyasî tercihlerine uygun rivâyetlerle doldurulduğu ve siyasî-dînî çekişmelerin kaynakların yazımına damga vurduğu düşünülmeye başlanmıştır. Bir kaynakta zayıf veya uydurma olduğu düşünülen rivâyet sebebiyle, o türden bütün rivâyetler veya o tür rivâyetleri içeren kaynaklar zayıf hatta hurafelerle dolu olarak telakki edilmiştir. Klasik dönemde râvî tenkidinin yapıldığı fakat metin tenkidinin yapılmadığı argümanından hareketle bütün rivâyetlerin bir tenkit süzgecinden geçirilmesi gerektiği çokça tekrarlanan bir istek olmaya başlamıştır.⁹ Tenkit edecek zihnin modern batılı bilimsel telakkilerle yoğrulmuş, onun verilerini değişmez gerçekler olarak kabul etmiş bir zihin olduğu hesaba katılacak olursa, bu telakkilere uymayan, özellikle beşeri ve fiziki düzlemi aşan hususlara dair haberlerin uydurma oldukları gerekçesiyle saf dışı bırakılacakları aşikârdır.

Rivâyet sisteminin bu şekilde köklü bir eleştiriye tabi tutulmasının ne anlama geldiği, üzerinde durulmaya değer bir konudur. Çünkü klasik siyer

⁸ Detaylı bir değerlendirme için bkz. Kara, a.g.m., s. 50-52; ayrıca Hagen, a.g.m., s. 156.

⁹ Syed Ahmad Khan, *Life of Mohammed and Subjects Subsidiary Thereto*, Sh. Mubarak Ali Oriental Publishers and Booksellers, Lahore 1979, s. XII-XIII.

literatürünün temel dayanağı olan bu rivâyetler üzerinde yapılan değerlendirmelerden onların râvî ve müelliflerine yöneltilen bir tenkit hatta suçlama sezilmektedir. Tenkit ve değerlendirmeler mantıki sonuçlarına vardırıldığında şu sonuca ulaşmak mümkündür: Râvîler/müellifler ya kasıtlı olarak ya da farkına varmadan yanlış bilgiler vermişlerdir. Birinci durum niyetin iyi veya kötü olmasına bakılmaksızın sahtekârlığı, ikincisi ise yanlışlığın farkına varamayacak kadar akıl zaafını göstermektedir. Dolayısıyla her iki durumda da kaynakların güvenilirliği yok olmaktadır. Kaynaklar güvenilir sayılmadığında ise neye göre nasıl bir peygamber portresi ortaya çıkacağı meraka değer bir konudur.

Modern dönemde gündeme gelen hususlardan birisi de gayrimüslim müelliflerin eserlerine müracaat edilmesidir. Daha önce böyle bir meselesi olmayan İslâm dünyası, 19. yüzyılda birçok coğrafyasının işgalinden sonra Batı'nın teknik, ekonomik ve askeri üstünlüğünü yedeğine alan batılı bilimsel paradigmanın benimsenmeye başlaması sonucunda Batı'da ortaya konan çalışmaları izlemek durumunda kalmıştır. Reddiye ve savunma tarzında yazılmış eserlerde reddedilen konularda Batılı yazarların olumlu ifadeleri can simidi olarak kabul edilmiştir. Bunun yanında Hz. Peygamber'i çeşitli açılardan öven oryantalist çalışmalar, büyük bir kabul görmeye başlamıştır. Pek çok Müslüman modern dünyanın baskısı altında adeta bu türden eserler vasıtasıyla peygamberine olan güvenini tazelemiş, içine düştüğü aşağılık kompleksinden kurtulma yolunu tutmuştur. Batılı eserlere müracaat etme mecburiyetinde hissetmek, zımnında onların benimsedikleri tarih yazım tarzının kabullenildiği anlamına da gelmektedir. Bu şekilde onları reddederken bile onlarla aynı zemini paylaşmak durumunda kalınmış olmaktadır.

Metodoloji:

Modern dünya görüşü, insanı her şeyin merkezine yerleştiren, her şeyin ölçütünün insan olduğu, kâinatta var olan her şeyin insan aklı ile keşif ve izah edilebileceği, izah edilemeyecek şeylerin anlamsız olduğu kanaatine ulaşmıştır. Bu haliyle o, modern öncesi dönemin her şeyi tanrı ve din ekseninde etrafında kurgulayan ve olguların fiziki sebeplerin yanında metafizik ve manevi sebepleri de olduğunu kabul eden anlayışı çerçevesinde oluşturulmuş kaynakların doğruluğundan şüphe etmiştir. Modern bilimsel eleştirel metot, kaynaklardaki geçmiş döneme ait tabiatüstü anlayışların ve kanaatlerin

ayıklanarak sadece rasyonel bir aklın kabul edebileceği unsurların seçilmesi suretiyle geçmişin yeniden kurgulanmasını öngörmektedir. Özü itibariyle şüpheci olan bu metot, kaynaklarda anlatılanlarla tatmin olmayarak, hatta kaynaklardaki bilgilere tepeden bakarak “gerçekte ne olduğunu” tespit etme endişesi ve iddiası taşımaktadır. Böyle bir düşünce tarihte “ne olduğundan” daha çok “ne olmalıdır/olmalıydı” sorusunu ön plana çıkarmakta ve yaşadığı çağa ait düşünce tarzını tarihe dayatmış olmaktadır. Bu sebeple oryantalistler İslâm tarihi kaynaklarını hurafelerle dolu olarak görmüşler ve bu hurafelerin ayıklanmasından sonra elde kalan bilgilerden tüm İslâm tarihinin ve Hz. Peygamber’in hayatının “yeniden inşa” edilebileceğini savunmuşlardır.

Modern çağın her türlü tesirine maruz kalan İslâm dünyasında Müslüman bilginler de bu metodu benimsemişlerdir.¹⁰ Bu şekilde modern dönem müellifleri eserlerini yazmaya başlarken, kaynakların çoğunlukla hurafelerle ve taraflı beyanlarla dolu olduğunu ifade etmişlerdir.¹¹ Müsteşriklerin eserlerine reddiye olarak yazılan eserlerde bile, garanik hadisesi, Hz. Peygamber’in Zeynep binti Cahş ile evliliği, İslâm’ın kılıçla yayıldığı gibi konularda oryantalistlerin taraflı ve garazkarâne yorumlarını olgu düzeyinde düzeltme yoluna gitseler de onların kullanmış olduğu modern bilimsel metodun dışına çıkmamışlardır. Eserleri genel itibariyle oryantalistlerin İslâm tarihine bakış açılarını yansıtmaya devam etmiştir. Bu bakış açısıyla tarihte olup bitenler değil müellifin sahip olduğu dünya görüşü ve fikri durum belirleyici olmaktadır. Hâlbuki tarihi bir olguyu anlamamanın yolu, içinde bulunduğu şartların tesirlerinden olabildiğince arınarak, geçmiş olduğu haliyle zihinde canlandırmaktan geçmektedir.

¹⁰ Bkz. Günaltay, Mehmed Şemseddin, *İslâm Târîhi*, Evkâf-ı İslâniyye Matbaası, İstanbul 1338-1341, I, 9. Burada Günaltay eserinin “vesâik i’tibâriyle şark menâbi’ine, usûl i’tibâriyle de garb müellefâtına istinâd” ettiğini ifade etmektedir.

¹¹ Syed Ahmed Khan, a.g.e., s. XII-XIII; Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, *İslâm Tarihi*, Anka Yayınları, İstanbul 2005, s. 28-29; ayrıca İzmirli İsmail Hakkı yazmış olduğu *Siyer-i Celile-i Nebeviyye*, (Tevsî’-i Tibâ’at Matbaası, İstanbul 1332) adlı kitapta yazmayı düşündüğü eserin “rivâyeten ve dirâyeten, naklen ve aklen intikad-ı ilmiyi, muhakeme-i ilmiyeyi muhtevi” olacağını beyan etmiş (s. 41-42) ve 154 sahifelik bu kitabın yarısından fazlasını zayıf hadislerle ayırmıştır.

Öne Çıkarılan Konular:

Modern dönem öncesi siyer kaynaklarında Hz. Peygamber'in gönderilişinin, genel peygamberler tarihi çerçevesi içerisinde ele alındığı görülmektedir. Bu sebeple ilk olarak onun temiz soyunun tafsilatlı bir şekilde ele alınması bu eserlerin ortak yönlerinden birini teşkil etmektedir. Soy olarak Hz. İbrahim'e bağlanmasının kesinliği vurgulandıktan sonra, onun zamanından Hz. Peygamber'e gelinceye kadar Arabistan'da meydana gelen olaylar, Hz. Peygamber'in peygamber olarak gelişinin arka planı şeklinde anlatılmıştır. Bu anlatımda dikkati çeken husus, arka plan olarak değerlendirilebilecek bu tablonun onun peygamberliğini müjdeleyen bir görünüm arz etmesidir.

Modern dönem kaynaklarının birçoğunda ise Hz. Peygamber'in, tarihsel ve sosyo-kültürel bir çerçevenin içine yerleştirildiği görülmektedir. Hz. Peygamber'in doğumundan önce ve peygamberlikle görevlendirildiğinde Arabistan'ın hatta dünyanın ne durumda olduğunu tasvir eden uzun bölümler yer almaktadır. Bu bölümde Arabistan'ın coğrafyası, siyasî durumu, tarihi, çevre ülkelerin içinde bulunduğu durum, yaşanan toplumsal çöküş ve ahlâkî yozlaşma gibi birçok konu ele alınarak o dönemde işlerin çok bozulduğu ve bir kurtarıcıya ihtiyaç duyulduğu vurgulanmaktadır.¹² Burada dikkati çeken husus, sosyal, siyasî, ekonomik ve ahlâkî açıdan ortamın çok kötü bir durumda ve ortaya çıkacak bir kurtarıcının başarılı olmasını temin edecek her türlü şartın mevcut olduğunun ön plana çıkması veya çıkarılmasıdır. Kurtarıcıyı gerekli kılan şey ve kurtarıcının başarılı olmak için kullanacağı vasıtalar dünyevî bir takım unsurlardır.¹³

Buradaki vurgunun müsteşriklerin ortaya koyduğu şekliyle, bozuk bir toplumsal ortamı çok iyi değerlendiren ve kendi başarısı için kullanan bir peygamber veya kişi portresiyle aynı şey olmadığı, Müslümanların böyle bir kanaati taşıyamayacağı bir gerçektir. Fakat onların bu görüşlerinden hiç etkilenmediğini söylemek de zor gözükmektedir. Çünkü bu bakışla

¹² Syed Emir Ali, *The Spirit of Islam*, Idarah-i Adabiyat-i Delli, Delhi 1978, s. XVII-LXXI; Şehbenderzade, a.g.e., 109-136; Mahmud Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, Marifet Yayınları, İstanbul 1983, s. 29-368; Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, I-II, çev. Salih Tuğ, İrfan Yayıncılık, İstanbul 1990, I, 11-27.

¹³ İyi bir örnek için bkz. Ahmed Refik, *Büyük Tarih-i 'Umûmî*, V, İbrahim Hilmi, İstanbul 1328, s. 27-28.

müsteşriklerinki arasındaki fark Hz. Peygamber'in gerçekten bir peygamber mi, yoksa ortamı iyi değerlendirecek kendini peygamber olarak ilan eden bir sahtekâr mı olduğu konusundadır. Yoksa ortamın çok bozuk olduğu ve bir ıslahatçıya ihtiyaç duyulduğu, Hz. Peygamber'in de bu işi çok iyi bir şekilde yaptığı konusunda bir uzlaşma olduğu görülmektedir.

Geri Plana İtilenler:

Bir önceki konudan anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber'in hayatının dünyevî yönüne yoğunlaşmak, onun metafizik yönünü geri plana itmeye neden olmuştur. Bu açıdan ihmale uğrayan en önemli konu mucizeler ve dela'il türünden rivâyetlerdir. Bununla birlikte modern dönem müelliflerin hepsi mucizeler karşısında aynı ortak tavrı göstermemişlerdir. Bunlardan bir kısmı mucizeleri tamamen reddederek eserlerinde hiçbir mucizeye yer vermezken bir kısmı ise mucizelerin olabilirliğini kabul etmek hatta eserlerinde onlardan bir kısmını zikretmekle beraber Hz. Peygamber'in hayatını anlatmak için mucizelere başvurmanın gereksiz olduğunu düşünmektedirler. Fakat her iki yaklaşım da günümüz siyer yazımında mucizelerin yer almaması gerektiği konusunda birleşmektedirler.

Birinci grupta yer alanlar Kur'ân'ın mucizeliğini ön plana çıkararak Hz. Peygamber'in tek mucizesinin o olduğu üzerinde ısrar etmekte ve müşriklerin mucize isteklerine hep olumsuz cevap verildiğini ileri sürmektedirler.¹⁴ İkinciler ise mucizeleri kabul etmekle beraber Hz. Peygamber'in hayatını anlamada bir rollerinin olmadığını, dolayısıyla siyer için değerli bir malzeme olmadığı izah edebilmek için bazı tartışmalara girmişlerdir.¹⁵

Güzel bir örnek olması açısından Muhammed Hamidullah'ın bu konuya yaklaşımına değinmek faydalı olacaktır. Mucizeleri genel anlamda kabul eden yazar, onları değerlendirirken birkaç argümana başvurmuştur. Bunlardan biri Allah'ın kâinatı sebep-sonuç ilişkisi içerisinde yaratması sebebiyle her şeyin mutlaka bir sebebinin olması gerektiği görüşüdür.¹⁶ Buna ilave olarak Hz. Peygamber'in bir insan olması sebebiyle, hayatının

¹⁴ Bkz. Heykel, Muhammed Hüseyin, *Hazreti Muhammed Mustafa*, (çev. Ömer Rıza Doğrul), Hürriyet Yayınları, İstanbul 1972, s. 57-59.

¹⁵ Bkz. Hamidullah, a.g.e., I, 120-128.

¹⁶ A.e., s. 123.

sebeup-sonuç ilişkisi içerisinde anlaşılması daha doğru, gösterdiği emek ve gayreti bilip öğrenmek olağanüstü olayları bilmekten daha değerli olacaktır.¹⁷ Ayrıca o, mucize olarak anlatılan olayların da nihai tahlilde sebepleri bizce meçhul tabii hadiseler olabileceğini de öne sürmüştür. Bu bağlamda ayın ikiye yarılması, tam o zamana denk gelmiş bir sarsıntı sonucu olmuş olabileceği gibi,¹⁸ hicret esnasında orada zaten yuva yapmakta olan güvercinler mağaraya gelenlerden ürkmemiş, daha sonra yuvalarını bitirip bir de yumurta bırakmış, örümcek de örmeye başladığı ağı Mekke'li müşrikler gelmeden bitirmiş olabilir.¹⁹ Bir başka argüman ise yazarın, bir inanç manzumesi söz konusu olduğunda “namaz kılma” ile “peygamberin ağacı çağırdığında ağacın icabet etmesi” arasında bir bağlantının bulunmadığına inanmasıdır.²⁰

Kaynaklarımızda “önemli bir unsur olarak yer alan mucize, keramet türünden rivâyetlerin gerilere doğru itilmesi, toplumsal hafızada itibar kaybına uğratılması; bir kısmının reddedilmesi, bir bölümünün ağır tenkitlere konu olması, büyük yekûnunun da mevzu hadis, uydurma haber, israiliyat, hurafe, batıl inanç... seviyesine indirilerek tasfiyesi, gittikçe hakimiyetini artıran bilim fetişizminin beklenebilir ağır bedelli neticeleridir.”²¹

Sonuç:

Batı’da seküler bir düşünce içerisinde, deist düşünürler tarafından formüle edilen “tarihe tarihsel eleştirel” bakış, bir peygamberin hayatını anlamak için uygun bir metot olarak gözükmemektedir. Mahiyeti itibarıyla metafizik unsurlar içeren, hatta temeli fizik ötesi olan dini ve onun peygamberini, tarihsel şartlar içerisine, sosyolojik, psikolojik, ekonomik, etnik unsurlar çerçevesine hapsedmeyi bilimsel bir metot olarak kabul etmek son derece hayrete şayan bir durumdur.

¹⁷ A.e., s. 128.

¹⁸ A.e., s. 120.

¹⁹ A.e., s. 163.

²⁰ A.e., s. 125.

²¹ Kara, “Tarih ve Hurafe”, s. 53.

MÜZAKERELER

Prof. Dr. Azmi ÖZCAN: Hz. Peygamber bir müslüman için elbette olmazsa olmaz. Hz. Muhammed (s.a.v)'in yaptıkları ortada, eserleri ortada. Ama mümin olmayanlar Hz. Peygamber (s.a.v)'in eserlerini nasıl anlayacaklar ya da hiç anlayamayacaklar mı?

Dr. İlhami ORUÇOĞLU: Modern Batı dünyası açısından bu soru üzerinde hakikaten düşünmek lazım. Geleneksel dünyada ister hristiyan ister yahudi olsun bir peygamberi anlamak zor değildi. Modern öncesi dönemde bir hristiyanın, bir yahudinin, bir kâfirin ya da bir dinsizin İslâm'ı anlaması zor değildi. Takriben aynı pencereden bakıyorlardı. Fakat modern dünyanın oluşturduğu özel bir bakış açısı var. Dini dışlayan bir bakış açısı bu. Dine dair bir söylemi otomatik olarak reddeden bir bakış açısı. Dolayısıyla bu bakış açısı içerisinde hem kalarak hem de Hz. Muhammed (s.a.v)'i gerçeğe yakın bir şekilde anlamanın imkânsızlığından bahsetmiştim. Bugün Batı dünyasında az çok akıllı eren insanların modern Batı'nın materyalist, pozitivist düşüncesinden bunaldıkları ve bazılarının Uzak Doğu'ya, bazılarının da İslâm dünyasına geldiklerini biliyoruz. O Batı dünyasının değerleri içerisinde kalarak Hz. Peygamberi anlamanın çok zor olduğunu düşünüyorum.

Prof. Dr. Mustafa FAYDA: Bizim cevabımızı daha kısa bir şekilde anlatayım hocam. Anlarsa zaten hemen müslüman olurlar. Anlayamadıklarına göre kendi dinlerinde devam edeceklerdir. Biliyorsunuz biz bütün beşeriyetin Peygamberimizin ümmeti olduğuna inanıyoruz “Biz ümmet-i icabetiz, onlar da ümmet-i davettendir.., Ümmet-i icabet üzerine bize düşen vazife ise, hristiyanlara İslâm'ı tebliğ ederek onları da safımıza katmaktır. Din bir vazifedir aynı zamanda. Yalnız burada önemli bir husus vardır. Peygamberimizi rakip ve düşman bir dinin müessisi olarak yıkmaya gayretleriyle ortaya çıkan çalışmalar var. En son revizyonistler "Kur'ân-ı Kerîm ve Muhammed diye bir insanın Hicret'in III. asrında müslüman olduğu belli olmayan

zümreler icad ettiler" diye saçma sapan bir düşünce ortaya attılar ve bu bir ekol oldu Amerika'da. Yani onlar Mescid-i Aksâ'daki kitâbenin tarihini müslümanlığın başlangıcı olarak kabul ediyorlar. Peygamber Efendimizin Mescid-i Nebevî'sinde Abbasiler zamanında yazılmış bir kitâbe var. Revizyonistler bu yazıdan yola çıkarak Müslümanlığın o dönemde başladığını iddia ediyorlar.

HZ. MUHAMMED HAKKINDA ORYANTALİST YAKLAŞIMLARA ORYANTALİST CEVAPLAR*

*Prof. Dr. İbrahim SARIÇAM***

Tebliğimizde, önce Aydınlanma Dönemi'ne kadar Batı literatüründeki Hz. Muhammed tasavvuru hakkında özet bilgi verilecek, sonra, Aydınlanma Dönemi'nde bu tasavvuru eleştiren Henry Stubbe, Goethe ve Carlyl'in görüşleri ortaya konulacaktır. Daha sonra da bilimsel oryantalizm çalışmaları döneminde Hubert Grimme'nin görüşlerine karşı çıkan Snouck Hurgronje, Johann Fück ve Rudi Paret'in fikirlerine değinilecektir.

Aydınlanma öncesi için ilk olarak Doğu Hristiyanlarının tasavvurundan başlayalım. Öncelikle ifade etmek gerekir ki, İslâm hakimiyeti altında yaşayan Hristiyanların, Hz. Muhammed'e dair biri diğerinden kısmen de olsa farklı iki tür tasavvura sahip oldukları görülmektedir. Patrik Timothy'in (Abbasiler/ Mehdi dönemi) temsil ettiği Hristiyan çevrelerin Hz. Muhammed'e bakışı, tamamen olumsuz değildir. Buna göre Hz. Muhammed akıl sahibi ve övülmesi gereken bir şahsiyettir. Kılıcı i'lâ-yı kelimetullah için kullanmıştır. Bu bakış açısına sahip Hristiyanların sayıca çok olmadıklarını söylemek mümkündür.

Buna mukabil Yahya ed-Dımeşkî ve Kindî'de (Abdülmesih b. İshak) kristalleşen ve doğulu hristiyanların büyük çoğunluğunun hissiyatını yansıttıkları tahmin edilen Hz. Muhammed tasavvuru ise tamamen olumsuz ve

* Tebliğimiz büyük ölçüde, Prof. Dr. Mehmet Özdemir ve Prof. Dr. Seyfettin Erşahin ile birlikte hazırladığımız ve Şubat 2011'de yayınlanan *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru* adlı çalışmamıza dayanılarak hazırlanmıştır.

** Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslâm Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

hasmane bir muhtevaya sahiptir. İçinde Endölüs'ün de yer aldığı İslâm coğrafyasındaki bu ikili yapıyı, Hristiyanların Müslümanlarla yan yana, hatta iç içe yaşamalarının tabii bir sonucu olarak değerdendirmek yanlış olmasa gerektir. Bir başka şekilde ifade edecek olursak, Müslüman hakimiyeti altında Müslümanlarla yan yana yaşayan hristiyan zimmîlerin, Hz. Muhammed'e ve İslâm dinine dair kaynakları bizzat mütalaa etme ve Müslümanlarla münazara yapma imkanına sahip olmaları, onlarda Hz. Muhammed tasavvuru konusunda bahsedilen türden kısmi bir farklılaşmaya sebep teşkil etmiş olmalıdır.

Buna mukabil İslâm coğrafyasının dışındaki Hristiyanlık dünyasında ise, böyle bir farklılaşma söz konusu değildir. Tam aksine, başlangıçtan itibaren tamamen olumsuz bir Hz. Muhammed tasavvuru mevcut olmuştur. Doğuda Yahya ed-Dimeşkî ve Kindî ile temelleri atılan bu olumsuz tasavvur Bizans'a ve Batı Hristiyanlığına ait literatürde bir takım kurgusal öğelerle daha da olumsuz hale getirilmiştir. Bu çerçevede Hz. Muhammed'in misyonunu tanımlarken kullanılan iki temel sıfat "sapkın/heretik" ve "sahte peygamber/impostor"dur. İslâm Peygamberi'ne izafe edilen bu sıfatları gerekçelendirme sadedinde, onun önceki peygamberlerden farklı olarak mucize gösteremediğı ve gelecekte meydana gelecek olaylar hakkında bilgi veremediğı ısrarla dile getirilmiştir. Bu tasavvurun şekillendiricilerine ve taşıyıcılarına göre Hz. Muhammed, gerçek peygamberin sahip olması gereken bu gibi vasıtalardan mahrum olduğı için, sihirbazlıkla, sahte mucizelerle ve bir de bedenî hazlara hitab eden ahlâkî düzenlemeler ve cennet tasvirleriyle insanların gözlerini boyamış ve bu suretle onları etrafında toplayabilmiştir (!).

Hz. Muhammed "sapkın" ve "sahte peygamber" olarak damgalanınca, şahsiyeti de bu sıfatlara uygun ilave sıfatlarla yeniden inşa edilmiştir. Sonuçta ortaya "Bir rahibin eğittiğı", "düşük soylu", "saralı", "muhteris", "açgözlü", "hilekâr", "düzenbaz", "şehvet-perest", "despot", "kan dökücü" şeklinde bütün kötölükleri kendisinde toplayan "şeytanî bir figür" yahut Luther'in ifadesiyle "şeytanın oğlu" çıkmıştır. Bu "şeytanî figür"e genel tarihî süreçte biçilen rol, "Deccal" ya da "Deccal'in Öncüsü" olmak şeklinde belirlenmiştir. Öte taraftan Batı Hristiyanlığı bünyesinde Hz. Muhammed'i Müslümanların tapındığı bir "put"a dönüştüren bir tasavvurun varlığı da sözkonusudur. Ancak bir önceki tasavvurun daha baskın ve yaygın olduğunda şüphe yoktur.

Bu süreçte kurgusal boğa ve güvercin hikayeleri de yaygın olarak kullanılmıştır.

Bu olumsuz yaklaşımda Hz. Muhammed'den söz eden ilk Bizans kaynağı olan Theophanes (ö. 818)'in önemli rolü vardır. Zira onun görüşleri çok geçmeden Latinceye çevrilerek Batı Hristiyanlık dünyasına mal olmuştur. Batıdaki Hz. Muhammed tasavvurunu şekillendirmiştir. 16. yüzyıla kadar devam etmiş olan bu çizgiyi taşıyan kişilerin isimleri kaynaklarda yer almaktadır. Tebliğimizi isim yoğunluğu ile ağırlaştırmamak için burada bunların isimlerini vermek istemiyoruz.

Aydınlanma Dönemi'ne gelindiğinde, bu dönemde geleneksel yaklaşımı muhafaza edenler olduğu gibi, geleneksel yaklaşımı kısmen koruyup kısmen karşı çıkanlar ve geleneksel yaklaşıma karşı çıkanlar da mevcuttur. Burada biz ilk iki kesimde yer alan şahısları ve görüşlerini vermeyeceğiz. Son kesimin görüşlerini ortaya koyacağız.

Hz. Muhammed'e geleneksel yaklaşıma tamamen karşı çıkan yazarların başında Henry Stubbe gelmektedir. Öncelikle belirtmek gerekir ki, Stubbe, İslâm'ın kaynağını Hz. Muhammed'in yaşadığı dönemde Arabistan'da ve civarında dağınık cemaatler halinde yaşayan ve tevhid merkezli bir Hristiyanlık inancına sahip olan Yahudi-Hristiyanların ellerindeki metinlere dayandırır. Bu bakış açısından hareketle Hz. Muhammed'i Arius'un görüşleri temelinde bir din kurucusu olarak niteler. Şu var ki, Stubbe, Hz. Muhammed'in Kur'an'ı şekillendirirken Yahudi-Hristiyanlardan yararlandığını söylemekle beraber, bunun bu cemaatlerden birilerinin doğrudan katkısıyla gerçekleştiğini düşünmemektedir. Öyle düşünmesinin nedeni ise, bilhassa Medine döneminde Hz. Muhammed'in bütün davranışlarının çağdaşlarının tarassudu altında olduğu ve şâyet böyle bir yardım olsa bunun kimseye gizli kalamayacağıdır (Stubbe, 1911, s. 146).

Buna mukabil Stubbe, İslâm Peygamberi hakkında Orta Çağda üretilmiş olan malumatın neredeyse tamamına itiraz eder. Her şeyden önce Stubbe'nin nazarında Hz. Muhammed, büyük başarılar kazanma, savaş yapma, barışı tesis etme ve yönetme konularında gerekli bütün nitelik ve kabiliyetlerle donatılmış "olağanüstü bir şahsiyet"tir. Buna rağmen Hristiyan yazarları onun hakkında sayısız iftirada bulunmuşlardır. Mesela bu bağlamda onun soyunun düşüklüğünden, babasının dinsiz, annesinin Yahudi

olduğundan söz etmişler, Müslümanların hakimiyeti altında yaşayan Hristiyanlar onu saygıyla anarken, dışında kalanlar “Deccal” ilan etmişlerdir; keza ona Sergius yahut Nastura adlı rahiplerin veya Abdullah adlı bir yahudinin üstatlık ettiği de dile getirilmiştir. Stubbe’ye göre bunların hepsi komik iddialardır. Zira Hz. Muhammed’in hem ana hem de baba tarafından asil bir sülaleye mensup olduğu ortaya çıkmıştır. Ona üstatlık eden ve yanında bulunan Sergius yahut Nestûrî diye biri de yoktur. Aynı tespit Yahudi üstat iddiası için de geçerlidir.

Stubbe bu noktada, bilhassa Nestûrî üstâd iddialarına karşı, eğer gerçekten böyle biri var idiyse o zaman Hz. Muhammed’in niçin Nestûrîliği hiç anmadığını, niçin İsa’nın çift kişilikli gerçek bir Tanrı ve gerçek bir insan olduğu inancını öğretmediğini, niçin Nestorius, Theodorus Mopsuestensis ya da Diyotorus Tarsoris’i azizler olarak tanıyıp, Cyril of Alexandria’yı kınamadığını sorar ve ardından da ne İslâm Peygamberi’nin ne de taraftarlarının böyle bir tasarrufta bulunduğu, bu sebeple de İslâm’da Nestûrîlikten hiçbir ize rastlamadığına dikkat çeker. Kur’ân’daki Hz. İsa hakkındaki olumlu ifadelerin, Yahudi üstad iddiasını çürüttüğünü belirtir. (Stubbe, 1911, s. 141-4).

Öte taraftan Stubbe, Orta Çağ metinlerinde Hz. Muhammed’e nispet edilen, onun insanların kendisinin vahiy aldığını zannetsinler diye bir beyaz güvercini ve bir boğayı eğittiğine dair haberleri, “saçma masallar” olarak niteler; bunların hiçbir Arap kaynağında yer almadığına dikkat çeker. Bilhassa güvercin masalının kaynağı olarak Athanasius menkıbesini görür. Rivâyete göre, bir gün bir güvercin gelir ve papaz Athanasius’un kulağına yakın biçimde omzuna konar. Teslisçiler bunu bir mucize olarak algırlar. Stubbe başka bir masaldan daha söz eder. Buña göre Hz. Muhammed, Mekkeliler mucize talebinde bulunduklarında onlara dağa emir verdiğinde yanına geleceğini söylemiş. Ne var ki, Hz. Muhammed emrine rağmen dağ yerinden oynamamış, bunun üzerine de Peygamber “Dağ Muhammed’e gelmezse Muhammed dağa gider.” demiş. Bu masalı zikrettikten sonra Stubbe, “Hristiyanlar işte böyle saçma ve aptalca masallarla hem kendilerini hem de başkalarını kandırıyorlar” değerlendirmesini yapmaktadır (Stubbe, 1911, s. 149-51).

Üzerinde durulan dönemde Hz. Muhammed'i olumlu bir imaj içerisinde sunan aydınlar arasında Johann Wolfgang von Goethe (ö. 1832)'nin ayrı bir yeri vardır. Frankfurt'ta dünyaya gelen Alman edip ve şairi Goethe, filozof Herder'in yönlendirmesiyle Sale'in Kur'an tercümesini okumuş ve bundan sonra Hz. Muhammed'e olan ilgisi artmıştır. Onun Hz. Muhammed'i konu alan beş bölümlük bir tiyatro eseri yazmayı planladığı ancak bu planın gerçekleşmediği bilinmektedir. Bu taslak dahi ondaki Hz. Muhammed imajının çerçevesini ortaya koyar niteliktedir. Buna göre birinci bölümde Hz. Muhammed, tıpkı Hz. İbrahim örneğinde olduğu gibi, yıldızlar, güneş ve ay gibi gök cisimlerine tapınmaktan bir Allah'a tapınmaya intikal eder. İkinci bölümde mühtedi kazanmaya başlar. Üçüncü bölümde gerek kılıç gerekse kurnazlıkla Mekke'yi fetheder ve dinini yerleştirir. Bu bölümde İlahî taraf geri planda kalmakta olup, Hz. Muhammed'i daha ziyade arzuları yönlendirmektedir. Dördüncü bölüm de aynı anlayış istikametinde kurgulanır. Fakat beşinci bölümde Hz. Muhammed başlangıçtaki ideallerine döner, öğretisini yanlışlıklardan arındırır, hükümranlığını tesis eder ve ölür.

Goethe, Mahomets Gesang (Muhammed'in Nağmesi) isimli şiirinde Hz. Muhammed'i kayalıklar arasından doğan ve yatağında akarken kardeş ırmakları ve dereleri de kendisine katıp okyanusa, yani Allah'a ulaşan büyük bir nehre benzetmektedir. Şiirde, Hz. Muhammed'i "dalga" ile sembolleştiren Goethe, Hz. Muhammed'in şahsiyetine hayranlığını dile getirmiştir. Goethe bu şiirinde, küçük bir başlangıçtan hareket eden manevî gücün, gittikçe büyüdüğünü, yayılışını, açılışını ve burada Allah'ı temsil eden okyanusa dökülüştüğünün şanlı sonucunu tasvir etmektedir. Bu tasvirde hakim tasavvur şudur: Hz. Muhammed diğer insanları kardeşleri olarak beraberine alıyor. Onlarla birlikte ilerliyor, aynen büyük dalganın, yolundaki küçük dereleri ve ırmakları büyük denize götürdüğü gibi. Goethe'nin, baştan sona edebî bir üslûpla, bir nehir bağlamında, Hz. Muhammed'i ve onun tebliğ sürecini anlattığı bu şiirin siyer bağlamında tahlili de yapılmıştır (Küçük 2002). Bu tahlil, şöyle özetlenebilir:

Mekke'de "Fundalıklardaki kayalıklar arasında" "el-Emîn", yani güvenilir sıfatıyla vasıflanmış pırıl pırıl bir genç dolaşmaktadır. Bulutlar kendisine gölgelik yapmakta, melekler etrafında dönmekte; ağaçlar, kayalar, kuşlar ona selâm durmaktadır. Kısacası "Kayalardan neşe ile nurlu yıldızlar

gibi pırıl pırıl”, gücünü ilâhî vahiyden alan bir kaynak fışkırmaktadır. Bu ilâhî kaynaktan kana kana ilk su içmek isteyenler bu yüce kaynağa koşmaktadırlar. Tabii ki bu pırıl pırıl akan kaynaktan rahatsız olanlar boş durmamakta; çeşitli engellerle yolunu kesmeye çalışmaktadırlar. İşkenceler, hakaretler fayda etmeyince servetle, kadınlı, saltanatla onu yüce hedefinden alıkoymak istiyorlar. O ise bunları elinin tersiyle iterek yoluna devam ediyor. Aşkla, muhabbetle, kardeşlikle, feragatle, ihsanla, ihlâsla beslenen bu güzel ırmak hedefine doğru yeni katılanlarla biraz daha güçlenerek coşkuyla akıyor. Mekke müşrikleri o yüce ırmağın değerini anlayamıyor, Taif onu acımasızca taşa tutuyor; fakat Medine aşkla ona koşuyor, yiğitçe, mertçe, cömertçe kucak açıyor. Ancak ebedî okyanusa ulaşmak o kadar kolay değildir. Daha nice çetin tepeler, sarp dağlar vardır önlerinde: Zulümler, boykotlar, sürgünler... Yer yer endişeye kapılanlar olur ve yürekleri burkularak önünde engeller olduğunu dile getirirler. Ama bu endişe yersizdir. Tarihin akışını değiştirecek olan bu gidişi hiçbir tepe, hiçbir dağ durduramayacaktır. Nitekim gittikçe kabaran bu ırmağın bir kolu sessizce uzak diyarlara, Habeşistan’a uzanıyor. Pek çok maceradan, tehlikelerden sonra ırmağın ana kolu da Medine’ye ulaşıyor ve ardından Hebeşistan’dan coşkuyla akıp gelen diğer koluyla bu şehirde birleşiyor ve büyük bir nehir oluyor. Gürül gürül akan bu nehir geçtiği her yeri kirden, pastan arındırıyor; yepyeni bir medeniyeti yeşertiyor. Yıllarca hakikate susamış gönüller akın akın ona koşuyor; gönlü hakikate açılan krallar, tacını tahtını bırakıp o nehirde bir damla olmaya can atıyor. Nehir, durdurulmaz bir akınla devam ediyor. Sessizce aktığı Medine’den kardeş dereleri, çayları, ırmakları da yanına alarak her zamanki gibi geçtiği her yeri yeşerterek, gürül gürül Mekke’ye dönüyor. Medine’den yola çıkan bu mukaddes nehir coştukça coşuyor; onunla birlikte binler, on binler Mekke’ye doğru koşuyor. Aslında bu gidiş Mekke’ye değildir. Bu gidiş o kutlu hedefe, sonsuz rahmetle müntesiplerini ölümsüzlüğe taşıyan ebedîyet okyanusudur. Bu gidiş, âlemlerin Rabbi olan Allah’adır.

Goethe 1812-1813 yıllarında Hammer tarafından tercüme edilen Hâfız’ın Divan’ını okuyunca, onun gibi bir divan yazmaya karar verir. *Der Westöstliche Diwan*’da (Doğu-Batı Divanı) Şark’a ait örf-âdet, ananevî, tarihî, menkıbevî ve dinî pek çok temayı işler. Bunda, Hafız’ın *Dîvân*’ının yanı sıra Kur’ân ve hadislerden aldığı ilhamın büyük etkisi vardır. Goethe, batı insanına, farklı bir kültürün ve tarihin ürünlerini, başka araştırmacıların

alışmalarından da faydalanarak, değerlendirip, sanki, dolaştığı ülkede dilin nasıl kullanıldığını, oradaki düşünce ve davranış biçimini, ahlâkî değerleri öğrenen bir gezgin gibi anlatmaktadır.

Goethe, divanına *hicret* şiiriyle başlar, stelik Almancada hicreti ifade etmek için kullanılan “Auswanderung” veya “Flucht” gibi kelimeleri değil, bizzat hicret (Hedschra) kavramını kullanması anlamlıdır. Doğu-Batı Divanı'nda şairin Kur'ân ve Peygamber'le meşguliyeti daima yenilenir.

Batı'da Hz. Muhammed'e dair geleneksel tasavvurda Aydınlanma sonrasında ortaya çıkan kırılmada, Thomas Carlyle (. 1881)'nin *On Heroes Hero-Worship and The Heroic in History* adlı eserindeki “Hero As Prophet. Muhammad: Islam” adlı bölümün belirleyici bir rol oynadığı tartışma götürmez bir gerçektir. Carlyle, Calvinist bir aileye mensup bulunmakla ve ailesi tarafından din adamı olması istenmekle beraber, niversite yıllarında Hristiyanlığa olan inancını büyük ölçüde yitirmiştir. İyi bir tarihçi, aynı zamanda hiciv ustası (satirist) olan Carlyle, 19. yüzyılda eserleriyle hem etkili olmuş hem de geniş tartışmalara yol açmıştır. Bu tartışmalardan biri, daha önce de işaret edildiği gibi, onun “hero” yani “kahraman” tarifi etrafında gerçekleşmiştir. O, dünya tarihini “kahramanlık” olgusuna indirgeyerek açıklar. Bir başka ifadeyle, ona göre dünya tarihçi, büyük adamların, kendi ifadesiyle “kahramanlar”ın hayat hikayesidir. Onlar, kılavuz insanlardır; insanoğlunun ulaşmaya çalıştığı hedeflerin mimarlarıdır. Kahraman, öncelikle vizyon insanıdır, iyi gören biridir, karanlıkları aydınlatan ışıktır. O, maddi dünya sayesinde görür ve realiteyi resmin bütünü içinde izah eder, böyle yaparken aynı zamanda tarihi de inşa eder. Kahramanın en önemli özelliği, samimiyetidir, bu da onun görüşünün doğruluğunun bir sonucudur. Carlyle kahramanları peygamber, şair, din adamı, edebiyatçı, kral şeklinde sınıflandırır. İşte bu noktada Hz. Muhammed, onun için, peygamberler arasında “kahraman” olarak ele alınmaya müsait en uygun rneği teşkil etmektedir. Hz. İsa'yı seemezdi, zira onun bir ilah olduğuna inanılmaktadır.

Halbuki ancak bir insan “kahraman” olarak tanımlanabilir. Hz. Musa, genelde İsrailoğulları ile sınırlı kaldığı için uygun bir seçenek teşkil etmemekteydi. Buna mukabil Carlyle, İslâm'ın asırlardır genişleyerek devam eden varlığı ve etkisini dikkate alarak, bu dinin peygamberi olan Hz. Muhammed'in kahramanlığında en ufak bir şüphe duymamaktadır.

Aydınlanma Dönemi'ne kadar, hatta bu dönemde bile geleneksel Hristiyan yaklaşımında Hz. Muhammed'in hep "samimiyetsiz", "sahtekar", "hilekâr", "hokkabaz", "muhteris", "kan dökücü", "şehvetperest" (!) gibi sıfatlarla anıldığını yukarıda verilen malumat ortaya koymuştu. Carlyle'nin adı geçen konferansı, adeta bu ithamlara ciddi bir itiraz ve cevap olma niteliğine sahiptir. Yazar, "samimiyet"i "kahraman"ın en temel özelliklerinden biri, hatta başta geleni olarak gördüğünden, Hz. Muhammed'e yöneltilen "samimiyetsizlik", "sahtekarlık", "hokkabazlık" gibi ithamları kesin bir dille reddeder; bu tür ithamların artık hiç kimse için tutarlı bir tarafının kalmadığını belirtir, dahası Hz. Muhammed'in adı etrafında dile getirilen bu gibi yalanları utanç verici olarak bulur. İslâm Peygamberi'nin on iki yüzyıl boyunca milyonlarca insana kılavuzluk ettiğini hatırlattıktan sonra, her şeye inanabileceğini, ama asla onun tebliğ ettiği İslâm dinini "sefil bir düzenbazlık" olarak kabul edemeyeceğini kuvvetlice vurgular (Carlyle, 2004, s. 65-6).

Carlyle'nin özelliklerini sıraladığı Kahraman Muhammed, düzenbazlıktan olduğu kadar riyakarlıktan da uzaktır. Böyle olduğu içindir ki, Carlyle onu çok sever ve şöyle der: " Ben Muhammed'i riyadan tamamen arınmış bir insan olduğu için severim... Şuna buna özenmez, neyse odur. Gösteriş ve kibirden hoşlanmaz, ama aşırı tevazuu da sevmez. Kendi elleriyle onardığı hırkası ve pabuçlarıyla olduğu gibi görünmeyi sever... Kendini bilen bir insandır. Bunun için kendini herkese yeterince saydırır. Bedevilerle yapılan ölüm kalım savaşında kanlı olaylardan kaçınılamaz. Ama yine de böyle bir savaşta bile bağışlama, acıma gibi soylu davranışlarına rastlanır. Muhammed bu davranışların ne birincisini mażur göstermeye çalışır, ne de ikincileri için övünür. Onların her biri de kendi hür iradesinin bir ürünü, o anda yapılması gereken davranışlardır. O bir yüze gülücü veya işini gördürmek için tatlı dil kullanan insanlardan değildir. Gerekğinde şiddet göstermesini bilir ve açık sözlüdür.

Şimdi bilimsel oryantalizm döneminde Hz. Peygamber'i sosyalist bir reformcu gibi gösteren Alman oryantalist Hubert Grimme'ye karşı Snouck Hurgronje, Johann Fück ve Rudi Paret'in itirazlarına geçmek istiyoruz. Grimme, ilk ve orijinal şekliyle İslâm'ın, bir din olmaktan ziyade, o dönemde toplumda hakim olan sosyal bozuklukları düzeltmeyi ve özellikle zenginlerle

fakirler arasındaki farklılıkları gidermeyi amaçlayan sosyal bir hareket olduğunu ileri sürmüştür. Grimme'nin bu iddiasının detayı şöyledir:

Grimme, önce, İslâm'ın hanîfliğe dayandığına dair iddiaları eleştirerek reddetmeye çalışır. Bu noktada öncelikle "İslâm daha önce mevcut olan dinî cereyanların bir devamı olarak görülebilir mi? Yoksa o kendi temelleri üzerinde duran ve dinî açıklamalarını kendi içerisinde taşıyan bir din midir?" sorusunu sorar. Bu hususta en hoş gidecek cevabın, "Hz. Muhammed'in hanîflerin zihinsel dünyasına sahip olduğu ve hanîflikten İslâm'ın dinî düşüncelerini aldığı" olacağını söyler; zira buna göre Hz. Muhammed'in yaşadığı dönemde ve öncesinde Arabistan bölgesinde Mekke, Taif ve Medine'de modası geçmiş pütperest inancından ve âdetlerinden tatmin olmayıp İbrahim'in dinine yönelmek isteyen insanlar mevcuttu. Grimme bunları dile getirdikten sonra birkaç hanîften ve hanîflikten bahseder. İslâm'ı da böyle bir şeyin üzerine dayandırmanın mümkün olamayacağını belirtir. Binaenaleyh, en eski şekliyle İslâm'ın, daha önce mevcut olan bir dine dayandırılmasının ve o dinin fikirleriyle açıklanmasının gerekli olmadığını, çünkü yakından bakıldığında, onun bir din sistemi olarak değil, bilakis gitgide artan belli dünyevî bozukluklara karşı çıkan bir tür sosyalist çaba olarak hayata geçmiş olduğunu kaydeder. Ona göre "Tarihte sosyalist hareketlerin ortaya çıkmasına hizmet eden şartlar, Muhammed'in zamanında Mekke'de mevcuttu; toplumsal ahval ve şerâit, önemli ticaret merkezlerinin niteliği olan zıtlıkları artırdı."

Grimme'ye göre Hz. Muhammed sosyalist sistemini kurmayı gerçekleştirmede kendi gücünün ve sözünün yeterli olmayacağını bildiği için, onun arkasına manevî baskı aracı olarak kıyamet öğretisini yerleştirmiştir. O, mallarıyla övünen ve sadece onları sürekli çoğaltmaya çalışan zenginleri, öldükten sonra kıyamette, şâyet daha önce kendilerini temizlemezlerse, aklanamayacak günahkârlar olarak tanımlamaktadır. İşte bu kendini temizleme ise ancak yoksullara yardımla olurdu ki, bundan dolayı da buna zekât desteği denmiştir. Zira Kur'ân şu garantiyi vermektedir: "Elbette nefsini temizleyip arındıran kurtulmuştur. Onu kirletip gömen kimse de ziyana uğramıştır" (91 Şems suresi 9-10). Onlar hakkında ahirette hüküm verildiğinde, temizlenenleri cennet, temizlenmeyenleri ise ateş beklemektedir.

Muhammedî sistemin monoteizme doğru metafizik gelişmesinin, müşrik Arap toplumuna yabancı bir etkiye işaret ettiğini belirten Grimme'ye

göre onda, Arabistan'da mevcut olan tüm Yahudi ve Hristiyan öğreti düşünceleri, ortak inanç noktası görülüyor. Zira onlar daha çok spesifik farklar olarak putperest Araplara etkide bulunuyordu. Hz. Muhammed gibi bir şahıs, anavatanından dışarıya seyahat ettiğinde bu etkilerden kendini soyutlamazdı; ancak “o, sosyalist sistemini kurmak ve tamamlamak için gerekli olandan fazlasını almamıştı. Bu bakımından, onu belli bir din topluluğunun mensubu olarak damgalamak uygun değildir; zira onun ilk öğretisinde bunlardan herhangi birine işaret eden temel karakteristik izler mevcut değildir. Bu durumda da o, zikredilen dinlerin aynısı olmuş olurdu. Bundan dolayı, Hristiyan teolojisi, onu herhangi bir Hristiyan mezhebinin taraftarı olarak damgalamaya izin vermemektedir”. (Grimme, 1892, s. 13-17).

Grimme'nin bu tezine oryantalist tepkiler dahi gecikmeden gelmiştir. Snouck Hurgronje, onun eserini tüm yönleriyle değerlendirdiği uzun makalesinde, Grimme'nin tezinin doğru olmadığını açıklamıştır (Hurgronje, 1923, s. 321-362). Grimme'nin eserini dört başlık altında tenkit eden Hurgronje'nin konumuzla ilgili eleştirileri eserinin 346-362 sayfaları arasında yer almaktadır.

Johann Fück, Hz. Muhammed'in itibarlı, fakat fakir bir ailenin babası ölmüş çocuğu olarak dünyaya geldiğini, altı yaşındayken annesinin ölümüyle dedesi tarafından büyütüldüğünü, o vefat edince de amcasının himayesi altında zor şartlarda büyüdüğünü ve dul ve yetimlerin durumunu bizzat tecrübe ettiğini kaydettikten sonra, Grimme'ye atıfta bulunmayarak, bu tür tecrübelerin onu bir sosyal reformcu yapmadığını, doğduğu şehrin iktisadî düzenine hiç dokunmadığını, bununla birlikte sonraları hayır işlemeyi en iyi erdemler arasında sayarak, zayıfların durumunu iyileştirmek için çaba sarf ettiğini belirtir (Fück, 1981, s.160).

Rudi Paret, Grimme'nin tezinin, günümüzde artık ciddiye alınamayacak kadar tek taraflı olduğunu ve Snouck Hurgronje'nin onu daha 1894'te açık ve kesin bir şekilde cerh ettiğini belirtir. Hz. Muhammed'in ahirete yönelik dinî mesajını kurgulayıp yaymasında, tereddüt uyandırıcı sosyal şartların en azından dolaylı olarak payının olduğunun düşünülebileceğini söyler.

Daha sonra “Gerçekte ilk Kur'ân vahiyleri sayesinde Muhammed'in bazı hususlarda hemşehrilerinin ahlâkından rahatsız olduğunu tahmin

edebiliriz.” diyen Paret, özellikle Kur’ân’dan bu konuyla ilgili bazı örnekler vererek Hz. Peygamber’in dayandığı hususları belirtir: "Malın kendine ve başkasına ait oluşuna göre, ölçüde ve tartıda hile yapanları", (83 Mutaaffifin suresi 1-3) "Her iğneleyici/laf dokundurucu ve iftiracıyı", malı toplayan ve sayan ve malının kendisini ebedileştirdiğini sananları (104 Kureyş suresi, 1-4) sakınmaya çağırıyordu” Onun şundan şikâyet ettiğini söyler: İnsanların malları konusunda ısrar etmeleri/mallarıyla övünmeleri (102 Tekâsür suresi 1; krş 57 Hadîd suresi 20) ve Allah onlara çok sayıda mal ve çocuk ikram ettikten sonra daha fazlası için ihtiras etmeleri (74 Müddessir suresi 15). Şu görüşü savunduğunu kaydeder: Kişi kendisini hiçe sayacak derecede hayırsever olmalı; yoksa karşılığında daha fazlasını almak niyetiyle değil” (74 Müddessir suresi 6)

Peygamber’in Allah’ın insanları nimetlerle farklı farklı donattığını tartışılmaz bir gerçek olarak kabul ettiğini, hatta onun, “Birini diğerine derece derece üstün kıldığını” (43 Zuhurf suresi 32) ve aynı zamanda kölelik kurumunu doğal olarak var saydığını (30 Rûm suresi 28) vurgular. Hz. Muhammed’in sakıncalı bulduğu konunun, fakir ve zengin arasındaki keskin fark değil, bilakis bu kadar insanın kalbini dünyanın fani nimetlerine bağlaması gerçeği olduğunu (100 Âdiyât suresi 8; 89 Fecr suresi 20) söyler. Onun bizzat zenginliğe karşı değil; bilakis sadece kendini kimseye muhtaç saymayıp kendi başına kalabileceğine ve kendinin üzerinde bir gücün olmadığına inananların tutumuna karşı vaaz verdiğini açıklar.

Paret, Peygamber’in açık davetini yapmadan önce, beyanıyla, müreffeh kesimlerden çok, zayıf kesimlerde daha çok taraftar bulabileceğinin tartışmalı olduğunu belirtir. Sonuç olarak, en azından, doğru bir çekirdek bulmaya çalışılsa bile, Grimme’nin tezinden fazla bir şey artakalmadığını ve Hz. Muhammed’in peygamberliğinin sosyal sorunlardan doğmadığını kaydeder (Paret, s. 35-38).

KAYNAKLAR

FÜCK, J. “Die Originalität des arabischen Propheten”, *Arabische Kultur und Islam im Mittelalter*, Weimar, (1981). ss. 142-152.

GOETHE, J. W. V., *Doğu-Batı Divanı*, çev. Bayram Yılmaz, İstanbul, (2005).

GRİMME, H., *Mohammed I: Das Leben*, Münster, (1892).

KİNDÎ, *Apology of Al Kindy* (ed. And commented by Sir William Muir), Society for the Promotion of Christian Knowledge (SPCK), Second Edition, London, (1887).

PARET, R., *Mohammed und der Koran. Gesch. u. Verkündigung des arab. Propheten*, Stuttgart, (1976).

STUBBE, H., *An Account of the Rise and Progress of Mahometanism, and a Vindication of Mahomet and His Religion from the Calumnies of the Christians*, London, (1911).

TİMOTHY, “The Apology of Timothy, the Patriarch, before the Caliph al-Mahdi”, *BJRL*, XII (1929), ss. 137-298.

MÜSTEŞRİK EDWARD SELL'İN HZ. MUHAMMED'İN ASKERİ FAALİYETLERİNE YAKLAŞIMI

-İlk Seriyeler ve Nahle Seriyyesi Örneği-

Ahmet YILMAZ*

GİRİŞ

Bilindiği üzere Hz. Muhammed'in peygamberliğinin Medine döneminde bir taraftan tebliğ çalışmaları devam ederken diğer taraftan bir dizi askerî faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Peygamberliğin Medine döneminde, Hudeybiye Antlaşması'ndan Mekke'nin Fethi'ne kadar yaklaşık iki yıl devam eden barış dönemi dışında, Mekke müşrikleriyle ilişkiler genellikle mücadele ve savaş şeklinde geçmiştir. Bu mücadele ve savaştan maksat, siyer literatüründe askeri faaliyetler olarak bilinen seriyeler ve gazvelerdir.

Genel olarak Hz. Peygamber'in bizzat katılmadığı, bir sahâbînin kumandası altında gönderilen askerî birliklere *seriyye*; asker sayısı az veya çok olsun, savaş için veya başka maksatla hareket edilsin, çarpışma olsun veya olmasın O'nun katıldığı seferlere ise *gazve* denilmektedir.

Bu güne kadar Hz. Muhammed'in askeri faaliyetlerine dair Müslüman âlim ve araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalara, Batı dünyasının, İslâm dinini ve Müslümanları her yönüyle tanımaya ve bu alanda çok sayıda eserler kaleme almaya başlamasıyla birlikte müsteşriklerin çalışmaları da eklenmiştir. Bu çalışmalar sayesinde ki bugün, Batı'nın İslâm'a ve Müslümanlara bakışı, Batı'da Hz. Muhammed imajı ve algısı adına geniş ve zengin bir kaynak oluşmuştur.

Öte yandan, Batı'nın bu çalışmalarının tarihi sürecine bakıldığında müsteşrikler, Hz. Muhammed'in hayatına dair bazı olaylar üzerinde daha fazla yoğunlaşmışlar ve bu olaylar üzerinden hareketle de Hz. Muhammed'in kişiliğine dair farklı izahlar getirmişlerdir. Bu olaylar arasında seriyye ve

* Diyanet İşleri Başkanlığı İç Denetçisi.

gazveler dikkat çekmektedir. Zira öteden beri, seriyye ve gazvelerden hareketle, müsteşriklerden bazılarının, Hz. Muhammed'in "intikamcı", "zalim", "katil", "diktatör", "merhametsiz", "ganimet peşinde koşan", "soyguncu", "yağmacı" bir kişi olduğu yönünde değişik yaklaşımlara sahip oldukları görülmektedir.¹

Söz konusu yaklaşımların, öteden beri Hz. Muhammed hakkında batı kamuoyunda olumsuz imaj ve algıların oluşumunda ve bu oluşumun zaman zaman Müslümanlar aleyhine ferdi ve fevri de olsa birtakım eylemlere dönüşmesinde etkili olduğu da bilinen bir gerçektir.

Bu tebliğde; seriyye ve gazvelere dair oryantalist yaklaşımlara örnek olması açısından 1839 yılında İngiltere'de dünyaya gelen, Kilise eğitiminden sonra Hindistan'da Madras Üniversitesi'nde uzun yıllar görev yapan, İslâm'a ve Müslümanlara dair önemli çalışmaları olan ve Hz. Peygamber'in savaşlarına dair müstakil eserler kaleme alan İngiliz Şarkiyatçı Edward Sell'in ilk seriyyeler Hamza, Ubeyde ve Sa'd seriyyeleri ile Batn-ı Nahle seriyyesine yaklaşımı ortaya konulacaktır. Böylece Sell'in, söz konusu seriyyeler örneğinden hareketle nasıl bir Hz. Muhammed algısına sahip olduğu anlaşılabacaktır.

Burada sadece Sell'in konu hakkında getirmiş olduğu izahlar ile yetinilmeyecek, ayrıca onun fikirlerine kaynaklık eden şarkiyatçıların yaklaşımları ile siyere dair çalışmaları ile öne çıkan bazı şarkiyatçıların izahlarına da yer verilecektir. Bundan maksat, Sell'in yaklaşımını diğer bazı oryantalist yaklaşımlar ile mukayese etmektir.

Ayrıca, İslâm kaynaklarının ve günümüz İslâm düşünürlerinin bu seriyyelere dair izahlarına da yer verilecektir. Böylece, Sell'in yaklaşımının, İslâm kaynaklarından hangisi veya hangilerine uygun düştüğü, konu ile ilgili İslâm kaynaklarında farklı bilgilerin ve yaklaşımların olup olmadığı ve Müslüman araştırmacılardan Sell gibi izahat yapanların olup olmadığı tespit edilmeye çalışılacaktır.

Bu çalışma ile bugün yaşayan dünya dinlerinin ve mensuplarının, dünya barışına ve huzuruna katkı sağlaması amacıyla dinlerarası diyalog ve medeniyetler ittifakı gibi projelerin hayata geçirilmeye başlandığı, Batı'yı daha iyi tanımak zorunda kaldığımız günümüzde, Batı'yı Batı'nın çalışmaları

¹ İbrahim SARIÇAM ve arkadaşları, *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, Ankara 2011, s. 245-251.

ile tanımak ve aynı zamanda da bu çalışmaları bilimsel açıdan bir değerlendirilmeye tabi tutmak amaçlanmaktadır.

1. Edward Sell'in Hz. Muhammed'in Mekkeli Müşriklere Yönelik Askeri Faaliyetlerine Yaklaşımı

Sell, Medine döneminin ilk aylarında, Hz. Muhammed ve muhacirlerin yaşam standartlarına ve ekonomik durumlarına dair genel bir değerlendirmede bulunur. Medine döneminin kötü ekonomik şartlarının, Hz. Peygamber ve muhacirler üzerindeki olumsuz etkilerinden bahseder ve bu hususta özetle şunları söyler: Muhacirler, Medine'de kötü ekonomik şartlar içerisinde yaşamaktadır. Kalacak evleri yoktur. Camide ve sokakta yatmak zorunda kalmışlardır. Aç kalmışlar ve yetersiz beslenmişlerdir. Küçük çaplı ticaret yapmalarına rağmen maddi sıkıntıdan kurtulamamışlardır. Muhacirlerle birlikte Hz. Muhammed de aynı sıkıntılara maruz kalmış ve bu kötü durumdan kurtulmak için çareler aramaya başlamıştır. Bu arada Medine'de ticaretle uğraşan, maddi durumu iyi olan Yahudilerin borç vermeye yaklaşmamaları, Müslümanların işini daha da zorlaştırmıştır.²

Sell, Medine'nin ekonomik durumunun çok kötü olduğuna işaret etikten sonra, sözü Hz. Peygamberin, bu kötü durumdan kurtulmak için çareyi Mekkelilerin ticaret kervanlarına saldırmakta bulduğuna getirmektedir.³ Artık Mekkeli müşriklerin kervanlarına yönelik ilk askeri faaliyetler, Hamza, Ubeyde ve Sa'd seriyyeleri ile başlamış olmaktadır.

2. Hamza, Ubeyde ve Sa'd Seriyyeleri

Yukarıda da ifade edildiği gibi Sell'e göre Hz. Muhammed, hicret sonrası Medine'de muhacirlerin yaşadıkları kötü şartlardan ve çektikleri ekonomik sıkıntılardan kurtulmaları için çareler aramaya başlar. Hicretin 7. ayında Hamza seriyyesini, bundan bir ay sonra Ubeyde seriyyesini, iki ay sonra da Sa'd seriyyesini Mekkelilerin ticaret kervanlarına saldırmak üzere gönderir. Ne var ki bu seriyyelerde ganimet elde edilememiştir.⁴ Sell burada, söz konusu seriyyeleri, Mekkelilerin ticaret mallarının Müslümanlar tarafından ele geçirilme teşebbüsü olarak görmektedir. Hz. Peygamberi de kendisini

² Edward Sell, *Ghazwas and Sariyas*, The Christian Literature Society For India, London, Madras And Colombo, S. P. C. K. Madras 1911, s.1-3.

³ Sell, a.g.e., s.3.

⁴ Sell, a.g.e., s.3-4.

ve arkadaşlarını maddi sıkıntıdan kurtarmak için ganimet peşinde koşan bir kişi olarak takdim etme çabasındadır.

Sell'in bu yaklaşımı, çağdaşı ve aynı zamanda eserlerinde kaynak olarak atıfta bulunduğu müsteşriklerden daha ziyade David Samuel Margoliouth ile benzeşmektedir. Nitekim adı geçen müsteşrik, söz konusu seriyyelerle ilgili olarak: "Hz. Muhammed ve muhacirler, Medine'de çok kötü ekonomik şartlar içindedir, kalacak yerleri bile yoktur. Medine'de yaşayan Yahudilerin borç alma-verme konusundaki katı tutumları, onların durumunu daha da zorlaştırmıştır. Artık Hz. Peygamber, bu kötü durumdan kurtulmak için başka kaynak aramak zorunda kalmıştır. Böylece Mekkelilerin ticaret kervanlarına saldırıp mallarını almak üzere ilk seriyyeler onun talimatıyla gerçekleştirilmiştir"⁵ demektedir.

Keza Sell'in yaklaşımı, eserlerinde kaynak olarak atıfta bulunduğu müsteşriklerden Sigismund Wilhelm Koelle ve çağdaşı Gladys M. Draycott, Washington Irving ve J. William Hampson Stobart'ın yaklaşımları ile de benzeşmektedir. Zira bu müsteşrikler, ilk seriyyelerde Mekkelilerden intikam alma arzusunun yanında yoksulluk faktörüne de dikkat çekmektedirler.⁶

Sell'in kaynak olarak atıfta bulunduğu müsteşriklerden konuya farklı yorum getirenler de vardır. Bunlardan Sir William Muir, "yağmacı bir karaktere sahip olan ilk seriyyeler, Hz. Muhammed'in Mekkelilere karşı beslemiş olduğu kin ve düşmanlığın ilk göstergesidir",⁷ demektedir. Koelle ise konuya yoksulluk açısından yaklaşarak Sell gibi düşünmekle birlikte Mekkelilerden intikam alma arzusu faktörüne de vurgu yapmak suretiyle⁸ farklı bir izah getirmektedir.

Buna mukabil, söz konusu seriyyeleri; yoksulluk faktörünün dışında başka nedenlerle izah edenler de vardır. Bu izahlardan bazıları; Hz.

⁵ David Samuel Margoliouth, *Mohammed and the Rise of Islam*, G.P. Putnam's Sons New York and London 1905, s.234-240.

⁶ Sigismund Wilhelm Koelle, *Mohammed and Mohammedanism*, Critically Consedered, London 1889, s. 140; Gladys M. Draycott, *Mahomet Founder of Islâm*, New York, Dodd, Mead and Company 1916, s. 136-137; Washington Irving, *Mahomet and His Successors*, The Co-Operative Publication Society, Inc. New York and London 1849, s. 114-116; J. W. Hampson Stobart, *Islam and its Founder*, London: Society for Promoting Christian Knowledge, 1895, s. 154.

⁷ William Muir, *The Life of Mahomet*, Bengal Civil Service, Smith, Elder, & Co., London 1861, III, s. 64-66.

⁸ Koelle, a.g.e, s. 140.

Muhammed'in dışa açılma politikasının bir gereği olarak Mekkelileri zor durumda bırakma,⁹ intikam alma arzusu,¹⁰ kızgınlık, öfke ve dünya malı hırısı,¹¹ gasp ve yağmalama,¹² politik güç¹³ şeklinde sıralanabilir.

Ayrıca, Sell öncesi müsteşriklerden George Bush, yukarıda yer verilen yaklaşımların dışında konuya daha farklı bir izah getirir ve özetle şöyle der: "Hz. Peygamber, kendisini Medine'de itaatkâr, İslâm dinine körü körüne inanan bir ordunun başında bulmuştur. O, komutan, yönetici ve dini lider olarak dinî ve dünyevî gücü elinde tutmuştur. Sığınmacı iken, tek erk haline gelmiştir. Fikirleri, tutum ve davranışları değişmiştir. Yumuşak kişiliğinin yerini, sert, kaba kuvvete başvuran ve arzusu doğrultusunda kılıç kullanmaya başlayan bir kişilik almıştır."¹⁴

Görüldüğü gibi Bush, Sell'den farklı olarak ilk seriyyelere, Medine'de gelişen siyasal ve dinî güce paralel olarak, Hz. Peygamberin kişiliğinde de meydana gelen değişimin doğal bir sonucu olarak bakmaktadır.

Buraya kadar geline nokta; Sell'in, yukarıda yaklaşımları verilen oryantalistler ile aynı düşünerek ilk seriyyeleri yoksulluk faktörüne bağladığı, bu konuda daha ziyade eserlerinde sık sık atıfta bulunduğu çağdaşı Margoliouth'dan etkilendiği anlaşılmaktadır.

3. İslâm Kaynaklarında Hamza, Ubeyde ve Sa'd Seriyyelerine Yaklaşımlar

Vâkıdî, İbn Hişâm, İbn Sa'd, Belâzurî, Taberî, İbn Abdilber, İbnü'l-Esir, İbn Kesir ve Muhammed Hüseyin Heykel gibi tarihçilerin genel olarak verdiği bilgilere göre Hamza b. Abdülmuttalib, Hz. Peygamber tarafından 30 kişilik birliğin başında, Şam'dan Mekke'ye dönen Ebû Cehil komutasındaki Kureyş kervanına saldırmak üzere Sîful-Bahr'e (Kızıldeniz

⁹ Draycott, a.g.e, s. 136-137.

¹⁰ Edward Gibbon, *Life of Mahomet*, ed. O.W.Wight. Boston, Houghton, Mifflin and Co.,1859, s. 137.

¹¹ Irving, a.g.e, s. 116.

¹² Stobart, a.g.e, s.154.

¹³ P. De Lacy Johnstone, *Muhammad and His Power*, New York: Charles Scribner's sons, 1901, s. 90-91.

¹⁴ George Bush, *The Life of Mohammed*, New York, Harper and Brothers, Publishers, 1858, s. 109-113.

sahiline) gönderilmiş ve bölge halkından Mecdî b. Amr el-Cühenî'nin araya girmesiyle savaş yapılmamıştır.¹⁵ Bu seferden yaklaşık bir ay sonra Ubeyde b. Hâris¹⁶ veya İkrime b. Ebû Cehil¹⁷ ya da Mikraz b. Hafs¹⁸ başkanlığında bir grup Kureyş ticaret kafilesine baskın yapmak üzere¹⁹ Rabiğ Vadisi'ne gönderilmiş ve Ahyâ denilen suyun başına gelindiğinde Ebû Süfyan'ın da aralarında bulunduğu yaklaşık 200 kişilik Kureyş grubuyla karşılaşmıştır. Bu seriyyede sadece birkaç ok atışı dışında savaş olmamıştır.²⁰

Keza, bir ay sonra Hz. Peygamber tarafından Sa'd b. Ebû Vakkâs, yaklaşık 20²¹ kişi ile birlikte Harrâr'dan geçecek olan 60 kişilik²² Kureyş kervanına saldırmak üzere²³ görevlendirilmiş, fakat birlik Harrâr'a ulaşmadan bir gün önce Kureyş buradan ayrılmıştır.²⁴

Söz konusu kaynakların verdiği bilgilerden hareketle; Hamza, Ubeyde ve Sa'd seriyyelerinin Mekkelilerin ticaret kervanlarına saldırmak veya baskın yapmak amacıyla gönderilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, İslâm kaynaklarında Medine'de ilk zamanlarda Hz. Peygamber ve muhacirlerin içinde bulunduğu kötü ekonomik şartların, söz konusu seriyyelerin arka planında asıl neden olduğuna dair bilgiler yer almamaktadır. Buna göre, İslâm kaynaklarının sadece Sell'in ilk seriyyelerin, Mekkelilerin kervanlarına

¹⁵ Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, thk. Marsden Jones, London 1966, I, s. 9-10; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebevîyye*, thk. Mecdî Fethi es-Seyyîd, (?) 1995, II, s. 246-247; İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâtü'l-Kebîr*, thk. Ali Muhammed Ömer, Kahire 2001, II, s. 6; Belâzurî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, thk. Süheyl Zekkâr, Reyâd Zerkelî, Beyrut 1996, I, 477; Taberî, *Târihu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim, Kahire ts. II, s.402; İbn Abdilber, *ed-Dürer fi İhtisâri'l-Meğâzî ve's-Siyer*, thk. Mustafa Dibû'l-Buğâ, Beyrut 1984, s.91-92; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, Mısır 1348, II, s. 45; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Ahmed Ebû Sâhim, Ali Necib 'Atavî, Beyrut ts., II, s.232; Muhammed Hüseyin Heykel, *Hayat-ü Muhammed*, Kahire ts., s.255.

¹⁶ Vâkıdî, I, 10; Belâzurî, I, 477; İbn Kesir, II, 232.

¹⁷ İbn Sa'd, II, 7.

¹⁸ Taberî, II, 402; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, II, s. 45.

¹⁹ Ali b. Burhâneddîn el-Halebî, *es-Sîretü'l-Halebiyye – İnsânü'l-'Uyûn*, Beyrut ts., III, s. 136.

²⁰ Vâkıdî, I, 10; İbn Hişâm, II, 240; İbn Sa'd, II, 6-7; Belâzurî, I, 477; Taberî, II, 402; Heykel, a.g.e., s. 255-256.

²¹ Vâkıdî, I, 11; İbn Sa'd, II, 7.

²² Taberî, II, 403.

²³ İbn Sa'd, II, 7; Belâzurî, I, 477; İbn Kesir, II, 233.

²⁴ Vâkıdî, I, 11; İbn Sa'd, II, 7; Belâzurî, I, 477; Taberî, II, 403; İbn Kesir, II, 233.

saldırmak amacıyla gönderildiği şeklindeki yaklaşımını teyit ettiği anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan, Mevlânâ Şiblî, Ali Himmet Berki, Osman Keskiöglü, Hüseyin Algül gibi Müslüman araştırmacılar söz konusu seriyyeleri, Mekkelilerin Hz. Peygamber ve Müslümanları imhaya yönelik Medine'ye taarruz planlarına karşı alınan tedbirlerden olarak görmektedir.²⁵

Muhammed Hamidullah ise milletlerarası ticareti ellerinde bulunduran Mekkelilerin, Medine'ye karşı iktisadi baskı uygulamalarına karşılık; uyarı, keşif amaçlı veya Mekkelilerin ticaret kervanlarının durdurulması ve ticârî kervan trafiğine mâni olunması bakımından önemli görülen bölgedeki kabilelerin Müslümanlarla iş birliği yapıp yapmayacaklarını anlamak²⁶ olarak farklı bir izah getirmektedir.

M. Âsım Köksal ve İbrahim Sarıçam gibi tarihçiler ise ilk seriyyelerin nedenini, Hz. Peygamber'i ve Müslümanları Medine'de rahat bırakmayan Mekkelilerin Suriye ticaret yollarını keserek onları ticari ve iktisadi bakımdan sıkıntıya düşürüp yola getirmek²⁷ olarak izah etmektedir.

Dolayısıyla yukarıda izahları verilen Müslüman araştırmacılardan ilk seriyyelerin nedenlerine yönelik ileri sürülen yaklaşımların, Sell'in getirmiş olduğu izahı teyit etmediği görülmektedir.

Neticede Edward Sell'in, ilk seriyyelerin arka planında, Medine'de ilk aylarda, Hz. Peygamber ve muhacirlerin kötü ekonomik şartlar içinde yaşamasını ve bunun sebep olduğu ganimet elde etme arzusunu ileri sürmesinin, özgün bir yaklaşım olmayıp döneminin izah tarzlarından olduğu düşünülmektedir. Ayrıca Mekkelilerin Hz. Peygamber ve muhacirler hakkında İslâm tarihi kaynaklarında geçen tehdit mektupları ve toplu imha planlarından hiç bahsetmemesi, onun konuya tarafsız bir izah getirmediğini göstermektedir. Nitekim Sell, söz konusu seriyyeler hakkında hiçbir İslâm kaynağına atıfta bulunmamaktadır. Öte yandan İslâm kaynaklarında Sell'in söz konusu izahını destekleyen bir yaklaşım da yoktur.

²⁵ Mevlânâ Şiblî, *Asr-ı Saâdet*, çev. Ömer Rıza, İstanbul 1928, I, s. 327, 329; Ali Himmet Berki- Osman Keskiöglü, *Hâtemü'l-Enbiyâ Hz. Muhammed ve Hayatı*, Ankara 1993, s. 230-231; Hüseyin Algül, *İslâm Tarihi*, İstanbul 1991, I, s. 351-352.

²⁶ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, İstanbul 1991, I, s. 217-220.

²⁷ M. Âsım Köksal, *Hz. Muhammed ve İslâmiyet*, İstanbul 1978, I, s. 311, 317; II, s. 5-6; İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Ankara 2005, s. 151.

4. Batn-ı Nahle Seriyyesi

Bu seriyye, batıda Hz. Muhammed imajının tarihi sürecinde ve bu imajın şekillenmesinde özellikle amacı, gönderildiği zamanı, sonuçları ve İslâm tarihinde bazı ilklere zemin teşkil etmesi itibariyle öteden beri müsteşriklerin ilgisini çekmiştir. Bu müsteşriklerden biri de Edward Sell'dir.

Sell'i daha ziyade seriyyenin gönderiliş nedeni ve zamanı ilgilenmektedir. Zira Sell, Mekkelilerin ticaret kervanlarına yönelik gerçekleştirilen ilk seriyyelerde ganimet elde edilemediğinden bu seriyyelerin başarısızlıkla sonuçlandığını, bundan dolayı da Hz. Muhammed'in Medine toplumunda prestijinin sarsıldığını, huzursuzlukların çıkmaya başladığını, hatta Yahudilere onunla alay etmek için fırsat doğduğunu ileri sürer ve ardından da sözü, Hz. Muhammed'in şiddetle başarıya ihtiyaç duyduğuna getirir.²⁸ Bundan sonra söz konusu seriyyenin gönderiliş nedenini, ilk seriyyelerin sonucunda arar ve bu olayda Hz. Muhammed'in sarsılan saygınlığının telafi edilmesi ve Medine'de yaşayan Yahudilerin onunla alaylı konuşmalarına son verilmesi olgularına dikkat çekmektedir.

Sözü daha sonra seriyyenin gönderildiği kutsal aylardan Recep ayına getirir ve özetle şöyle der: Nahle Vadisi'nden geçmekte olan Kureyş ticaret kervanının gözetlenmesi ve kazanç elde edilmesi amacıyla Arapların öteden beri kutsal kabul ettiği Recep ayında Batn-ı Nahle seriyyesi gönderilmiştir.²⁹ Sell, bir taraftan da Hz. Muhammed'in, bu seriyye ile amacına ulaşmak için silahların bırakıldığı, savaşın yapılmadığı ve özellikle de kervanların güvenliğinin asgari seviyede tutulduğu haram ayını fırsat olarak gördüğünü dile getirir ve O'nun fırsatçı bir kişiliğe sahip olduğunu ima etmeye çalışır. Zira ona göre bu seriyyeyi önceki seriyyelerden farklı olarak başarılı kılan temel faktörlerden birisi, haram ay nedeniyle Mekke kervanının güvenliğinin asgari seviyede tutulmuş olması ve Hz. Muhammed'in de bu durumu iyi değerlendirmesidir.³⁰

Öte yandan Sell, Recep ayında gerçekleştirilen saldırının, bu ayın kutsallığını ihlal etmesi dolayısıyla Hz. Muhammed'in hata yaptığı ve O'nun da zaten bu hatasını kabul ettiği kanaatindedir. O, bunu Mekkeliler, Yahudiler ve hatta Müslümanların dilinden de söylemeye çalışmaktadır.³¹ Zira Sell'e

²⁸ Sell, a.g.e., s. 7.

²⁹ Sell, a.g.e., s. 7-8.

³⁰ Sell, a.g.e., s. 8.

³¹ Sell, a.g.e., s. 10-11.

göre, bu sefer sonrasında Mekkeliler, Yahudiler ve Müslümanlardan gelen tepkiler üzerine Hz. Muhammed, seriyye komutanını azarlamış sonra da bir âyet³² ile hem kendisini haklı çıkarmaya hem de seriyyeye katılanların gönlünü almaya çalışmıştır. Böyle yapmakla da hazır ve kolay bir yol seçmiştir.³³ Burada Sell, Nahle seriyyesi nedeniyle Hz. Muhammed'in haram ayını ihlal etmesinde her ne kadar da isteksiz gibi görüldüğünü ima etmeye çalışsa da O'nun âyetlerle yaptıklarını meşrulaştırma gayreti içerisinde olduğuna da dikkat çekmektedir.

Edward Sell'in bu yaklaşımı, daha ziyade Sir William Muir ile benzeşmektedir. Zira Muir, Nahle olayında, Kureyş kervanına yönelik hücumun gerçekleştiği ve hürmeten silahların bırakıldığı Recep ayı ile bu seriyyenin amacı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Ona göre Hz. Muhammed, seriyyenin Kureyş kervanına saldırmasını önce tasvip etmezmiş gibi gözükse de, daha sonra bunu onaylayan bir âyet ortaya atmıştır. Bu seriyye, Hz. Muhammed ve arkadaşlarının insan hayatına ve herkesin hürmeten saygı duyduğu haram ayın kutsallığına saygısız olduklarını gösterdiği gibi Hz. Muhammed ve arkadaşlarının düşmanlık hissiyatını daha da artırmıştır. Muir, bununla da yetinmeyerek Kureyşlilerin kendilerine yapılan haksızlığa rağmen saldırgan olmadıklarını da ileri sürer ve söz konusu seriyye vasıtasıyla, Hz. Muhammed'i ve arkadaşlarını saldırgan olarak sunmaktadır.³⁴

Sell'in bu seriyyeye yaklaşımı, Margoliouth'un yaklaşımı ile de örtüşmektedir. Zira Margoliouth'a göre Hz. Muhammed önceki seferlerde başarısız olduğu için artık bu kez başarılı olmak amacıyla Recep ayında bu seriyyeye izin vermiştir. Ganimete de mutlaka ihtiyaç vardır. Bunun ise meşru yollardan elde edilmesine gerek yoktur. Çünkü Hz. Muhammed "Peygamber" olarak her şeyi yapma hakkına sahiptir. Dolayısıyla adı geçen müsteşrik, Sell benzeri bir yaklaşımla Hz. Peygamber'in önceki seferlerin başarısızlığı karşısında "başarılı" olma hırsı ile haram ayının kutsallığını ihlal ederek ve bu ayı fırsat bilerek Nahle seriyyesini gönderdiğine dikkat çekmektedir. Daha da ileri giderek, bu seriyye esnasında Amr b. El- Hadramî'nin öldürülmesini bundan böyle Allah ve Hz. Muhammed adına öldürüleceklerin ilk örneğini oluşturduğu iddiasında da bulunmaktadır.³⁵

³² Bakara Sûresi 217-218.

³³ Sell, a.g.e., s. 11.

³⁴ Muir, a.g.e., III, s. 70-75.

³⁵ Margoliouth, a.g.e., s. 242-243, 246.

Müsteşrik Koelle ise Hz. Muhammed, önceki seriyyelerde umduğunu bulamadığından bu seriyyeyi göndermiştir. Bu defa başarılı olmak uğruna silahların bırakıldığı haram ayını fırsat bilmiştir. Ayrıca “Muhammed başarılı olmak ve arkadaşlarının gözünde prestijini tekrar korumak için Recep ayında bu seriyyeyi göndermekle çok tehlikeli ve riskli bir adım atmıştır”³⁶ diyerek Hz. Muhammed’in prestijini kaybetmemek için her türlü tehlikeyi göze alan hırslı bir kişiliğe sahip olduğu imasında bulunmaktadır.

Johnstone ise Sell gibi bir yaklaşım ortaya koyarak olayın kutsal ayda meydana gelmesini eleştirir, ancak farklı olarak, Hz. Peygamberin seriyye komutanına “Ben sana kutsal ayda savaşmayı emretmedim.” şeklindeki sözüne yer vermez, sadece “Kutsal ayda savaşılması olayı kendisine intikal ettiğinde tereddüt etti.” der ve peşinden sözü Sell’in yaptığı gibi Hz. Peygamber’in kutsal aya olan saygısızlığı bir âyet ile meşrulaştırdığına getirir. Ayrıca o, bu seriyyenin ilk defa Müslümanlar tarafından kan dökülerek İslâm dininin temel ilkelerinden olan cihat veya kutsal savaş ilanına zemin hazırladığını ileri sürmektedir.³⁷

Watt’a gelince o, Nahle seriyyesi ile ilgili olarak: “İlk Mekkeli kanı akınca, Mekkelilere karşı akınların gizli amacı artık apaçık ortaya çıktı” diyerek bu seriye ve önceki seriyyelerin gerçek amaçlarının kan akıtmak olduğuna vurgu yapar ve sözü, seriyyenin kan dökmenin yasak olduğu kutsal ayda gönderildiğine getirerek bu konuda Sell ve yukarıda yaklaşımları verilen müsteşrikler gibi düşünmekle birlikte, seriyyenin kutsal ayın tabusunu kırmak amacıyla haram ayında gönderilmiş olabileceğine dair farklı bir kanaati de taşımaktadır.³⁸ Hatta “Belki Muhammed, kutsal aylara hürmetin gerekli olduğuna inanmamaktaydı, çünkü bu ayın kutsal karakteri eski dinlerden geliyordu.”³⁹ diyerek seriyyenin Recep ayında gönderilmesini aynı zamanda geleneğe bir başkaldırı olarak görmekte ve Sell’den farklı olarak, Hz. Muhammed’in bu ayı saldırı için bir fırsat olarak görmediğini, sadece “Sürüp giden bir inancı hesaba katması gerekirdi.”, diyerek geleneğe uyulmamasını eleştirmektedir. Bir taraftan da Hz. Muhammed’in bazı ayların kutsallığının Allah’tan geldiğini bildirdiğini söyleyerek yanlış uygulamalarını âyetlerle

³⁶ Koelle, a.g.e., s. 143.

³⁷ Johnstone, a.g.e., s. 91.

³⁸ W. Montgomery Watt, *Hz. Muhammed-Peygamber ve Devlet Kurucu*, Çev. Hayrullah Örs, İstanbul 1963, s. 115-116.

³⁹ Watt, a.g.e., s. 117.

meşrulaştırdığını ima ederek ⁴⁰ bu konuda Sell gibi bir yaklaşım sergilemektedir.

Diğer taraftan Watt, kaynaklarda bu seriyyeye dair verilen bilgilerin birbirini tutmadığı ve olayın dış görünüşüne bakılarak sebeplerinin anlaşıl-maya çalışıldığı, bu nedenle de seriyyenin birçok noktalarının karanlık kaldığı kanaatindedir. Ancak ona göre açık olan, Hz. Muhammed'in kesin bir kararla Mekkelilere meydan okumasıdır. Ayrıca Arabistan'ın en zengin ve en güçlü insanlarına karşı yapılan bu olayı, ne kadar küçük ve ne kadar önemsiz olursa olsun, onların nüfuzlarına indirilmiş bir darbe olarak görmektedir. Bu olayın, Mekkeliler tarafından karşılıksız bırakılmayacağını ve bundan böyle sonradan görme Medinelilere Mekkelilerin bir ders vermek zorunda kalacağını ileri sürerek⁴¹ hem Sell'den farklı bir yaklaşım sergilemekte hem de Mekkelilerin Hz. Peygamber ve Müslümanlara karşı bundan sonra gerçekleştirebilecek askeri faaliyetlerini şimdiden meşrulaştırma gayreti içerisine girmektedir.

Görüldüğü üzere, Sell'i ve yukarıda yaklaşımları verilen şarkiyatçıları, bu seriyye bağlamında en fazla ilgilendiren iki meseleden biri, seriyyenin vuku bulduğu zaman dilimi, diğeri ise amacı olmuştur.

Sell'in, Hz. Muhammed'in önceki seriyyelerde umduğunu bulamayıp başarısız olmasının bir sonucu olarak bu seriyyeye izin verdiği ve seriyye komutanından Kureyş kervanına saldırmasını istediği şeklindeki yaklaşımı-nın, genel olarak kendisinden önceki ve sonraki müsteşrikler ile benzer olması, onun bu noktada farklı bir izah getirmediğini ortaya koymaktadır. Keza, kervana hücumun haram aylardan Receb ayında gerçekleştiği ve Hz. Peygamberin, kendisinin ve arkadaşlarının hatalarını âyetlerle meşrulaştırdığı konusunda da diğer müsteşriklerden farklı düşünmediği görülmektedir.

Keza Sell, bu seriyye sonrasında Müslümanların karşı karşıya olduk-ları yoksulluk tehlikesinin sona erdiğine, bundan sonra Mekkeliler ile Müslümanlar arasında meydana gelebilecek silahlı mücadeleyi başlatan tarafın ve yegâne sorumlunun, Mekkeliler değil, Müslümanlar olduğuna ve Müslümanların, Mekkelilere ve ticaret kervanlarına karşı adeta potansiyel birer risk haline geldiğine inanmaktadır.

Bu noktada Sell, Nahle olayının nedeni, vuku bulduğu zamanı ve sonuçları hakkında ileri sürmüş olduğu yukarıdaki yaklaşımlarında,

⁴⁰ Watt, a.g.e., s.118.

⁴¹ Watt, a.g.e., s.118.

duygularını gizleyemediği, adeta Mekkelilerin yanında, Müslümanların karşısındaymış gibi bir tavır takındığı anlaşılmaktadır.

Ayrıca o, hicret öncesi Mekke'li müşriklerin Müslümanlara yönelik tutum ve davranışları, bu dönemin şartları ve bu şartların seriyyelerin gönderilmesinde ve Mekkelilere karşı alınan savaş kararlarında ne derece etkili olabileceği ihtimali üzerinde durmamaktadır. Keza o, önceki seriyyelere yaklaşımında görüldüğü gibi bu olayda da Hz. Peygamberin, Kureyş kervanlarına yönelik seriyye göndermesinde ekonomik ve psikolojik saiklerle tepkisel olarak hareket ettiği ve ganimet elde etme arzusunda olduğu kanaatinde dir.

Öte yandan Sell'in, Batn-ı Nahle seriyyesini genel hatlarıyla, İslâm kaynaklarında yer alan tasvirlerle⁴² uygun olarak ele aldığı görülmekle birlikte, seriyyenin haram aylardan Recep ayında gönderilmesi nedeniyle bu ayın, Hz. Muhammed'in ihtiyaç duyduğu başarı şansını yükselttiğine ve seriyyenin Kureyş kervanının gözetlenmesi görevinin yanında, kervanın malına el konularak "kazanç elde edilmesi"⁴³ şeklinde bir görevinin de olduğu yönündeki izahlarının, İslâm kaynakları tarafından teyit edilmediği görülmektedir. Buna mukabil, İslâm kaynaklarında, Hz. Peygamber'in seriyyeye, Nahle'ye gidip Kureyş kervanını gözetlemesi⁴⁴ ve kervanla alakalı haberleri Medine'ye ulaştırması⁴⁵ şeklinde görev yüklediğine dair bilgiler yer almaktadır.

Ayrıca Sell, bir taraftan Hz. Peygamberin haram ayda Kureyş kervanına yapılan saldırıyı haber alır almaz seriyyeye katılanları "Haram bir ayda savaşmayı emretmedim" diyerek azarladığını söyler, bir taraftan da özellikle haram ay olan Recep ayında Kureyş kervanına yapılan bu saldırıyı gerekçe göstererek bütün dikkatleri Hz. Peygamberin üzerine çekmeye çalışır ve bu konuda O'nu yegâne suçlu olarak gösterme gayreti içerisinde dir.⁴⁶ Hatta daha da ileri giderek, bu seriyye sonucunda, Kureyş kervanında bulunan Amr b. Hadrami'nin öldürülmesi, Osman b. Abdullah ile Hakem b. Keysan'ın esir alınması ve kervanın mallarına el konulması dolayısıyla Hz. Muhammed'in şiddetle ihtiyaç duyduğu başarıya ulaştığını ileri sürmektedir.⁴⁷ Oysa İslâm

⁴² Vâkıdî, I, s.13-18; İbn Hişam, II, s. 255-260; İbn Sa'd, II, s. 9-10; Belâzürî, I, s. 478; Taberi, II, s. 410-412; İbnü'l-Esir, II, s.113; İbn Kes'ir, el-Bid'aye, III, s. 248-252;

⁴³ Sell, a.g.e., s. 8.

⁴⁴ Vâkıdî, I, s.14,16; Belâzürî, I, s. 478; Taberi, II, s. 411; İbnü'l-Esir, II, s.113.

⁴⁵ İbn Hişam, II, s. 256; İbn Sa'd, II, s. 9; Diyarbekri, *Tarihu'l-Hamis*, Beyrut ts., I, s. 365.

⁴⁶ Sell, a.g.e., s. 8.

⁴⁷ Sell, a.g.e., s. 10-12.

kaynaklarında, Hz. Peygamberin haram ayda saldırı yapılmasına, adam öldürülmesine ve kervanın mallarına el konulmasına dair her hangi bir talimatının olduğu yönünde bir bilgi bulunmamaktadır. Buna mukabil, seriyyeye katılanları haram ayda kervana yaptıkları saldırı nedeniyle azarladığına dair bilgiler mevcuttur.

Keza, Sell'in bu seriyye sonrasında, Müslümanların karşı karşıya oldukları yoksulluk tehlikesinin sona erdiğine, bundan sonra Mekkeliler ile Müslümanlar arasında meydana gelebilecek silahlı mücadeleyi başlatan tarafın ve yegâne sorumlunun, Mekkeliler değil, Müslümanlar olduğuna ve Müslümanların, Mekkelilere ve ticaret kervanlarına karşı potansiyel birer risk haline geldiğine dair yaklaşımı, İslâm kaynaklarında yer almamaktadır. Ayrıca onun, Nahle seriyyesini, önceki seriyyelerin zorunlu ve doğal bir sonucu olarak görmesi şeklindeki yaklaşımı, İslâm kaynakları tarafından benimsenmemektedir:

Diğer taraftan, çağdaş İslâm düşünürleri ve araştırmacılarının, Hz. Muhammed'in Kureyş müşriklerini gözetlemek, denetlemek, onlar hakkında bilgi, haber toplamak,⁴⁸ onları ticaret yollarında sıkıştırmak suretiyle ekonomik baskı altına almak ve böylece Medine'deki Müslümanlara yönelik süregelen tehditlerine karşılık vermek⁴⁹ amacıyla Nahle olayını gerçekleştirdiğini ileri sürerek Sell'den farklı izahlara sahip oldukları görülmektedir.

Bu noktada Sell, Nahle olayının nedeni, vuku bulduğu zamanı ve sonuçları hakkında ileri sürmüş yukarıdaki yaklaşımlarında, duygularını gizleyememekte, adeta Mekkelilerin yanında, Müslümanların karşısındaymış gibi bir tavır takınmaktadır.

Ayrıca o, hicret öncesi Mekke müşriklerin Müslümanlara yönelik tutum ve davranışları, bu dönemin şartları ve bu şartların, seriyyelerin gönderilmesinde ve Mekkelilere karşı alınan savaş kararlarında birinci derecede etkili olması ihtimali üzerinde hiç durmamaktadır. Keza o, önceki seriyyelere yaklaşımında görüldüğü gibi bu olayda da Hz. Peygamberin, Kureyş kervanlarına yönelik seriyye göndermesinde, ekonomik ve psikolojik

⁴⁸ Köksal, a.g.e., II, s. 19; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, s. 222; Mehmet Ali Kapar, Hz. Peygamber'in Savaşlarına Genel Bir Bakış, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3. sayı, Konya 1990, s. 404.

⁴⁹ Berki-Keskioğlu, a.g.e., s. 231; Sarıçam, a.g.e., s. 151; Mustafa Fayda, "Batn-ı Nahle Seriyyesi", *DİA*, V, 203.

saiklerle tepkisel hareket ettiği ve ganimet elde etme arzusuna sahip olduğu kanaatindedir.

SONUÇ

Sell, İslâm tarihinde ilk seriyyeler olarak bilinen Hamza, Ubeyde ve Sa'd seriyyeleri ile Batn-ı Nahle seriyyesi olayında, Hz. Muhammed'in, kendisini ve muhacirleri maddi sıkıntıdan kurtarmak için Mekkelilerin ticaret kervanlarına göz diken, ganimet peşinde koşan ve bu amaçla seferler düzenleyen, insanlar nezdinde sosyal mevki elde etmek için her şeyi göze alabilen, fırsatçı, gerektiğinde Kur'ân âyetlerini kişisel çıkarları doğrultusunda ve hatalarını meşrulaştırmak için kullanabilen ve toplumdaki prestijini kaybetmemek için her türlü tehlikeyi göze alabilen hırslı bir kişiliğe sahip olduğuna dikkat çekmektedir.

Ne var ki o, sahip olduğu Hz. Muhammed algısında, duygularını gizleyemeyerek adeta Mekkelilerin yanında, Müslümanların karşısındaymış gibi bir tavır içerisine girmiştir.

Ayrıca, Mekkelilerin, Hz. Peygamber ve muhacirler hakkında İslâm tarihi kaynaklarında geçen tehdit mektupları ve toplu imha planlarından hiç bahsetmemiş olması, onun konuya tarafsız bir izah getirmediğini de göstermektedir. Nitekim Sell, söz konusu seriyyeler hakkında hiçbir İslâm kaynağına atıfta bulunmamaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

- Algül, Hüseyin, *İslâm Tarihi*, I-IV, İstanbul 1991.
- Belâzürî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir (279/892), *Ensâbi'l-Eşrâf*, thk.Süheyl Zekkâr, Reyyâd Zerkelî, I-XIII, Beyrut 1996.
- Berki, Ali Himmet- Keskioglu, Osman, *Hâtemu'l-Enbiyâ Hz. Muhammed ve Hayatı*, Ankara 1993.
- Bush, G., *The Life of Mohammed*, New York, Harper and Brothers, Publishers, 1858.
- Diyarbakri, Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasan (995/1582), *Târîhu'l-Hamîs fî Ehvâli Enfûs Nefîs*, I-II, Beyrut ts.
- Draycott, G. M., *Mahomet Founder of İslâm*, New York, Dodd, Mead and Company 1916.
- Fayda, Mustafa, "Batn-ı Nahle Seriyyesi", *DİA*, V, 203.
- Gibbon, E., *Life of Mahomet*, ed. O.W.Wight. Boston, Houghton, Mifflin and Co., 1859.
- Halebî, Ali b. Burhâneddîn, (1044/1635) es-Sîretü'l-Halebiyye fî Sîreti'l-Emîni'l- *Me'mûn*, *İnsânü'l-'Uyûn*, I-III, Beyrut ts.
- Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, çev.Salih Tuğ, I-II, İstanbul 1991.
- Heykel, M. Hüseyin, *Hayat-ü Muhammed*, Kahire ts.
- Irving, W., *Mahomet and His Successors*, The Co-Operative Publication Society, Inc. New York and London 1849.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed en-Nemerî (463/1071), *ed-Dürer fî İhtisâri'l- Meğâzi ve's-Siyer*, thk. Mustafa Dibü'l-Buğâ, Beyrut 1984.
- İbnü'l-Esir, İzzuddin Ebü'l-Hasen (630-1232), *el-Kâmil fî't-Târih*, I-XII, Mısır 1348.
- İbn Hişam, Ebû Muhammed Abdülmelik (218/833), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Mecdî Fethi es-Seyyîd, I-IV, (?) 1995.
- İbn Kesir, İmâdüddîn Ebü'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer, (774/1373), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Ahmed Ebû Sâhim, Ali Necib 'Atavî, I-XXI, Beyrut ts.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zührî, (230/844), *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, thk. Ali Muhammed Ömer, I-XI, Kahire 2001.
- Johnstone, P. D., *Muhammad and His Power*, New York: Charles Scribner's sons, 1901.
- Kapar, Mehmet Ali, Hz. Peygamber'in Savaşlarına Genel Bir Bakış, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3. sayı, s.404, Konya 1990.

Koelle, S. W., *Mohammed and Mohammedanism*, Critically Consedered, London 1889.

Köksal, M. Âsım, *Hız. Muhammed ve İslâmiyet*, I-II, İstanbul 1978.

Margoliouth, D. S., *Mohammed and the Rise of Islam*, G.P. Putnam's Sons New York and London 1905.

Muir, W., *The Life of Mahomet*, Bengal Civil Service, Smith, Elder, & Co., London 1861.

Sarıçam, İbrahim, *Hız. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Ankara 2005.

Sarıçam, İbrahim ve arkadaşları, İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hız. Muhammed Tasavvuru, Ankara 2011.

Sell, E., *Ghazwas and Sariyas*, The Christian Literature Society For India, London, Madras And Colombo, S. P. C. K. Madras 1911.

Stobart, J. W. H., *Islam and its Founder*, London: Society for Promoting Christian Knowledge, 1895.

Şiblî, Mevlânâ *Asr-ı Saâdet*, çev. Ömer Rıza, İstanbul 1928.

Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr (310/922), *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim, I-XI, Kahire ts.

Vâkîdî, Muhammed b. Ömer (207/822), *Kitâbü'l-Megâzî*, thk. Marsden Jones, I-III, London 1966.

Watt, W. Montgamery, *Hız. Muhammed-Peygamber ve Devlet Kurucu*, Çev. Hayrullah Örs, İstanbul 1963.

**"İNGİLİZ VE ALMAN ORYANTALİSTLERİN
HZ. MUHAMMED TASAVVURU" KİTABI ÜZERİNE
KISA BİR DEĞERLENDİRME**

*Prof. Dr. Rıza SAVAŞ**

Kitabın Önsözünde proje ekibinin belirttiğine göre batıda Hz. Muhammed tasavvuru genelde üç şekilde karşımıza çıkmaktadır:

- Milli lider, halkının problemlerini düşünen bir insan.
- Deccal, şiddet yanlısı, sapık, şeytanın dostu.
- İslâm kaynaklarına dayalı oldukça iyi bir portre.

Bu tasavvurlar, hem Müslümanları hem de batı kamuoyunu etkilemektedir. Bu tasavvuru ortaya çıkaran batının kaynaklarının ne olduğunu ortaya koymak için İngiliz ve Almanların yaptığı çalışmaların tespiti, tahlili yapıldı, batıya ve bize tesirinin ne olduğu ortaya kondu. Bu yapılırken de örnekleme yolu tercih edildi.

Projede yer alan konular, projeyi yürüten akademisyenlerin kendi aralarında belirledikleri iş bölümüyle şu şekilde kaleme alındı:

- 1- Prof. Dr. Mehmet Özdemir
 - a) Modern Oryantalizme Kadar Batıda Muhammed Tasavvuru
 - b) Siyer Kaynaklarına Yaklaşımlar
 - c) Hz. Muhammed'in Askeri Faaliyetlerine Yaklaşımlar
- 2- Prof. Dr. Seyfettin Erşahin
 - a) Hz. Muhammed'in Evliliklerine Yaklaşımlar
 - b) Hz. Muhammed'in Kişiliğine Yaklaşımlar

* Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi İslâm Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

3- Prof. Dr. İbrahim Sarıçam

- a) Yetiştirdiği Ortam,
- b) Hz. Muhammed'in Mesajının Kaynakları
- c) Etkiler

Girişte, oryantalizm (s. 1-15) ile kaynaklar hakkında (s. 15-29) bilgi verilmiştir.

Avrupa'nın değişik ülkelerinde İslâm'la ilgili yapılan çalışmalara temas edilmiş ve kaynaklar kısaca şöyle verilmiştir:

Hammer (1774-1856), İki makale yazdı, kaynakları tanıttı ve bazı konuları yazdı. Bu çalışma sonrakilere kaynak oldu.

Abraham Geiger (1810-1874) "Muhammed Yahudilikten Ne aldı?" isimli kitabında İslâm'ın önceki dinlerin yeni bir adaptasyonu olduğunu söyledi.

Gustav Weil (1808-1889): İbn Hişam gibi kaynakları kullandı, tasviri anlatım var. O da Hz. Peygamber'in önceki dinlerden etkilendiğini söyler. Epilepsi meselesini gündeme getirir.

William Muir (1819-1905): Dört cilt siyer yazdı. Klasik kaynakları kullandı. Daha önceki iftiraları tekrarladı.

Aloys Spenger (1813-1893): Eserinde Hz. Peygamber'in sinir hastalığından bahsetti. Hadis literatürünü kullandı.

Theodur Nöldeke (1836-1930): Hz. Peygamber'in hayatıyla ilgili olarak o da epilepsi ve önceki dinlerin etkisi vurgusunu yaptı.

Ignaz Goldziher (1850-1920): "Muhammed ve İslâm" adlı makalesinde Hz. Peygamber'in yeni fikirler söylemediğini savunmaktadır.

Johann Fück (1894-1974): İbn İshak hakkında doktora yaptı. "Arap Peygamber'in Orijinallliği" ve "Muhammed, Şahsiyeti, Din Kuruculuğu": Önceki dinlerden etkilenme tezini eleştirir. Hz. Peygamber'in şahsiyeti üzerinde durur. Çevresinde ona inananların durumunu ve 10 yıl içinde dünyayı değiştirmesine dikkat çeker.

Rudi Paret (1901-1983): "Hz. Muhammed ve Kur'ân" isimli çalışmasında İslâm'ın sosyalist deneme olduğu, bu dinde Yahudilik ve Hristiyanlığın tesirinin bulunduğu üzerinde durur. Hz. Peygamber'in eski kâhinleri örnek aldığından bahseder.

Montgomery Watt (1909-2006): 25 eser yazdı, birçoğu Türkçeye çevrildi. Konulara oldukça nesnel yaklaştı.

Annemarie Schimmel (1922-2003): Olgusal yaklaştı. Önyargılar ve yanlışlara dikkat çekti. Batının Hz. Peygamber'i doğru anlamasına çabaladı. İslâm dünyasındaki peygamber sevgisine dikkat çekti.

Çağdaş Hartmut Bobzin (1946-): Hz. Peygamber'in batıdaki imajından bahseder.

Birinci Bölüm

Prof. Dr. Mehmet ÖZDEMİR'in kaleme aldığı birinci ve ikinci bölümde ifade edilen görüşleri başlıklara dokunmadan özetledik.

MODERN ORYANTALİZME KADAR BATI LİTERATÜRÜNDE HZ. MUHAMMED TASAVVURU

1. Literatüre Dair

İslâm coğrafyasında

Zimmîlere ait metinler: Konuyla ilgili eserler, Emeviler devrinde yazılmaya başlandı. Abdülmelik'in sarayında bulunmuş olan **Yahya ed-Dımaşkî**, Hristiyanlığı savundu. O, sapkınlıklarla ilgili yazdığı kitabın son bölümde Hz. Peygamber'i yazdı. Bu adama ait iki eser, batıya ciddi manada etki etmiştir.

Abdulmesih B. İshak el-Kindî: Bir risalesinden bahsedilmektedir. Hz. Peygamberin niçin gerçek bir peygamber olmadığını ispatlamaya çalışır.

Ebülferec İbnü'l-İbri, bir tarih kitabı yazmıştır.

Bizans'ta **THEOPHANES** (ö.818) yazdığı tarihte Hz. Peygamber'e de yer verir. Onun sapkın olduğunu söyler. Bu kitap batıya etki etti. (Papalık Latinceye çevirtti.)

Avrupa'da Kurtubalı Alvaro, 854'te tamamladığı eserinde Daniel kitabındaki bazı pasajlardan hareketle İslâm'ı sapkın bir hareket olarak nitelendirdi.

Doğudaki İslâm'a reddiyeler, batıya aktarıldı. Bu meyanda önemli Arapça kaynaklardan da nakiller yapıldı.

14. yy. ediplerinden Dante, "İlahi Komedyâ" eserinde Hz. Peygamber cehennemde sapkınlarla en alta yer alır.

17. ve 18. yy.da batıda zengin bir literatür ortaya çıktı. Bu devirde değişik Kur’ân çevirileri de vardır.

18.yüzyılın ikinci yarısından itibaren Hz. Peygamber hakkında doğru bilgiler de verilmeye başlandı.

Carlyle, kitaplaştırmadan (Kitabının ilk baskısı 1841) konferanslar verdi. Annesine yazdığı mektupta Hz. Peygamber’den iyi bahsetti.

2. Aydınlanmaya Kadar Hz. Muhammed Tasavvuru

7-18. yy. arasında 11. asırdaki çalışmalardan örnekleme yapılacaktır.

a- Zimmilere ait metinler

Yahya ed-Dımaşkî, İslâm’dan önce Hristiyanlıktan sapkınlığı dile getirir ve İslâm’ı da bu kategoride sayar. Hz. Peygamber için “Deccal, Deccal’in Öncüsü” der.

Yahya, eserinin 101. bölümünde Hz. Muhammed tarafından yazıldığını söylediği doktrinlerden söz ederken Kur’ân’dan bazı sureleri ele alır ve onların adlarından hareketle bu isimlendirmeleri “komik” ve “aptalca” bulur. Nisa sûresinden söz ederken Hz. Muhammed’in dört kadınla evlenmeye ve istendiği kadar cariye sahibi olmaya müsaade ettiğini söyler. Hz. Muhammed’in evlatlığı Zeyd’in hanımı Zeyneb’le evlenmesini “utanç verici” bir eylem olarak niteler. Bu konuda kaynağı belli olmayan ve İslâm kaynaklarındaki anlatımlarla alakası bulunmayan bir rivâyet nakleder: Buna göre Hz. Muhammed Zeynep’e âşık olduğunda, bir gün kocası Zeyd’le otururken “Allah sana karını boşamanı emretti” der, Zeyd de karısını boşar. Birkaç gün sonra Hz. Muhammed bu sefer “Allah bana Zeynep’le evlenmemi emretti” der ve onunla gayr-i meşru ilişki içine girdikten sonra da şöyle bir kural ihdas eder: “İsteyen hanımını boşayabilir. Fakat boşanmadan sonra boşadığı hanımı geri alabilmesi için o hanımın mutlaka önce başka biri ile evlenmesi gerekir” Bu rivâyetten hareketle Yahya, Hz. Muhammed’in Zeynep’le evliliğinin önceden planladığını ileri sürer. Yahya’ya göre Hz. Muhammed, kadın ve erkekler için sünnet olmayı zorunlu hale getirmiştir.

Özetle ifade etmek gerekirse, Hz. Muhammed denilince Yahya’nın tasavvurunda “Arianist bir rahibin eğittiği”, eylemleriyle “Deccal’in habercisi”, “şehvet düşkünü”, insanları gökten vahiy aldığını söyleyerek kandıran,

yani “hilekâr”, “içi komikliklerle dolu bir kitabın müellifi” bir figürün, bir diğer ifadeyle bir “sahte peygamber”in canlandığını söylemek yanlış olmaz.

Kindî’ye nispet edilen Risâle’de Hz. Muhammed hakkında daha fazla ve daha farklı bilgiler bulunmaktadır. Kindî’nin de bir Hristiyan yazar olarak temel amacı, Hz. Muhammed’in “yalancı peygamber” olduğunu ispat etmektir. Bu meyanda ortaya koyduğu malumat ve fikirlerden onun Hz. Muhammed’e dair tasavvurunu belirlemek zor değildir. Kindî’nin hareket ettiği teolojik ilke, peygamberliğin Hz. İsa ile son bulduğu ön kabulüdür. Zira Kindî nazarında İncil’de İsa’nın ağzından aktarılan şu söz bağlayıcıdır: “Bütün peygamberler benim gelişime kadar gaipten haber verdiler, benim gelişimle gaipten haber verme işi bitti. Kim benden sonra gelip peygamber olduğunu ilan ederse, o bir *hırsızdan* veya bir *kurttan* farksızdır. Onu reddedin.” Bu ön kabulün tabii sonucu olarak Kindî bir dinin üç halden biriyle muttasıf olabileceğini ifade eder: 1) İlahî özle aynileşme/ona benzeme, 2) Şeriat şeklinde tezahür etme, 3) Şeytanilik. Bu tasnif çerçevesinde Hristiyanlık birinci, Musevilik ikinci, İslâm ise üçüncü hali temsil eder. Bu durumda bundan sonra Kindî’nin Hz. Muhammed hakkında nasıl bir anlatım tarzını benimseyeceğini tahmin etmek zor değildir.

Kindî’nin Risale’sinde son olarak üzerinde durduğu iki konudan biri Hz. Muhammed’in aile hayatı, diğeri ise bazı ibadet ve uygulamalardır. Hz. Muhammed’in aile hayatından söz ederken İfk hadisesinde Hz. Aişe’ye yapılan isnadın gerçek olduğuna, ancak Hz. Muhammed’in çok sevdiği için Aişe’den vazgeçemediğine, onu temize çıkarmak için vahiy uydurduğuna inanır. Hz. Muhammed, Ümmü Seleme’yle evlenmeden önce onun ilk kocasından kalan çocuklarının bakımına yardımcı olacağını vaat etmesine rağmen, evlendikten sonra bu vaadini yerine getirmez. Hz. Muhammed’in on beş hanımı iki cariyesi olduğunu söyledikten sonra, Hz. İsa’nın ve Pavlos’un sözlerine atıfta bulunarak bir adamın ancak bir hanımı mutlu edebileceğini, dolayısıyla da Hz. Muhammed’in on beş hanımı mutlu etmesinin imkansız olduğunu belirtir. Onun ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla bu imkansızlığın, eşlerin çok olması yanında bir başka nedeni de, Hz. Muhammed’in zamanını askeri seferler, yağma, casuslarla insanları takip etme, düşmanlarını kuşatma, adamlarını öldürme; kadınlarını ve mallarını ganimet almak için planlar hazırlama gibi bir sürü faaliyetle meşgul olmasıdır.

Buraya kadar verilen bilgilerden kolayca anlaşılacağı üzere, Kindî'nin satırlarının yansıttığı Hz. Muhammed tasavvuru, tamamen olumsuz olup, bu yönüyle Yahya'ninkiyle örtüşmektedir. Hatırlanacak olursa Yahya Hz. Muhammed'i "Arianist rahibin öğrencisi", "hilekâr", "şehvet düşkünü", "Deccal'ın öncüsü" bir "sahte peygamber" olarak tasvir etmekteydi. "Deccal'ın habercisi" ve bir de Hz. Muhammed'e hocalık eden rahibin adının Sergius şeklinde değişmesi hariç bütün bu nitelemeler Kindî'de de mevcuttur. Kindî bunlara yenilerini de eklemiştir. Bu yeni sıfatlarla anılacak olduğunda karşımıza "mucizesiz", "sünnetsiz", "ahde vefasız", "gaybdan habersiz", "cebbar-ceberut", "mala düşkün" ve "kan dökücü" bir figür çıkmaktadır.

Patrik Timothy'nin Abbasi sarayında halife Mehdi'nin huzurunda bazı tartışmalara katıldığı, hatta bizzat halifeyle dini konularda sohbet ettiğinden literatür kısmında söz edilmişti. Timothy'nin bu sohbetlerden biri esnasında halifenin Hz. Muhammed hakkındaki görüşlerini sorması üzerine verdiği cevap, gerek üslup gerekse muhteva açılarından Yahya ve Kindî'nin yaklaşımlarından Umumen farklıdır. Bir bakıma Timothy'nin ifadelerinin, Hz. Muhammed'le ilgili bazı konularda bu iki Hristiyan yazara cevap teşkil ettiği bile söylenebilir.

Timothy'nin söz konusu cevabında yer alan ifadelerine göre, Hz. Muhammed "akıl sahibi" ve her akıl sahibi tarafından da "övülmesi gereken" bir şahsiyettir. O, diğer peygamberlerin izinden giderek Allah'ın birliği ilkesini tebliğ etmiş, halkını kötü işlerden iyi olanlara yönlendirmiş, put-perestlikten uzaklaştırıp Allah'ın bilgisine ve dinine ulaştırmıştır. Allah, O'nun Kelime'si ve Ruh'u hakkında bilgi vermiş, kılıcını buzağı heykeline tapan İsrailoğulları karşısında Musa'nın yaptığı gibi Allah'ın adını yüceltmek için kullanmış, Allah'ı sevmiş, O'nu kendi nefsinden ve akrabalarından daha aziz bilmiştir. Bu sebepten Allah da onu şereflendirmiş; yeryüzünde aslan gibi kükreyen ve güçlerini her tarafa şimşek gibi duyuran iki imparatorluğu, yani Sasanîler'i ve Bizans'ı onun ayaklarının altına şermiştir. Timothy sözlerini "Muhterem halifemiz, Allah'ın aziz kıldığı insanla kim öğünmez, Allah'ın yücelttiğine ve aziz kıldığına kim şeref ve izzet tacı giydirmez? Zat-ı Şahaneleri! Ben ve Allah aşığı herkes, Muhammed hakkında bu ve benzeri düşünceleri terennüm ederiz." Timothy'in bu ifadeleri, doğu İslâm dünyasında zimmîler arasında tek tip bir Hz. Muhammed algılamasının olmadığına işaret etmesi açısından oldukça önemlidir.

8. ve 9. yüzyıllardaki bu algılama farklılıklarının aslında, İslâm'ın zuhur ettiği yıllarda, bir diğer deyişle bizzat Hz. Muhammed zamanında da

var olduğunu Kur'ân'daki Hristiyanlarla alakalı bazı ifadelerden anlayabilmekteyiz. Nitekim Kur'ân'da Hristiyanlardan söz edilirken, onların bir kısmının Kur'ân perspektifinden kimi olumsuz davranışlar yüzünden yine olumsuz bir dille anlatılmasına mukabil, diğer bazılarının hem “insanlar içinde Müslümanlara en dostça davrananlar” olarak nitelenmeleri hem de “İnen âyetleri dinlediklerinde gözyaşı döktükleri”nin ifade edilmesi (6 Maide suresi 82-3) bunu doğrular.

Bizans Metinleri:

Hiz. Muhammed tasavvuru konusunda Bizans deyince, akla gelen ilk ve en önemli isim, Teophanes/Theophanes (öl. 818)'dir. Onun önemi, Hiz. Muhammed'den söz eden ilk Bizans kaynağı olması yanında, eserinin Latinceye çevrilmesinin ardından yazdıklarının, çok geçmeden Batı Hristiyanlık dünyasına mal olması ve buna bağılı olarak oradaki Hiz. Muhammed tasavvurunun şekillenmesini de önemli ölçüde etkilemiş bulunmasından kaynaklanmaktadır. Teophanes'in Hiz. Muhammed'den bahseden bölümü çok uzun olmamasına rağmen Hiz. Muhammed'e bakış açısının ortaya koymaya yetmektedir. Bu kısa bölümde anlatılanlara göre evlenmeden önce yetim ve fakir bir kimse olan Hiz. Muhammed, fakirlikten kurtulmak için zengin bir kadın olan Hiz. Hatice'ye yavaşır. Onun adına Filistin ve Mısır'da ticaretle uğraşır. Bu ülkelerde Yahudilerle ve Hristiyanlarla buluşur. Bu esnada sara hastalığına yakalanır. Eşinin hem fakir hem de saralı olması asil bir kadın olan Hatice'yi çok üzer. Hiz. Muhammed, kendisinin Cebrail adlı bir meleklerle karşılaşmakta olduğunu, onu görünce dayanamayıp yere düştüğünü söyleyerek eşini üzüntüden kurtarmaya çalışır. Hatice, daha önce işlediği bir suçtan dolayı kiliseden kovulan ve o sırada oralarda ikamet eden bir rahibe giderek eşinin durumunu anlatır. Sapkın rahip, Hiz. Muhammed'in söylediklerini teyit edince Hatice kocasının peygamber olduğuna inanır ve diğer kadınları da kendisi gibi inanmaya çağırır. Derken bu çağrı kadınlardan erkeklere ulaşır. Erkeklerden çağrıyı ilk duyan ve inanan Ebu Bekir olduğu için Hiz. Muhammed, onun bu davranışını ölmeden önce onu halife tayin etmek suretiyle ödüllendirir. Hiz. Muhammed on yıl “sapık mezheb”ini gizlice, dokuz yıl da kılıçla yaymaya çalışır. Sonunda Yesrib'de savaşla hâkimiyet kurar. Taraftarlarına cennetin kadınlarla eğlenilen, kucaklaşılan, hazzı tükenmeyen cinsel ilişkiler kurulan, içki içilen; içinde şarap, bal ve süttten nehirlerin bulunduğu, dolayısıyla da bedenî zevklere hitabeden bir yer olduğunu öğretir, keza başka “saçma” ve “ahlaksızca” şeyler de söyler. Teophanes bir de Hiz. Muhammed'le Yahudilerin ilişkisine değinir.

Yahudilerin Hz. Muhammed peygamberliğini açıkladığında, bekledikleri Mesih olabileceği umuduyla ona yanaştıklarını, fakat deve eti yediğini görünce bekledikleri kişinin o olmadığını anlayıp ondan uzaklaştıklarını, buna rağmen içlerinden birkaç önde gelen ismin Hz. Muhammed'in safına geçip ölümüne kadar ona bağlı kaldıklarını kaydeder. Teophanes, bu malumat için kaynağını yahut kaynaklarını zikretmemektedir. Mamafih onun bu malumatın bir kısmını dolaylı yollardan da olsa İslâm kaynaklarından aldığını söylemek mümkündür: Hz. Muhammed'in yetimliği, fakirliği, Hz. Hatice adına ticaretle uğraşması, onunla evliliği, ticaret için Suriye taraflarına gitmesi, Hz. Hatice'nin Hz. Muhammed'in Cebraîl'le karşılaşmasına dair söylediklerini birine sorması, İslâm'ın başlangıcında gizli davetin varlığı, Medine'de savaşılması, bazı Yahudilerin İslâm'a girmeleri ve hep Müslüman olarak kalmaları.

Peki, acaba İslâm coğrafyasıyla sınırdaş bir Hristiyan ülkesi olan Bizans'ta durum nasıldı? İslâm coğrafyasındaki bu farklı algılamaları orada da görmek mümkün müdür? Bu sorular açısından bakıldığında, Bizans sınırları içerisinde 16. yüzyıla kadar Hz. Muhammed hakkında tek tip ve de son derece olumsuz bir Hz. Muhammed tasavvurunun şekillendiği dikkat çekmektedir. Bunda herhalde Bizans'la Dört Halife Dönemi'nde başlayıp bilhassa Emeviler ve Abbasiler döneminde devam eden siyasi ve askeri ihtilafların önemli rolü olsa gerektir.

3. Aydınlanmadan Modern Şarkiyatçılığa Kadar Hz. Muhammed Tasavvuru

Batı düşüncesi 18 yüzyılda önemli aşamalar kaydetti. Hristiyanlığa ve Kitab-ı Mukaddes'teki kıssalara karşı eleştirel yaklaşıldı. Diğer dinler ve İslâm da bu eleştirilere muhatap oldu. Bu dönem önceki dönemden ayrılır.

a. Geleneksel Yaklaşımı Muhafaza Edenler

“Sahte peygamber” yaklaşımını sürdürenler, Hz. Peygamber'i “kadın düşkünü” ve şartları iyi değerlendirip başarılı olmuş bir kimse olarak nitelerler.

b. Geleneksel Yaklaşımı Kısmen Koruyup Kısmen Eleştirenler

Sale, özetle “Muhammed hoş görülebilir bazı ahlâki davranışların adamıydı. Bozulmuş Yahudiliği ve Hristiyanlığı düzeltmek istedi” der.

Aydınlanma Dönemi'nde İslâm kaynaklarını kullanan Edward Gibbon, Hz. Peygamber'i Medine'de savaşa başvuran ve rakiplerini saf dışı eden biri olarak takdim eder.

Voltaire, Hz. Peygamber'in siyasi ihtiras, cinsel arzu ve kutsalları istismar ettiğini savunur. Bir tiyatro oyunu yazarak iftira dolu ifadeler kullandı. Bu oyun 18 ve 19 yüzyılda değişik ülkelerde sahneye kondu.

c. Geleneksel Yaklaşım Karşı Çıkanlar

Bu yaklaşıma sahip olanlar, Hz. Muhammed'in dağınık Arapları birleştirdiğini, bölgedeki Yahudi ve Hristiyanların tevhidî anlayışa sahip olduklarını ifade ederek İslâm'ın bu şartlarda doğduğunu belirtirler.

Stubbe (Ö.1676) Orta Çağ anlayışına karşı çıktı. Tevhidî anlayışı orada bulunan Yahudi Hristiyanlara dayandırdı. Ona göre, Hz. Muhammed başarılı bir kimsedir.

Stubbe, Kur'ân'ın, tefsirlere bakılmadan anlaşılamayacağı kanaatinde. Ona göre, batılılar bunu yapmadı, Müslümanların tanrı fikri değerlidir. İslâm'ın ahlâkî kuralları, Hristiyanlarınkinden aşağı değildir.

Goethe (öl.1832) şiirlerinde Hz. Peygamber'i ve İslâm'ı över.

Carlyle (öl.1881) üniversitede Hristiyanlık'tan soğudu. Hz. Peygamber'le ilgili olarak "samimiyetsizlik, sahtekârlık, hokkabazlık" gibi özellikleri, verdiği konferanslarda reddetti, Hz. Muhammed'in böyle olmadığını ortaya koydu. Şehvetperestliği de reddederek onun Hz. Hatice ile mutlu bir evlilik yaptığını açıklar.

4. DEĞERLENDİRME

Aydınlanmaya kadar İslâm hâkimiyetindeki hristiyanlar içinde İslâm'a tamamen karşı olmayanlar olduğu gibi Yahya ed-Dımaşkî ve Kindî gibi tamamen karşı olanlar da var. İslâm coğrafyası dışındakiler tamamen olumsuz. "Önceki peygamberler onu haber vermedi, kendisi de mucize göstermedi" diyerek onun peygamber olamayacağını iddia ederler.

İskenderiye papazı Arius, 318 yılında Teslis'e karşı çıktı ve "Allah yaratılmadı, doğmadı, doğurmadı, üç unsurun ortaklığı yok" dedi. 325 tarihinde gerçekleşen İznik Konsili'nin ardından bu adam sapkın ilan edildi. Yahya ed-Dımaşkî sapkın hareketleri İslâm'la beraber 101 olarak sayar.

Bu bakışın dini sebepleri arasında Hristiyanlığın eleştirilmesi zikredilebilir. Bu, dindarları ciddi manada rahatsız etmiştir. Siyasi olarak ise Hristiyanların elinde bulunan toprakların büyük bir kısmı Müslümanların eline geçti. Kudüs, Şam, Anadolu ve İstanbul başta olmak üzere Avrupa'nın

önemli yerlerini Müslümanlar elde etti. Buna karşı Hristiyanların tepkileri gerçekleşti. Elllerinden çıkan toprakların tekrar geri alınması düşünülerek askeri ataklar ve ilmi faaliyetler gerçekleştirildi.

Orta Çağ'da Hristiyanlar, bunu İncillere bakarak yaptılar. Onlara göre hakikate karşı olan Muhammed hakkında kurgusal yalanlar ihdas edildi. Bu, Aydınlanma'ya kadar böyle devam etti.

Aydınlanma döneminde batı âleminde akıl devreye girince ortadaki somut İslâmî başarıları izah için Hz. Muhammed'in devlet adamlığı, siyasî başarıları görülmüş sonunda onun peygamberliğinin bazı kısımları ifade edilmeye başlanmıştır.

Weil, 1843 tarihinde siyer malzemesine dayalı bir kitap yazdı.

II. BÖLÜM

SİYER KAYNAKLARINA YAKLAŞIMLAR (Prof. Dr. Mehmet ÖZDEMİR)

1. Tarihi Tenkit Yöntemi

Batı 19 yüzyıldan itibaren tarihi tenkit yöntemiyle tarih kitaplarımıza baktılar.

18 yüzyılda Kitab-ı Mukaddes metinlerinin vahiy olmadığı ve tarihi şartların bir sonucu olarak ortaya çıktığı gündeme getirildi. Bu metinleri ilk defa ortaya koyan insanların anlayışları, o sıradaki sözlü kültür, siyasi yapı, kültürel çevre, tarihsel olaylar, metnin vücut bulduğu mekân ve bu metnin kaynakları sorgulandı.

Bir metin için form (şifahi rivâyetleri keşif), kaynak (ilk yazılı kaynakları), rivâyet (bu mefhumun daha öncesini belirleme), redaksiyon (Metin oluşturulurken dışarıda kalan ne oldu) ve metin (orijinal metni inşa, eldekiler ne kadar orijinal) tenkitleri gündeme geldi. Kitab-ı Mukaddes “kutsal” değil sonucuna ulaşanlar oldu. Hz. İsa'nın tarihsel kişiliği tartışıldı.

2. Tarihi Tenkit Yönteminin Siyer Kaynaklarına Tatbiki

19 yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu yöntem sîre kaynaklarına da uygulandı.

Gustav Weil, Muir, Sprenger, Caetani, Noldeke, Lammes, Blecher, Watt gibileri bu metodu uyguladı. Annamaria Schimel “tasviri” yöntemi kullandı.

Bu yazarlar farklı şekillerde siyer yazdılar.

a. Geleneksel Yaklaşım

Bu görüşü benimseyenlere göre, Kur'ân sîrenin orijinal kaynağıdır. Diğer malzemeyi kısmen kabul edilip, kullanılmasını riskli görenlerin yanında bunların gerçeği yansıtmadığını düşünenler de vardır.

aa. Kur'ân'a Yaklaşım

Weil'e göre, Kur'ân'a eklemeler oldu, bu metne kronolojik yaklaşmak zordur. Hz. Ebubekir ve Osman bu orijinal metne bazı eklemeler ve çıkarmalar yaptı. Hz. Osman'dan sonra ise ekleme ya da çıkarma olmadı. Sprenger de redaksiyonda metne bazı müdahale ihtimalinin olduğunu söyler. Ona göre, Kur'ân'ı anlamada yine Kur'ân iyi bir kaynaktır.

Nöldeke, Hz. Ebubekir ve Ömer gibi akıllı insanların Hz. Peygamber'e katılmasını delil gösterip ona "Deccal" denmesine karşı çıkar.

Watt, Kur'ân metni için kronolojiden şikâyet eder ve bu metinden iyi yararlanmak için sîre malzemesinin de kullanılması üzerinde durur. O, içerik olarak Kur'ân metnine ekleme, çıkarma şeklinde bir müdahalenin olmadığı kanaatinde olmakla birlikte toplanırken bazı bölümlerin kayıp olma ihtimalinden bahseder.

ab. Diğer Siyer Malzemesine Yaklaşım

Weil, 1843'te neşrettiği sîre ile ilgili kitabını yazarken Halebî, Diyarbekrî, Ebü'l-Fida gibi sınırlı ölçüde malzemeye ulaştı denebilir. O, rivâyetleri tenkide tabi tutar.

Muir, hadisleri de temel malzeme sayar ve Emeviler devrinde hadislerin kalıcı şekilde kaydedildiğine işaret eder. Ona göre hadisler arasında az da olsa sahih malumat var ve Kur'ân önemli bir rehberdir. O, hadisleri kullanmada bazı kıstaslar belirledi. Senedin sahih olması nihaî olarak kabul edilemez. O, Vakidî, İbn Hişam, İbn Sa'd ve Taberî'yi kullanma imkânı buldu. Ona göre, İbn İshak rivâyetlerinde en az hadisçiler kadar dikkatlidir, İbn Hişam onun kadar değildir. Taberî sîre ile ilgili malzemesinin 2/3 ünü İbn İshak ve Vakidî'den aldı. Sonraki kaynaklar bunlar kadar sağlam değil.

Buraya kadar verilen bilgilerden gerek Muir, gerekse Sprenger'in başta hadis olmak üzere siyere dair İslâmî rivâyetlere, birtakım müdahale ve uydurmaların olduğunu kabul etmekle birlikte bu rivâyetleri Hz. Muhammed'in hayatını yazarken müracaat edilmesi gereken materyal olarak gördükleri neticesine ulaşmak zor değildir.

Mamafih 19. yüzyıl sonlarından itibaren siyer malzemesine yaklaşım-
da ciddi bir farklılık belirtmeye başladı. Bu gelişmenin gerisinde, kuşkusuz,
Goldziher'in hadisler konusunda ortaya attığı tezin şarkiyatçılar arasında
geniş bir kabule mazhar olması yatmaktadır. Donner, hâsıl ettiği tesir
nedeniyle "efsanevi" olarak nitelediği, Goldziher'in *Muhammedanische
Studien (Muslim Studies)* adlı eserinin 1890'da neşredilmesiyle birlikte ilk
defa Batılı bir alimin hadise, İslâm toplumunda ilk yüzyıllardaki birbiriyle
ihtilaf halindeki politik, dini ve sosyal menfaatler bağlamında baktığı ve onu
ilk dönem İslâm medeniyetinin tamamını anlamada merkezî önemde gördüğü
tespitini yapar.

Aynı araştırmacıya göre, Goldziher, her ne kadar her bir hadis içinde
rivâyeti nakleden ravilerin, sıralandığı bir isnad zinciriyle mücehhez olsa da,
ikna edici bir şekilde hadislerin büyük çoğunluğunun Hz. Muhammed'in
orijinal sözleri olmaktan çok, sadece sonraki zamanların yansımaları olarak
anlaşılabileceğini savunmuştur.

Watt, sîre kaynaklarını Kur'ân ve H. 3. - 4. yüzyıllarda telif edilen
tarihe dair eserler şeklinde ikiye ayırır. İkinci gruptaki kaynaklar kapsamında
İbn Hişam, Taberî, Vakıdî, Buharî ve Müslim, İbn Hanbel ile İbnü'l-Esîr ve
İbn Hacer'i zikreder. Yukarıda sayılan siyer kitaplarından sonra telif edilmiş
olanları, yeni bir malumat içermedikleri gerekçesiyle pek önemli kabul etmez.

Watt, Kur'ân dışındaki siyer malzemesi, yani hadisler ve diğer
rivâyetler hakkında Muir ve Caetani'nin değerlendirme ve yorumlarını takdir
edip, bunların bugün için de hala geçerli olduklarını söyler. Buna mukabil
Lammens'in bilhassa Mekke dönemine dair değerlendirmeleri karşısında
ihtiyatlı bir tavır takınır. Öte taraftan J. Schacht'ın fikhî hadisler hakkında
ulaştığı sonuçları "sağlam" ve "önemli" olarak niteler. Bilindiği gibi Schacht,
Goldziher'ce belirlenen temelden hareket ederek, fikhî hadislerin tamamının
otantiklikten uzak, sonradan ortaya çıkan hukuk doktrinlerinin görüşleri
istikametinde uydurulmuş malzeme olduğu sonucuna ulaşmış ve dolayısıyla
da Peygamber'e ait tek bir fikhî hadis ile bile karşılaşamayacağını söyleyecek
kadar ileri gitmişti. Konumuz bakımından bundan daha önemlisi, onun fikhî
hadislere dair bu kanaatini, Peygamber'e nispet edilen diğer bütün rivâyetlere
teşmil eden bir eğilime sahip olmasıydı. Watt, Sachacht'ın fikhî hadislere dair
hükümünü kabul etmekte, ancak bu hükümün siyer rivâyetlerine teşmil edilmesi
hususunda farklı düşünmekte ve bu sebeple de fikhî hadislerle tarihî olanlar
arasında bir ayırım yapılması gerektiğini ifade etmektedir.

b. Revizyonist Yaklaşım

Yukarıda Goldziher'in hadisler, Schacht'ın ise hadislerle birlikte siyer malzemesi hakkında da Batıda ciddi bir güvensizlik hâsıl ettiklerini, Lammens'in siyer kaynağı olarak sadece Kur'ân'a itimat edilebileceği sonucuna ulaştıkları ifade edilmişti.

Şimdi temel görüşleri aktarılabilecek olan Revizyonistler ise, bir adım daha ileri giderek, Kur'ân'ın da siyer kaynağı olarak kullanılamayacağını kabul ederler. Zira bu kitabın, "Geleneksel Yaklaşım" başlığı altında görüşleri aktarılan şarkiyatçıların dediği gibi Hz. Muhammed'e ait ve fakat Hz. Osman zamanında toplanan ve resmî metne dönüştürülen bir eser değil, İslâm'ın ilk iki yüzyılı boyunca değişik safhalardan geçerek kitap haline gelen anonim bir metin olduğu görüşüne sahiptirler.

Revizyonistlerin temel görüşlerini birkaç madde halinde aşağıdaki şekilde sıralamamız mümkündür:

- Kur'ân, Müslüman geleneği tarafından kabul edilenden çok sonra düzenlenmiş ve tamamlanmış kutsal metin haline gelmiş, dini edebi bir metindir. Dolayısıyla Hz. Muhammed'in hayatı için değil de, İslâm düşüncesinin daha sonraki gelişim aşamaları için bir kaynak olarak kullanılabilir. Bunun için kullanılacak yöntem, tarihi tenkit değil, edebî tenkit ve tahlildir.
- İslâm'ın köklerine dair rivâyetlerin hepsi, "kurtuluş tarihi", sonraki dönemlerde vücut bulan, geçmişin idealleştirilmiş yahut polemiklere dayalı ru'yetleri (visions) olarak görülmelidir; binaenaleyh tarihsel öz diye bir şey yoktur.
- Hz. Muhammed'in hayatı hakkındaki rivâyetler mahiyetleri itibariyle ya büyük ölçüde tefsir kabilinden olup, İslâm'ın kökleri konusunda Kur'ân'ın metninden veya muahhar hadis rivâyetinden bağımsız bir bünneyi temsil etmez
- İslâmi rivâyetlerin güvenilmezliği nedeniyle ortaya çıkan boşluk gayr-i müslim kaynaklardaki bilgi ve belgelerle doldurulmalıdır.

c. Empatik-Antropolojik Yaklaşım

Bu yaklaşımın temel amacı, kaynak tenkidinden ziyade, Hz. Muhammed'in başlangıçtan günümüze Müslüman literatüründe nasıl anlaşıldığını, onun hakkında asırlar içerisinde popüler kültür de dâhil olmak üzere ne tür bir tasavvurun vücut bulduğunu tespit etmektir. Bu yaklaşım için en iyi örnek, Annemarie Schimmel'in *Muhammed* adlı eseridir. Alman şarkiyatçısı bu eseri

yazmaya sevk eden amil, hem Hz. Muhammed hakkında Batı'da var olan anlayışsızlık hem de Batılı şarkiyatçıların bir kısmının tarihi tenkit yöntemini, bazen tarihsel gerçekleri ortaya çıkarmaktan ziyade Hz. Muhammed'i eleştirmek, ona bazı olumsuz nitelikler izafe etmek için bir vasıta olarak kullanmış olmalarıdır. Bu tutumlarda, Schimmel'e göre, Batı'da gelişen sekülerleşmenin kutsala saygıyı azaltmasının da rolü vardır.

3. Değerlendirme

Geleneksel Yaklaşım içerisinde değerlendirilen şarkiyatçıların tamamının Kur'ân'ı siyerin en temel kaynağı olarak görmeleri dikkate değer ve önemsenmesi gereken bir sonuçtur. Şarkiyatçıların tarihi tenkit yönteminin Kur'ân'a tatbikinin Kitab-ı Mukaddes çalışmalarında ulaşılanlara benzer bir sonuç ortaya çıkaracağını düşündüler. Yani Tevrat ve İnciller gibi Kur'ân metninin de uzun bir süreç içerisinde teşekkül ettiğini, dolayısıyla da bazı önemli müdahalelere ve değişikliklere maruz kaldığını ispatlayacağını beklerken, Kur'ân'ın yazılması, toplanması ve muhafazası konularında çok büyük ölçüde İslâmî gelenekteki kabullerle paralellik arz eden sonuçlara ulaşılar.

Ne var ki, Kur'ân'ın otantikliği konusunda şarkiyatçılarla geleneksel Müslüman kabulleri arasındaki bu yakınlık, Kur'ân'daki verilerin kaynağı ve yorumlanması konularında kaybolmaktadır. Bunun temel sebebi, Kur'ân'ı, Müslümanların, Allah'ın kelamı olarak kabul etmelerine mukabil şarkiyatçıların, Hz. Muhammed'in sözleri olarak görmeleridir. Bakış açılarının farklılığı, tabii olarak ulaşılan sonuçları da farklı kılmaktadır. Sözelimi Müslüman, Cahiliye Dönemi tarihine içinde barındırdığı olumsuzluklar nedeniyle Kur'ân'ın indirilmesine, dolayısıyla da ilahî iradenin müdahalesine muhatap olan bir kesit olarak bakarken, şarkiyatçı, bu dönemde Kur'ân'ı oluşturan nüveleri (prophetic logia) bulmanın gayreşi içindedir. Müslüman, Hz. Muhammed'in Zeynep bint Cahş'la evliliğini, Cahiliye Dönemi'ne ait "tebenni" (evlat edinme) geleneğini yıkmak için ilahî iradenin müdahalesi sonucu gerçekleşmiş bir eylem olarak görürken, şarkiyatçıların çoğu, Hz. Muhammed'in bireysel tutkusunu meşrulaştırmak için "ilahî irade"yi devreye sokması olarak değerlendirmektedir.

Binaenaleyh Kur'ân'ın kaynağına dair kabuller, Hz. Muhammed'in hayatıyla alakalı âyetlerin değerlendirilmesinde belirleyici bir role sahiptir.

Hadislerin ve diğer siyer rivâyetlerinin değerlendirilmesi konusunda Sprenger, Caetani, Muir ve Watt'ın tespit ettiği ilkelerin önemli bir bölümünün, tarihçinin ufkunu genişletici ve müşkilleri çözmeyi kolaylaştırıcı nitelikte oldukları göz ardı edilmemelidir.

Rivâyetlerin Kur'ân'la tetabukunun, sıhhati için bir karine olabileceği, hizipçi eğilimlerin rivâyetlerde etkili olduğu, açık tebliğe kadar insanların dikkatlerini Hz. Muhammed'e teksif etmedikleri, açık davet öncesindeki olayların ilk ravilerini genç sahabilerin teşkil ettiği, heyetlere dair yazılı detayların ilgili kabileler nezdinde muhafaza edildiği, rivâyetlerin içerdiği unsurların zamanla arttığı vb. prensipler bu bağlamda zikredilebilir.

Diğer taraftan, raviler konusunda Sprenger ve Caetani'nin bir raviye nispet edilen tüm rivâyetleri ona aitmiş gibi kabul eden hatalı ve genellemeci yaklaşımları da tarihçi için sakınılması gereken bir tutum olarak ortada durmaktadır. Bu hususa en çarpıcı örnek Caetani'nin İbn Abbas'tan gelen bütün rivâyetleri ona aitmiş gibi kabul edip bu kabulden hareketle yaptığı nesnellikten uzak değerlendirmeleridir.

Schimmel'in *Empatik Antropolojik* yaklaşımının, kaynaklardaki malzemeye müdahale etmeksizin ve yorumlarla yönlendirmeksizin Müslüman kültüründeki Hz. Muhammed algılamasını batı toplumlarına tanıtmaya ve bu suretle batılıların algılamalarıyla Müslümanlarınki arasında mukayese imkanı sağlama hedefine matuf olduğu için önemli olduğunu düşünmekteyiz. Batı toplumlarının bu türden daha çok esere muhtaç olduğunu bu vesileyle belirtmeden geçmemeliyiz.

Revizyonist Yaklaşım'a gelince, bunun üzerinde biraz daha fazla durmakta yarar vardır. Kısaca bir kez daha tekrar etmek gerekirse, bu yaklaşımın en temel özelliği, hadisler ve tarihi rivâyetler gibi Kur'ân'ı da Hz. Muhammed dönemine ait olmayan ve fakat iki asırlık bir oluşum sürecinin ardından M. 9. yüzyıl sonunda son şekline kavuşan edebî metin olarak kabul etmesidir. Onlara göre harici bir veri olmadıkça İslâmî kaynaklarda verilenler, tarihin inşasında kullanılmamalıdır.

"Revizyonist Yaklaşım", ilk dönem İslâm tarihinin inşası çabalarında farklı ve yeni bir bakış açısını devreye sokmuş olması bakımından, şüphesiz

calib-i dikkat ve heyecan vericidir. Lakin savunduğu tezler ve ulaştığı neticeler bakımından ise tenkit edilmeye mahkûmdur.

"Revizyonist Yaklaşım" marjinal bir arayış olmanın ötesine geçememiştir.

Öte taraftan, bir toplumun yahut o toplumun önderlerinin tarihini, tamamen harici kaynaklara dayanarak yazmanın ve ardından da bu tarihin objektif olduğunu iddia etmenin bir benzerine bilebildiğimiz kadarıyla bugüne kadar rastlanabilmiş değildir.

Modern tarih araştırmaları, bırakalım yazılı antlaşmaları, kitabeleri, arkeolojik kalıntıları, kronikleri bir tarafa, mukayese yöntemi ile lügavî ve kültürel tahliller sayesinde bir toplumun mitolojilerinden bile o toplumun gerçek tarihine dair çok önemli veriler elde edilebileceğini göstermiş bulunmaktadır.

Öte taraftan revizyonistlerin İslâmî rivâyetlere niçin güvenilemeyeceğini izah sadedinde ileri sürdükleri bir başka gerekçe, rivâyetlerin bir buçuk-iki asırlık uzun bir şifahî nakil döneminin ardından yazıya geçirildiği savıdır. Onlara göre bu uzun şifahî nakil döneminde rivâyetler ihtiyarî yahut gayr-i ihtiyarî olarak pek çok değişikliğe maruz kalmış, dolayısıyla da içlerindeki tarihsel öz kaybolmuş ya da fark edilemeyecek hale gelmiştir. Oysa bugün Fuad Sezgin ve N. Abbott gibi araştırmacıların titiz çalışmaları, İslâmî rivâyetlerin azımsanmayacak bir bölümünün iddia edildiğinin aksine hicrî birinci asır içinde yazıya geçirildiklerini ortaya koymuş bulunmaktadır. Binaenaleyh revizyonistlerin bu konudaki tezlerini bir kez daha gözden geçirmek zorunda kalacakları aşikârdır. Aslında revizyonistlerin yanında Lammens çizgisini benimseyip Kur'ân dışındaki kaynaklara güvenmeyen şüphecilerin de benzer bir gözden geçirme tutumu içine girmeleri kaçınılmaz gözükmektedir

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Prof. Dr. İbrahim Sarıçam'ın kaleme aldığı üçüncü ve dördüncü bölümde ifade edilen görüşleri, başlıklara dokunmadan özetledik.

HZ. MUHAMMED'İN YETİŞTİĞİ ORTAMA VE VAHİY ÖNCESİ HAYATINA YAKLAŞIMLAR

1. Hz. Muhammed'in Yetiştği Ortama Yaklaşımlar

Alman Gustav Weil İslâm öncesini sebep-sonuç çerçevesinde anlatıyor.

Sprenger önceki dinleri ve dini anlayışları anlatır, bunlarla İslâm arasında ilişki kurar.

Konuyla ilgili yazı yazan müsteşrikler İslâm'ın çıkışını gerekli kılan şartlara, böyle bir dini anlayışın çıkış sebeplerine ve öncesiyle bağına dikkat çekerler.

2. Hz. Muhammed'in Vahiy Öncesi Hayatına Yaklaşımlar

G.Weil, Rahib Bahira olayına geniş yer verir. O, Muhammed'i çok beğendi. Hz. Peygamber'in güneye yaptığı seyahat, Hilfu'l-Fudûl ve Ficar Savaşları üzerinde durdu. Yahudi ve Hristiyan etkisine dikkat çekti, sara nöbetlerine yer verdi.

Sprenger, sara hastalığına değindi, Hz. Peygamber'in evlilikleri ile bu hastalık arasında bağ kurdu ve şehveti öne çıkardı.

Nöldeke, Hz. Peygamber'in sütanneye verilisinin bir efsane olduğunu söyler ve şemail üzerinde durur.

Rudi Paret, Sîre konularında Kur'an'ı kaynak olarak kullanır.

Günümüzde Bobzin, Rahip Bahira olayına geniş yer verir.

3. Değerlendirme

G. Weil, Hz. Peygamber'in sîresi konusunda oldukça olgusal yaklaşır. Ancak ona göre Kur'an, Hz. Peygamberin eseridir. Hz. Peygamber'in Yahudi ve Hristiyanlar ile karşılaşması onu etkilemiştir.

Müsteşrikler İslâm öncesi olayları İslâm'ın değerini azalmak için İslâm'ı zaten şartlar gereği oluşan bir gelişme gibi algılamayı doğuracak tarzda ele alırlar.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HZ. MUHAMMED'İN MESAJININ KAYNAKLARI VE ORJİNALLİĞİ MESELESİNE YAKLAŞIMLAR

Yahudilik, Hristiyanlık ve Haniflik gibi anlayışların İslâm'da etkisi olduğu üzerinde duran Müsteşriklere göre Kur'ân, Hz. Muhammed'in eseridir.

1. Yahudiliğin ve Hristiyanlığın Etkisine Dair İddialar

Abraham Gaiger (1902), "Muhammed Yahudilikten Ne Aldı?" isimli kitabında İslâm'ın önceki dinlerin yeni bir adaptasyonu olduğunu ifade eder.

Gustav Weil, İbn Hişam gibi kaynakları kullandı, eserinde tasviri anlatım var. O, İslâm'ın önceki dinlerden etkilendiğini söyler. Zaten Kur'ân'ı okuyan bunu anlar.

Sprenger'ın 1861 de basılan eserinde, Hz. Peygamber'in sinir hastalığından bahsetti. Hadis literatürünü kullandı. Ona göre Yahudi ve Hristiyan kılavuzu Muhammed'e yön verdi. Müslümanların Habeşistan'a Hicreti, bu dinin Hristiyanlıkla ne kadar yakın olduğunu gösterir.

Ignaz Goldziher: "Muhammed ve İslâm" adlı makalesine göre Peygamber yeni fikirler söylemedi, onun ortaya koyduğu dinde İbrahimî etki ile Yahudilik ve Hristiyanlığın etkisi vardır.

Rudi Paret, Mekke'de az da olsa Hristiyan olduğunu dile getirir. Ona göre Kur'ân kıssaları bu konuda önemli bir göstergedir.

Bobzin, "Evet İslâm, bunları barındırır, ama bu din bunların toplamı olmayıp yeni bir şeyler ihtiva etmektedir" dese de Yahudilik ve Hristiyanlığın etkisi üzerinde çok durur.

2. Arap Monoteizminin Etkisi ve Hz. Muhammed'in Şahsiyetinin Önemi Savı

Sprenger: "Muhammed'den önce Kuzey Arabistan'da Dini Hareketler" bölümünde

Arap şiirinden, Kus b. Saide'den ve Haniflerden ve Varaka'dan bahseder.

Fück, İslâm'ın Haniflik'le uyuştugu kanaatine ulaştı. Ona göre, İslâm'da Hristiyan malzeme hâkim unsur değildir. O, Hz. Peygamber'in şahsi

meziyetlerine dikkat çekti. Dini tecrübeler, onun şahsında gelişebilir bir dinî anlayış meydana getirdi.

Watt, Yahudilik ve Hristiyanlık etkileri konusundaki yaklaşımları hatalı bulur. Monoteist anlayış, o günün entelektüel bir gerçekliğidir. İslâm'da Hanifliğin etkisine, kapalı da olsa dikkat çeker.

3. “Sosyal Reformculuk” Bağlamında Hz. Muhammed’in Kabiliyetinin Etkisi Tezi

Hubert Grimme, İslâm'ın zengin ve fakir ayırımı ile dengesizliklere karşı sosyal bir hareket olarak değerlendirilebileceğini, daha önceki anlayışlardan izler taşımış olmasının normal olduğunu ve Hz. Muhammed gibi arayış içinde olanların o toplumda bulunduğunu ifade etmiştir.

Bu görüşe tepkiler oldu. Fück ve Rudi Paret bu tezi eleştirdi.

4. Hz. Muhammed'in Peygamber Olarak Ortaya Çıkışında Çeşitli Etkilere Bir Arada Vurgu Yapan Görüş

Nöldeke, yukarıda zikredilen etkilerin hepsinin etkisine dikkat çeker. Ona göre Hz. Muhammed'in kendisini Allah'ın elçisi olarak hissetmesi ve diğer saiklerle bu yola girmesi, onu İslâm'ı sunmaya yöneltmiştir.

5. Değerlendirme

Kur'ân'ın Tevrat'la ve İncillerle aynı kaynaktan geldiği kabul edilmektedir. Bu metinler arasında bazı benzerliklerin olması normal kabul edilmelidir. Hz. Âdem'e gelenle son peygambere gelen bir gayeye matuftur.

Hz. Muhammed Kur'ân metninin yazarı değildir. Eğer böyle kabul edilirse Kur'ân'da yer alan “De ki” ya da Hz. Peygambere yönelik “eleştiriler” nasıl izah edilebilir. Hz. Peygamberin çevresinde o günkü dünyayı tanıyan akıllı kimseler yer aldı. Hz. Muhammed'in, onları aldatması nasıl mümkün olur?

“Kur'ân'ın kaynağı ilahi değildir” iddiası yeni değildir. Hz. Muhammed vahiy getirdiği sırada müşrikler, “bunu ona bir insan öğretiyor” demişlerdi. (Nahl,103)

BEŞİNCİ BÖLÜM

Prof. Dr. Mehmet ÖZDEMİR'in kaleme aldığı beşinci bölümde ifade edilen görüşleri başlıklara dokunmadan özetledik.

HZ. MUHAMMED'İN ASKERİ FAALİYETLERİNE YAKLAŞIMLAR

1. Hz. Muhammed Niçin Savaştı

Goldziher'e göre Hz. Muhammed Mekke'de bir "kıyamet hayalperesti" iken Medine'de "savaşçı" ve "fatih" bir devlet adamına dönüştü. Hz. Muhammed, siyasî hâkimiyet kurmak ve ganimet elde etmek için savaştı.

Sprenger'e göre fakirlik Hz. Muhammed'i savaşa itti ve Müslümanlar ganimetlerle yaşayan topluma dönüştü.

Muir, Hz. Muhammed'in savaşlarıyla ilgili olarak intikam hissinden bahseder.

Grime, Hz. Muhammed devrinde savaşların iktisadî adaletsizliği önlemek için yapıldığı kanaatini belirtir.

2. Örnek Olaylar-Uygulamalar

a. Nahle Seriyyesi: Hz. Peygamber, "Kureyş kervanını vurun" emrini verdi ve olay haram ayında gerçekleşti.

b. Bedir Gazvesi: Bu savaş hakkında müsteşrikler üç guruba ayrılabilir, 1- Muir ve benzerleri, Hz. Muhammed hakkında olumsuz tavır içinde olanlar vardır. 2- Ortada olanlar, bazı olumsuz yaklaşımlar sergilerler. Weil, Nöldeke gibi. 3- Watt gibi tarihçi olarak yaklaşanlar da vardır.

c. Uhud Savaşı (Kureyş, intikam aldı.)

d. Kurayza Oğulları Olayı: Bu konuyu, Müslümanların barbarlığına ya da Hz. Muhammed'in acımasızlığına örnek gibi değerlendirenler olduğu gibi, siyaseten doğru olarak görenler de vardır.

e. Bazı Kişilerin Öldürülmeleri: Bu konuyla ilgili değişik değerlendirmeler var.

f. Gayr-i Müslimlerle İlişkilerde Son Safha: Tebuk Seferi sırasında bazı yerlerle cizye anlaşması yapıldı. Müşrikler Kâbe'yi ziyaret edemeyecek.

3. Değerlendirme

Müsteşrikler, Hz. Muhammed devri askerî faaliyetlerinde ganimetin etkili bir sebep olduğu üzerinde durmuşlar ve İslâm'ın yayılmasında kılıcın baskın bir rolü olduğuna vurgu yapmışlardır.

Müsteşriklerden bazıları savaşlarda fanatizmin etkili olduğunu söylemiştir. Bazıları tahkir ifadeleri kullandı. (kurnaz, sahtekâr, intikamcı). Bazıları, keyfî yorum yaparak işlerine gelen rivâyetleri kullandılar.

Hz. Muhammed'i Arapları birleştirmeye uğraşan bir milli lider gibi görenler de var.

ALTINCI BÖLÜM

Prof. Dr. Seyfettin Erşahin'in kaleme aldığı altı ve yedinci bölümde ifade edilen görüşleri başlıklara dokunmadan özetledik.

MUHAMMED'İN EVLİLİKLERİNE YAKLAŞIMLAR

1. Temel Yaklaşımlar

Hz. Peygamber'in şehevî gücünün esiri olduğunu dile getiren müsteşrikler, onun bir peygamber olamayacağını dillendirirler. Onun vahyi bunun için kullandığı, çocuk yaştaki Aîşe ile evlendiği ve Zeynep bint Cahş ile aile içi (ensest) ilişki kurduğu ifade edilmiştir.

George Sale, konuya biraz daha nesnel yaklaştı. Ona göre toplumda poligami zaten vardı. İslâm, evlilik hukukunu Yahudilikten aldı.

Gustav Weil, Zeyd'in, peygamberin hatırı için eşini boşadığını ve toplumsal tepkiden korktuğu için Hz. Muhammed'in Kur'ân âyetleri ile bu evliliği desteklediği kanaatinde olduğunu açıklar.

Muir, konuyla ilgili geleneksel saldırı tutumunu sürdürmüştür.

Watt, evliliklerin sosyal boyutuna dikkat çeker. Siyasî veçhesini irdeler.

2. Değerlendirme

Kadınları ve yetimleri korumak için evlendi. (s. 342) Muhammed Hamidullah'ın; "Hicretin sekizinci yılında dört eşle ilgili geldikten sonra Hz. Peygamber'in, eşlerinden sadece dördü ile zavcî ilişkisi olduğu" şeklindeki görüşü benimsenmiştir.

Hız. Peygamber'in çok eşliliğinde yerel yaklaşımları da dikkate almak gerekir. Bu bölge kültüründe önceki peygamberlerin de küçük kızlarla evlendiği kabul edilmektedir. Bu konuyla ilgili evrensel yön ise, bu dinin tek eşliliği teşvik etmesidir.

Hız. Peygamber'in evlilik gerekçeleri

- 1- Hız. Hatice ile evlilik, tabii ve fitri olan bir evliliştir.
- 2- Toplumsal huzuru koruma: Savaşta ölenlerin eşlerini ve çocuklarını koruma. Sevede, Zeynep bint Huzeyme, Ümmü Seleme, Zeynep bint Cahş, Ümmü Habibe örnekleri.
- 3- Siyasette güçlenme
- 4- Dini Hükümlerin icrası: Zeynep bint Cahş örneği.

Yaklaşımlar

- 1- Müslümanlar
 - a) Geleneksel yaklaşım: Kitaplarda yazıldığı gibi
 - b) Modernist Yaklaşım: İnkâr, 6-9 yaşta evlilik olmaz, alternatif yorum.
- 2- Gayrı Müslimler (Cinsel arzuların ürünü)
 - a) Mutedil yorum: Nesnel yakalaşanlar var.
 - b) Önyargılı yorum: İşlerine gelen rivâyetleri alıp diğerlerini reddederler.

YEDİNCİ BÖLÜM

Hız. MUHAMMED'İN KİŞİLİĞİNE YAKLAŞIMLAR

1. Temel Yaklaşımlar

Hız. Muhammed'in nübüvvet görevini yüklenecek ahlâkî özelliklerinin olmadığını iddia eden müsteşrikler, onu şeytanî güçlerin kaynağı olarak kabul ederler.

George Sale, 1735'te Kur'ân çevirisine yazdığı girişte, onun samimi olabileceğini söyledi ve Hız. Peygamber'e izafe edilen epilepsiyi reddedip İslâm'ın kılıçla yayıldığını ileri süren tezi kabul etmedi.

Weil, Hz. Peygamber'in şahsiyetini oldukça doğru bir şekilde ortaya koymuştur.

Watt, konuyla ilgili olumlu bir tablo çizmiş, İbn Sa'd, İbn Hişam, Vakıdî ve İbn Hanbel'i kullanmıştır.

2. Değerlendirme

a. Hz. Muhammed'in Kişiliğinin Değerlendirilmesi

"Onun şahsiyeti, yerel ya da evrensellik ölçekleriyle mi ele alınacaktır?" sorusuyla ilgilenip onun samimiyeti, sadakati, şiddet yanlısı olup olmadığı ve evlilikleri gibi konulara dikkat çektiler.

O, Müslümanlara göre âlemlere rahmet, Hristiyanlara göre yerel bir kimse.

ab. Samimiyet ve Sadakat

Batılılar çoğunlukla onu, sahtekârlıkla suçlarken, buna karşı çıkanlar da var.

ac. Şiddet

Müşteşriklerin çoğu, Medine döneminde onun şiddet uyguladığı görüşündedir.

ad. Evlilikleri: Hz. Peygamber'in evlilikleri söz konusu edilirken müşteşrikler, genellikle şehvî etkiyi öne çıkarırlar.

b. Oryantalizmin Kişilik Değerlendirmesindeki Eksiklikleri

Oryentalistlere göre, Hz. İsa yarı tanrıdır. Bu bakışla Hz. Muhammed'i doğru değerlendirmek mümkün olmamaktadır.

c. Müslümanların Anlayışınca Peygamber Kişiliği

Müslümanlar bütün peygamberleri sıdk (doğru), emanet (güvenilir), fetanet (ileri düzeyde akıllı), tebliğ (görevini ifa edebilecek yetenekte) ve ismet (günaha bulaşmayan) sıfatlarıyla muttasıf kabul ederler.

Hz. Muhammed'i doğru anlamak dünya barışına önemli katkılar sağlayacaktır.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Prof. Dr. İbrahim SARIÇAM'ın kaleme aldığı sekizinci bölümde ifade edilen görüşleri, başlıklara dokunmadan özetledik.

ETKİLER

1. Batıya Etkiler

Müsteşriklerin birbirlerine etkileri oldu.

Ganalı çağdaş yazar Jabal Muhammad Bauben, *“Image of the Prophet Muhammad in the West”* adlı çalışmasında ifade ettiğine göre; müsteşrikler, Muir, Watt ve Margolouth de dahil olmak üzere eserlerini rivâyetlerin kendilerine uygun olanlarını alarak yazdılar. Bauben, Hz. Muhammed hakkında ortaçağ düşüncesini;

- a- Cehalet,
- b- Doğrulardan oluşan bazı ışıltılar ve
- c- Fikirlerin berraklaştığı bilgi dönemi diye üç şekilde ele alır.

Batıda ansiklopediler bu konuda önemli bir yere sahiptir. İslâm Ansiklopedisi önemli bir yer tutar. “Muhammed” maddesini Franz Buhl yazdı. Britannica Ansiklopedisi de önemlidir. America Ansiklopedisi'ne “Muhammed” maddesini Philip K. Hitti yazdı. İnternet sitelerinde de konu incelenmektedir.

2. Türkiye'ye Etkiler

19. yüzyıldan itibaren sîre alanında batıdaki bu literatür, konuyu yeniden ele almayı gerekli kıldı. Hindistan'da Seyyid Ahmed Han, 20. yy.da Hindistan'da Şibli Numanî ve öğrencisi Nedvî, Mısır'da Reşid Rıza, İzzet Derveze, Hz. Peygamber'in sîresini Kur'ân ve Saḥîh hadise dayalı ele aldı. Muhammed Heykel de Kur'ân'dan azamî ölçüde yararlandı. Muhammed Hamidullah'ı da batılıları dikkate alarak sîre yazarlar cümlesinden sayabiliriz.

Türkiye,

- a) Savunmacı tavır içinde olanlara göre müsteşriklerin hepsi yanılmıştır. Filibeli Ahmet Hilmi bu anlayışta olanlara örnek verilebilir.

- b) Yenilikçi anlayışa sahip olanlar: Ahmet Cevdet Paşa ve Celal Nuri böyle kabul edilebilir. Celal Nuri, Hatemü'l-Enbiya isimli eserinde hem müsteşrikleri hem de bizdeki gelenekçileri tenkit etmiştir.

Konu Türkiye’de makale ve tezlere yansımıştır. Zübeyde Şahin Ertürk, “XIX. yy.da Batı Düşünürlerinin Hz. Muhammed Hakkındaki Görüşlerinin Değerlendirmesi” adlı doktora tezi gibi çalışmalar yapılarak görüşler tenkit edilmiştir.

3. Değerlendirme

Batıda çalışmalar birbirlerini etkiledi.

Türkiye’de batılı çalışmalardan olumlu olanlar, alıp kaydetme ya da atıf amaçlı kullanılmaktadır. Bu araştırmalardan bazıları ise itiraz amaçlı ya da tespit, tasvir ve tahlil amaçlı olarak değerlendirilmektedir.

Bu çalışmalarla ilgili bizde derinlemesine çalışmalar oldukça azdır. Bu müsteşrikler tek tek ele alınıp incelenmelidir.

SONUÇ

1- Hz. Peygamber hakkında İslâm coğrafyasındaki zimmîler iki gruba ayrılabilir:

a- Olumsuz tavır içinde olanlar: Yahya ed-Dımaşk ve Kindî gibi olanlar, Hz. Peygamber’i sapkın, sahte vb. gibi vasıflarla nitelerler.

b- Kısmen olumlu olanlar vardır.

2- Bizans ve Batı

Aydınlanmaya kadar neredeyse tamamı olumsuzdurlar. (şehvetperest, deccal, şiddet yanlısı)

3- Olumsuzluğun dayanakları

a) Dördüncü yüzyılda çıkan Hristiyan sapkınların tespiti

b) Fetihler

c) Hristiyan halkın Müslüman oluşu

4- Aydınlanmaya kadar batı aklı genelde:

a) Empatik değil, antipatik: Çünkü Hz. Peygamber, onlara göre “şeytanî figür”

- b) Bilgi yerine kurgu: Var olan iyi şeyler, önceye ait, ya da zehir içinde bal sayılıp, bu sebeple uydurma dayanaklar yapılmıştır.
- c) Kullanılan dil, “Deccalın öncüsü, kan dökücü, şehvetperest, düşük soylu, hokkabaz, sahtekar vb.”

5- Aydınlanma döneminde akıl ve tecrübe devreye girdi. “Hz. Muhammed’in, devlet adamı ya da kanun koyucu olduğunu söyleyenlerin yanında onu savunanlar bile çıktı. Carlyle ve Goethe onda “ilahi parıltılar” görme eğilimindedir.

6- Weil, sîre malzemesine tarihi tenkitle yaklaştı.

7- Yirminci yüzyılda iki yaklaşım öne çıktı.

- a) Geleneksel yaklaşım: farklı yorumları olmasına rağmen genelde Kur’ân Hz. Muhammed devri için orijinal kaynak ve Muhammed’in eseri,
- b) Revizyonist yaklaşım: Bu anlayışa sahip olanlar, Kur’ân’a da kuşkuyla bakma eğilimindedir. İslâm literatürü kurgu kabul edilir. Fuat Sezgin gibi bazı araştırmacılar, rivâyetlerin en azından bir bölümünün hicrî birinci asırda yazıya geçirildiğini ortaya koymuşlardır.

8- Annemarie Schimmel “empatik-Antropolojik” yaklaştı.

Tasavvur

1- Şarkiyatçılar, siyer malzemesini kullansalar da vahiy meselesinde Hz. Muhammed’in vahiy almadığını kabul ederler. İslâm savaşlarında şiddetin olduğunu ve Hz. Peygamber’in evliliklerinde şehveti öne çıkardıkları dikkat çekmektedir.

2- Paret, Watt, Bobzin ve kısmen Nöldeke genelde olgusal yaklaşırlar.

3- Şarkiyatçıların, doğru bir Muhammed tasavvuruna ulaşmaları neredeyse imkânsızdır. Müslüman tarihçi; a- Geleneksel tenkidi ve b- Batıdaki tarihi tenkit metodunu kullanıp doğru bir tasavvur ortaya koyabilir.

4- Türkiye’de Wat ve Muir hariç hakkında ciddiyle derinlemesine araştırma yapılmış şarkiyatçı yoktur.

ÖNERİLER

- 1- Bu proje ile İngiliz ve Alman şarkiyatçılar değerlendirildi. Diğerleri de yapılmalıdır.
- 2- Bu çalışmaların literatür üzerindeki etkileri ile halkın üzerindeki etkileri ne kadar örtüşüyor? Bu, tespit edilmelidir.
- 3- Şarkiyatçılarla müşterek ilmi toplantılar yapılmalıdır.
- 4- Şarkiyatçılar, tarihi “Hz. Muhammed”i keşfetmelidir.
- 5- Avrupa’daki Diyanet görevlileri için mutlaka şarkiyatçıları dikkate alarak bir sîre yazılmalıdır.

Kitabın sonunda 15 şarkiyatçının kısa biyografisi ek olarak verilmiş ve kitaba geniş bir bibliyografya da eklenmiştir.

*

Buraya kadar kitabın özeti diyebileceğim bir kısa değerlendirme yapmaya çalıştım. Bu projeyi hazırlayan arkadaşlarımız, gerçekten bu konuya ciddi bir mesai harcamışlar ve sîre araştırmacıları için çok değerli bir çalışma ortaya koymuşlardır.

İlgili şarkiyatçıların Hz. Peygamber tasavvuru genelde tenkide tabi tutulmadan olduğu gibi aksettirilmeye çalışılmıştır. “Değerlendirme” başlıkları altında her bölümün yazarı kendi görüşlerini de ifade etmiştir.

Proje ekibi, “Oryantalistlerce çizilen Hz. Muhammed portresinin bütününün ortaya konması,..” için yapılması gerekenleri belirttikten sonra; “Projenin bu amaç uğrunda atılmış bir ilk adım olduğu söylenebilir” demektedir. (Ön söz, V)

Girişte bir madde altında eserin “ilk adım” olma özelliğini ortaya koyacak açıklamalar yapılmalıydı. Kitabın içinde verilen, Ganalı çağdaş yazar Jabal Muhammad Bauben’in; “Image of the Prophet Muhammad in the West” (s. 412-414) ve Zübeyde Şahin Ertürk’ün; “XIX yüzyılda Batı Düşünürlerinin Hz. Muhammed Hakkındaki Görüşlerinin Değerlendirmesi” adlı doktora tezi (s. 434) gibi eserlerin bir değerlendirmesi sunulmalıydı. Okuyucu böylece daha işin başında bu projenin neden “ilk adım” olduğunu görürdü.

Bölüm yazarlarının kendi yazdıkları kısımlar için yaptıkları değerlendirmelerin tamamına katılmakla birlikte bazı yorumlara katılmadığımı da burada belirtmeliyim.

1- Hz. Peygamber'in Hz. Aişe ile evliliği, yerel bir uygulama kapsamında değerlendirilip daha önceki peygamberlerin de küçük yaştaki kızlarla evlendikleri belirtilmiştir. Bu konuyla ilgili aktarılan rivâyetlere ne kadar güvenilebiliriz. (s. 343).

2- Müslümanların Hz. Peygamber'in evliliklerine yaklaşımları konusunda iki anlayışın olduğu belirtildikten sonra, "Modernist Yaklaşım" başlığı altında Hz. Aişe'nin evlilik yaşı konusunda farklı yaklaşımlarda olanların, "çağdaş dünya" (!) (?) değerlerini kabul ettikleri ifade edilmiştir. Herhalde bu konuya farklı yaklaşımların tamamını böyle kabul etmek doğru olmaz (s. 345).

3- Hz. Peygamber'in çok eşliliğinin sebeplerinden biri olarak "Toplumsal istikrarı ve huzuru koruma gerekçesi" başlığı altında Sevde, Hafsa, Zeynep bint Huzeyme, Ümmü Seleme, Zeynep bint Cahş, Ümmü Habibe ve Meymune ile evlilikler bu kategoride değerlendirilmiştir (s. 344). Bu görüşe de katılmıyorum.

İSLÂM ve YAHUDİ TARİHİ KAYNAKLARI BAĞLAMINDA ORTAÇAĞ YAHUDİLERİNDE HZ. MUHAMMED ALGISI

*Doç. Dr. Nuh ARSLANTAŞ**

Hiz. Muhammed insanlığa doğru yolu göstermek amacıyla nübüvvet geleneğinin son temsilcisi olarak gönderilmiş bir peygamberdir. 610 yılında başlayan nübüvveti 23 sene devam etmiş, bu süre zarfında kendisine vahyedilenleri açıklamış, kural ve yükümlülükleri uygulamalı olarak göstermiş; üstün örnek şahsiyeti ile de kendine özgü bir İslâm toplumu oluşturmayı başarmıştır. Bu özelliğinden dolayı Hiz. Muhammed, İslâmiyet'te belirleyici bir konuma sahiptir.

Dindeki belirleyici rolü nedeniyle her devirde Hiz. Muhammed'in hayatına bir ilgi var olagelmıştır. Gerek kendisi gerekse getirdiği din hakkında pek çok araştırma yapılmış; hayatı, değişik dönemlerde farklı nedenlerle araştırılma ve öğrenilme gereği duyulmuştur. Müslümanlar iman, itaat, örneklik ve sevgi bağlamında bu konuyla ilgilenirken, tarihçiler tarihin akışına yön veren biri olması yönüyle, bazı yabancılar ise güya O'nun (as.) mükemmel hayatında var olduğunu iddia ettikleri birtakım zaaf noktalarını bulmak amacıyla araştırmalar yapmışlardır.

Hiz. Muhammed'in hayatına yer veren kaynaklardan biri de Yahudiler tarafından kaleme alınan tarih kitaplarıdır.

Kur'ân ve İslâmiyet'in Yahudiliğe yönelik yapıcı eleştirilerine karşılık, başta reddiye edebiyatı olmak üzere, bu tebliğin konusu olan Yahudi tarih kitaplarında Hiz. Muhammed'in şahsına yönelik küçük düşürücü bir

* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslâm Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

üşlup benimsenmiştir. Oysa inanç esasları çerçevesinde Yahudilerin yanlış düştükleri yönle işaret eden Kur'ân, son ve mükemmel bir din olarak insanlığın bu dine olan ihtiyacını vurgulamış; Yahudiliğin tarih boyunca, özellikle din adamları tarafından aslından uzaklaştırıldığı yönlerine dikkat çekerek hatalı konuları tek tek düzeltme yoluna gitmiştir. Buna karşılık Yahudi polemik ve tarih kitapları gerçekte uzaktan yakından ilgisi olmayan asılsız rivâyetlerle cemaatlerini, Hz. Muhammed hakkında yanlış bilgilendirmeleri yanında, dinler ve kültürler arasında kurulabilecek köprüleri de daha baştan yıkmaya gitmişlerdir.

Farklı dönem ve coğrafyada yaşamalarına ve herhangi bir tarihi kayıt bırakmamalarına rağmen, Hz. Muhammed'in çağdaşı Medine Yahudileri ile aşağıda örnekleri verilecek olan sonraki dönemlerde yaşamış Yahudilerin Hz. Muhammed algısı arasında çok da farklılık yoktur.

Hz. Muhammed'in çağdaşı Yahudilerle ilişkilerine dair yegâne kaynaklarımız tefsîr, hadîs, siyer ve meğazî gibi İslâm tarihi kaynaklarıdır. Bu dönem ilişkileri ile ilgili bu kaynaklar çok fazla bilindiği için burada tekrarına gidilmeyecektir.

İslâm dünyasında Yahudiler Hz. Muhammed ve İslâmiyet'i hedef alan müstakil polemik eserleri yazmamışlardır. İslâm'a yönelik tenkitlerin hemen hepsi Tevrat'ın tefsiri, *midraşik* anlatımlar, hukuk (*halaha*) ve inanç esaslarının işlendiği değişik eserler ile tarih kitaplarında dile getirilmiştir.

Bu tebliğde ise Yahudi kroniklerin Hz. Muhammed'in hayatına dair verdiği bilgiler üzerinde durulacaktır.

1. Hz. Muhammed'ten Bahseden İbranîce Kronikler

Dünyanın Kısa Tarihi (*Seder 'Olam Zuta*) başlığını taşıyan ve İslâmî dönemde kaleme alınan ilk İbranîce kronik, X. asırda Abbasîler döneminde Natan ha-Bavlî isimli bir Yahudi tarafından yazılmıştır.¹ Yahudi tarihi merkeze alınarak dünyanın tarihi kısaca özetlendikten sonra, müellifin yaşadığı dönemde Bağdat Yahudi cemaati hakkında bilgi verilen kronikte Hz.

¹ Natan ha-Bavlî, "Seder 'Olam Zuta סדר עולם זוטא", *Seder ha-Hahamim ve Korot ha-Yamim*, nşr. Adolf Neubauer, Oxford 1887, II, 68-88. Natan ha-Bavlî'nin hayatı ve eseri hakkında detaylar için bkz. Avraham Kahana, *Sifrut ha-Historya ha-Yisraelit ספרות ההסטוריה הישראלית* [Yahudi Tarih Yazıcılığı], Varşova 1922, I, 57.

Muhammed için kullanılan “sözde peygamber” anlamına gelen “*ha-pasul*”(!) ifadesi, sonraki dönem Yahudi literatürünün vazgeçemediği bir tabir haline gelmiştir.

Hiz. Muhammed’in hayatından bahseden bir diğerkronik de *Şerira Gaon’un Mektubu*’dur (*İgeret Rav Şerira Gaon*).² Kayravân Yahudi cemaatine yazdığı risale hacmindeki “*fetva*”sı (*responsa*) olan *İgeret*’te Hiz. Muhammed’e, peygamber olarak gönderildiği sırada Yahudi eğitim kurumlarında (Sura ve Pumbedita *yeşivaları*) görev yapan *gaonlar* münasebetiyle yer veren Şerira Gaon, Hiz. Muhammed’ten isim olarak değil de “*mecnun*” anlamına gelen “*ha-meşoga*” şeklinde³ çirkin bir sıfatla bahseden din adamlarının ilkidir.⁴ Bu ifade sonraki dönem Yahudi literatüründe Şerira Gaon’dan ödünç alınmaya ve yaygınlaşmaya başlamıştır.

Hiz. Muhammed ve İslâmiyet’e tarafsız bir şekilde değinen ilk Yahudi tarihçi ise Avraham ibn Daud’dur. *Rivâyetler Kitabı* anlamına gelen *Sefer ha-Kabala*’da⁴ Hiz. Muhammed hakkında herhangi eleştirel bir ifade kullanmayan İbn Daud’un bu tutumunun, yetiştiği Endülüs’teki hoşgörü ortamından kaynaklandığını söylemek mümkündür.

Hiz. Muhammed’in hayatına eleştirel ifadeden uzak yer veren bir diğerkaynak da Avraham Zakuto’dur (1452-1515). Esasen Salamanca Üniversitesi’nde (İspanya) astronomi ve astroloji öğrenimi gören Zakuto, Yahudi tarihini merkeze alarak diğermilletlerin tarihine de yer verdiği *Tam Tekmil Yahudi Alimler Şeceresi* (*Sefer Yuhasin ha-Şalem*) adlı eserinde (1504 yılı)⁵ Hiz. Muhammed ve İslâmiyet’e, kitabın 6. makâlesinde yer vermiştir. Kroniğin Yahudi tarihi ile dünya tarihini mezcetmeyi başaran nadir tarihlerden biri olduğu kabul edilmektedir.

² Şerira Gaon, *İgeret Rav Şerira Gaon-Meturgam le-Laşon ha-Kodeş* אגרת רב שרירא גאון, nşr. ve İbraniceye trc. R. Nosson Dovid Rabinowich, Yeruşalayim 1991; İng. trc. *The Iggeres of Rav Sherira Gaon*, trc. R. Nosson Dovid Rabinowich, Yeruşalayim 1988.

³ Şerira Gaon, s. 140, İng. trc. 125.

⁴ İbn Daud, Avraham, *Sefer ha-Kabala* ספר הקבלה לר' אברהם אבן דאוד הלוי, nşr. Gerson D. Cohen, Philadelphia 1967.

⁵ Avraham Zakuto, *Sefer Yuhasin ha-Şalem* ספר יחסין השלם, nşr. Tsivi Filipowski, Frankfurt 1924, s. i-ii (Neşre Giriş yazan Avraham Hayyim Freemanan’ın Önsözü); “Zacuto, Abraham ben Samuel”, *EJd*, XXI, 434. Zakuto’nun astronomi ilmine katkıları için bkz. Jose Chabas Bergon-Bemard Goldstein, *Astronomy in the Iberian Peninsula*, Philadelphia 2000, s. 6 vd.

Hız. Muhammed'in hayatı hakkında en detaylı bilgi veren ilk Yahudi kronik ise, *Rav Eliyahu'nun Küçük Tarih Kitabı* anlamına gelen *Seder Eliyahu Zuta*'dır.⁶ 5 Eylül 1523 tarihinde tamamlanan eserde⁷ Hız. Muhammed'den, Osmanlı tarihi münasebetiyle, Türklerin bu dine girişleri sebebiyle bahsedilmiştir. Hız. Muhammed hakkındaki asılsız rivâyetlere en geniş yer veren ilk Yahudi kroniktir. Verdiği bilgiler, sonraki tarihçiler, özellikle de Sambari tarafından büyük oranda kitabına dahil edilmiştir.

Hız. Muhammed'in hayatı hakkında detaylı bilgi veren bir diğer kronik ise *Rav Yosef'in Kaleme Aldığı Tarih Kitabı* anlamına gelen *Sefer Divrey Yosef*'dir.⁸ XVII. asırda Osmanlı Mısır'nda yaşamış Yosef ben Yitshak Sambari (1640-1703) tarafından kaleme alınan kronikte Yahudi tarihi, İslâm tarihi merkeze alınarak ortak merkezli devirler (çember/daire) halinde tasarlanmış, Hız. Muhammed'in hayatına İslâmiyet'in siyasî ve dinî tarihinin anlatıldığı en dıştaki devirde yer verilmiştir.⁹ Mısır'da yaşamasına ve Arapça bilmesine rağmen ilk dönem *siyer* ve *meğazî* kitaplarını kullanmayan Sambari, örtülü, ancak bilinçli bir tercihle okuyucusunu bilgilendirmekten çok, yanlış yönlendirmeye sevk etmiştir. Sambari'nin Hız. Muhammed, dönemi ve İslâmiyet'le ilgili anlatımları, büyük ölçüde Kapsali'nin *Seder Eliyahu Zuta*'sına dayanmaktadır.

2. İslâm Kaynaklarına Göre Hız. Muhammed ve Yahudiler

İslâmiyet'in Mekke döneminde Müslümanlarla Yahudilerin doğrudan irtibatlarına dair herhangi bir bilgi yoktur. Müslümanların Yahudilerle

⁶ Eliyahu Kapsali, *Seder Eliyahu Zuta*: Hiburo Rabi Eliyahu Bar Elkana Kapsali, Toldot ha-'Osmanim u-Venetsiya ve Korot 'Am Yisrael be-Mamlahot Turkiya u-Venetsiya סדר אליהו זוטא חיברו רבי אליהו ב"ר אלקנה קפסלאלי תולדות העות'מאנים וויניציאה וקורות עם ישראל בממלכות תורכיה ספר וויניציאה [Seder Eliyahu Zuta, Rabbi Eliyahu Elkana Kapsali'nin Rivâyetleri, Osmanlı ve Venedik Tarihi, Türk ve Venedik İdaresinde Yahudiler], nşr. Aryeh Shmuelevitz-Şlomo Simonson-Meir Benayahu, I-III, Yeruşalayim-Tel Aviv 1975-1983.

⁷ Kapsali'nin kronikte kendisinin kaydettiği bu tarih için bkz. *Seder*, I, 110.

⁸ Bkz. Sambari, *Sefer Divrey Yosef ספר דברי יוסף ב"ר יצחק סמברי*, nşr. Şimon Ştober, Yeruşalayim 1994, Mavu (Giriş), s. 32 (Neşredenin Girişi).

⁹ Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. *Sefer Divrey Yosef*, s. 20-21 (Neşredenin Girişi); Walter J. Fischel, "Perek mi-toh ha-Kronika 'Divrey Yosef' şel Sambari, 'al Reşit ha-İslâm פרק מתוך הכרוניקה דברי יוסף של סמברי על ראשית האסלאם" [Sambari'nin Divrey Yosef isimli Kroniğinden İslâmiyet'in Başlaması ile İlgili Anlatımlar], *Tsion* 5 (1940), s. 204-205.

doğrudan ilişkisi Medine’de başlamıştır. Yahudilerin Medine’deki varlıkları eski zamanlara dayanmaktadır. O dönemlerde adı “Yesrib” olan “Medine”ye gelen Yahudiler önceleri şehrin dış taraflarına yerleşmiş; ancak zamanla güçlenerek o dönemde şehrin yerlileri olan Âmâlikalılar ve Cürhümlüler’i yurtlarından çıkartarak şehrin kontrolünü ele geçirmişlerdi.¹⁰

Akabe biatlarıyla İslâmiyet’i kabul eden Evs ve Hazreçli Araplar ise Medine’ye çok sonraki dönemlerde (M. II. veya III. asırlar) Yemen’de Me’rib Seddi’nin yıkılmasından sonra gelerek şehrin dışına yerleşmiş; Yahudilerin sürekli baskısından bıkmalarından sonra akrabaları Gassânîler’den aldıkları yardımla şehrin yönetimini ele geçirmişlerdi.¹¹ Hz. Muhammed’in Medine’ye hicreti sırasında şehirde bu iki kabilenin siyasal üstünlüğü varsa da, sosyo-kültürel ve ticarî açıdan şehre, şehir nüfusunun yarıya yakınına oluşturan Yahudiler hâkimdi.¹² Şehir Yahudilerinin kökeni ise Filistin’e, Bâbil sürgününe dayanmaktadır.¹³ Ancak Medine’de Yahudi kabilelerin yaptığı misyonerlik faaliyetleri ile Yahudiliği kabul eden irili-ufaklı pek çok Arap kabilesi de yaşamaktaydı.¹⁴

Hz. Muhammed’in son peygamber olarak gönderilmesi, Yahudileri tam anlamıyla şaşkına çevirmiştir. Zira o güne kadar Arap komşularını kendilerinden çıkacak son kurtarıcı (*mesih*) ile korkutan Yahudiler, Arapları “*mesih*in gelmesinden sonra hesaplaşacakları” şeklinde tehdit ediyorlardı (*istiftah*).¹⁵ Yahudilerin bu tehdidi, Evs ve Hazrec kabilelerinin Hz. Muhammed’i Akabe’de kabul etmelerindeki en önemli etkenlerden biri olmuştur.¹⁶

¹⁰ F. Buhl, “Medine”, *İA*, VII, 459-471.

¹¹ Belazurî, *Fütühu’l-Büldân*, nşr. Abdullah Enis et-Tabbâ- Ömer Enis et-Tabbâ, Beyrut 1987, s. 26; Yakût, *Mu’cemü’l-Büldân*, Beyrut [ty.], V, 83; İsrail Velfenson, *Tarihü’l-Yehûd fî Bilâdi’l-Arab fî’l-Câhiliyye ve Sadri’l-İslâm*, Mısır 1927, s. 50.

¹² Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, trc. Salih Tuğ, İstanbul 1990, I, 570.

¹³ Belazurî, *Fütüh*, s. 24; Taberî, *Tarihü’t-Taberî*, nşr. Muhammed Ebu’l-Fadl İbrahim, Beyrut 1967, I, 539.

¹⁴ O dönemde Yahudiliği kabul eden Arap kabileleri hakkında bkz. Arslantaş, *Emevîler Döneminde Yahudiler*, Gökkubbe Yayınları: İstanbul 2005, s. 39-40.

¹⁵ İbn İshâk, *es-Sîre*, nşr. Muhammed Hamidullah, Konya 1981, s. 62; İbn Hişâm, *es-Siretü’n-Nebevîyye*, nşr. Mustafa Sakkâ ve dğr., I-IV (İki mücellet), Beyrut [ty], I, 211; 547; İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi’s-Sahâbe*, nşr. Ali Muhammed Bicavî, Beyrut 1992, II, 383.

¹⁶ İbn Hişâm, I, 282; Belâzurî, *Ensâbü’l-Eşrâf*, I, nşr. Muhammed Hamidullah, Kahire 1959, I, 239.

Hız. Muhammed'in peygamberlikle görevlendirilmesi sadece Medine Yahudileri arasında değil, o dönem dünya Yahudileri arasında da büyük bir ilgi ve merak uyandırmıştır. Medine Yahudilerinin şehirlerindeki yeni peygamberin "Yahudilerin beklediği *mesih* olmadığı" şeklinde mektuplar yazdığı belirtilir.¹⁷

Hicretin ilk yıllarında Müslüman-Yahudi ilişkileri çok gerilimli bir seyir takip etmiştir. Son peygamberin Araplardan çıkması, onların Hız. Muhammed'i kabul etmelerinin önündeki en büyük psikolojik engeldi.¹⁸ öte yandan cemaatleri üzerinde tartışmasız otoritesi bulunan din adamları, cehaletlerinden istifade ile müntesiplerini Hız. Muhammed'in gerçek bir peygamber olmadığı konusunda yanlış yönlendirmiş; buna sürgün asırlarında kemikleşmiş dinî ve kültürel gelenek de eklenince Yahudiler Hız. Muhammed'e şiddetli bir muhalefet geliştirmişlerdi.¹⁹

Hız. Muhammed, Yahudilerin şiddetli muhalefetine rağmen değişik konu ve alanlardaki olumsuz tüm hamlelerine karşı, geliştirdiği plan ve aldığı bilinçli kararlarla onların Medine'deki siyasî, ekonomik ve sosyo-kültürel hakimiyetlerini kırmayı başarmıştır. Bu bağlamda Medine'de Yahudi pazarına alternatif bir pazar kurarak ekonomik alanda etkilerini azaltmış; *el-Kit b* (Medine Vesikası) adı verilen bir belge ile hukuksal açıdan kayıt altına alarak hareket alanlarını sınırlamış, uygun zaman ve zeminde bilinçli bir muhalefet dili ile arkadaşlarını yönlendirerek Yahudilerin süregelen sosyo-kültürel etkilerini silmeye çalışmıştır.

Hız. Muhammed'in Yahudilerle ilişkilerinin tamamen olumsuz ilişkilere dayanmadığı; aynı toplumu paylaşmanın sorumluluğu içerisinde hareket eden Yahudilerle gâyet medeni ilişkiler içerisinde olduğu bilinmektedir. Kur'ân'da Yahudilerden samimi ma ada inanan, geceleri Allah'a ibadet edip halkı iyiliğe ve doğruya çağıran; hayır işlerine koşan

¹⁷ Medine Yahudileri: "Muhammed peygamber (beklenen mesih) değildir. Dininizde sebat edin. Bizi bir kelimedede ve aynı görüşte birleştiren Allah'a hamdolsun. Ayrılmadık, dinimizi de terk etmedik..." şeklindeki mektuplarla diğer cemaatleri bilgilendirmişlerdir. Bkz. Taberî, (Tefsîr) C miu'l-Bey n an Te'vili  yi'l-Kur' n, Beyrut 1405/1984, IV, 206;  bn 'l-Cevzi, Zâdü'l-Mesîr fi  lmi't-Tefsîr, Beyrut 1404, I, 523.

¹⁸ Vakud , *Kitâbu'l-Meğâzi*, nşr. Marsden Jones, Beyrut 1966, II, 677;  bn Hişâm, I, 565.

¹⁹ Bakara 2/170; Mâide 5/104. Detaylar için bkz.  bn Hişâm, I, 552;  bn Seyyidinnâs, *Uy nu'l-Eser fi F un ni'l-Meğâzi ve's-Siyer*, nşr. Muhammed el- d el-Hadr v -Muhiddin Mest , Medine 1992, I, 341.

kimseler olduğu ifade edilmiştir.²⁰ Hadîs şerhlerinde “*Cebrâil’i neredeyse komşuyu komşuya mirasçı kılacak sandım*” hadîsinin²¹ Yahudi bir komşuya iyilik yapılması dolayısıyla vârid olduğu belirtilir.²² Hatta dağıtılmak üzere kendisine getirilen sadakadan isteyen bir Yahudi’ye “*Müslümanların sadaka-sından sana bir şey düşmez*” diyen Hz. Muhammed’in bu hareketinden dolayı uyarıldığı rivâyet edilir.²³ Yine Hz. Muhammed’in emrinde bir Yahudi çocuğun bulunduğu,²⁴ hasta olan Yahudi komşularını ziyaret ettiği,²⁵ yanından geçen bir Yahudi cenazesi için “insan”a olan hürmetinden dolayı ayağa kalktığı²⁶ da kayıtlara geçmiştir.

Ancak Hz. Muhammed’in o döneme kadar aslından çok uzaklaşmış, din adamlarının keyfî müdahaleleri ile ilahîlik yönü gölgede bırakılmış Yahudiliğe karşı getirdiği haklı tenkitler sebebiyle, ilerleyen süreçte Yahudilerde ve Yahudi literatüründe Hz. Muhammed ve getirdiği İslâmiyet karşıtlığı, bazı bakımlardan yeni din iddiasında bulunmayan ve kendisi de Yahudi olup Yahudi kalan Hz. İsa karşıtlığından daha güçlü olmuştur.²⁷

Müslümanlar açısından ise, Hz. Muhammed’in Medine’de yaşadığı olumsuz tecrübeler, ilk fetihlerle hakimiyet altına alınan yeni Yahudi cemaatlerine siyasal anlamda hiçbir surette yansımamıştır. Bu olaylar, Müslüman-Yahudi ilişkilerini, Yahudilerin İsa’ya karşı tutumu bahane edilecek kan davasına dönüştürülen Hristiyan-Yahudi ilişkilerine benzer bir duruma asla dönüştürülmemiş ve ebedî bir düşmanlık konusu haline

²⁰ Âl-i İmrân 3/110-115; A’râf 7/168-170.

²¹ Buharî, Edeb 28; Müslim, Birr 140-141; Tirmizî, Birr 28; İbn Mâce, Edeb 4.

²² Nevevî, *Riyâzü’s-Sâlihîn: Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*, trc. ve şerh M. Yaşar Kandemir-İsmail L. Çakan-Raşit Küçük, İstanbul 2001, II, 395.

²³ Hz. Peygamber’in “*Onları hidâyete erdirmek senin vazifen değil*” (Bakara 2/272) âyetiyle uyarılması üzerine Yahudiyi çağırarak yardımda bulunduğu belirtilir. Bkz. Kurtubî, (*Tefsîr*) *el-Câmî li-Ahkâmî’l-Kur’ân*, I-XX, nşr. Ahmed Abdülalîm Berdûnî, Kahire 1372/1967, III, 337.

²⁴ Buharî, Cenâiz 80, Merdâ 11; Ebû Davûd, Cenâiz 2. Vefâtında bu çocuğun Müslüman olduğu rivâyet edilir.

²⁵ Buharî, Cenâiz 80, Merdâ 11; Ebû Davûd, Cenâiz 2.

²⁶ Geçen cenazenin Yahudi cenazesi olduğu hatırlatılınca Hz. Peygamber “*Olsun! O da insan değil mi, o da bir can taşıyor mu?*” ifadesini kullanmıştır. Bkz. Buharî, Cenâiz 49; Müslim, Cenâiz 24.

²⁷ Samuel b. Yahya el-Mağribî, *İfhamü’l-Yahûd*, nşr. Muhammed Abdullah eş-Şerkâvî, Dârü’l-Hidâye 1986, s. 157; Mark Cohen, *Haç ve Hilal Altında Ortaçağda Yahudiler*, trc. Ahmet Fethî, İstanbul 1996, s. 50.

getirilmemiştir. İlk dönemlerdeki olumsuz ilişkilere rağmen tarihsel süreçte Yahudiler, Müslümanların büyük hoşgörüsüne mazhar olmuşlardır.

3. Yahudi Tarih Kitaplarında Hz. Muhammed Algısı

Yahudi tarih kitaplarında Hz. Muhammed'in soyu, doğumu, kişisel özellikleri, ortaya çıkışı, peygamberlikle görevlendirilmesi ve Yahudilerle ilişkileri gibi değişik yönleri konu edilmiştir. Ancak daha baştan belirtilmelidir ki, din bağnazlığı ile polemik amaçlı kaleme alınan bu kroniklerde verilen bilgilerin nerdeyse tamamı ya uydurma, ya çarpıtma ya da kurgusal olup tarihi gerçeklerle hiç mi hiç ilgisi bulunmamaktadır.

a. Soyu ve Ailesi

Bazı Yahudi kroniklerde Hz. Muhammed'in soyu hakkında verilen bilgiler, nesep zincirinden farklı atalar seçilerek genelde doğru verilmekle beraber,²⁸ Avraham Zakuto, Hz. Muhammed'in babasını Hristiyan bir Arap (*gentile*/גֵּיטִיל), annesini ise İsmail soyundan Yahudi bir hanım olarak kaydetmiştir.²⁹ Kaynağı açıklanmasa da bu bilginin Bizans tarihi kaynakları olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Muhammed'in ortaya çıktığı dönemde, Kuzey Arabistan'daki bazı Hristiyan Arap kabilelerinin Sasâni Devleti'ne karşı tampon bölgelerde Bizans için paralı askerlik yaptıkları bilinmektedir.³⁰ Zakuto'nun nakilde bulunduğu kaynağın, Kuzey Arapları özelinde bütün Arapları Hristiyan olarak kabul ettiği; babasının Arap olması nedeniyle Hz. Muhammed'i de Hristiyan olarak düşündüğü anlaşılmaktadır. Ancak Zakuto Hz. Muhammed'in annesini Yahudi olarak kaydederken pek de düşünmemiştir. Çünkü Yahudi geleneğinde Yahudi bir hanımın Yahudi olmayan bir erkekle evlenmesi kesinlikle yasaktır.³¹

²⁸ Meselâ Kapsali, Hz. Muhammed'in atalarını Yişmael ben Avraham ben Şem ben Noah (*Seder*, I, 40) şeklinde verirken; Sambari, Kedar ben Yişmael ben Avraham (s. 90); XIV. asır Samirî müelliflerinden Ebü'l-Feth es-Samirî ise O'nun (as.) soyunu İsmailoğulları'ndan olan Benî Hâşim'in soyundan Muhammed b. Abdullah b. Abdülmuttalib şeklinde kaydetmiştir (s. 173, 175). Samirî müellifin bu bilgiyi İslâm kaynaklarından aldığı anlaşılmaktadır.

²⁹ Zakuto, *Sefer Yuhasin ha-Şalem*, s. 39 (Mavü), 247.

³⁰ Konuyla ilgili olarak bkz. Neşet Çağatay, *İslâm Dönemine Dek Arap Tarihi*, Ankara 1989, s. 61 vd.; İbrahim Sarıçam, *Hz Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Ankara, 2003, s. 3 vd.

³¹ Konu ile ilgili detaylar için bkz. Arslantaş, *İslâm Toplumunda Yahudiler, Abbâsî ve Fâtımî Dönemi Yahudilerinde Hukukî, Dinî ve Sosyal Hayat*, İz yayınları: İstanbul 2008, s. 349 vd.

Eliyahu Kapsali ise Hz. Muhammed'in "Rum büyüklerinden biri" veya "Papalığın kardinali" olduğu şeklinde ilginç bir rivâyet nakleder. Bu sözde rivâyete göre Hz. Muhammed'te liderlik kabiliyeti gören Romalılar O'nu (as.) doğu ülkelerine göndererek başarılı olması halinde kendisini kardinal yapacakları sözü verirler. Hz. Muhammed doğuya düzenlediği seferlerde geniş bir coğrafyayı hakimiyetine alır. Ancak Roma'ya döndüğünde bu başarısı kıskanıldığı için kendisine verilen söz tutulmaz. Buna çok kızan Hz. Muhammed de fethettiği doğu topraklarına dönerek burada Roma'dan bağımsız bir krallık kurar ve çevresindeki ülkelere de hakimiyetini kabul ettirir.³²

Hz. Muhammed'in "Roma kardinali" ya da "Rum büyüğü" olduğu şeklindeki bilgilerin gerçeklikle ilgisi bulunmamakla birlikte, çevre Arapların Hz. Muhammed'e bağlandığı ifadesinden, Kuzey Arabistan'daki Arapların İslâmiyet'i benimsemelerinin kast edildiği düşünülebilir.

b. Doğumu

Hz. Muhammed'in doğumundan bahseden yegâne kronik Yosef Sambari'dir; ancak o da konuyla ilgili olarak polemik üslubunu benimsemiş, olayı Rahip Bahira ile irtibatlandırarak babası Abdullah'a Hz. Muhammed'i doğumundan önce müjdelediği şeklinde kurgusal bir bilgi ile süslemiştir. Sambari, Bahira'nın [Kronikte Buhayran olarak kaydedilmiştir] ona nesebinden bir oğulun çıkacağını, adını "Mahmad" (Muhammed) koymasını tavsiye ettiğini söyler. Rahip Bahira'dan duyduğu bu sözleri aklına iyice kaydeden Abdullah, Hz. Muhammed'in doğup büyüyerek başarılı bir delikanlı olduğunu görünce Bahira'nın bu öngörüsünü takdir eder.³³

Hz. Muhammed'in babasının, oğlunun doğumundan önce vefat ettiği İslâm kaynaklarının ittifakla kaydettiği bir bilgidir.

c. Kişisel Özellikleri

Medine'deki Yahudiler gibi, ortaçağ Yahudi tarihçileri de genelde Hz. Muhammed'in ismini doğrudan kullanmamaya özen göstermişlerdir.

³² Kapsali, *Seder*, I, 38.

³³ Sambari, s. 90.

İslâmî rivâyetlerde çağdaşı Yahudilerin Hz. Muhammed'e, "Muhammed" ya da "Nebi" veya "Resûl" gibi peygamberliğini ifade edecek ya da çağrıştıracak şekilde hitap etmemeleri, dikkat çeken bilinçli bir tercih olarak gözükmektedir. Çoğu rivâyette Yahudilerin Hz. Muhammed'e, oğlu Kâsım'a nispetle "Ebû'l-Kâsım" künyesi ile hitap etmesi dikkat çekicidir.³⁴ Böyle bir hitabın geliştirilmesi, Hz. Muhammed'in, kutsal kitaplarında bahsi geçen "Muhammed" ismini veya başka sıfatlarını unutturma ya da gölgede bırakma gayreti olarak değerlendirilebilir.

Benzer şekilde çağdaşı Yahudilerin Hz. Muhammed'le konuşurken küçük telaffuz oyunlarına başvurmaları da dikkat çeken bir başka husustur. Bu kelime oyunları sonraki dönem Yahudi tarih literatürüne de yansımış; O'ndan (as.) bahsederken bazı kelime oyunlarına müracaat edilmiştir. Arapça ile İbranîcenin aynı kökene sahip olması ve bir kelimenin iki dilde farklı anlamlara gelmesinin avantajı ile yapılan kelime oyunları Hz. Muhammed küçük düşürülmeye çalışılmıştır. Hz. Muhammed'in iyi niyetle irtibat kurma çabasıyla vermiş olduğu "*es-selâm*"ı, yaptıkları bir kelime oyunu ile "lânet"e (*es-sâm*) çevirmek istemeleri,³⁵ İslâm literatüründe en yaygın örneklerden biridir. Konuyla ilgili Kur'ân'a da bazı örnekler yansımıştır. Kur'ân'da müminlere Hz. Muhammed'e hitap ederken "*Râi'nâ*" (رَاعِنَا) değil de

³⁴ Örnekler için bkz. Vâkıdî, I, 364; *a.g.e.*, II, 516 (Kureyza esirlerinden Ka'b b. Esed'in Hz. Muhammed'e hitabı); Vâkıdî, II, 646, 647; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, nşr. İhsan Abbâs, Beyrut 1405/1985, II, 116; İbn Kesîr, *es-Sîre*, III, 375 (Hayberli Yahudilerin Hz. Muhammed'e hitabı); İbn Sa'd, I, 174 (Bir grup Yahudinin çeşitli konuları sormak üzere geldiklerindeki hitabı); Mukâtil, *Tefsîr-i Kebîr*, trc. Beşir Eryarsoy, İstanbul 2006, I, 50 (Bakara sûresinin ilk âyetleri ile ilgili olarak Hz. Muhammed'e soran Yahudilerin hitabı); İbn Seyyidinnâs, I, 345; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 133 (Abdullah b. Sûriyâ'nın Hz. Muhammed'e hitabı); İbn Seyyidinnâs, II, 73 (Nadiroğullarının diyet istemek üzere kendilerine gelen Hz. Muhammed'e hitapları); İbn Seyyidinnâs, II, 104 (Kureyzaoğullarının hitabı); Buhârî, Cenâiz 80, Merdâ 11; Ebû Dâvûd, Cenâiz 2; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 379 (Hz. Muhammed'e hizmet eden Abdülkuddûs isimli Yahudi bir çocuğun babasının hitabı). Ancak ilginçtir, Hayber'in fethinden sonra *Peygamberimiz*'den işletmeleri şartıyla yerlerinde kalma teklifinde bulunurken ismiyle "Ya Muhammed" şeklinde hitap etmişlerdi. Bkz. Vâkıdî, II, 690.

³⁵ Hz. Âişe'den gelen bir rivâyette Yahudilerin Hz. Muhammed'i gördüklerinde "*es-Selâmü aleyke*" (Esenlikte ol) yerine "*es-Sâmü aleyke*" (Ölesice) şeklinde selâm verdikleri; ancak buna rağmen Hz. Muhammed'in bu tür kimselerle ilişkilerini kesmeyerek bu şekildeki selâmlamalarına(!) "*Senin üzerine*" manasına gelen "*ve aleyke/aleyküm*" şeklinde mukabelede bulunduğu belirtilir. Bkz. Taberî, *Tefsîr*, XVIII, 14-15; Kurtubî, *Tefsîr*, XVII, 292; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, VIII, 189.

“Unzurnâ” (اَنْظُرْنَا) şeklinde hitap etmeleri emredilmiştir.³⁶ “Râi'nâ” kelimesi o dönem Arap toplumunda yaygın kullanılan bir hitap olup “Bizi dinle, bize kulak ver!” anlamına gelmekte idi.³⁷ Yahudilerin bir kelime oyunundan dolayı nâzil olduğu belirtilen âyette (Bakara 2/104), Hz. Muhammed'e hitapta belli bir kalıbın emredilmesi, hitabı Arapça anlamıyla kullanmayan Yahudilerin bir kelime oyununu boşa çıkarma amaçlı olduğunu göstermektedir. Öyle anlaşıyor ki Yahudiler, İbranîce “kötü”, “habis”, “hayırsız” manasına gelen “ra” (רע) kelimesini, Arapçadaki “biz” zamirine izafe edip biraz da âyetteki ifadeye benzeterek “ra'nâ” şeklinde telaffuz ediyor, “şu bizim kötü”(!), “şu bizim hayırsız”(!) manasına gelecek şekilde kullanıyorlardı. Kur'an'ın bazı yorumlarında detaya girilmeksizin “râi'nâ” ifadesinin Yahudi dilinde (İbranîce) sövme amaçlı kullanıldığı bilgisi³⁸ bu kanaatimizi teyit etmektedir.

Medine Yahudileri gibi, sonraki dönem Yahudi tarihçilerinin çoğu da “Muhammed” ismini doğrudan kullanmamaya gayret etmiş; bunun yerine Tevrat'tan seçtikleri ve olumsuz anlam yükledikleri birtakım terimleri tercih etmişlerdir. Hatta İbranî alfabesinde Arapçadaki harflerin nerdeyse tamamını karşılayacak harflerin bulunmasına rağmen, kroniklerde “Muhammed” kelimesi dahi çarpıtılarak yazılmıştır. Meselâ Kapsali, Yahudilerin düşman olarak gördüğü Hz. Muhammed'i “Mahmit” (מחמיט) veya “Mahomat” (מחומט) ya da “Mahomati” (מחומטי)³⁹ olarak kaydetmiştir. Çoğu rivâyetlerde onun sıkı takipçisi Sambari dahi Arapça bilmesine ve Arapça konuşan bir toplumda yaşamasına rağmen, O'nun (as.) ismini “Mahmad” (מחמד)⁴⁰ şeklinde yazmayı tercih etmiştir.

Kroniklerde Hz. Muhammed hakkında kullanılan ifadelerin en yaygını, “sahtekâr”(!) veya “sözde peygamber”(!) anlamına gelen “*pasul*” (פסול) ifadesidir.⁴¹ Medine Yahudilerinin “*es-selâm*”ı “*es-sâm*”a (lânet, ölüm)

³⁶ Bakara 2/104: “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا اانْظُرْنَا وَاسْمِعُوا...”

³⁷ Mukâtil, I, 110.

³⁸ Mukâtil, I, 110; San'ânî, *Tefsîrû'l-Kur'an*, I-III, nşr. Mustafa Müslim Muhammed, Riyad 1410, I, 163; Taberî, *Tefsîr*, I, 472; İbnü'l-Hâim, *et-Tibyân fî Tefsîri Garîbi'l-Kur'an*, nşr. Fethi Enver Dâbüli, Kahire 1992, s. 102; İbn Manzûr, *et-Tibyân fî Tefsîri Garîbi'l-Kur'an*, nşr. Fethi Enver Dâbüli, Kahire 1992, XIII, 182.

³⁹ Kapsali, *Seder*, I, 36-37.

⁴⁰ Sambari, s. 90.

⁴¹ ha-Bavli, s. 83.

çevirmeleri gibi, sonraki dönem kronik yazarları da bir kelime oyunu ile “resûl”ü “pasul”e(!) çevirerek⁴² “resûl” kelimesiyle alay etmek istemişlerdir.

Kroniklerde Hz. Muhammed için kullanılan bir diğer kelime de “koyun çobanı” veya “günahkârların sefih çobanı”(!) anlamına gelen “ro’e evil” (רועה איילי)⁴³’dir. İfade ile Hz. Muhammed’in “boş, cahil ve avare insanların başkanı” olduğu ifade edilmek istenmiştir.

Kroniklerde Hz. Muhammed’in diğer isimleri de, içerdikleri anlam sebebiyle genelde birbiriyle bağlantılı olarak kullanılan “mecnun”, “deli” ve “dengesiz” anlamına gelen “meşoga” (משוגע)(!)⁴⁴ ile “psikolojisi bozuk” veya “dengesiz” anlamlarına gelen “iş ha-ruah” (איש הרוח)(!)⁴⁵ kelimeleridir. “Meşoga” tabirinin Yahudilere Mekke’li putperestlerin bir armağanı(!) olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Muhammed’in prestijini sarsmak amacıyla putperestlerin kullandığı bir yafta olan “mecnun”(!) ifadesi,⁴⁶ ortaçağ Yahudileri arasında çok yaygınlık kazanmıştır. Yahudi kültüründen gelen Samuel b. Yahya el-Mağribî, Yahudilerin yazdıkları kitaplarda Hz. Muhammed’ten hep “meşoga” şeklinde bahsettiklerini kaydeder.⁴⁷ Ortaçağ Yahudi din adamlarından Maimonides (1138-1224) de Yemen’e yazdığı meşhur mektubunda (İgeret Teyman) Hz. Muhammed’in geleceğinin Tevrat’ta müjdelendiğini ispat etmenin beyhude bir uğraş olduğunu ifade ederken, O’nun (as.) hakkında “meşoga” tabirini(!) kullanmıştır.⁴⁸

d. Nübüvveti

Hz. Muhammed’in hayatı ile ilgili olarak Yahudi kroniklerde daha çok O’nun (as.) peygamberliği üzerine yoğunlaşmıştır. Hz. Muhammed bir peygamber olarak kabul edilmediğinden, peygamberliği için “nübüvvet”

⁴² ha-Bavli, s. 83.

⁴³ Kapsali, *Seder*, I, 38.

⁴⁴ Şerira Gaon, s. 140, İng. trc. 125; Kapsali, *Seder*, I, 37.

⁴⁵ Kapsali, *Seder*, I, 37.

⁴⁶ Meselâ bkz. Hicr 15/6; Sâffât 37/36; Duhân 44/14; Tûr 52/29.

⁴⁷ Bkz. Samuel b. Yahya el-Mağribî, *İfhamü'l-Yahûd*, s. 157.

⁴⁸ Bkz. Maimonides, *İgeret Teyman* אגרת תימן לרבנו משה בן מימון [Yemen Yahudi Cemaatine Mektup], nşr. Şlomo Goldman, New York 1950, s. 27: “...ve aharav kam Meşoga: ואחריו קם משוגע” Konuyla ilgili detaylı değerlendirme için bkz. Hourani, “Maimonides and Islam”, *Studies in Islamic and Judaic Traditions, Papers Presented at the Institute for Islamic-Judaic Studies*, I, eds. William M. Brinner-Stephen D. Ricks, Atlanta-Georgia 1986, s. 156 vd.

ifadesi kullanılmamış, genelde “peygamberlik iddiası”(!) ifadesi kullanılmıştır.⁴⁹

Hiz. Muhammed’in ortaya çıkışı veya tebliğine başlaması, Yahudi kroniklerde farklı bağlamda verilmiştir. Kroniklerden Yahudi tarihini merkeze alarak yazılanlar, Hiz. Muhammed’in ortaya çıkışını Yahudi tarihi bağlamında anlatırken; Hristiyan dünyasında yazılanlarda ise daha çok dünya tarihi ya da tarihi yazılan devletin tarihi bağlamında kaydedilmiştir.

Yahudi tarihi bağlamında Şerira Gaon, Hiz. Muhammed’in Rav Mari Gaon’dan sonra Pumbedita Yeşivası’nda *gaonluk* yapan Beyt Goharalı Mar Rav Hanina zamanında ortaya çıktığını (613’ler) söylerken,⁵⁰ İbn Daud ve ondan naklen Şlomo Ganz, O’nun (as.), yaratılışın 4374, yani M. 614 yılında peygamberlikle görevlendirildiğini kaydetmiştir.⁵¹ Bu bilgilerden hareketle bu iki Yahudi kroniğin verdikleri tarihle, Hiz. Muhammed’in üç yıl gizlilikten sonra tebliğini açıktan yapmaya başlamasını esas aldığı söylenebilir.

Eliyahu Kapsali Hiz. Muhammed’e gelen vahiyle ilgili ilginç bir bilgi nakleder. İfadesine göre, kurnaz ve sahtekâr bir insan olan Hiz. Muhammed(!) bir güvercin edinmiş, halka hitap ettiği sırada gelen bu güvercinin O’nun (as.) kulağına bir şeyler fısıldayarak gittiğini, Hiz. Muhammed’in de bunu cahil müntesiplerini, önceki peygamberlere gönderilene benzer bir “vahi” olduğunu söyleyerek Tanrısal bir mucize olduğu şeklinde kandırmıştır.⁵² Konu ile ilgili rivâyetleri Kapsali’den nakleden Sambari ise bu bilgilere ilaveten, Hiz. Muhammed’in, güvercinin geldiği günü “müjde günü” (*yom basora*) olarak takdim ederek⁵³ bir nevi bayram ilân ettiğini belirtir.

Kapsali ve Sambari’nin Hiz. Muhammed’in bir kumru edinerek vahiyleri güya ondan almış gibi gözükmesiyle ilgili kaynaklarının, XIII. asırda yaşamış Hristiyan Vincenzo Bellovaconse’nin kroniği olduğu belirtilir. Söz konusu kronikte Hiz. Muhammed’in bu kanalla aldığı vahi, İncil’de⁵⁴ Hiz.

⁴⁹ Meselâ bkz. İbn Daud, *Sefer ha-Kabala*, s. 34-35; İng. trc. 45; Sambari, s. 90.

⁵⁰ Şerira Gaon, s. 140, İng. trc. 125.

⁵¹ İbn Daud, *Sefer ha-Kabala*, s. 35; İng. trc. 45; Ganz, *Sefer Tsameah David* ספר צמח דוד לרבי דוד גאון [Davud’un Nesli], nşr. Mordehay Bravie, Yerusalayim 1983, s. 107.

⁵² Kapsali, *Seder*, I, 36. Ayrıca bkz. Sambari, s. 91.

⁵³ Sambari, s. 91-92.

⁵⁴ Meselâ bkz. Luka 3/22; Yuhanna 1/32.

İsa'nın vahiy alma şekline benzetilmiştir.⁵⁵ Buna göre Hz. Muhammed'in vahiy aldığı şeklindeki iddiası(!), güya Hz. İsa'ya öykünmeden başka bir şey değildir.

Hz. Muhammed'in peygamber olarak kabul edilmemesi, Yahudi tarihçileri O'nun (as.) şahsiyetiyle ilgili bir takım yakışıksız ifadeler kullanmaya da sevk etmiştir. Şahsiyetine yönelik olarak Kapsali, O'nu (as.) "güçlü, muktedir, çok ama çok kurnaz, entrikacı, halkın aklını çelmeyi iyi bilen bir sahtekâr, aldatıcı ve elinin ulaştığı her yere kötülüğü bulaşan biri(!)" olarak tarif ettikten sonra,⁵⁶ kurnazca kurguları sayesinde binlerce insana İslâmiyet'i güzel gösterebilecek kadar da göz boyayıcılık maharetine sahip(!) olduğunu söylemiştir.⁵⁷

Bu kabiliyetine rağmen Hz. Muhammed'in "ümmî" olduğu bazı kronikler tarafından dile getirilmiş; ancak O'nun (as.) bu özelliği ise çok farklı bir bağlamda değerlendirilmiştir. Kroniklerde "ümmî"lik "cahillik"(!) ile eşdeğer bir üslupta sunulmuştur. Hz. Muhammed'in Kur'ân'ın tertip edilmesinde fikir babalığı yaptığını belirten Kapsali, kendisinin (Hz. Muhammed) "ümmî" olması nedeniyle bu işte Hz. Ali ve Osman'dan profesyonel yardım aldığını iddia etmiş, güya Kur'ân sözde Yahudi kökenli insanlar tarafından uydurulmuştur.⁵⁸

Yahudi tarih literatüründe din bağınazlığından kaynaklanan bir dürtü ile Hz. Muhammed'in ortaya çıkışı, nübüvvetinden bu şekilde bahsedilmesi ve çoğu yönüyle ilkleri temsil eden, İslâmiyet uğruna Hz. Muhammed'in peygamberlikle görevlendirilmesinden, ebedî âleme intikaline kadar her an yanında bulunan Hz. Ali ve Osman gibi ilk inşülmânlardan bu şekilde bahsedilmesi, hiç şüphesiz bunların Müslümanların gönüllerindeki seçkin tahtlarını sarsma amacına yöneliktir.

Hz. Muhammed'in gösterdiği mucizeler ise Yahudi kroniklerde kurnazca tezgâhlanan illüzyonlar(!) şeklinde takdim edilmiştir. Kapsali, Hz. Muhammed'in çeşitli vesilelerle hile ve kurnazlık yaparak bir şeyler

⁵⁵ Bkz. Shtober, Muhammad and the beginning of Islam in the *Chronicle Sefer Divrey Yoseph*, *Studies in Islamic History and Civilization in Honour of Prof. David Ayalon*, ed. M. Sharon, Jerusalem 1986, s. 334.

⁵⁶ Kapsali, *Seder*, I, 36.

⁵⁷ Kapsali, *Seder*, I, 37.

⁵⁸ Kapsali, *Seder*, I, 37.

gösterdiğini, halkın gözüne fevkalâde gözükken bu mucizelerin gerçekte el çabukluğu ve göz boyamadan başka bir şey olmadığını; O'nun (as.) bu tür hile ve sahtekârlıklarla(!) doğu halklarını peşinden sürükleyerek onlar üzerinde hakimiyet kurduğunu ifade eder.⁵⁹

Yahudi olmalarına rağmen kroniklerde Hz. Muhammed'in çağdaşı Kaynuka', Nadir ve Kureyza gibi, köken itibariyle Yahudi olan kabilelerle ilgili bilgi vermemeleri ilginçtir. Bu durum, kroniklerde Hz. Muhammed ve dönemindeki olaylara bilimsellikten ziyade polemik amaçlı yer verildiğinin de bir göstergesidir.

Sonuç Yerine

Yahudi tarihçilerin Hz. Muhammed'e bakışları beklenen *Mesih*'in Araplardan çıkmasının getirdiği hayal kırıklığının etkisinde gelişmiştir. Yahudi tarihçilerin Hz. Muhammed'e bakışında bunun kadar etkili bir başka etken daha vardır: O da içinde yaşadıkları Hristiyan toplumlarının İslâm'ın son peygamberine bakışı.

Yahudi tarihçiler, o dönemlerde yaşayan Müslüman meslektaşları gibi hakikat peşine düşme zahmetine katlanmamış; Haçlı seferlerinden sonra İslâm düşmanlığının eseri olarak ortaya çıkan, bir kısmı yazıya dökülse de genelde ulu orta dolaşan asılsız ve iftira türü efsanevî bilgileri kitaplarına almayı yeğlemişlerdir. Bu, herhangi bir imkânsızlıktan da kaynaklanmamıştır. Sambari gibi, önemli bir İslâm merkezinde, Mısır'da, bulunan, Arapça bilen veya etrafında işin esasını sorup öğrenebileceği yüzlerce âlimin ortasında yaşayan bir Yahudi tarihçi dahi, Hz. Muhammed'le ilgili bilgileri doğrudan İslâm kaynaklarından değil, dindaşlarının, bağnaz Hristiyanların yazdığı kaynaklardan derlediği bilgilerden nakletmiştir.

Yahudi kroniklerde yıpratılmak amacıyla seçilen en önemli hedef, İslâm'ın kavranmasındaki belirleyici rolü sebebiyle Hz. Muhammed'dir. Hz. Muhammed'in peygamber olarak kabul edilmemesi, Yahudi tarihçileri, O'nun (as.) şahsiyetiyle ilgili bir takım yakışıksız ifadeler kullanmaya sevk etmiştir. Yahudi kroniklerde Hz. Muhammed'in soyu, doğumu, kişisel özellikleri, ortaya çıkışı, peygamberlikle görevlendirilmesi ve Yahudilerle ilişkileri, İslâm kaynaklarındaki doğru ve gerçek bilgilerden çok farklıdır. Esasen

⁵⁹ Kapsali, *Seder*, I, 40.

polemik amaçlı yer verilen bu bilgilerin kaynağı ya din bağnazlığından doğan uydurma veya iftira ya da içinde yaşadıkları Hristiyan toplumda benzer dürtülerden hareketle oluşturulan asılsız rivâyetlerdir.

Yahudilerde Hz. Muhammed'in hayatına yönelik bu şekildeki bilinçli tercihin kendine özgü sebepleri vardır. Yahudiler İslâm hakimiyetine girmelerine, Müslümanlar tarafından herhangi bir engel ya da kısıtlamaya tabi tutulmamalarına rağmen, kendi elleri ile oluşturdukları *gettolarda* yaşamayı tercih etmiş, kaybolmamak ya da bozulmamak için başka kültürlerle içli-dışlı olmayı hiçbir zaman istememiş, istekli olanlar da cemaat içi baskılarla vazgeçirilmeye çalışılmıştır. Dahası, cemaat içi birlikteliği sağlamak amacıyla "üstün ırk" düşüncesi ihdas edilerek "öteki"ni (Yahudi olmayan, *goy*, *nohri*, *akum*) kötüleme yolunu dinsel bir tavır haline getirmişlerdir.

Bu tavır İslâmî dönemde de devam etmiş; İslâm toplumlarıyla entegre olmalarına ve günlük hayatta Arapça konuşmalarına rağmen, din adamlarının baskısı ile yönlendirilen geniş Yahudi kitleler hiçbir zaman Hz. Muhammed'in hayatını gerçek anlamda öğrenme yolunu tercih etmemişlerdir.

Özetle, Yahudi tarih kitaplarındaki Hz. Muhammed'le ilgili rivâyetler, tarihî rivâyetlerin karşıt bir görüşü savunma adına nasıl tahrif edilebileceğinin en dikkat çeken örneklerini oluşturmaktadır.

AFROAMERİKAN MÜSLÜMANLARIN HZ. MUHAMMED ALGISI ÜZERİNE

-Hz. Muhammed'in Kişisel ve Toplumsal Özelimizde
Algılamaya Bir Örnek-

*Prof. Dr. Seyfettin ERŞAHİN**

"Biz bir peygamber göndermedikçe hiç kimseye azap etmeyiz."
(Kur'ân, İsrâ, 15)

"Biz seni âlemlere rahmet olarak gönderdik." (Kur'ân, Enbiya-107)

1. Hz. Muhammed'in İslâm'daki Konumu

Hız. Muhammed'in İslâm'daki konumu, şehadet cümlesinde ifade edildiği gibi Allah'ın "abd"ı ve resûl"ü olmasıdır. Bu bağlamda bir Müslümanın Hz. Muhammed'e karşı başlıca görevleri şöyle sıralanabilir:

1. İman: Peygamberliğine iman etmek, Allah'tan getirdiklerini kabul ve tasdik etmek.

2. İtaat: Getirdiği emir ve yasaklarına uymak.

3. İttiba: Yolundan gitmek, sünnetine tabi olmak, ahlâkı ile ahlâklanmak.

4. İhtiram: Adını saygı ile anmak, salavat getirmek.

5. Muhabbet: Her şeyden daha çok sevmek.

Kuşkusuz bu görevlerin yerine getirilmesinde Müslümanlar Hz. Muhammed'in nübüvvet yönü yanında beşeri yönüne de önem vermişlerdir. Onu *eşref* ve *ecmel-i mahlukat*, *ekmel-i ahlâk* ve *usve-i hasene* olarak anlamışlar ve algılamışlardır.

* Diyanet İşleri Başkanlığı Londra Din Hizmetleri Müşaviri.

İslâm dünyasında bu algılama sürecinde zaman ve mekana bağılı olarak bazı farklılıklar göstermiştir. Bunun günümüzdeki örneklerinden biri de Afroamerikanların algısıdır.

2. Afroamerikanların İslâma Girmesinde Hz. Muhammed'in Önemi

İslâm'ın Amerika'ya gelişi kıtanın keşif tarihi ile aşağı yukarı aynıdır. Kıtaya Afrika'dan getirilen ve Afroamerikan olarak adlandırılan zenci esirlerin çoğu Müslümanlardı. Bunların önemli bir kısmının işkence ve baskı ile Hristiyanlaştırıldıkları bilinmektedir.

Yüzyıllarca Batılı Beyaz tarafından ırkları ve renkleri sebebiyle dışlanan ve aşağılanan zenciler, özellikle 20. yüzyılın başlarından itibaren, kendileri gibi bir siyahî saydıkları Hz. Muhammed'i milli kimliklerinin bir parçası olarak görüp onun tebliğine yöneldiler.

Afroamerikanlar arasında 20. yüzyıl başlarında İslâm'ın tekrar gelişmesine Muhammed Fard öncülük etmiştir. Onun haleflerinden Elijah Muhammed, cemaatin başına geçince Allah'tan vahiy aldığını ve peygamberliğini iddia etmeye başladı. Hatta Afroamerikanların ayrı bir millet(nation) ve Siyahîlerin seçkin kullar olduklarını ileri sürdü. Hz. Muhammed'in de "beyaz ırktan fakat Siyahî Millet'in bir üyesi ve siyahî peygamber" olduğunu ifade etti.¹ Bununla beraber E. Muhammed'in fikirleri, başta Malcolm X ve Elijah'ın oğlu Wallace olmak üzere cemaatinden bir grup tarafından tepkiyle karşılandı. Günümüzde Afroamerikan Müslümanlarından Hz. Muhammed'in siyahîliğini savunanlar arasında *The Nation of Islam* ve *the Moorish Science Temple of America* gibi gruplar bulunmaktadır. Siyahînin İslâm girmekle kölelikten kurtulup özgürleştiğini ifade eden Louis Farakhan bunların lideri durumundadır.

Afroamerikan müslümanlardan Wesley Muhammad, *Black Arabia and the African Origin of Islam* (2009) adlı doktora çalışmasında İslâmın zuhurunda siyahî faktörü incelemiştir. Arkasından Elijah Muhammed'in Hz. Muhammed ile ilgili ileri sürdüğü görüşleri ele alan *God's Black Prophets*:

¹ Wesley Muhammad, "God's Black Prophets: Deconstructing the Myth of the White Muhammad of Arabia and Jesus of Jerusalem", A Team Publishing.com. Atlanta, 2010, 89-100.

Deconstructing the Myth of the White Muhammad of Arabia and Jesus of Jarusalem, (A Team Publishing.com. Atlanta, 2010) adlı kitabını yayınlamıştır.

W. Muhammed, söz konusu çalışmasında ve konferanslarında H. Muhammed'in abd ve resul olarak konumunu ele almıştır. Onun anlayışına Hz. Muhammed Afroarab yani Afrikakökenli Arap'tır. Zira;

- Arabistan, Afrika kıtasının fiziki ve beşeri devamıdır;
- Hz. Muhammed'in ataları olan İbranilerin aslen Afrika kökenlidir;

Hz. İsmail'in oğlu Qaydar İbranicede siyah demektir ve Kuzey Arabistan'da yaşamıştır;

H. Muhammed'in kabilesi olan Kureyş, Qaydar kabilesine mensuptur;

- İslâm kaynaklarında Hz. Muhammed'in teninin rengini ifade etmek için kullanılan "esmer" veya "esved" kelimesi klasik Arapçada "esvedu'l-cilde" örneğinde olduğu gibi "halisu'l-arab" demektir. "Ahdar" ve "ahmer" kelimeleri siyah cildli Araplar için kullanmakta, Araplar da kendilerini, "esmer" ve "esved" olarak betimlemektedirler.

W. Muhammed'in iddiasınca, yüzyıllar içinde nasıl ki Hz. İsa beşer ve resul olarak tahrif edilmişse² Hz. Muhammed'in fiziki görünümü ile ilgili bilgiler ve algılar da Abbasiler döneminde değiştirilmiştir. Şöyle ki bir "siyahî" Arap devleti olan Emevileri yıkan "Fars/Aryan Devrimi" sonrasında kurulan Abbasi Devleti İslâm dünyasının beşeri ve fiziki coğrafi yüzünü siyahtan beyaza çevirmiştir. Bu süreçte tıpkı Helenleşme döneminde siyah Hz. İsa'ya yapıldığı gibi, beyaz coğrafyada oluşturulan yeni Müslüman düzeni için, siyahî Muhammed incitici bulunarak "tashih" edilip "beyaz" Muhammed'e dönüştürülmüştür.³ Kaynaklar ve gelişmeler göstermektedir ki

² Yahudi neslinden ve Nasıra'da Küdüs civarında büyümüş biri olarak Hz. İsa'nın, M. 72 yılındaki kayıtlarda ifade edildiği gibi Orta Doğulu, kısa boylu, uzun yüzlü, uzun burunlu, kısa kıvrıkcık/dalgacı saçlı, kısa sakallı ve "esmer" tenli olması beklenirken yüzyıllar içinde Helenleştirildiği ileri sürülmektedir. Mesela son hali M. 311'de şekillenen bir mektupta Hz. İsa bugün Avrupa'nın hayal ve kabul ettiği şekilde betimlenmektedir. Bkz. Robert Eisler, *The Messiah Jesus and John the Baptist according to Flavius Josephus' recently rediscovered 'Capture of Jerusalem' and the other Jewish and Christian sources*, Originally published in German in 1929, translated by Alexander Haggerty Krappe (Methuen, 1931), 425-427. Ayrıca bkz. Thomas W. Doane, *Bible Myths and their Parallels in Other Religions*, Mokelumme Hill, CA, Health Research, (1882) 1985, 502.

³ W. Muhammad, *God's Black* s. 17-18.

beyaz tenli Muhammed gayri Araplar içindir. Zira yedinci yüzyıl Mekke ve Medine'si siyahî toplumlu idi ve beyaz Muhammed'in burada başarı şansı da yoktu. Başta Tirmizi'nin Şemâil'i olmak üzere hadis ve siyer kitaplarında Hz. Peygamber'in fiziki yapısı ile ilgili olarak yer alan rivâyetlerin bir kısmı tahrif edilmiştir; bir kısmı da, zikredilen kelime örneklerinde olduğu gibi o yüzyılın anlayışı içinde yeniden okunmaya muhtaçtır.

Burada, W. Muhammed'in iddialarının kıymetini tespit etmek için İslâm kaynaklarındaki konuyla ilgili rivâyetleri bir araştırma konusu olarak kaydederek diyebiliriz ki bugün dünya nüfusunun önemli bir kısmı oluşturan siyahîlerin en azından bir kısmı arasında böyle bir tartışma bulunmaktadır. Aslında bu sadece Afroamerikanlar arasından bir grubun iddiası olarak kalsaydı kısmen tolere edilebilir bir durumdu. Ancak Afrika muhatap alınarak zaman zaman bu iddialar dile getirilmekte⁴ ve Afrika'da İslâmın geleceğini etkiler görünmektedir.

3. Hz. Muhammed'i Kişisel veya Toplumsal Özelimizde Algılama Konusu

a. İtikadi boyut:

Allah "bize" de peygamber göndermiş olmalı.

Her birey veya toplum gibi siyahîler de Allah'ın kendilerine peygamber(ler) göndermiş olduğunu düşünürler. Zira kullarını hesaba çekecek olan Allah adaleti ve rahmeti gereği herkese, her topluma peygamber göndermiştir. Her zaman nerede yaşanırsa yaşansın insanların "iki dünya mutluluğunun yol önderi" peygamberlere ihtiyaçları vardır.

Bu nakil/Kur'ân ve akıl bakımından aksine ihtimal verilemeyecek şekilde ortaya konmaktadır.⁵

⁴ İslâm davetinde zencilerin-siyahîlerin rolü ve yeri hakkında bkz. J. A. Rogers, *Sex and Race Volume I: Negro-Caucasian Mixing in All Ages and All Lands*, New York, 1968; Yosef A. A. Ben-Jochannan, *African Origins of the Major 'Western Religions'*, Altimore, 1970; George Wells Parker, *The Children of the Sun*, Hamitic Language the World, 1918, reprinted Black Calssic Press, 1981; Ali A. Mazrui, *Euro-Jews an Arabs: The Great Semitic Divergence in World History*, Lanham, Uni Press America, 2008; Wesley Muhammad, *Black Arabia and African Origin of Islam*, Atlanta, a Team Pub, 2009.

⁵ "Andolsun ki biz her topluma/ümmete, Allah'a kulluk edin ve taguttan kaçının diye peygamber gönderdik. "(Nahl 16/36) "İçinde uyarıcı/peygamber olmayan hiç bir toplum

Tarihi boyunca 124.000 peygamber gönderildiği rivâyet edilmiştir. Kur'ân'da sadece yirmi beşinin (kimi yorumlarda 28) adı zikredilmektedir. Bunların içinde siyahî peygamberlerin olup olmadığı veya bilmediğimiz siyahî peygamberlerin varlığı araştırmaya değer bir konudur.

b. Siyasi ve İdeolojik Boyut

Bizim peygamberimiz “bizim”, “bize özel” “bizden” olmalı.

Bu daha çok Hz. Muhammed'i Müslümanların kendi milli veya etnik kimlikleri içinde görmeleri ile ilgilidir. Özellikle geçtiğimiz yüzyılda milliyetçi, daha ötesi etnik milliyetçi akımlarla birlikte Hz. Muhammed'in kimliğini, hatta davetini bile etnik bir çizgiye çekenler olmuştur.

Afroamerikanlar da, yukarıda özetlediğimiz gibi, Hz. Muhammed'i siyahîlerin dinî, toplumsal ve hatta siyasî önderi olarak algılama eğilimlerini, büyük oranda siyasi saiklerle sürdürmektedirler.

Bu eğilim daha ziyade, milliyetçi-Baascı Arap söylemlerde bir “Arap Nebi” olan Hz. Muhammed'in tarihte Arapları bir araya getiren ilk “siyasi ve askeri önder” olduğu şeklinde sıklıkla vurgulanmıştır.

Elbette Hz. Muhammed'in Arap olması itibarıyla onlar gibi yiyip içtiği, onların zevklerine daha yakın olduğunu söylemek tarihi gerçeğe ters düşmez. Ancak buradan Araplara mahsus bir “Arap kahramanı” çıkarınca diğer müslümanların da kendi anlayışlarına, algılarına, ihtiyaçlarına ve imkânlarına uygun bir Hz. Muhammed inşa etmeleri kaçınılmazdır. Nitekim kısmen benzeri şekilde söz gelişi Farslar ve Türkler de Hz. Muhammed'in Fars veya Türk olabileceğine dair iddialarda bulunmuşlardır. Mesela İranlılar Hz. Muhammed'i 1514 tarihli bir minyatürde ve günümüzdeki bir “resim”de bir Arap'tan ziyade beyaz tenli siyah sakallı bir İranlı şeklinde çizmişlerdir.⁶ Türkler de kimi zaman Hz. Muhammed'in atalarının ve yakın çevresinden bazılarının Türk kökenli olduğunu söylemişlerdir.⁷

yoktur"(Fâtır 35/24) "Biz bir peygamber göndermedikçe azap etmeyiz." (İsrâ 17/15) "Her ümmetin bir peygamberi vardır. Onların peygamberi geldiği (tebliğini yaptığı) zaman aralarında adaletle hükmedilir ve onlara asla zulmedilmez"(Yunus 10/47)

⁶ Omid Safi, *Memories of Muhammad: Why the Prophet Matters*, New York, Harpers Collins, 2009, 34-37.

⁷ Bkz. I Türk Tarih Kongresi tebliğleri (1932), bazı risaleler, internet siteleri

“Abd” olan Hz. Muhammed’in fiziki yapısından hareketle belli bir ırka atfedilmesi nispeten anlaşılır görülse de resullük/nebilik bağlamında bunu gerekçelendirme teşebbüsü düşündürücüdür.

c. *İnsani/psikolojik Boyut*

Bizim peygamberimiz de “bizim gibi” olmalı.

İnsanî boyut, Hz. Peygamber’i örnek alma, sünnetine uymada önem kazanmaktadır. Bireyler veya toplumlar kendilerine yakın gördüklerini, kendilerinden olanı daha kolay kabul edip sevip örnek alırlar. İnsan, tabiatı gereği daima hayıra, iyiye ve güzelliğe meyleder; ruh ve ahlâk bakımından sevdiğini ve saydığına benzeme arzusuyla onu örnek alarak onun hâliyle hâllenmeye, onu taklit etmeye çalışır. Bu tabi eğilim sebebiyle mesela hilye-i şerîfenin, Hz. Peygamber’e olan aşk, iştîyak, muhabbet ve ittibâyı artırmaya araç olacağı muhakkaktır.⁸

Afroamerikanlar özelinde ve örneğinde düşünürsek yüzyıllarca, Avrupa kökenli beyazların kölesi olarak yaşayan Afroamerikan toplumun⁹, kendileri gibi siyah/esmer bir ırka ait olan ve milyarlarca insanı peşinden sürükleyen Hz. Muhammed’i önder olarak seçmeleri bir anlamda mantıklı idi. Öte yandan siyahîlerin insandan bile sayılmadığı bir zaman ve mekan diliminde Hz. Muhammed’in ırkçılık karşıtı sözleri onları gerçekten çok etkilemiş olabilir. Özellikle beyaz adamı zulmün, baskının, aşağılanmanın kısacası “kötü”nün simgesi olarak gören çocuklarına Hz. Muhammed’i siyahî olarak anlatmak ve öğretmek daha kolaydı.¹⁰ Siyahiler, kişilik ve kimlik

⁸ Nitekim Hz. Hasan, üvey dayısı Hind bin Ebî Hâle’ye Hz. Muhammed’in hilyesini sorarken ruh halini şöyle dile getirmiştir: “Dayım Hind bin Ebî Hâle, Allah Rasûlü’nün hilyesini çok güzel anlatırdı. Kalbimin O’na bağlı kalması ve O’nun izinden gidebilmem için, dayımın Allah Rasûlü’nden bir şeyler anlatması, benim çok hoşuma giderdi.”, Tirmizî, *Sünen*, Şemâil, s. 10

⁹ Batı’nın siyahilere bakışı hakkında bkz. Jan Nederveen Pieterse, *White on Black: Images of Africa and blacks in Western Popular Culture*, Yale Uni Pres, London, 1992.

¹⁰ Amerika’da yaklaşık altmış aralıkla yapılan araştırmalarda (1940-2010) siyahî çocuklara oyuncak siyah ve beyaz bebekler gösterilip de seçmeleri istendiğinde beyazları seçmişler, sebebi sorulduğunda da onların “daha iyi ve güzel siyahların ise kötü ve çirkin olduğunu” söylemişlerdir. Konuyla ilgili Kiri Davis *A Girl Like Me* (2006) yaptığı belgeselde aynı sonuca ulaşmıştır. Bu göstermektedir ki siyahî çocuklar ayrımcılık ve stigmatizasyon sebebiyle ırkçılığı içselleştirmişler ve kabullenmişlerdir. Bkz. Clark, K. B., & Clark, M. K. (1939), “The development of consciousness of self and the emergence of racial identification in Negro preschool children”, *Journal of Social Psychology*, 10, 591-599;

oluşturmada aşağılık duygusu yenmek, kendini eksik, çirkin veya “öteki” hissetme durumundan kurtulmak için “ben özelim”, “ben farklıyım”, “ben ayrıcalıklıyım” demeleri gerekiyordu. Buna yönelik olarak “peygamber Hz. Muhammed de benim tenimden ve rengimdendir” şeklindeki algıları kaçınılmazdı.

d. Evrensel Boyut

Benim/Bizim peygamberimiz “herkesin peygamberi” olmalı.

Hz. Muhammed’i “bize”, “bizim”, “bize özel”, “bizden” ve “bizim gibi” olan şeklinde algılayanların daha da kuşatıcı, kucaklayıcı, kavrayıcı, güçlü, azametli ve şefkatli olması hasebiyle “herkesin peygamberi” düzeyinde algılamaladı da anlamlıdır. O, her rengi, dili ve ırkı sancağı altında toplayabilmelidir. Bu da bir yönüyle öznelleştirilen peygamberin davet ve hâkimiyet alanını genişletmek dolayısıyla kendi hâkimiyet alanını da genişleterek, küreselleştirmek, evrenselleştirmektir.

Sonuç yerine

Hz. Muhammed’in Müslümanlar tarafından algılanması yatay (coğrafi) ve dikey (kronolojik) olmak üzere iki şekilde bir ifade ile zaman ve mekân boyutunda takip edildiğinde kısmen özetlediğimiz sonuçlara ulaşmaktadır.

Kuşkusuz bu algının kelami, kültürel ve tarihi yönleri bulunmaktadır. "Dinen caiz mi?" "Hz. Muhammed’e resul olarak bir renk veya ırk atfedebilir miyiz?" sorularının cevabını kelamacılara bırakarak diyebiliriz ki Hz. Muhammed’i “resul” ve “abd” olarak kişisel ve toplumsal özelimizde algılama hakkı, imkânı ve ihtiyacımız olagelmıştır. Bu tutum, kimi kesimlerde kendini ifade etmede, güçlü hissetmede bir araç olarak görülmüştür. Tarihi tecrübe de buna işaret etmektedir.

Kaynaklar yönünden baktığımızda farklı algılara imkân sağlayacak bilgiler ve kayıtlar bulunmaktadır. Hilye ve şemâil edebiyatını bu bağlamda

1039; “Segregation as a factor in the racial identification of Negro pre-school children: A preliminary report”, *Journal of Experimental Education*, 8, 161-163; (1940) “Skin color as a factor in racial identification of Negro preschool children”, *The Journal of Social Psychology*, 11, 159-169; (1950); “Emotional factors in racial identification and preference in Negro children”, *Journal of Negro Education*, 19, 341-350; “Segregation Ruled Unequal, and Therefore Unconstitutional”, *Psychology Matters*, American Psychological Association. Undated. Accessed 29 March 2010.

değerlendirebiliriz. Hz. Muhammed'i kelimelerle anlatmaya çalışan hilye-i şerîfeler, onu göremeyenlere kısmen teskin ve tesellî kaynağı olmuştur. Hilyeyi ve şemâili, herkes kendi itikadı, ittibai, ihtiramı ve muhabbeti ölçüsünde sözcüklerin sınırlı anlamları içinde resmedebilir.¹¹ Bununla birlikte, Müslümanların algı dünyasında "nûrun alâ nûr" olan Hz. Muhammed'i sözle betimlemede kelimelerin yetersizliği söz konusudur. Hilye ve şemâil edebiyatının yatay ve dikey olarak incelenmesi bize Müslümanların Hz. Muhammed algısı ile ilgili çok önemli ipuçları verecek niteliktedir.

Konusuyla ilgili bir başka önemli nokta da acaba bu algı farklılaşmaları, bir bakıma öznel ve kişisel inşaya maruz kalma, bütün büyük insanların özellikle de peygamberlerin başına geldi mi? Diğer bir ifade ile toplumlar ve bireyler başta peygamberler olmak üzere önderlerini kendince mi inşa ve hayal ettiler?

Kültürel bakımdan ırk ve din, etnisite ve inanç kimi topluluklarda önem kazanmakta bazen de özdeş duruma getirilmektedir. Bu bağlamda peygamberlerin hatta Tanrı'nın rengi tartışma konusu yapılmaktadır. Kuşkusuz bütün peygamberler insan olmaları itibarıyla mutlaka bir ırka ve etnisiteye mensup olacaklardır. Bunun tersini düşünmek sünnetullahı aykırıdır. Ancak bir etnisiteye mensubiyet kendi başına bir rezilet veya fazilet olarak alınabilir algılanabilir mi? Bazı etnik yapıların aklen ve ruhen daha üstün olduklarından dolayı Allah'ın sadece onlardan peygamber gönderdiği iddia edilebilir mi? Veya belki bir ırka veya etnisiteye mensup bir peygambere diğer grupların uyması bir nakisa mı? Elimizdeki kaynaklar hep beyaz peygamberlerden bahsediyorsa siyahiler, sarı ırklar vs. İlâhi mesaj ve peygamberlerle ilgili ne diyecekler? Siyahîlere kendi renklerinden ve dillerinden hiç peygamber gelmedi mi? Geldi de Beyazlar mı tarih içinde onu tahrif edip beyazlaştırdılar?

Elbette bu tür yaklaşımlarda Hz. Muhammed'in manevi/ilâhi tebliğinden çok belki de onun fiziki yapısı ve maddî hayatı öne çıkarılmaktır, gönderiliş gayesi ikincil konumda kalmaktadır. Daha da önemlisi

¹¹ Anadolu Selçuklu sarayın ünlü ressam ve nakkâşı Aynü'd-Devle'den Mevlânâ'nın resmini çizmesi istenir. Ressam, huzûra çıkıp konuyu Mevlânâ'ya açar. O da mütebessim bir şekilde: "–Sana emredileni arzu ettiğin şekilde yerine getir!" der. Ressam başlar yirmiden fazla çizim yapmakla birlikte tatmin olmaz ve bir türlü sonuçlandıramaz. Sonunda aczini Mevlânâ'nın ellerine kapanır affını diler. Kendi kendine de "Bir dînin velîsi böyle olursa, kim bilir nebîsi nasıl olur?" der ve kendince Hz. Muhammed'in tahayyülüne dalar.

Peygamberlerin rengi ve etnisitesi ile ilgili tartişmalar 20. Yüzyılın milliyetçi ve ırkçı akımlarının bir ürünü gibi görünmekte, hatta Oryantalizmin ve Emperyalizmin hazırladığı sun'i birer gündem izlenimi vermektedir. Zira, âlemlerin Rabbi Allah tarafından "âlemlere rahmet" olarak gönderilen Hz. Muhammed'in tebliğ etmiş olduğu son ilahi evrensel din İslâm bu açmazı en azından teoride "Efdaliyet takvadadır" ilkesiyle aşmıştır.

Son olarak bu konuda, "Hz. Muhammed "âlemlere rahmet"ve "herkesin peygamberi" olduğuna göre herkesin tarihi verilere ve onun misyonuna ters düşmeyecek şekilde kendi gönlünce algılaması mı yoksa her türlü keskin sınırlamadan ve betimlemelerden uzak tutulması mı evrenseldir, veya her iki durum da mümkün mü?" sorusuna verilecek cevap önemlidir.

MÜZAKERELER

Dinleyici: Peygamber Efendimizden bahsederken sürekli katılmıyorum cümlesini kullandınız. Hangi bölümlere katılmadığınızı tam olarak anlayamadık daha da açar mısınız bu konuyu?

Prof. Dr. Rıza SAVAŞ: Benim Hz. Aişe ile ilgili Dokuz Eylül Dergisi'nde on yıl önce yayınlanmış bir makalem var. Hz. Muhammed (s.av), Hz. Aişe evlenirken, Hz. Aişe onsekiz yaşındaydı diye bir çalışmam var. Bu nedenle bu konuya temas ettim. Bir başka konuda benim doktora tezim "Hz. Muhammed (s.a.v) Döneminde Kadın" olduğu için bazı değerlendirmelere katılmadığımı ifade ettim.

Dinleyici: Hz. Muhammed (s.a.v)'in çok evlilik yapmasının amacı neydi sizce?

Prof. Dr. Rıza SAVAŞ: Siyasi amaçlı olduğunu düşünüyorum. Hz. Muhammed (s.a.v)'in çok eşliliğiyle ilgili konu bizim müslümanlar tarafından bilinmiyor. 25 yaşında kendinden üç yaş büyük, dul bir kadınla yani Hz. Hatice ile evleniyor. Peygamberizin çok eşliliği h.2 yılından itibaren 8. yıla kadar oldu. Yani en fazla altı yıllık bir süreçtir. Bu dönemde siyasi anlamda en çok sıkıştığı dönemdir. Hz. Peygamberin işte bu evlilikleri sıkışıklığı ortadan kaldırdı. Kuran-ı kerimde buna dair işaretler olan âyetler var. "Sana zorluk olmasın diye, bunları sana helal kıldık" âyeti ile başlayıp 'Mekke'nin fethinden sonra senin kadınlarla evlenmen helal değildir" âyeti ile biten çok eşlilik durumu olduğunu düşünüyorum.

Prof. Dr. İbrahim SARIÇAM: Prof. Dr. Rıza Savaş hocamız bizim İngiliz ve Alman Oryantalistlerin "Hz. Muhammed tasavvuru" adlı eserimiz ile ilgili bir tanıtım sunumu yaptı. Ben kendilerine özellikle teşekkür ederim. Zira kitap okuyanların bu kadar az olduğu bir dönemde bir hafta gibi bir zamanını bu kitabı tanıtmak için ayırdığı için hâsseten teşekkür ediyorum. Gerçekten çok sevindim. Ancak bir husus vardı. Hz. Aişe'nin evliliği konusunda hocamız, Hz. Aişe'nin evlendiğinde dokuz yaşında olduğuna dair bir kesit aldı. Katılıyorum ben buna dedi. Herhalde dedim hocanın

katılmayacağı bir şey yapmışız. Eve gidince okudum. Baktım neymiş hocanın bize katılmadığı diye. Şöyle kısa bir paragraf, ilk dönem İslâm tarihi kaynaklarında Aişe'nin Hz. Muhammed ile altı yaşında nişanlandığı ve dokuz yaşında evlendiği belirtilmektedir. Ancak buna itirazda bulunanlar da Aişe'nin evlendiğinde daha ileri yaşlarda 15-18 yaşlarında olduğunu söylemektedirler. Buna göre Aişe'nin ablası Esmâ hicrette yirmiyedi yaşındaydı. Aişe ablasından on yaş küçük olduğuna göre, onun da hicrette on yedi yaşlarında olması gerekmektedir. Ayrıca Aişe Hz. Peygamber'den önce Cübeyr bin Mut'im ile nişanlanmış, daha sonra karşı tarafın ulularının İslâm'a dönüleceği endişesi ile ayrılmışlardır. Demek ki evlenilecek çağda bir kız olarak Aişe nişanlanmış, nişan bozulmuş sonra Peygamberimiz ile evlenmiş. Konrapa, Ömer Rıza Doğru, Mustafa Fayda, Rıza Savaş, Azimli, Yıldırım, Erol bunlar arasında. Şimdi bu paragraftan ilk cümleyi çekip alarak "ben buna katılmıyorum" demek usul açısından da pek uygun değil, çünkü biz burada vakayı anlatıyoruz. Demiyoruz ki 9 yaşındaydı. O da denebilir veya diyen der. Ama burada olgusal durum ortaya konuyor. Olgusal durum ortaya koyan bir paragrafta ilk cümlesinde "katılmıyorum" deyince biz "herhalde yanlış bir şey yapmışız" dedim, ben sonra baktım böyle vaziyet. Bunu sizinle paylaşmak istedim. Teşekkür ederim.

Prof. Dr. M. Münir ATALAR: "Hz. Peygamber (a.s) nasıl biridir?" sorusundan başlamak istiyorum. Bu soruya sağlıklı cevap verebilmek için, Hz. Muhammed'in Peygamberlikten önceki hayatının ve kişiliğinin temel özelliklerini iyi bilmek gerekir. O halde bu özellikler nelerdir, bu süreci iyice bir tasnif etmek gerekir. Bu dönemi şöyle tasnif etmek mümkündür: a) Yetim ve fakirdir, b) Ümmîdir, c) Ticaretle meşgul olmuştur, d) Çobanlık yapmıştır, e) Toplumla ilişkilerinde önemli bir yeri ve çevresi vardır, f) Güvenilen bir kişiliğe sahiptir.

Üzerinde duracağım bir başka nokta da "İslâmî Dönemde Hz. Peygamber'i Nasıl Tavsif Edebiliriz?" meselesi. Şöyle ki, O, bir müjdecî ve uyarıcıdır. Allah'tan kitap ve hikmet almıştır. O, kitap ve hikmeti öğreten vahyi açıklayanlardır. O, bir tebliğcidir. Yine o, bizlere iyiliği emreder kötülüğü yasaklar. O, yol göstericidir. Hz. Muhammed (a.s), bir Peygamber olarak Kur'ân ile hükmeder. Hz. Peygamber risâleti boyumca ilâhî gözetim altındadır. Hz. Muhammed, en güzel ahlâka sahiptir. Kur'ân'da Hz.

Peygamber (a.s)’in sahip olduğu ahlâka ilişkin bir takım temel bilgiler verilmektedir. Birçok âyette Hz. Peygamber’in güzel ahlâklı, temiz kalpli ve iyi niyetli biri olduğu belirtilmektedir. Ku’ran-ı Kerim, Hz. Peygamber’in, eziyetlere karşı sabırlı, edepli ve hoşgörülü olduğunu söyler. Birçok âyet, O’nun cesaret ve kahramanlığını ortaya koymaktadır. Hz. Muhammed, bütün alemlere, özellikle de akıl sahibi varlıklara, Allah’ın gönderdiği bir rahmet elçisidir. Hz. Muhammed, ümmetine şahittir. O’nun bütün günahları affedilmiştir. O’nun risâleti evrenseldir. Hz. Muhammed son peygamberdir. Cenab-ı Hak O’na, bir takım ayrıcalıklar tanımıştır. İsrâ ve Mirâc olayı bunlardandır. Hz. Peygamber’e itaat gereklidir. Hz. Muhammed, ailesine şefkat ve merhametle muamele ederdi. Hz. Muhammed, müşriklerin mucize isteklerine iltifat etmezdi. Hz. Muhammed, müminlerle çok samimi münasebet içindeydi. O, biz insanlar için örnek alınması gerekli en güzel bir numunedir. Bir Hadis-i Kutsi’de şöyle buyrulur:“Ey Habibim, eğer sen olmasaydın ben kainatı yaratmazdım” Yine başka bir hadis’te :“Rabbim beni terbiye ettiği için güzel terbiye etti” buyrulmuştur. Mevlid’de: “Bile yazdım adın ile adımı” denilmek suretiyle övülmüştür.

1989 yılından beri her yıl kutlanmakta olan Kutlu Doğum haftalarında il ve ilçe müftülüklerimiz şu etkinlikleri yapmaktadırlar: Güller dağıtılır. Mehterler çalınır. Kermesler yapılır. Mevlitler okunur, ilahiler söylenir. Konferanslar verilir. Halka helva ve ayran ikramı yapılır. Kitap sergileri açılır. Müftülük görevlileri tarafından, kamu kurum ve kuruluşları, esnaf ziyaret edilerek, kitaplar hediye edilir. Bütün bunlardan da önemlisi huzur evleri, hastaneler, cezaevleri ve yetiştirme yurtları ziyaret edilir ki, bu durum toplumun sosyal dayanışması açısından oldukça önem arz etmektedir. Bu yılki Kutlu Doğum etkinliklerinde O’nun merhamet yönü ele alınmış ve işlenmiştir. Bu konuda iki örnek vermek istiyoruz: Biri şudur: “Bir gün Hz. Peygamber namazda iken ağlayan bir çocuk sesi duyar ve annesinin yanında olmayacağı düşüncesiyle namazını kısaltmıştır.” Diğer de: “Hırkasının üzerinde uyuyan bir kedi, uyanmasın diye kedinin uyuduğu kısmı oyarak hırkasını almıştır.”

Şimdi de Batı bilim adamlarını Hz. Muhammed (a.s) hakkında ki görüşlerini bir göz atalım.

Fransız Bilgini Lamertine (1683-1749) şöyle demektedir:“Hz. Muhammed milyonlarca insanı harekete geçirmekle kalmadı, aynı zamanda düşünceler, inançları ve ruhları değiştirdi. Her kelimesi kanun olan bir kitap etrafında, her ırktan ve dilden milletleri topladı ve bunları İslâm aşkı ile birbirlerine perçinleyip manevi bir millet meydana getirdi. İnsan büyüklüğünü ölçen ölçüler üzerinden bakılınca hangi büyük insan, Hz. Muhammed’den daha büyük olmuştur.”

Nobel İngiliz Edebiyat Ödüllü Yazar G. Bernard Shaw ise öyle demektedir:“Modern dünyanın liderliğini Hz. Muhammed gibi bir insan üstlenmiş olsa, dünyanın bütün problemlerini çözümler ve ihtiyaç duyulan barış ve saadeti tesis eder.”

Ruh Bilimcisi, Araştırmacı, Annie Besant ise şöyle diyor: “Bu yüce Peygamber’in hayatını inceleyen ve O’nun karakterini ve etrafındakileri nasıl yetiştirdiğini ve nasıl yaşadığını bilenlerin, insanın üstünlüğünü temsil eden bu Zat’a karşı derin bir hürmetten başka bir şey hissetmesi mümkün değildir”

Büyük Rus Yazarı Tolstoy ise şunları ifade etmektedir: “Muhammed’in barbar, kan dökücü insanların vahşi geleneklerini, sayısız ilerlemelere dönüştürmesinden başka bir şöhrete ihtiyacı yoktur. O’nun zekâ ve hikmetli dini, dünyayı hâkimiyeti altına alacaktır.”

Meşhur Rus yazarı Fyodor Mikhailoviç Dostoyevski ise şu sözleri söylemektedir:“Büyük İslâm Peygamberi Yüce Yaratıcı’nın katına çıkıp O’nunla buluşmuştur. Ben Miraca bütün kalbimle inanıyorum.”

Başlangıçta İslâm’ın inatçı muhaliflerinden olan Fransız düşünürü Voltaire şöyle demektedir:“Muhammed büyük bir insandı; Erdem ve mükemmellik örneği ile büyük insanlar yetiştirdi. Hikmetli bir kanun yapıcı, âdil bir yönetici, münzevî bir peygamberdi. Dünyanın o ana kadar benzerini görmediği bir devrimi gerçekleştirdi.”

Alman şair ve yazar Johann Wolfgang Van Goethe, Peygamberimiz hakkında şöyle düşünmektedir: “Bütün politikacılar, askerler, büyük sandığımız insanlar, yakından tanıdığınızda küçüktürler. Bunun bir tek istisnası vardır, oda Müslümanların Peygamberi Muhammed’dır. Yakından tanıdıkça büyümektedir.”

Yine aynı şekilde Alman Şair ve yazar Goethe şu ifadeleri kullanmıştır: “Hiç kimse Hz. Muhammed’im prensiplerinden daha ileri adım atamaz. Avrupa’ya nasip olan bütün başarılarla rağmen bizim konulmuş olan bütün kanunlarımız, İslâm kültürüne nispetle eksildir. Biz Avrupa milletleri medeni imkanlarınıza rağmen, Hz. Muhammed’in son basamağına varmış olduğu merdivenin daha ilk basamağıdayız. Şüphe yok ki, hiç kimse bu yarışmada O’nu geçemeyecektir.”

Meşhur İngiliz Düşünürü Carlyle ise şunları ifade etmektedir: “Şâyet gayenin büyüklüğü, araçların küçüklüğü ve neticenin azameti, insan dehasının bir ölçüsü ise modern tarihin en büyük şahsiyetlerini dahi, Hz. Muhammed ile karşılaştırmaya kim cüret edebilir ki? İnsanlar her şeyden daha fazla Muhammed’e kulak vermelidir. Diğer bütün sözler, onun karşısında boş sözlerdir.”

Alman Birliğinin Kurucularından Prens Bismark (1815-1895) ise Hz. Peygamber’i şu şekilde ifade etmektedir: “ Ben Kur’ân’ı her yönden inceledim. Her kelimesinde büyük hikmetler gördüm. Müslümanların düşmanları, bu kitabın Muhammed’in sözleri olduğunu iddia ediyorlarsa da, en mükemmel ve en gelişmiş bir beyinden böyle bir harikanın dökülüşünü iddia etmek, gerçeklere göz kapayarak kin ve düşmanlığa alet olmak anlamına gelir ki ilmi tarafsızlığa aykırıdır.”

Aziz Prof. Boswarth Smith ise şunları söylemektedir: “ Şöyle bir göz atmakla, Hz. Muhammed’in bütün vasıflarını ve kahramanlıklarını görmek mümkündür. Bunlardan bazıları peygamberliğinin ilk günlerinde ve bazıları da peygamberliğinden sonra olmuştur. Eşsiz mucizeleri gördüğüm zaman, O’nu rütbe bakımından insanların en büyüğü ve en yücesi olarak mütalaa ediyorum. Hatta; insanlık O’nun bir benzerini görmemiş ve görmeyecektir de.”

Fransız Sosyolog ve Amatör Fizikçi Dr. Gustave Le Ben şu şekilde ifade de bulunmuştur: İslâmiyet’ten daha eski dinler, insanların ruhları üzerinde ki hakimiyetlerine, günden güne kaybetmekte oldukları halde, Hz. Muhammed’in dini, bütün kudret ve hakimiyetini muhafaza etmektedir.”

Lawtan Lancelot’un ise düşünceleri şunlardır: “İtiraf edilmelidir ki Muhammed’in dini Afrika’ya Hristiyanlıktan daha çok yakışır; aslında şunu

şöyle söylemem gerekir ki, bütün dünyaya daha çok yakışır. O'nun özellikleri, insanı, insan yapması şeklinde özetlenebilir. İslâm, insan bir Tanrı çıkarmaya çalışmaz, ama onu iyi komşu olmasına kadar düzene sokar.”

Hindistan Bağımsızlık Milli Kahramanı ve Kurucusu Mahatma Gandhi ise şunları ifade etmektedir:“ Milyonlarca insanın kalbi üzerinde bugün tartışmasız bir etkisi olan hayata sahip birisini öğrenmek istedim. İslâm'ın bir yeri fethinin kılıç ile olmayıp, hayat tarzı ile olduğunu her zamankinden daha fazla anladım. Peygamber'in tam manasıyla sadeliği ve ahde sadakati, O'nun arkadaş ve takipçilerine kendini adanması, tevazuu, yiğitliği korkusuzluğu Tanrı'ya ve dinine olan mutlak bağlılığıydı. Asıl O'na her engeli aştıran ve muzaffer kılan; yoksa kılıç bir hiçti.”

Fransız Komünist Partisi'nin eski liderlerinden iken sonra Müslüman olan Roger Garaudy şunları söylemektedir:“Hz. Muhammed (s.a.v) ilk peygamberlerden uzanıp gelen yolun ışığını tamamlamış ve olgunluğa erdirmiştir.”

Batılı Bilim Adamı Dr. Litz şunu ifade etmektedir:“ Büyük bir cüretle fakat edeple diyorum ki, bütün hayır ve bereketlerin kaynağı olan Allah'ın kullarına vahyettiği Hz. Muhammed'in dini en doğru dindir. İnsanları kendisine tercih etmek, emaneti yerine getirmek, kuvvetli ve sarsılmaz bir iman, hayır ve şer arasını ayırarak batılı men etmek, işte eğer bunlar hayra delâlet ediyorsa, Hz. Muhammed'in peygamberliği bu hayırları getiren vahiyden başka bir şey değildir.”

Batılı İslâm Araştırmacısı William Montgamery Watt şunları ifade etmektedir: “İslâmlığın başlangıcının tarihi üzerinden insan ne kadar düşünürse, onun gerçekleştirdiklerinin büyüklüğü karşısında o kadar şaşmamasına imkan yoktur... eğer O'nun Peygamberlik, devlet adamlığı ve yöneticilik yeteneği bütün bu yeteneklerinin üstünde de Allah'a olan güveni ve kendisini Allah'ın göndermiş olduğuna sarsılmaz inancı olmasaydı, insanlık tarihinin önemli bir bölümü hiçbir zaman yazılmamış olacaktı.”

Encyclopedia Britannica ise Hz. Muhammed hakkında şunları ifade etmektedir:“Hz. Muhammed Peygamberlerin ve dini liderlerin içinde en başarılı olanıdır.”

R.V.C Bodley,“ Rönesans'ı İslâmiyet'e borçluyuz” demiştir.

Ahmet GÜRKAN'ın, "İslâm Kültürü'nün Garbı Medenileştirmesi" (İstanbul 1965) isimli kitabının 100-103. sayfaları arasında "İslâm'da Aile Hukukunu Garplı Alimler" alt başlığı altında şu şarkiyatçıların İslâm Hukukunu övdüklerini görüyoruz: Şikago Üniversitesi Öğretim Üyelerinden Prof. Dr. Joseph Schact, ayrıca Stanley Lane Poole, Will Durant, Jacques C. Risler, Laura Veccia Vaglieri, Clement Huart gibi bilim adamları bunlara örnektir.

OSMANLI KÜLTÜRÜNDE HZ. MUHAMMED

*Prof. Dr. Ziya KAZICI**

Gül, Resûlullah (s.a.s)'in sembolü,
Gül kokusu, Habîbullah'ın kokusu
Gül, Nebi'nin rengi ile boyanmıştı

Bilindiği gibi dinler, toplumların inanç, düşünce, anlayış ve bunlara bağlı olarak şekillenen hareket ve davranışları üzerinde büyük bir etki yaparlar. Bu etki, zamanla gelişerek bir kültür haline gelir. Nitekim İslâm'ı kabul etmeleriyle birlikte yepyeni bir hayat anlayışına intibak ettiğini gördüğümüz Müslüman Türk dünyası, bağlandığı bu yeni dinin emir ve yasaklarına uygun olarak toplumun bütün organlarıyla birlikte sosyal, ekonomik ve kültürel yapısını değiştirmişti. Bu değişim, daha önceki hayat tarzı ile mukayese edilemeyecek derecede farklılıklar gösteriyordu. Böylece Müslüman Türk toplum hayatı, yepyeni bir şekillenme vetiresine (sürecine) girdi. Böyle olması da gerekiyordu. Çünkü onlar, yeni bir peygambere inanmışlardı. Bu Peygamber de onlara tevhid inancına bağlı yeni bir hayat ve nizam içinde yaşamalarını emrediyordu. Zaten peygamberlerin gönderiliş sebebi, gönderildikleri toplumları veya bütün insanları Allah'ın irâdesi doğrultusunda zihni ve amelî planda değiştirme ve dönüştürmeyi gerçekleştirmek içindir. Bu bakımdan peygamberleri, eğitimci, düşünür, idareci vs. gibi insanlardan ayıran en önemli özelliklerden biri, onların vahiy yoluyla kendilerine bildirilen inanç, ibâdet ve ahlâk ilkelerini tebliğ etme yanında bunların anlaşılması ve uygulanması hususunda da insanlara örnek olma sorumluluğu taşımalarıdır.

* Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslâm Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

Kur'ân-ı Kerim'de, kendisine itaatin Allah'a itaat etmek gibi olduğu ve Kur'ân'ı insanlara açıklamakla görevlendirildiği bildirilen Hz. Muhammed'in (en-Nisa, 80; en-Nahl, 44) teşrî' içerikli söz, fiil ve takrirlerinin (onaylarının) Kur'ân'dan sonra ikinci ana kaynak sayılması, bütün bir İslâm dünyasında olduğu gibi Osmanlı toplumunda da büyük bir heyecanla takip edilip makes bulmuştu. Müslümanların, günde beş sefer dinledikleri Ezan içinde yer alan Muhammed ismi, 24 saatin her anında Allah adıyla birlikte anılmaktadır. Buna çeşitli münasebetlerle tekrarlanan “*Kelime-i Tevhid*” ve “*Kelime-i Şehâdet*”i, farz namazlardan önceki ikamette, ayrıca namaz içindeki “Tahiyat” “Salli” ve “Bârik” dualarında Nebi ve Muhammed isminin tekrar edilmesini eklemek gerekir. Çok defa dikkat çekmeyen bu iç içe girmiş gibi görünen sistem, aslında Hz. Peygamber'in dindeki konumu hakkında bize epey bilgi vermektedir. İşte bunun içindir ki, Osmanlı kültürünün sadece dinî anlayışında değil, edebiyat, musikî ve hat gibi güzel sanatların alanları ile mimarî ve hayatın bütün safhalarında Hz. Peygamberi görmek mümkün olmaktadır. Doğum, sünnet, nikâh, ölüm velhasıl hayatın en önemli dönüm ve nirengi noktalarının tamamında Hz. Peygamber veya onunla ilgili bir uygulama hemen kendisini belli eder. Nitekim O, Mevlid kültürü ile hayatımızın her safhasında bugün bile varlığını devam ettirmektedir. Osmanlı döneminde “Mevlid Kandili”nin nasıl kutlanacağı ve merasiminin nasıl yapılacağına dair kanunnâme mecmualarında özel kanunların çıkarıldığını söylememiz, Osmanlı devlet ve toplum hayatında Hz. Peygamber'in doğumunun nasıl bir şevkle karşılanıp kutlandığını göstermeye yetecektir.¹

Gerek Osmanlı öncesi, gerekse Osmanlı dönemi Türk edebiyatına baktığımızda orada, Hz. Peygamberle ilgili çeşitli olaylar, mekânlar, ehl-i beyti ve ashabının birer remiz ve mazmun halinde beyitlere girdiğini görürüz. Resûl-i Ekrem'in özel isimleri yanında gül*, bülbul, âyine, servi, nihâl, şems, kamer, mah, چراغ, nur, muallim, imam, fahr-i kâinat, şefi-i ümmet, sultan-ı kevneyn gibi kelime ve terkipler de remiz veya mazmun şeklinde kullanılmıştır. Çeşitli şairlerin divanları üzerinde yapılmış bulunan incelemelerde yer alan zengin malzeme bu konuda bir fikir vermektedir. Bu sebeple

¹.Tevkiî Abdurrahman Paşa, “ Kanunnâme” *Millî tettebbular Mecmuası (MTM.)* İstanbul 1331, I, 535 – 536.

^{**} Kokusunu Hz. Peygamberden aldığı kabul edilen gülün yapraklarının hem koku, hem de bir süs malzemesi olarak Mushaf-ı Şerifin içine konması, toplumda Hz. Peygamber veya onu hatırlatacak her şeye nasıl bir değer verildiğini göstermektedir.

edebiyatımızda, Na't, Siyer, Mevlid, Mu'cizâtü'n-Nebi, Şemail, Hilye, Mi'râciye gibi Hz. Peygamberle ilgili edebî türler ortaya çıkmıştır.² Benzer durumu hat sanatında da görmekteyiz. Zira Hz. Peygamber, insan yaratılışında mevcut güzellik duygusunu İslâm terbiyesiyle şekillendirerek yazının sanat seviyesine yükselmesinde etkili olmuştur. Bu sebeple bütün hat üstatları, yazıya aktardıkları dinî heyecanlarını Hz. Muhammed'in adı, şahsiyeti ve hadisleri etrafında göstermiş, birbirinden güzel kitap, levha ve kitâbeler meydana getirmişlerdir.

İslâm medeniyetinin estetik değerlerinden ve hemen her konuda en güzel olana ulaşma gayretini doğuran sebeplerden biri, Hz. Peygamber'in, "Allah güzeldir, güzeli sever" (Müslim, İman, 147) ifadesidir. Böylece Hz. Peygamber, Müslümanların her türlü çirkinlikten arınmış bir ruh ve fikir güzelliğine sahip olmalarını sağlamakla kalmıyor, aynı zamanda iç temizliğinin hayatın bütün safhalarına estetik ve zevk-i selim sonucu ortaya çıkacak davranışlar ve sanat hareketleri üzerine yansımaları da hedeflemiştir.³

Güzel sanatların musikî bölümünde de Hz. Peygamber'in etkili olduğu görülmektedir. Onun hayatındaki pek çok örnek, kendisinin ses güzelliğine ilgi duyduğunu, özellikle Kur'ân ve ezan okurken seslerini daha güzel kullanmaları hususunda ashabını teşvik ettiğini göstermektedir. Hz. Peygamberin vefatından sonra Müslümanlar, ona olan hasret ve sevgilerini manzum veya mensur eserlerle ifade etmeye çalışmışlardır. Bunlardan manzum olanlar, çeşitli İslâm ülkeleri yanında bilhassa Osmanlı kültür ve medeniyetinde özel şekil, tarz ve tavırları sebebiyle ayrı ayrı adlar almışlardır. Bu şiirler tasavvufî hayatın ve tarikatların tesiriyle zenginleşen dinî pratiklerin şekillendirdiği musikî eserlerinin ana malzemelerini oluşturmuştur. Esas teması Allah ve Hz. Muhammed sevgisi üzerine yoğunlaşan, câmi ve tekke (tasavvuf) musikîsi olarak iki türde incelenen Türk dinî musikîsinde konuyla ilgili eserler önemli bir yekûn tutmaktadır.⁴ Osmanlı kültür hayatının gelişmesinde önemli rol oynadıklarını bildiğimiz güzel sanatların kısaca

² Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Mustafa Uzun, "Muhammed (Türk Edebiyatı)", *DİA*. XXX, 457 – 459.

³ Daha geniş bilgi için bk. Muhittin Serin, "Muhammed" (Türk Hat Sanatı)", *DİA*. XXX, 461 – 464.

⁴ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Nuri Özcan, "Muhammed (Türk Musikîsi)", *DİA*. XXX, 465 – 466.

temas ettiğimiz bu alanları, Osmanlı toplumunda Hz. Peygamberle ilgili önemli bir kültür hâlesinin meydana gelmesine sebep olmuştur.

Kâbe'nin bulunduğu, vahyin indiği, Hz. Peygamber'in doğup yaşadığı, tevhid inancını yerleştirmek için mücadele ettiği ve nihâyet fâni hayattan göç edip defnedildiği bir bölge olarak Haremeyn (İki Harem, Mekke–Medine), daha o günlerden beri İslâm âleminin cazibe merkezi haline gelmişti. Gerek Hz. Peygamber, gerekse ashabının yaşadığı bir bölge olarak Haremeyn, her zaman Müslümanların kalplerinde önemli bir yere sahip olagelmıştır. Nitekim Osmanlı toplumunda daha bölge Osmanlı idaresine girmeden önce de bura halkı için yapılmış ve adına “Haremeyn Vakıfları” denen vakıflar kurulmuştur. Fâtih Sultan Mehmed'in, Evâil-i Ramazan 862 (1458 Temmuz ortaları) tarihli beratına göre Vilâyet-i Rum'da bulunan Haremeyn Evkafı arazilerinin her türlü rûsûm ve tekâliften (vergi) muaf olduğunu göstermektedir.⁵ İslâm dünyası, Hz. Peygamberin yaşadığı bu bölge ile halkına karşı daima hürmetkâr bir tavır takınmıştır. Bu yüzdendir ki, “Allah elçisinin kabrinin bulunduğu bir toprağı hayvan ayağı ile çiğnemekten utanırım”⁶ diyen ve bu yüzden Medine'de hayvana binmeyen İmam Mâlik (öl. 179 / 795)'in bu davranışı, Hz. Peygambere olan hürmet ve saygısının bir ifadesidir. Rasûlullah'ın kabrinin bulunduğu bir şehirde hayvana binmekten utanan bir kimsenin, onun emir, öğreti ve uygulamalarına ne pahasına olursa olsun uyacağından ve benzer uygulamaları çevresindekilere telkin edip aktaracağından şüphe edilemez. İslâm dünyasında, gerek Haremeyn, gerekse Hz. Peygamber hakkındaki his ve düşüncelerini kalemle dile getiren pek çok kişinin bulunduğu bir gerçektir. Osmanlı dünyasında Hz. Peygamberin medfûn bulunduğu şehre karşı duygu ve düşüncelerini çok samimi ve hâlisâne bir niyetle dile getirenlerden biri de 1052 – 1124 (1642 – 1712) yıllarında yaşamış olan Urfalı Şair Nâbi'dir. O, Hz. Peygamber ve kabrinin bulunduğu Medine'ye karşı ayaklarını uzatıp yatmış olan kişinin (Sürre Emini) bu hareketini saygısızlık kabul ederek duygularını şu na'tla dile getirerek ona ikazda bulunur.⁷

⁵. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, E. 3737.

⁶ Abdülaziz b. Şah Velîyullah Dehlevî, *Bustanü'l-Muhaddisîn*, trc. Ali Osman Koçkuzu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, s. 23.

⁷. Bilgi için bk. Ziya Kazıcı, *İslâm Kültürü ve Medeniyeti*, İstanbul 2010, s. 165 – 166.

“Sakın terk-i edepten kûy-i mahbûb-i Hüda’dır bu
Nazargâh-ı ilâhîdir Makam-ı Mustafa’dır bu.
Felekte mah-ı nev Bâbu’s-Selâm’ın sine çakidir
Bunun kandili Cevza matla-i nur-i ziyâdır bu
Habib-i Kibriyâ’nın habgâhıdır fazilette
Tefevvuk kerde-i Arş-ı Cenab-ı Kibriyâdır bu
Bu hâkin pertevinden oldu deycûr-i adem zâil
Amâdan açtı mevcudat dü çeşmin tûtiyadır bu
Murat-ı edeb şartıyla gir Nâbi bu dergâha
Metâf-ı kudsiyandır cilvegâh-ı enbiyadır bu.”

Osmanlı Devleti’nin sade bir vatandaşı tarafından dile getirilip terennüm edilen bu duygu ve saygının kat kat fazlasının, bizzat Osmanlı hükümdarları tarafından gösterildiğini söylersek fazla mübalağa etmiş olmayız. Bu konuda arşiv belgeleri, vakfiyeler, sürre defterleri, seyahat-nâmeler ve Osmanlı pâdişahlarının biyografilerini veren eserler incelendiği zaman işaret edilen duygunun mübalağa olmadığı görülür. Aşağıda nakledeceğimiz şu olay, Osmanlı hükümdarlarının, Hz. Peygamber sebebiyle Haremeyn halkına karşı olan samimi ve içten duygularını ortaya koymaya yetecektir. Hastalığı yüzünden oturmakta zorluk çeken Osmanlı hükümdarı Sultan Abdülmecid Han, devlet işleri ile ilgili önemli konuları, yattığı yerden dinliyordu. Okunanları dinledikten sonra duruma göre emirler veriyordu. Sırada bulunan ve okunacak bir kağıt için “Medine ahalisinin bir dilekçesi okunacak” denince, Hünkâr:

“Durun, okumayın, beni oturtun” der. Bunun üzerine arkasına yastıklar konulup oturduktan sonra şöyle der: “Onlar, Resûlullah Efendimizin komşularıdır. O mübarek insanların dilekçesini yatarak dinlemekten haya ederim. Ne istiyorlarsa hemen yapınız. Fakat okuyunuz da kulaklarım bereketlensin.”

İslâm tarihinde, gerek Emevîlerin, gerekse Abbasîlerin, Osmanlılarca “Mukaddes Belde” diye isimlendirilen Mekke, Medine ve halkına karşı giriştikleri hareket ve hakaretlere temas etmek istemiyoruz. Bu sebeple ne bir “*Harre Olayı*”ndan, ne de Haccac b. Yusuf es-Sakafî’nin, Mekke’de Abdullah b. Zübeyr’i kuşatması esnasında yaptığı tahribattan söz etmeyeceğiz. Ancak şunu söylemeliyiz ki, Osmanlılarca Haremeyn bölgesi ile sâkinlerine

yardım ve hizmet, devlet politikası olarak büyük bir önem taşıyordu. Bu önem Yavuz Sultan Selim tarafından Memlûk Devleti'nin ve dolayısıyla Haremeyn'in Osmanlı topraklarına katılmasıyla birlikte başlamıştı.⁸ Bu yüzden, daha Yavuz Sultan Selim (1512 – 1520)'den başlamak üzere Osmanlı Sultanları, kendilerini oranın hâkimi değil, hâdimi (hizmetçisi) olarak kabul ediyor ve kendilerine “*Hâdimu'l- Haremeyni's Şerifeyn*” unvanıyla hitab edilmelerinden son derece memnun oluyorlardı. Gerçekten de Osmanlı Pâdişahları, hem bu unvanı kullanmak, hem de daha sonra ihdâs edilen “*Feraşet-i Şerife*”⁹ gibi bir hizmeti, üstlenmekle kendilerini oranın hâkimi değil, hâdimi (hizmetkârı) olarak görüyorlardı.

Osmanlı edebî kültüründe Hz. Peygamber sevgisi öyle bir etki yapmıştır ki, hemen hemen her edip, şair ve mütefekkir onunla ilgili bir şeyler yazıp söylemekten kendini alamaz. Söz gelimi “Ya Rasûlallah” adlı şiirinde Leyla Hanım:

“Yanarsam nâr-ı aşkınla yanayım ya Rasûlallah
Ezelden bağı yanık bir gedayım ya Rasûlallah
Hevâ-yı nefsim tabi olup pek çok günah ettim
Huzura hangi yüz ile varayım ya Rasûlallah
Harîm-i Ravzana sürmüş iken rû-yi siyahım ah

⁸ Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi esnasında Haremeyn'e gönderilen yiyecek ve para hakkında geniş bilgi için bk. Hoca Sa'deddin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, İstanbul 1280, II, 372.

⁹ Feraşet-i Şerife: Haremeyn'deki hizmetlerden birine verilen isim. Mekke feraşeti, Ka'be-i Muazzama'nın, Medine feraşeti de Hz. Peygamber'in kabrinin temizlik işlerine bakma vazifesidir. Müslümanlarca mukaddes yerler olarak bilindikleri için buraların hizmetleri de şerefli kabul edilmiştir. Bu sebeple bu hizmetlere “Feraşet-i Şerife” denmiştir. Medine feraşeti bir hayli eskidir. Yeni olan Mekke feraşeti ise hicrî 1267 (M. 1851) senesinde ihdas olunmuştur. Vak'anüvis Lütî'ye göre Medine'deki feraşetin bir benzeri de Mekke'de uygulanmıştır. Sâdır olan irâdeye göre “Esmâ-i Hüsnâ” (Allah'ın 99 ismi) sayısınca doksan dokuz hisse olarak tanzim olunan feraşet –i şerife hisselerinin hir biri, 16'şar kırat itibarıyla bundan üç hisse ki 48 kıratının zât-ı pâdişahî, bir buçuk hissede bulunan 24 kıratının vâlîde sultan uhdelere tahsisıyla diğerleri ber vech-i hasbî bazı zevat ve bendegâna tahsis edilmiştir. Feraşet vazifesi alana tevcih beratı da verilirdi. Elinde böyle bir berat bulunan kimse, o bölgelerdeki insanlardan bir kısmının orada o temizlik işi ile meşgul olmasını sağlardı. Böylece orada çalışanların ücretleri, berat sahipleri tarafından ödenirdi. Pâdişah da kendisini burada temizlik işiyle meşgul olan bir kimse kabul ediyordu. Daha geniş bilgi için bk. Vak'anüvis Ahmed Lütî Efendi, *Tarihi*, nşr. Münir Aktepe, İstanbul 1984, IX, 45; M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1971, I, 606.

Yine cürm ü günaha mübtelâyım ya Rasûlallah
Kapında boynu bağı bir esirim destgîrim ol
Garibim bîkesim bî dest ü pâyım ya Rasûlallah
Kulun Leyla'ya şahım, var iken dergâh-ı ihsanın
Varıp ben hangi şaha yalvarayım ya Rasûlallah”

Leyla Hanım'ın bu içten ve samimi niyazına Şeyh Gâlipleri, Yaman Dedeleri, Sultan III. Muradları, Arif Nihat Asyalar gibi daha pek çok ismi ekleyebiliriz.

Biz, fazla tafsilatına girmeden Osmanlı toplumunda gerek devlet, gerekse halk tarafından Hz. Peygambere nasıl bakıldığına, ona nasıl bir muhabbetle bağı bulunduğuna temas etmek istiyoruz. Vereceğimiz küçük gibi görünen bazı bilgiler, sadece Hz. Peygambere karşı değil, onun medfûn bulunduğu mekâna (Medine) ve hatta orada yaşayan insanlara karşı da Osmanlı toplumunun nasıl bir tavır takındığını görmemize imkân verecektir.

Osmanlılarca, “*Mukaddes Belde*” diye adlandırılan Haremeyn bölgesi ile sâkinlerine yardım ve hizmet, büyük bir önem taşıyordu. Bu yüzden daha Yavuz Sultan Selim (1512 – 1520)’den başlamak üzere Osmanlı sultanları, kendilerini oranın hâkimi değil, hâdimi (hizmetçisi) olarak kabul ediyor ve kendilerine “Hâdimu’l-Haremeyn” unvanıyla hitap edilmesinden son derece memnun oluyorlardı.¹⁰ Osmanlıların, Haremeyn’e gösterdikleri tazim ve ona bakış tarzlarını tesbit etmemize yarayan bir arşiv belgesi, onların, istemeyerek de olsa Haremeyn’e karşı edepsizlik sayılabilecek her türlü davranışlardan çekindiklerini ortaya koymaktadır. 1246 (1830) tarihini taşıyan belgeye göre, zaman zaman Mekke ve Medine’de yangınlar çıkmaktadır. Bunların söndürülmeleri ise, yangın mahalline taş ve toprak atmakla mümkün olmaktadır. Halbu ki bazen bu yangınlar, Kâbe veya Ravza-i Mutahhara taraflarında vuku bulmaktadır. Bunları söndürmek için yangının bulunduğu tarafa taş veya toprak gibi şeyleri elle atmak icap etmektedir. Böylece istenmeden bu mübarek yerlere doğru elle taş atılmış oluyor ki, bu da o mahallin kudsiyetine yakışmayan, edep dışı bir hareket olmaktadır. İstenmeden meydana getirilen bu durumdan kurtulmak için, İstanbul’da mirî masrafla yapılacak yangın tulumbalarının derhal buraya gönderilmesi gerektiği, daha fazla benzer nahoş harekette bulunmamak için, adı geçen tulumbaların acilen sürre emini ile gönderilmesi istenmektedir. Aynı belgede,

¹⁰ . Şinasi Altundağ, “Selim I” *İslâm Ansiklopedisi (İA.)*, X, 429.

yeni yapılacak olan tulumbaların, sürre ihracı zamanına yetiştirilememesi halinde, mevcutlardan gönderilmesi ve yenileri yapılınca onların yerine konması teklif edilmektedir.¹¹

Yavuz Sultan Selim'in Memlûk Devleti'ni ortadan kaldırıp ilhak etmesinden sonra Haremeyn Şerifi Ebu'l-Berekât b. Muhammed, oğlu Ebû Nüme vâsıtasıyla Kâbe'nin anahtarlarıyla bazı mukaddes emanetler ve hediyeler göndermişti. Haremeyn Şerifi, Sultan Selim'in (Yavuz), Suriye'de mukaddes mahallere karşı göstermiş olduğu büyük alaka ve ihtimam dolayısıyla onu severek Osmanlı idaresine girdiği gibi, Sultan Selim'in adını hutbede zikretmeğe amâde bulunduğunu da belirtmişti. Bu esnada Yavuz Sultan Selim, Haremeyn fukarasına dağıtılmak üzere gemilerle zahire ile 200 bin dinar göndermiştir. İlk defa olarak Hac kervanı (Sürre),¹² Sultan Selim'in Şam'dan Kâbe için gönderdiği bir örtüyü hamilen Hicaz'a hareket etmişti.¹³ Bu tarihten (h. 923/m. 1517) itibaren Osmanlı sultanları Hâdimü'l-Haremeyn eş-Şerifeyn (Haremeyn'in hizmetçileri) unvanını aldılar.¹⁴ Devlet açısından meseleye bakıldığında Rasûlullah'a karşı olan sevgi, onun torunlarına (nesl-i pâk-i Muhammedî) karşı da kendisini göstermektedir. Hatta bu soydan gelenlerin kaydedilip muhafaza edilmeleri, onların kötü durumlarla karşılaşmaları ve istismar edilmelerini önlemek için "Nakibu'l-Eşrafılık" adı altında bir müessese kurulmuştur. Bizzat kendisi de aynı nesilden gelen ve "Nakibu'l-Eşraf" olarak müessesenin başına getirilen zat, devlet içinde öyle bir mevkie sahiptir ki, Osmanlı devlet geleneğinde "Taklid-i Seyf" (Kılıç Kuşanma) merasimi esnasında Eyüp Sultan Câmii'nde yeni hükümdara bazen Şeyhülislâm, bazen de Nakibu'l-Eşraf kılıç kuşatırdı.¹⁵

Öyle zannediyorum ki, Osmanlı toplumunun her kesiminde hayat, Hz. Peygamber ve çevresi ile özdeşleşmiştir dersek yanlış bir ifade kullanmış olmayız. Zira doğumdan ölüme kadar uzanan çizgide, Hz. Peygamber veya

¹¹ . Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.), Cevdet, Maliye, nr. 1646.

¹² Sürre Hakkında daha geniş bilgi için bk. Münir Atalar, *Osmanlı Devleti'nde Sürre-i Hümayûn ve Sürre Alayları*, Ankara 1991.

¹³ Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi esnasında Haremeyn'e gönderilen yiyecek ve para hakkında daha geniş bilgi için bk. Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, İstanbul 1280, II, 372.

¹⁴ Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, İstanbul 1280, II, 371 – 372; Muhammed Emin el-Mekkî, *Hülefâ-yı İzâm-ı Osmaniye*, İstanbul 1318, s. 20.

¹⁵ Nakibu'l-Eşrafılık ve kaynakları hakkında geniş bilgi için bk. Ziya Kazıcı, *İslâm Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*, İstanbul 2006, s. 257 – 261.

onunla ilgili bir uygulamayı görmek mümkündür. Söz gelimi, onun isim veya sıfatlarının çocuklara verilmesi, Müslüman Türk toplumunda önemli bir yer tutmaktadır. Bu çocuklar içinde ileride hükümdar olacak olanların bulunacağını söyleme ihtiyacını duymuyorum. Şu kadar var ki, Osmanlı, Kur’ân’daki bir sûreye de isim olarak verilmiş bulunan “Muhammed” ismine karşı bir hürmetsizlik olmaması için çocuklarına Muhammed değil, Mehmed şeklinde telaffuz edilecek bir şekilde hitap etmeyi daha uygun görmüştür. Bir zamanlar (Vak’a-i Hayriye 1826 ile) askerine “*Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye*” ismini koyan Osmanlı Devleti’nin bu isimlendirmesi, farklı bir şekilde de olsa Türkiye Cumhuriyeti’nde hala devam etmektedir. Nitekim askere “Mehmetçik” denmesi, bu eski gelenek ve anlayışın günümüze yansıyan devamından başka bir şey değildir. Bildiğim kadarı ile günümüz İslâm dünyasında hiçbir devlet, askerine böyle bir isim koymamıştır.

Toplumumuzda, genel anlamda ayakların kibleye karşı uzatılmaması, bir taraftan Kâbe, bir taraftan da *Ravza-i Mutahhara* yani Hz. Peygamber’le ilgilidir. Zira Osmanlı’nın bulunduğu coğrafyaya bakıldığında zaman bu ikisi aynı hiza ve uzantıda bulunmaktadır. Bu nezaket, Osmanlı mimarisinde de kendini gösterir. Zira binaların plan ve projeleri yapılırken tuvaletlerin ön veya arka taraflarının kibleye gelmemesine son derece dikkat edilirdi. Osmanlı kültüründe sadece dirilerin değil, ölülerin ayakları da kibleye gelmez. Bazıları tarafından yadırganacak olan bu cümleyi özellikle kullandım. Çünkü Mısır’da bulunduğumuz sırada bir köye gitmiştik. Bize mihmandarlık yapan kişilerle birlikte bahçelerine giderken yol kenarında ve yerin altında, bize aile mezarlığı olduğunu söyledikleri bir yer gösterdiler. Yeraltında oda şeklinde olan ve merdivenle inilen bu yere cenazeler ayakları kibleye gelecek şekilde yatırılıyormuş. Bize bunu anlatanlara peki niye ayakları kibleye geliyor diye sorduğumda bana verilen cevap şöyle oldu: “Ölen kişi kıyamet günü doğrulup kalktığında yüzü kibleye gelsin diye” Bunun üzerine ben de, bizde bırakın ölüyü, dirinin bile ayakları kibleye karşı uzatılmaz dedim. Benden böyle bir sözü dinleyen mihmandarımız “ Sizin ki bizimkinden daha iyiymiş” demekten kendini alamadı.

Osmanlı toplumunda Hz. Peygamberin emir ve yasaklarını ihtiva eden Sünneti, zaman zaman atasözleri şeklinde dilimizde yer almaya başladı. Söz gelimi ahilikteki “Elini, sofranı, kapını açık; gözünü, dilini ve belini bağlı tut” tavsiyeleri, Hz. Peygamberin hadislerinin Türkçeleşmiş şeklinden başka bir şey değildir. Bilindiği gibi Hz. Peygamber’in bu konularla ilgili pek çok hadisi bulunmaktadır. Biz, örnek olması bakımından hemen herkes tarafından

bilinen birkaçını burada zikretmeye çalışacağız. “ Müslüman, Müslüman’ın elinden ve dilinden emin olduğu kimsedir. Kim ki, iki çenesi ile iki bacağı arasındaki hakkında bana söz verirse, ben de ona Cennet’i söz veririm. Allah’a ve Ahiret gününe iman eden kimse, misafirlerine ikram’da bulunsun”¹⁶ Aynı şekilde iyilik ve merhametle ilgili İslâmî prensiplerin dilimizde aldıkları anlam daha bir güzellik ifade etmektedir. Nitekim şiir şeklinde söylenen ve gerçekten büyük bir diğergamlığı ortaya koyan şu ifadeler, başka milletlerde rastlanmayacak derecede bir güzelliğe sahiptirler:

İyiliğe karşılık iyilik herkesin kârı,

Kötülüğe karşı iyilik, er kişinin kârı

Bu küçük, ama anlam itibarıyla içinde büyük manalar taşıyan mısralar, Müslüman Türklerin, İslâm’ın ruh ve felsefesini nasıl algıladıklarını açık bir şekilde ortaya koymaktadır. İşte bu ve benzeri anlayış ile uygulamalar, Hz. Peygamber’in, Osmanlı kültüründe nasıl bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Bilindiği gibi kültür, nesilden nesile intikal eden bir hayat (yaşam) tarzı şeklinde tarif edilmektedir. Gerek bu tarif, gerekse günümüzdeki uygulamalar, konu ile ilgili Osmanlı kültürünün aynen günümüzde de devam ettiğini göstermektedir.

¹⁶. Daha geniş bilgi için bk. Kazıcı, *İslâm Medeniyeti*, s. 389 – 391.

MAHKEME SİCİLLERİNE YANSIYAN HZ. PEYGAMBER SEVGİSİ

*Prof.Dr. Mefail HIZLI**

Hiz. Muhammed (a.s.) bu ümmete peygamber olduğundan beri çok büyük bir ilgi sevginin muhatabı olmuştur. “*Âlemlere rahmet olarak gönderilen*” bu aziz peygamberin hayatı, ona inanan müslümanlar için bir “*rehber*” olarak değerlendirilmiştir. İslâm âleminin tarih boyunca “*Hiz. Peygamber’i görme bahtiyarlığına ulaşmış dostları*” olarak nitelendirdiği Ashab-ı Kiram’ın, yaşadığı sürece Efendimiz’e gösterdiği yakın ilgi ve derin sevgi, her çağda ümmet için de örnek olmuştur.

“*Habibullah*”a muhabbetle bağlı müslümanlar, on beş yüzyıldır saygı ve sevgilerini kitaplara, şiirlere, duvarlara, mezar taşlarına, dillerine ve en önemlisi de gönüllerine nakşetmişler, okudukları sayısız salât ü selâmlarla da onun muazzez ümmetinden olabilmeyi ve şefaatine nail olabilmeyi en önemli hedefleri olarak belirlemişlerdir.

Peygamberimizin doğum günü olan 12 Rebiulevvel günü ve gecesi, tarih boyunca müslümanlar tarafından oldukça önemsenmiş ve yüzyıllardan beri bu doğum gününde Mekke’deki doğduğu evi ile Medine’deki nurlu kabri ziyaret edilmiştir. Bu sevgi, İslâm coğrafyasının değişik yerlerinde ve muhtelif zamanlarda zengin kültürel örneklerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Hiz. Peygamber’in doğum yıldönümlerini kutlama konusunda kaynaklar özellikle bir ismi öne çıkarıyorlar: Muzefferuddin Gökböri. İslâm tarihinde Haçlılara karşı verdiği mücadelelerle ünlenen Salâhaddin Eyyubî’nin aynı zamanda eniştesi de olan Erbil Atabeyi Gökböri (1190-1233), çok büyük

harcamalar yaparak gerçekleştirdiği görkemli doğum yıldönümü merasimleriyle haklı bir şöret kazanmıştır. Gökböri'nin 300.000 dinar tahsisat ayırdığı bu muazzam tören ve şenlikler her yıl tekrarlanırdı¹

Hz. Peygamber'e duyduğu derin muhabbet nedeniyle resmî olarak başlayan bu mevlid merasimi geleneği daha sonraki yüzyıllarda resmî ya da hususî olarak devam etmiş ve Osmanlılar döneminde farklı bir heyecana bürünmüştür.

Hz. Peygamber ve onun aile yakınları anlamındaki “*Ehl-i Beyt*”e, Osmanlıların duydukları muhabbet ve hürmetin izlerini sayısız örneklerle vermek mümkündür. Padişahından sade vatandaşına kadar Osmanlı insanının ona beslediği sevgi ve özlem çok canlı bir biçimde yansımıştır.

Hak yarattı âlemi aşkına Muhammed'in,
Ay ve günü yarattı şevkine Muhammed'in,
Çalan nurdan yaratmış canını Muhammed'in,
Âleme rahmet saçmış adını Muhammed'in.

diyen Yunus Emre gibi gönlü Allah ve Hz. Peygamber sevgisiyle dolup taşan kişilerin Osmanlılarda çok sayıda takipçisi olmuştur.

Osmanlıların ilk en büyük camii olan Ulucami'de, namaz kılınmaya başlandığı ilk günden itibaren imam olarak görev yapan Süleyman Çelebi'nin Hz. Peygamber'e duyduğu sevgi sebebiyle yazdığı eser, onun Osmanlı coğrafyasında kısa sürede meşhur olmasına yol açmıştır. Onun *Mevlid-i Şerif* adıyla şöret bulan *Vesiletü'n-Necât* adlı eseri, Anadolu'yla sınırlı kalmayan çok geniş bir coğrafyada on beşinci yüzyıldan bu yana okunmaya devam edilmektedir

Gerçi kim onlar dahi mürseldürür
Lâkin Ahmed efdal ü ekmeldürür
Zirâ efdallığa ol elyakdurur
Onu öyle bilmeyen ahmakdurur²

¹ Bkz. İbn Hallikan, Ebu'l-Abbas Şemseddin b. Muhammed, Vefeyâtü'l-A'yân, Beyrut ts., IV,116-119; Corci Zeydan, Medeniyet-i İslâmiyye Tarihi, (çev. Zeki Megamiz), İstanbul 1330, V,250-251; Fuchs, H., “Mevlid”, İslâm Ansiklopedisi, VIII,172; Çetin, Osman, “Tarihte İlk Resmî Mevlid Merasimleri”, U.Ü.İlahiyat Fakültesi Dergisi, c.2, sy.2, s.73-76; Algül, Hüseyin, Osmanlı Kültüründe Hz. Peygamber Sevgisi, İstanbul 2008, s.27-31.

² Bkz. Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-Ahbâr*, İstanbul 1277, V,115.

Süleyman Çelebi'den sonra da nice Hz. Peygamber sevdalıları kişiler duygularını ve özlemlerini şiirlere dökmüşlerdir. Elbette burada onların tamamına yer verecek değiliz. Ancak ilginizi çekecek bir-iki örnek vererek asıl konumuza geçmek istiyoruz.

Osmanlı hattatları içinde oldukça haklı bir üne sahip Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin, her okunduğunda kişiyi adeta delip geçen son derece zarif ve derinlikli şu beyti, Hz. Peygamber'e duyulan saygıyı yansıtmaları bakımından ne kadar manidardır:

Basmaşa mübarek kademin rû-yi zemine

Pâk etmez İdi kimseyi hâk ile teyemmüm.

(Eğer o senin mübarek ayağın yeryüzüne basmasaydı, yani sen dünyaya gelmiş olmasaydın, toprakla teyemmüm imkânı bulunmaz ve toprak kimseyi temizlemezdi.)

Kazaskerlik gibi devlet protokolünün en önemli görevlerinden birini üstlenmiş Mustafa İzzet Efendi, yazdığı bu eşsiz beyitle duygularını yansıtmakla kalmamış, edebiyat terminolojisi içinde yer alan "*hüsn-i ta'lil*"e dair çok güzel bir örnek sergilemiştir. Toprak ile teyemmüm alabilmemizi oldukça hoş bir sebebe bağlamış ve "*senin mübarek ayağın toprağı temizledi, bu yüzden o toprakla artık teyemmüm alabiliyor ve temizlenebiliyoruz*" anafikrini son derece edebi bir şekilde ifade etmiştir.

Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde yazdığı ve Peygamberimizi anlattığı bir şiirinin son bölümünde Mehmed Akif ise şöyle niyazda bulunuyor:

Dünya neye sahipse, onun vergisidir hep

Medyun ona cem'iyeti medyun ona ferdi,

Medyundur o masuma bütün bir beşeriyet,

Ya Rab! Bizi mahşerde bu ikrar ile haşret!

Âşıkların, şairlerin, ediplerin, kasidehanların, naathanların, Muhammediyehânların ve diğerlerinin yazdıkları ve söyledikleri hep Hz. Muhammed aşkıyla vücut bulmuştur. İlim adamları Hz. Peygamber hakkında yazarken son derece dikkatli davranmak ihtiyacı hissetmişler ve eğer yazdıklarında bir güzellik varsa, bunu mutlaka, konu olarak ele aldıkları o büyük peygamberle ilintilendirmişlerdir.

Öte yandan, Osmanlılar döneminde her yıl kutlanan dinî bayramların hürmetine devlet tarafından birtakım ikram ve ihsanlarda bulunulduğu bilinmekte ve başta başkent İstanbul olmak üzere, ülkenin her bölgesinde bayrama mahsus af uygulaması gerçekleştirilmekteydi. Böylece çeşitli suçlardan mahkûm olmuş Osmanlı tebaasına mensup müslim ya da gayrimüslim bazı kişiler tahliye edilmekteydi. Bu uygulama sadece Ramazan ve Kurban bayramlarıyla sınırlı tutulmamakta ve özellikle Hz. Peygamber'in doğum günü olarak kutlanan Mevlid kandilinde de benzer af fermanları çıkarılmaktaydı³

Kandil gecelerine has Osmanlı uygulamalarından biri olan mahkum affı ilânına dair 6 Temmuz 1892 tarihini taşıyan bir belgede, büyük cinâyetlerden mahkûm olmayan suçlular için mübarek gün ve geceler hürmetine çıkarılan genel aftan, meclis-i idareden mahkûm olanların da hissedar olmasını içeren tahriratın gerekenlere tebliğ edildiği ve mucibince amel olunacağı ifade edilmekte, 24 Ağustos 1892 tarihli diğer bir yazıda da, mübarek gün ve mukaddes geceler hürmetine cezalarının üçte birini tamamlamış olanların tahliyelerine dair hazırlanan iradenin vilâyetlere gönderildiği ve bu tanıma uyan mahpusların deftere kaydedilerek bir nüshasının merkeze gönderilmesi, şâyet tahliyelerinde mülkiyece mahzur görülenler olursa bunların da icabına bakılmak üzere deftere yazılıp gönderilmesi istenmektedir⁴.

Osmanlılarda Hz. Peygamber'in doğduğu gün ile ilgili ilk mevlid okuma merasiminin Kanuni Sultan Süleyman döneminden itibaren saray protokolünde yer almaya başladığı, III. Murad zamanında tamamen resmileştiği belirtilmektedir⁵, Mevlid'in resmi törenle kutlanması 1910'dan itibaren kanunla kabul edilmiş ve bu törenlere Cumhuriyet'in ilânına kadar devam edilmiştir⁶.

³ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Yalçın, Tuğba, "Hz. Peygamber'in Doğumu Vesilesiyle Osmanlı'da Mahkûmların Affı", *İnsanlığın Tükenmeyen Ümidi Peygamberimiz'e*, İstanbul Müftülüğü 2007 Yılı Kutlu Doğum Armağanı, Ankara 2007, s.78-81.

⁴ Yalçın, agm, s.78-81.

⁵ Şeker, Mehmed, "Mevlid:Osmanlılarda Mevlid Törenleri", *DİA*, Ankara, 2004, XXIX, 478-479.

⁶ Pekolcay, Necla, *Mevlid (Vesiletü'n-Necât) Süleyman Çelebi*, Ankara 1997, s.15.

Her Rebiulevvel ayının 12'sinde özellikle Sultan Ahmed Camii'nde bütün devlet protokolünün hazır bulunduğu, son derece debdebeli kutlamalar sırasında olduğu gibi, Osmanlı padişahlarının, diğer kandil gecelerinde de mevlid okunmasını takip ettikleri bilinmekte, bu sırada cami ve minare şerefeleri aydınlatılmakta, toplu ibadetler yapılmakta bol bol Kur'ân tilâveti gerçekleştirilmektedir⁷

Osmanlı hükümdarlarının Hz. Peygamber'e ve onun hayatını geçirdiği Hicaz bölgesine öteden beri büyük bir önem verdikleri anlaşılmaktadır. Bu konuda sadece bir örnek vermek istiyoruz. Sultan II. Murad, 9 Cemaziyelevvel 850 / 2 Ağustos 1446 Salı günü Kazasker Molla Husrev b. Feramurz ile Veziriazam Çandarlı Halil Paşa ve vezirlerden Saruca ve İshak paşaların huzurlarında, ölmeden önce Hz. Peygamber'in bir hadisine istinaden Manisa'daki malının üçte birini vasiyet ettiği vasiyetnamesinin bir bölümüne aynen şunları dikte ettirmişti:

*"...malımın sülüsü vasiyyet olsun canumçün. Bu mâlden tayin etdi. Onbin filori ki sarfoluna şol mucebince ki zikrolunur. Üçbin beşyüz filori Mekke-i Şerife fukarasına üleşdüreler. Ve üçbin beşyüz filori Medine-i Şerife fukarasına şerrefehallahü Teâlâ üleşdüreler ve kalan üç binün beş yüzine Kâbe ile Hatıym arasında yetmiş bin kerre Lâ-ilâhe ill'allah dedüreler kalanına hatim okıdalar ne kadar yeterse ve beş yüzine Medine-i Şerife'de Peygamber Hazretinün Sallallahü aleyhi ve sellem Mescid-i Şerifi içinde Türbe-i Mutahheresine karşı yetmiş bin kerre Lâ-ilâhe ill'allah dedüreler kalanına hatim okıdalar ne kadar yeterse ve bin beş yüzün Kuds-i Mübarekde fukaraya üleşdüreler ve beş yüzün dahi Kubbe-i Sahrada ve Mescid-i Aksada kelime-i Lâ-ilâhe ill'allah dedüreler kalanına hatim okıdalar ne kadar yeterse. Her kim bunu tağyir ede Allah Teâlâ'nun ve cemi-i halkun lâneti anun üzerine olsun..."*⁸

II. Murad'ın bu vasiyetnamesinde yer alan ve Haremeyn'e gönderilmesi istenen tahsisatın "surre" adıyla kurumlaştığını ve bunun, kendisinden önceki padişahlardan Yıldırım Bayezid döneminden itibaren bütün Osmanlı hanedanınca tatbik edildiği bildirilmektedir. Mekke ve Medine'yi içine alan

⁷ Bkz. Es'ad Efendi, *Usûl-i 'Atika-i Teşrifât-ı Devlet-i Osmâniyye*, s.11'den naklen Pekolcay, age, s. 11-15. Ayrıca bkz. Lewis, Raphaela, *Osmanlı Türkiyesinde Gündelik Hayat (âdetler ve gelenekler)*, (çev.Mefkûre Poroy), İstanbul 1973, s.126.

⁸ Bkz. Uzunçarşılı, İ. Hakkı, "Sultan İkinci Murad'ın Vasiyetnamesi", *Vakıflar Dergisi*, sy.4, Ankara 1958, s.2.

bir kavram olarak Haremeyn'e her yıl gönderilen para ve hediyeler anlamındaki “*surre*”, Osmanlı Devleti'nin hazinelerinden büyük harcamalar gerektirmiş ve bu hususta yapılan merasimler “*surre-i hümayûn*” ya da “*surre alayları*” adıyla anılır olmuştur⁹

Surre, sadece Osmanlı padişahlarının tantanalı törenlerle gönderdikleri bir tahsisat şekli değildi. Surre aynı zamanda, sultanların dışındaki bazı vakıfların da fonlar ayırdıkları bir müessese idi. Konuyla ilgili olarak değişik şehirlerin mahkeme sicilleri arasında yer alan muhasebe defterlerinde bilgi bulmak mümkündür.

Bursa Yeşil Camii'nin de mimarı olan Hacı İvaz Paşa, özellikle müslüman olmayan kişilerin İslâm'a ısındırılmasıyla ilgili olarak bir ödenek ayırdığı “*destâr-ı mühtediyân*” fonunun¹⁰ dışında, Osmanlı sultanlarının Haremeyn'e gönderdikleri surre gibi, yaşadığı dönem ve sonrasında her sene için 62,5 kuruşluk bir tahsisat, “*surre-i haremeyn-i muhteremeyn*” adıyla aksatılmadan Mekke ve Medine'ye ulaştırılmaktaydı¹¹

Ekonomik gücü daha az olan diğer bazı vakıfların da bu kutsal şehirlerin fakirlerine ödemelerde bulundukları anlaşılmaktadır¹². Benzer bir şekilde XVII. yüzyılın ikinci yarısında Emine Hatun adında biri Nalbandoğlu Mahallesi'ndeki geniş bahçeli bir evini vakfetmiş ve kiraya verilmesinden oluşacak gelirin “*medîne-i münevvere fukarâsına îsâl*” olunmasını istemişti¹³ Selâtin vakıflarından ayrı olarak bu tür vakıfların Bursa gibi Osmanlı coğrafyasının diğer şehirlerinde de kurulduğunu tahmin etmek pek güç olmasa gerektir.

Bu konuların ele alındığı aynı muhasebe defterlerinden öğrendiğimize göre, Hacı İvaz Paşa Vakfı ayrıca, daha önceki asırlarda olduğu gibi, XIX. yüzyılın ilk yarısında da 30-40 kuruş arasında değişen ve pek de küçümsenmeyecek bir miktarı her yıl “*mevlid kırâati*” için harcamaktaydı.

⁹ Bilgi için bkz. Atalar, Münir, Osmanlı Devletinde Surre-i Hümayûn ve Surre Alayları, Ankara 1999.

¹⁰ Bkz. BŞS B 86 63a,98b, B 307 9b.

¹¹ Bkz. Bursa Şer'iye Sicilleri (BŞS) B 86 63a,98b, B 307 9b. Ayrıca bkz. A 5 377a, A 108 59b, A 127 81b.

¹² Bkz. BŞS B 264 42b, B 202 84a.

¹³ Bkz. BŞS B 88 237a. Benzer bir örnek için bkz. B 116 7b.

Mevlid kırâati konusunda Osmanlılar döneminin tamamında yoğun bir gayret olduğu söylenebilir. Bunun en açık delili ise muhasebe defterlerinin hemen her sayfasında rastlanabilecek harcama kayıtlarıdır. Bursa Mahkeme Sicilleri'nden örneklemek gerekirse, XIX. yüzyıl sonlarında, Ümmü Gülsüm Hatun adında birinin kurduğu vakfa, hemcinsi olan Hanım Hatun, sadece mevlid okunmasına matuf olmak üzere büyük bir miktar parayla katkıda bulunmuştu.¹⁴

Hisar içinde Nakşibendî-i Atîk Zaviyesi Vakfı'na aynı dönemde, Emetullah Hanım ile İmamzâde kerimesi mevlid merasimlerine harcanmak üzere tahsisat ilâvesi.cihetine gitmişlerdi¹⁵

Bu ve benzeri birçok vakıfta mevlid için ayrılan fonlarla mübarek gün ve gecelerde okunan ve genellikle altı adedi geçmeyen mevlidlerin yanı sıra neredeyse yılın her ayına tesadüf edecek miktarda 10-12 kez okunan mevlid için fon ayrılan vakıflar da vardı¹⁶.

Vakıf faaliyetleri ve giderleri arasında mevlid okutmaya bu şekilde fon ayıran vâkıflara ilâveten vakfı tamamen buna tahsis edenlere de rastlanmaktadır¹⁷ Bu vakıflarda mevlid okunma sırasında ayrıca gelenlere yemek verildiği ya da bazı ikramların yapıldığı da belirtilmelidir¹⁸

Muhasebe defterleri, mevlid dışında yine Hz. Peygamber'e duyulan muhabbetten kaynaklanan daha farklı etkinliklerin de olduğunu göstermektedir. Sözgelimi mevlid için özel tahsis edilen vakıflara, Ulucami ya da diğer mabedlerde bu alanın önde gelen kişileri tarafından okunmak üzere Muhammediye ve naat için kaynak ayrılmış vakıfları da ilâve etmek gerekir. İslâm Peygamberini değişik yönleriyle ve beyitler halinde okunması amaçlanan bu faaliyetler sırasında, mevlidhanların yanında Muhammediyehan ve naathan gibi bir okuyucu grubunun görev aldığı görülmektedir¹⁹

XVIII. yüzyılın ilk senelerinde II. Murad'ın Bursa'daki vakfından günlük iki akçe ve yıllık iki müd buğday tahsis edilen Ahmed oğlu Mahmud,

¹⁴ Bkz. BŞS C 20 115a.

¹⁵ Bkz. BŞS C 20 68b.

¹⁶ Bkz. BŞS B 124 47a, B 250 64b, B 264 31b,51a, B 269 6a,17a.

¹⁷ Bkz. BŞS B 202 100a, B 264 31b,51a, C 20 116b,117a.

¹⁸ Bkz. BŞS B 88 155b, B 264 31b,42b, B 269 6a, C 20 68b.

¹⁹ Bkz. BŞS B 94 19b, B 135 59a, B 202 49a,62a.

Muradiye Camii'nde naathanlık yaparken vefat etmiş, yerine bu görevi sürdürecektik olduğu anlaşılan oğlu Süleyman Halife görevlendirilmişti²⁰.

Öte yandan XVII. yüzyılın ikinci yarısında Hacı Mehmed Kefevî adında bir hayır sahibi, Ulucami'de okunmak üzere Muhammediye vakfını hayata geçirmişti²¹. Seyyid Ali Çelebi oğlu Mehmed Çelebi ise düzenlediği vakfiye ile Dâye Hatun Camii'nde Muhammediyehanının dışında Yasinhan, aşırhan gibi görevlilere de ödeme yapılmasını öngörmüştü²².

Osmanlı toplumunda Hz. Peygamber'in Mirâc'a çıktığı kabul edilen Receb ayının 27. gecesine münhasır olarak bir de Mirâciye okuma geleneği de vardı. Günümüzde de kısmen varlığını devam ettiren bu uygulama için geçmiş asırlarda vakfiyeler düzenlendiği bilinmektedir.

Osmanlılar döneminde Mirâciye ile ilgili bilinen dört vakıf kurulmuştur. Bunların üçü İstanbul'da, biri de Bursa'daydı. Daha çok, güfte ve bestesini Nâyî Osman Dede'nin (öl.1729) yaptığı Mirâciye'nin okunduğu bu merasimler, hâlen İstanbul ve Bursa'da icrâ edilmektedir. Mirâciye okunurken süt ikram edilmekte ve buhur yakılmaktadır.

Bursa'da 1306/1888 yılında düzenlenen Safiye Hatun vakfiyesinde, her kandil gecesi okunacak mevlidin yanı sıra yapılacak ikramlardan söz edilirken, özellikle Mirâc gecesinde İbrahim Paşa Camii'ndeki uygulama hakkında şu bilgiler kayda geçirilmiştir:

*...ve yine galle-i mezkûreden yüz elli gurusu harc u sarfla beher sene Recebü'l-ferdinin yirmi yedinci gecesi câmi-i şerîf-i mezkûrda Mi'râcû'n-Nebî -aleyhi's-selâm- kırâat olunup mikdâr-ı kâfî süt ve şeker ve şerbet iştirâ ve sâmi'îne tevzî' olunup fazla kalan akçe mi'râc-hân ve zâkir efendilere verile...*²³

Hz. Peygamber'e muazzam övgülere ve sayısız salât ü selâm dileklerine yer verilen vakfiyelerden sadece birinde yer alan ifade, vâkıfta bu sevgi iştîyakın nasıl yansıdığına iyi bir örnek olacağına inanıyoruz. 1261/1845 yılına ait Seyyid Şeyh Hacı Ahmed Baba Efendi'nin zaviye vakfiyesinde şu ilginç satırlara rastlanmaktadır:

²⁰ Bkz. BŞS B 94 19b.

²¹ Bkz. BŞS B 135 59a.

²² Bkz. BŞS B 202 49a.

²³ Bkz. Kara, Mustafa, "Mirâc Mirâciye ve Bursalı Safiye Hâtun'un Vakfiyesi", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy.7, c.7 (Bursa 1998), s.38.

...beher sene 'id-i adhâda yetmiş beş gurus bir re's ganem alınıp zâviye-i mezkûrede rûh-ı Rasûl-i Ekrem -sallallâhü teâlâ aleyhi ve sellem-i için zebh oluna ve üç yüz gurusu beher sene şehr-i Rebîu'l-evvelde zâviye-i mezkûrede risâle-i mevlidü'n-Nebiyyi -aleyhi's-selâm- kırâat etdirilip it'âm-ı cemâat-i müslimîn ve sâirîne ve fukarâ ve mesâkîne sarf oluna... ”²⁴

1538'de mahkeme sicillerine bir sureti geçirilen Kemal Bey b. Abdülhayy'ın vakfiyesinde de Nakkaş Ali Mahallesi'ndeki mektebinde görev yapacak halifeye verilen günlük iki akçeden biri, “*Rasûlullâh hazretlerinin -sallallâhu aleyhi ve sellem- rûh-ı mutahharı için günde bir cüz*” okuması gerekçesiyle tahsis edilmişti²⁵

Son olarak da, Hz. Peygamber'e beslenen hürmet ve sevginin bir başka tezahürü olan “*sakal-ı şerif*” hakkında kısaca bilgi vermek istiyoruz. Bursa Ulucami'inde dönemi için muazzam kabul edilebilecek bir kütüphaneyi cemaatin istifadesine sunan Münzevî Abdullah Efendi, gerçekten hayırsever ve faziletli bir kişiliğe sahip idi. Ancak en az bu kadar önemli başka bir güzel faaliyete de imzasını atan Münzevî, zor şartlar altında elde ettiği bir de “*sakal-ı şerif*”e sahipti. Kendisine verilen bir beratla, “*üç aded lihye-i mübâreke*”nin mübarek gecelerde müslüman cemaatin ziyareti sırasında “*feth ve küşâd*” olunduktan sonra söz konusu kütüphanede muhafazasına özen gösterilmesi istenmişti²⁶

Öte yandan, 1901 yılında yeniden inşâ edilen Şible Mescidi'nin açılış töreninde âyândan Sıdkızâde Ali Rıza Efendi'nin bir “*sakal-ı şerif*” hediye ettiğini kaynaklardan öğreniyoruz²⁷ Günümüzde de özellikle Ramazan ayında ve daha çok büyük camilerde salât ü selâmlar eşliğinde Hz. Peygamber'in sakalından bir telini de olsa görebilmek için can atan yüz binlerce müslüman, bu geleneği büyük bir ihtimam ve muhabbetle sürdürmektedir.

Sonuç olarak, Osmanlı kültüründe farklı bir şekilde yoğrulan Hz. Peygamber sevgisi, elbette sadece bizim aktardıklarımızdan ibaret değildir. Mahkeme sicilleri ve vakfiyeler gibi arşiv belgeleri ile diğer önemli kaynaklardan tespit edebildiğimiz bu bilgiler bile, Osmanlı toplumunda ne denli sıcak, içten ve etkili bir peygamber bağlılığı ve muhabbetinin beslendiğini

²⁴ Bkz. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Vakıfsıra no:242, Vakfiye defter no:581/1.

²⁵ Bkz. BŞS A 40 76b,266b-267b.

²⁶ Bkz. BŞS C 19 22b.

²⁷ Hasan Tâib, Mir'ât-ı Bursa, Bursa 1905, s.45.

göstermeye yeter niteliktedir. Öylesine bir kültür ki, asırlar geçmiş olsa da günümüzde birçok unsuru, aynı sıcaklığı ve heyecanı ile inananların gönüllerinde yaşamaktadır. Hz. Peygamber'e duyulan bu sevgi ve hürmet atmosferinin kıyamete kadar bütün müslümanları çepeçevre kuşatacağı açıkça ortadadır.

KAYNAKLAR

- Algül, Hüseyin, Osmanlı Kültüründe Hz. Peygamber Sevgisi, İstanbul 2008.
- Atalar, Münir, Osmanlı Devletinde Surre-i Hümayûn ve Surre Alayları, Ankara 1999.
- Bursa Şer'îye Sicilleri (BŞS) A 5, A 40, A 108, A 127, B 86, B 94, B 88, B 116, B 124, B 135, B 202, B 250, B 264, B 269, B 307, C 19, C 20.
- Çetin, Osman, "Tarihte İlk Resmî Mevlid Merasimleri", *U.Ü.İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.2, sy.2.
- Fuchs, H., "Mevlid", *İslâm Ansiklopedisi*, MEB, c.VIII.
- Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-Ahbâr*, c.V, İstanbul 1277.
- Hasan Tâib, *Mir'ât-ı Bursa*, Bursa 1905.
- İbn Hallikan, Ebu'l-Abbâs Şemseddin b. Muhammed, *Vefeyâtü'l-A'yân*, Beyrut ts.
- Kara, Mustafa, "Mîrâc Mîrâciye ve Bursalı Safiye Hâtun'un Vakfiyesi", *U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy.7, c.7 (Bursa 1998).
- Lewis, Raphaella, Osmanlı Türkiyesinde Gündelik Hayat (âdetler ve gelenekler), (çev. Mefkûre Poroy), İstanbul 1973.
- Pekolcay, Necla, Mevlid (Vesiletü'n-Necât) Süleyman Çelebi, Ankara 1997.
- Şeker, Mehmed, "Mevlid: Osmanlılarda Mevlid Törenleri", DİA, Ankara, 2004, c.XXIX.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı, "Sultan İkinci Murad'ın Vasiyetnamesi", *Vakıflar Dergisi*, sy.4, Ankara 1958.
- Yalçın, Tuğba, "Hz. Peygamber'in Doğumu Vesilesiyle Osmanlı'da Mahkumların Affı", *İnsanlığın Tükenmeyen Ümidi Peygamberimiz'e*, İstanbul Müftülüğü 2007 Yılı Kutlu Doğum Armağanı, Ankara 2007, s.78-81.
- Zeydan, Corci, *Medeniyyet-i İslâmiyye Tarihi*, (çev. Zeki Megamiz), I-V, İstanbul 1330

OSMANLI PADİŞAHLARINDA PEYGAMBER SEVGİSİ

*Doç. Dr. Murat AKGÜNDÜZ**

Kuruluş devirlerinden devletin sonuna kadar Osmanlı padişahlarının genelde dindar bir karaktere sahip oldukları görülmektedir. Son Osmanlı padişahı Sultan Vahdeddin (1918-1922), hanedanlarında dinsiz bir ferdin çıkmadığını söylemiştir.¹ Bu dindar karakterlerinin gereği olarak Osmanlı padişahları, Peygamberimize karşı olan sevgilerini çeşitli şekillerde ifade etmişlerdir. Çoğunlukla yazdıkları şiirlerde bu sevgilerini dile getiren padişahlar, yine peygamber sevgisinin gereği olarak onun yaşadığı Mekke ve Medine'ye "surre" denilen paraları ve hediyeleri göndermişlerdir. Karşılık beklenmeden yapılan bu yardımda, peygamber sevgisinin büyük etkisi olmuştur. Burada tarihi bir sıra takip edilerek Osmanlı padişahlarının peygamber sevgilerini nasıl gösterdikleri anlatılacaktır.

Osmanlı beyliğini geniş sınırları olan bir devlete dönüştüren Sultan I. Murad (1362-1389), 20 Haziran 1389'da Kosova Savaşı'ndan önce yaptığı meşhur duasında, peygamber sevgisini ve onun yüzü suyu hürmetine ordusunun muzaffer olmasını aşağıdaki şekilde dilemiştir²:

"Âb-rûy-ı Habîb-i Ekrem için
Kerbela'da revan olan dem için

Ehl-i İslâma ol muîn ü zahîr
Dest-i a'dâyı bizden eyle kasîr"

* Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

¹ Bk. Ali Fuad Türkeldi, *Görüp İstiklerim*, Ankara 1988, s. 273.

² Solakzâde Mehmed Hemdemî, *Tarih*, haz. Vahid Çabuk, Ankara 1989, I, 63.

Sultan I. Murad'ın oğlu Yıldırım Bayezid (1389-1402), kendi döneminde dervişleriyle beraber Bursa'ya gelen ve seyyid olduğu bilinen Emir Sultan (ö. 1429)'a büyük bir hürmet göstermiş ve kızı Hundi Hatun ile evlenmesine izin vermiştir. Yine bu dönemde, Peygamberimizin soyundan gelen seyyid ve şeriflerle ilgilenmek üzere "nakîbü'l-eşrâfîlık" makamı kurulmuş ve bu göreve ilk olarak Seyyid Ali Nattâ' tayin edilmişti.³ Daha sonra Osmanlı padişahları, nakîbü'l-eşrâfîlık makamına büyük bir önem vermişler ve peygamber sevgilerini onun torunlarıyla ilgilenmek suretiyle göstermişlerdir. Yıldırım Bayezid döneminden başlayıp devletin son günlerine kadar her sene Mekke ve Medine'nin ihtiyaçları için surreler gönderilmesi de yine Peygamberin yaşadığı yerlere karşı olan muhabbet ve hürmetten kaynaklanmıştır.

Sultan II. Murad, Peygamber sevgisinin bir gereği olarak onun torunları olan seyyidlere ve şeriflere her yıl bin sikke altın verilmesi geleneğini başlatmıştır.⁴

Fâtih Sultan Mehmed (1451-1481)'in İstanbul'un fethi için gösterdiği gayretlerde, bu konuda rivâyet edilen bir hadisteki müjdeye nail olmak ve Peygamberimizin övdüğü kumandan sıfatını kazanmak önemli bir rol oynamıştır.

Fâtih Sultan Mehmed'in oğlu Sultan II. Bayezid (1481-1512), Türkçe dîvânındaki bir na'tta peygamber sevgisini şöyle dile getirmiştir⁵:

Muhammed-i Arabî kim resûl-i ekmeldür
Tekarrubıyla kamu enbiyâdan efdaldür

Kalan resûllerin kavmine idi daveti çün
Nübüvveti ile bu ins ü câna mürseldür

Kim ânı medh ide çün medhidür ânın levlâk
Defâtir-i dü-cihân midhatinde mücmeldür

Hilâfet makamının Osmanlı padişahlarına geçmesini sağlayan Yavuz Sultan Selim (1512-1520), Peygamberimizin hatıraları olan mukaddes emanetleri İstanbul'a getirerek Topkapı Sarayı'ndaki özel bir bölümde

³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ankara 1988, s. 164.

⁴ Solakzâde, *a.g.e.*, I, 256.

⁵ Coşkun Ak, *Şair Padişahlar*, Ankara 2001, s. 137.

muhafaza edilmesini sağlamıştı. Hırka-i Saâdet Dâiresi denilen bu bölümde, kırkıncısı bizzat Yavuz Sultan Selim olmak üzere 24 saat kırk hâfızın Kur'ân-ı Kerim okuması emredilmişti.⁶ Bundan sonra her sene genellikle Ramazan ayının on beşinde padişah, sadrazam ve şeyhülislâm başta olmak üzere ileri gelen devlet ricâli Hırka-i Saâdet'i ziyaret ederlerdi.⁷ Ayrıca her sene Mevlid Kandili'nde önceleri Ayasofya ve daha sonra Sultan Ahmed Câmiî'nde yine bütün önemli devlet ricâlinin katıldığı Mevlid-i Şerîf merasimi yapılırdı.⁸ Devlet teşrîfâtında önemli bir yeri bulunan bu merasimlerde, peygamber sevgisi en coşkulu bir şekilde ifade edilirdi.

Türkçe ve Farsça dîvânları bulunan Yavuz Sultan Selim, peygamber sevgisini şu sözlerle dile getirmiştir⁹:

“Ey cemâl-i nûr-i çeşm-i evliyâ
Elmeded vey ma'den-i nûr-i Hüdâ
Hâk-i pâ-yi tûtiyâ-yı asfiyâ
Elmeded ey ma'den-i nûr-i Hüdâ

Kimse sensiz bulamaz Hakka vusûl
Feyz-i lütfunla olur merd-i kabul
Rahmeten lil âlemînsin ya Resûl
Elmeded ey ma'den-i nûr-i Hüdâ

Eyledin bîhad cürüm ile cerîm
Oldun eşhâs-ı hevâ ile nedîm
Eyle isyânım şefâat ya Kerîm
Elmeded vey ma'den-i nûr-i Hüdâ

Ey kerem kâni Resûl-i Kibriyâ
Kemterindür bu Selîm-i pür hatâ
Dergehinden ilticâ eyler atâ
Elmeded vey ma'den-i nûr-i Hüdâ”

⁶ Yahya Kemal, *Aziz İstanbul*, İstanbul 1989, s. 121.

⁷ Ali Seydi Bey, *Teşrîfât ve Teşkilatımız*, haz. Niyazi Ahm et Banoğlu, İstanbul ts., s. 162.

⁸ Ali Seydi Bey, *a.g.e.*, s. 151.

⁹ Bk. Tarih İçinde Hicret ve Na'tlar Antolojisi, İstanbul 1982, s. 23-24.

Osmanlı padişahları içinde en uzun saltanat süren Kânûnî Sultan Süleyman (1520-1566), “Muhibbî” mahlasıyla yazdığı dîvânındaki bir na‘tta şöyle demektedir¹⁰:

“Hak Teâlânun resûlî hem şefâat kânıdur
Halk-ı âlem rûz-ı mahşerde kamu muhtac ana
Ey Muhibbî Hak Teâlâ Mu‘cizin izhâr ide
Cümleten ola mutî‘ râm ola ehl-i hâc ana”

Başka bir şiirinde de Kânûnî peygamber sevgisini şöyle belirtir¹¹:

“Hamdülillah Muhammed ümmetiyiz
Can ile Mustafa’yı kim sevmez”

Kânûnî’nin oğlu Sultan II. Selim (1566-1574), Peygamberimize karşı duyduğu muhabbeti ve şefaati istediğini şu sözlerle ifade etmiştir¹²:

“Ya resûl-i müctebâ eyle şefâatle rehâ
Abd-i âciz bir günehkâram gönülde yok sivâ

Eylemiş Allah bu tahtı nasîb ümmetine
Ben günehkâra degül lâyıık bu ihsân u ‘atâ

Âcizem pür-asem ü zenb ü pür-me‘âsîdür kulun
Merhamet kılmazsan ey şâh-ı rusûl hâlüm fena

Lutf u ihsanından ümmîd kesmezem kim şefkatün
Bu Selîmi elbet eyler mevsûl-i râh-ı Hüdâ”

Kânûnî’den sonra en çok şiir yazan Osmanlı padişahı olan Sultan III. Murad (1574-1595), dîvânında Peygamberimizi şu sözlerle tavsîf etmektedir¹³:

¹⁰ Ak, *a.g.e.*, s. 191.

¹¹ Amil Çelebioğlu, *Kânûnî Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı*, İstanbul 1994, s. 37.

¹² Ak, *a.g.e.*, s. 56.

¹³ H. Ahmet Kırkkılıç, *Sultan III. Murad*, Ankara 1988, s. 74.

“Ehaddan oldu zâhir çünkü Ahmed
Çü geldi âleme dendi Muhammed

Vücudu mürtefi olmuş ulâda
Anun çün ism-i resmîdür müebbed

Mıyân-i mâ-i ve't-tîn iken Âdem
Resûl ide özi dini müeyyed

Delîl-i enbiyâ vü evliyâdur
Musaffâdur küdürret andan eb'âd

Gele çün kim zuhûra yevm-i mahşer
Murâda pes ricâsı oldu mesned”

Peygamber sevgisini en çok hisseden padişahlardan biri olan Sultan I. Ahmed (1603-1617), Peygamberimizin ayak izi şeklinde bir sorguç yaptırarak sarığına takmış ve ortasına şu sözlerini yazdırmıştır¹⁴:

“Nola tâcum gibi başımda götürsem dâim
Kadem-i resmini ol şâh-ı rusûlün
Gül-i gülzâr-ı nübüvvet o kadem sâhibidür
Ahmedâ durma yüzün sür kademine ol gülün”

Sultan I. Ahmed’in oğlu Sultan II. Osman (1618-1622), Peygamberimizin kadem-i şerîfini resmederek yanına bir tuğra çekmiş ve hazırladığı bu levhayı Eyüp Sultan Türbesi’ne hediye etmiştir.¹⁵

“İkbâlî” ve “Meftûnî” mahlaslarıyla şiir yazar Sultan II. Mustafa (1695-1703), yazdığı na‘tın son iki dörtlüğünde peygamber aşkını şu samîmî sözlerde dile getirmektedir¹⁶:

“Ey Rahîm-i lâyezâl itme hesâbı bendene
Cân-ü dilden özlerem ol cism-i pâki görmege
Yâ Habîb-i Kibriyâ cem‘ it livâ-yı hamdüne
Es-salâtü ve’s-selâm yâ Sâdıkâ’l-va‘di’l-emîn

¹⁴ Ak, *a.g.e.*, s. 263.

¹⁵ Ak, *a.g.e.*, s. 285.

¹⁶ Ak, *a.g.e.*, s. 81.

Ümmetinden en hakîr-ü bîkesem ya Resûl
Hazretine itdügüm vird ü salâtı it kabul
Âciz-ü Meftûnîyi cennât-ı ‘adne it kabûl
Es-salâtü ve’s-selâm yâ Sâdıka’l-va’di’l-emîn”

Lale Devri padişahı olarak bilinen Sultan III. Ahmed (1703-1730),
dîvânındaki bir na‘tında şu sözlerle peygamberimize seslenir¹⁷:

“Ey Nebîler Serveri mahbûb u ins ü hâs ü ‘âm
Kıl şefâat bendene cürm ile olmayam müdâm

Ey kamu âsilerün derdine merhem eyleyen
Ben onılmaz derde düşdüm hâlûme eyle kerem

Sen şefâat kânısın ey menba-ı ilm-i Hüdâ
Gel bana eyle terehhum ola noksanum tamam

Rahmetenlil‘âlemînsin ey yüzi bedr-i münîr
Ben zaîfe merhamet kıl pür-kusûrun ey Hümâm

Ahmedâ gel olmak istersen eger gamdan halâs
Ol Resûlün sünnetinde daima sahib-i makam”

Başka bir na‘tında peygamber sevgisinin bir ifadesi olan mevlid
okunması hakkında Sultan III. Ahmed şöyle der¹⁸:

“Ey derûnî âteş-i aşk-ı Resûl ile yanan
İstimâ‘-ı mevlid-i pâk-i Resûla hâzır ol
Kalbi dâim ser-te-ser aşk-ı Resûl ile dolan
İstimâ‘-ı mevlid-i pâk-i Resûla hâzır ol”

¹⁷ Ak, *a.g.e.*, s. 310.

¹⁸ Ak, *a.g.e.*, s. 311.

Sultan III. Ahmed, peygamber sevgisini aşağıdaki dörtlüklerde daha açık bir şekilde anlatmıştır¹⁹:

“Zât-ı pâk-i Mustafa’ya âşıkım
Cân ile Fahrü’l-verâ’ye âşıkım
Muksim-i feyz-i nevâdır ol şerîf
Menba’-ı cûd ü ‘atâye âşıkım

Enbiyânın umdesi ser defteri
Asfiyânın kudvesi hem rehberi
Kâinatın zübdesi vü mefhari
Aşk ile Bedrî’-d-dücâ’ye âşıkım

Eşiğinde abd-i memlûk ol hüdâm
Andan özge yoktur a’lâ-yi merâm
Saltanat budur Necibâ bil tamâm
Şimdi Zât-ı Müctebâ’ye âşıkım”

Osmanlı padişahları arasında bestekârlığı ve şairliğiyle öne çıkan Sultan III. Selim (1789-1807), peygamber sevgisini ve onu görebilme arzusunu şu sözlerle ifade eder²⁰:

“Vaktini idrâk ideydüm
Pâyına yüzler süreydüm
Vech-i pâkini göreydüm
Ol Muhammed Mustafa

Lutfile ihsan ideydi
Afvına şâyân ideydi
Derdüme derman ideydi
Ol Muhammed Mustafa

Ah zamanunda olaydum
Gazveye bile gideydüm
Ben de çok rif’at bulaydum
Ol Muhammed Mustafa”

Genelde yaptığı ıslahat hareketleriyle tanınan Sultan II. Mahmud (1808-1839) da yazdığı bir na‘tın son iki beytinde şöyle der²¹:

¹⁹ Tarih İçinde Hicret ve Na‘tlar Antolojisi, s. 43.

²⁰ Ak, *a.g.e.*, s. 328.

“Âcizem ey pâdişâh-ı mürselîn-ü enbiyâ
Merhamet kıl ‘Adlîyi bu vechile kıl pür-sürûr
Ey Habîb-i Kibriyâ ey pâdişâh-ı pür-vefa
Düşmeni makhûr kıl bedhâh-ı dîni eyle kûr”

XIX. asrın sonlarında halife unvanını en faal bir şekilde kullanan Sultan II. Abdülhamid (1876-1909), 1888’de Fransız yazar Henri de Bornier’in yazdığı peygamberimizi küçük düşüren piyesi Fransa’yı uyarak yasaklatmıştı.²² Sultan II. Abdülhamid’in bu davranışında peygamber sevgisinin önemli bir rol oynadığı açıktır.

SONUÇ

Görüldüğü üzere çoğu şair olan Osmanlı padişahları, Peygamberimize sevgilerini daha çok yazdıkları na‘tlarda belirtmişlerdir. Bu na‘tlarda, samimi bir peygamber sevgisi ve ondan umulan şefaathalebi dile getirilmiştir. Ayrıca Topkapı Sarayı’ndaki mukaddes emanetlere karşı gösterilen saygıda ve burada yapılan merasimlerde peygamber sevgisinin etkili olduğu görülmektedir. Peygamberimizin yaşadığı şehirlere gösterilen hürmet ve muhabbet sebebiyle surre-i hümayûn geleneği yaşatılmıştır. Böylelikle Osmanlı padişahları, halife sıfatının gereğini ellerinden geldiği kadar yerine getirmişlerdir.

²¹ Ak, *a.g.e.*, s. 94.

²² Mustafa Alkan, *Osmanlılarda Hilâfet*, İzmir 1997, s. 237.

MÜZAKERELER

Prof. Dr. Hüseyin ALGÜL: Konunun örneklendirilmesine ve daha net anlaşılmasına katkı olur ümidiyle birkaç hususa değinmeyi uygun buluyorum.

Osmanlı'da Hz. Perygamber sevgisinin tezahürleri arasında, genelde ashâba derin saygı ve özellikle zaman içinde Osmanlı coğrafyasıyla hayatları kesişen sahabîlere beslenen ilginin derinliği, dikkat çekmektedir. Meselâ Larnaka'da medfun bulunan Ümmü Haram bint Milhan (r. anhâ), Türk dünyasında Hala Sultan diye tanınmaktadır. Hz. Enes b. Mâlik'in teyzesi olup Medine döneminde Hz. Peygamber'e hizmet etsin diye Hz. Enes'i getiren Ümmü Süleym (r.a.) bu hanımın kız kardeşidir. Erkek kardeşleri Haram b. Milhan Hazretleri de Bi'r-i Maûne'de şehid düşenler arasındadır. Ümmü Haram (r. anhâ), 28 (648-649)'larda Hz. Osman devrinde gerçekleştirilen Kıbrıs seferine yaşlı bir hanım olmasına rağmen katılmıştı. Bu seferde Müslümanlar muzaffer olmuş, dönüşte Larnaka Limanı'na intikal esnasında binmekte olduğu katır onu düşürmüş ve ve başı bir kayaya isabet ettiği için şehit düşmüş, Larnaka civarında Tuzla denilen mevkide toprağa verilmiştir. Osmanlı devrinde 1570-1571'lerde II. Selim zamanında Kıbrıs fethedildikten sonra hemen üzerine türbe, yanına mescid ve tekke yapılmış, vakıflar tesis edilmiş ve orası önemli bir ziyaretgâh olmuştur. Kaynaklarda yer alan bilgilere göre Birinci Cihan Savaşı'na kadar Osmanlı gemicileri Akdeniz'e açılmadan önce Larnaka Burnu'ndan geçerken top atışı ve fâtihalarla onu selâmlarlardı.

Bu konuda diğer bir örnek, Hâlid b. Zeyd Ebû Eyyûb el-Ensârî Hazretleridir. Müslüman Türk dünyasında "Eyyûb Sultan" diye bilinen Ebû Eyyûb el-Ensârî Hazretleri, Peygamber Efendimizi Medine'ye hicretten sonra kendisine ait bir ev yapıncaya kadar evinde misafir etmekle tanınır. Bu yüzden o, "Mihmandâr-ı Nebî" unvanını almıştır. Herkesin saygısını kazanan âlim, zâhid ve mücâhid bir zattır. Nitekim Muâviye devrinde 49-51 (669-671) yılları arasında cereyan eden İstanbul Seferi'nde sur önünde hastalanarak vefat etmiştir. Sefer halinde vefat ettiği için şehit rütbesini kazanmıştır. 1453'te İstanbul Fâtih Sultan Mehmed tarafından fethedildikten sonra üzerine

türbe ve yanına cami yapılmış ve kısa zamanda çevresi Anadolu'dan gelen Türklerle dolmuştur. Tarih boyunca ve günümüzde en çok ziyaret alan türbelerden biri Ebâ Eyyûb el-Ensârî Hazretlerinin türbesidir. Bu durum, Türk dünyasında Hz. Peygamber'e ve ashâb-ı kirama beslenen muhabbetin bir tezahürü sayılır.

Beşinci oturuma ikinci katkı, Peygamber Efendimizin simgesi sayılan gül ile ilgilidir. Oturum başkanımız Prof. Dr. Osman Çetin Hoca, gül koklarken salavât getirmeyi babaannesinden öğrendiğini söylemişti. Doğrudur. Geçmiş zamanda gül ve gül suyu bazı geleneklerimize yoğun bir şekilde girmiştir. Eskiden mevlidlerde gül suyu, ağzı dar, gövdesi geniş, kıymetli madenlerden yapılmış gülâbdânlarla ikram edilirdi. Bunlardan bazıları gerçekten bir sanat esriydi. Eski zamanda tekke geleneğinde de gelen misafirlere zikirden sonra gülâbdânlardan gül suyu ikram edilirdi. Çünkü gülün, kokusunu Resûl-i Ekrem'in (asm.) terinden aldığına inanılır ve böylece Muhammedî kokunun her tarafa yayıldığı hayal edilirdi. Kültürümüzde yüksek sesle topluca söylenen ilâhilerin bir adı "gül-bâng", ezanın bir adı da "Gülbâng-i Muhammedî" idi.

Son bir hususa işaretle konuşmamı tamamlamak istiyorum.

Muhabbet, devamlı ve sürekli olduğu sürece önemlidir. Resûl-i Müctebâ'ya (asm.) muhabbet, aralık vermeksizin her asırda devam eden bir muhabbettir. Asırlar içinde önümüze çıkan manzum ve mensur eserlerde bu ortaya çıkmaktadır. Ben sadece naat ve kasidelere yani konunun şiir boyutuna küçük bir örnek vermek istiyorum:

Ashâb-ı Kiram'dan Hassan b. Sâbit (r.a.) (ö. 60/680), Hz. Peygamber (sav.) ile ilgili şöyle diyordu:

"Ve ahsenü minke lem tera kattu aynî
Ve ecmelü minke lem telidinnisâü
Hulikte mübarraen min külli aybin
Kenneke kad hulikte kemâ teşâü

Şuarâdan Sadık Vicdanî bunu şöyle tercüme etmiş:

"Görmedi senden güzel bir cism-i âlî gözlerim
Etmedi senden güzel tevlid, evlâd bir ana
Ayb ü noksandan berisin Yâ Resûlallâh sen
Sanki arzu ettiğin surette halk etmiş Hudâ"

Muhterem Mahmut Kaya Hocamız da "Kasîde-i Bürde'yi Türkçe Söyleyiş" adlı eserinde bunu günümüze şöyle aktarmıştır:

“Akla sen gelirsin güzel denince
Senden daha şirin doğmadı bence
Bütün kusurlardan arıtılmışsın
Sanki yaratıldın kendi gönlünce”

Nice asırlar sonra İsmail Hakkı Bursevî Hazretleri de (ö. 1725)
Resûl-i Ekrem (s.a.v)’e olan muhabbetini şöyle dile getirmiş:

“Gülistân-ı şühûdun bir gülüsün Yâ Resûlallâh,
Hemîşe bâğ-ı aşkın bülbûlüsün Yâ Resûlallâh,
Ezelden tâ ebed gelmez vücûdun gibi bir mevcud,
Bu ömr-i câvidânın hâsılısın Yâ Resûlallâh.”

“Cânımın cânânı sensin Yâ Muhammed Mustafâ,
Derdimin dîrînânı sensin Yâ Muhammed Mustafâ,
Çıkmadı bahr-i mahabbetten senin gibi Güher,
İlm ü hikmet kânı sensin Yâ Muhammed Mustafâ,”

Görüldüğü gibi asırlar geçse de değişen bir şey yok... Duygular, heyecanlar, gönül bağlılığı, ruhî yöneliş, muhabbet ve heyecan aynı!.. Aynı kaynaktan fışkıran bir muhabbet şelâlesi gönülleri beslemeye devam ediyor!.. Bu hep böyle devam edecek... Asırlar değişse de Hz. Peygamber’e (sav.) olan muhabbet, heyecanından hiç bir şey kaybetmeyecek... Saygılarımla.

Dinleyici: Osmanlı Devleti'nin her yıl sürre olarak yaptığı nakit para yardımı, Arapları tembelleştiriyor muydu?

Prof. Dr. Ziya KAZICI: Osmanlı padişahlarının surre göndermesi Osmanlı öncesinde de olan bir olaydır. Biz tarihçiler olarak hep şunu belirtiriz. Tarihi olayları incelerken o günün şartlarına göre değerlendirme yapmak lazımdır. Meseleye günümüz kafasıyla, günümüz tekniğiyle bakarsak yanlış değerlendirme yapmış oluruz. O günün şartlarında herkes veren el olmak isterdi. Biraz önce de zikredildiği üzere, arşiv belgelerinde bunun pek çok örneklerini görüyoruz. Biraz önce zikredildi. Birşeyi olmayan yaşlı bir kadın diyor ki: "Benim üç oda evim var. Bu evin bir odası bana yeter, diğer iki odayı şuraya vakfettim parasını, kirasını oraya vakfını yapıyorum. Günümüz kafasıyla düşünmüş olsak "Kimsesi yok bu kadının ölüm var, sağlık var hiç olmazsa kefen parası olsun,, diye para veriliyor. Ama o kadın biliyor ki yarın birgün bir şekilde muhtaç olursa, mutlaka kendisine el uzatacak bir mercii bulacaktır. Bundan hiç endişesi yoktur. Onun için meseleye buradan bakmak lazım. Herkes kendi imkanlarınca vermek istiyor. Osmanlı da sadaka taşı vardı. Yanılmıyorsam yapılan tespitlere göre

İstanbul'da 173 tane sadaka taşının olduğu bilinmektedir. Sadaka taşı; granitten yapılmış, bir metre yüksekliğinde, camilerin giriş kapılarının yanında, ortasında bir oyuk olan bir taş. Gece yatsı namazında oraya para konurdu. Neden yatsı namazı? Çünkü karanlıkta kimseler görmesin diye. Hz. Peygamberimizin bir hadis-i şerifi var. "Yedi zümre insan vardır ki; kıyamette hiçbir gölgenin olmadığı bir günde Allah bu yedi zümreyi kendi gölgesinde barındırır." Bunların birisi sağ elin verdiğini sol elin görmemesidir. Bu nezaketi gösteriyor Osmanlı. Adam yatsı namazına giderken o gün için söz gelimi cebinde 2,5 akçe, 5 akçe, 10 akçe sadaka verecek. Taşın yanından geçerken cebinden 5 akçeyi çıkarıp sadaka taşına bırakıyor. Bir başkası o gün camiye gelirken 2 akçeye ihtiyacı var. Elini taşa atıyor kimseler görmeden. 2 akçesini alıyor, kalanını bırakıyor. Ayrıca yaşadığım bir şeyi de sizlerle paylaşmak istiyorum. Bizim memlektte, ben ilkokul talebesiyken köyler arası ziyaretler yapılırdı. A köyünden B köyüne gideren bakıyoruz ki türbelerin üzerinde taşların üzerinde o günün parasıyla 2.5 kuruş, 5 kuruş, 10 kuruş paralar vardı ve çocuk olmamıza rağmen biz onlara dokunmazdık. "Bu bizim hakkımız değil, bir fakirin hakkıdır", derdik. Osmanlı toplumunun geleneğinde böyle bir anlayış var. Mümkün mertebe veren el olmak isterlerdi. Onun içindir ki Osmanlıların sürresinin ve daha öncekilerin bu uygulamasının Arap dünyasını tembelliğe sevkettiğini kabul edemiyorum, tembellikle ilgili farklı sebepler düşünmek durumundayız diye düşünüyorum.

DEĞERLENDİRME OTURUMU

Necati Tayyar TAŞ (Bilecik Müftüsü): Bismilallah. Hazırûnu saygıyla selamlayarak değerlendirme oturumunu açıyorum. Sağımda ve solumda Hz. Peygamber Efendimizin mübarek isimleriyle isimlenen muhterem ilim adamlarının arasında bulunmak bu abd-i aciz için bir şereftir. Beş oturum halinde tertip edilen Kâinatın Efendisi ile ilgili sempozyumumuzda, hocalarımızın sunumlarıyla şahsen doyduğumuzu, mest olduğumuzu, sermest olduğumuzu ifade etmek istiyorum. Bizlere bu ikram sofrasını tertip eden Muhterem Rektörümüze tekrar huzurlarınızda teşekkür ediyorum. Mevla nice buna benzer toplantılarda hemhâl olmamızı hemdem olmamızı nasip etmesini temenni ediyorum. Kapanış oturumu ile ilgili değerlendirmelerle ilgili önce sözü sağımda bulunan Prof. Dr. Mehmet ŞEKER hocama bırakıyorum. Kendisini mikrofona daveti ediyorum. Evet, hocam buyurun:

Prof. Dr. Sayın Mehmet ŞEKER: Çok teşekkür ederim Sayın Başkan. Efendim, Siyer toplantıları artık gelenekselleşti. Tabi Kutlu Doğum Haftaları vesilesiyle yapılan bu toplantılar bazen geniş halk kitlelerine ulaşmak üzere konferans, paneller şeklinde düzenleniyor. Bazen de akademik seviyede bilimsel toplantılar halinde yapılıyor. Açış konuşmamda ifade ettiğim gibi, bu toplantının ilkinin aramıza yeni katılan misafirlerimizi bilgilendirmek amacıyla tekrar ettiğim için mazur görün.

Ekim ayında İSAM’da I. Siret Sempozyumunu İslâm Tarihçileri Derneği ile Türkiye Diyanet Vakfı, birlikte organize ettiler ve orada Türkiye’de Siyer Yazıcılığı konusu ele alındı. Ondan sonra Türkiye’de Siyer Yazıcılığı’nın ele alındığı bu toplantıya “Siret Sempozyumu -I-” adı verildi. Bu demektir ki bundan sonra bu tür ilmî faaliyetler devam edecek. Bir vesile ile Bursa’da görüştüğümüz Sayın rektörümüzün bu hususta bizden bir talepleri oldu. Bu talepleri ile bu gün ikincisini sonuçlandırmaktan dolayı arkadaşlarım adına çok mutluluk duyuyorum. Böylece amacımızı tahakkuk ettirdiğimizi ümit ediyorum. Nihâyet burada tartışıp, görüşlerimizi paylaşıp ortaya koymanın ötesinde kitap haline geldiğinde bu hizmetimizi taçlandırmış olacağız. Bunu ben, inşallah, Sayın Rektörümüzün verdiği söz üzerine takip

edeceğim. Burada on bildiri sunuldu. Bu on bildirinin hepsi de orijinal konulardı. Yeni hazırlanmış konulardı. Meslektaşlarımızın kendi çalışmalarının bir ürünü olarak ortaya konuldu. Bir bildiri maalesef sunulamadı. Daha önceden yurt dışından toplantımıza katılacağını bildiren değerli meslektaşımız sayın Prof. Dr. Seyfeddin Erşahin Hoca son anda önemli bir işinden dolayı gelemeyeceğini bildirdi. Ama metnini gönderdi. Bu bakımdan biz metnini kitaba koyacağız. Böylece kitabımızda on bir metin yer alacak. Bildirilerin ardından yapılan müzakerelerin de kitaba girmesi sağlayacak. Böylece kitabımız olgunlaşacak ve zannediyorum Bilecik Üniversitesi Rektörlüğü ve İslâm Tarihçileri Derneği'nin ortak faaliyetinin bir meyvesi olarak milletimize sunulacaktır. Tabiatıyla Hz. Peygamberle ilgili ne söylenecektir. Şimdi biz burada aslında üç ayrı konuyu ele aldık. Biri İslâm tarihinde Hz. Peygamber, ikincisi Türk-İslâm Tarihinde Hz. Peygamber, üçüncüsü Batı'da Hz. Peygamber. Yani kendi içinde bunlar günlerce tartışılacak geniş konular, onun bilincindeyiz. Zaten bu konuyu belirlerken de müzakere ettik arkadaşlarımızla, çok geniş tutulmuş diye, kendi kendimizi eleştiriyoruz tabi bu geniş konuların bütünü burada ele almak mümkün değil. Ama biz buket seçer gibi sondaj usulüyle bazı hususları huzurlarınıza getirdik ve burada ele aldık, tartıştık. Gönül ister ki mesela hicri dönemlere göre veya kronolojik olarak Hulefâ-i Râşidîn veya Emevîler döneminde Hz. Peygamber nasıl anlaşıyordu. Mesela muhtemelen bu hâlâ yapılmadı. Belki yapılabilsen daha çok Türk dönemi ile meşgul olduğum için Hayri hocam bu konuda bizlere yardımcı olabilir. Hulefâ-i Râşidîn ve Emevîler döneminde Hz. Peygamber nasıl anlaşıldı? Nasıl algılandı? Bu kronolojik sırayı devam ettirsek Abbasîler devrinde ve diğer Müslüman coğrafyalarda Hz. Peygamber'e bakış nasıldı? Bunları da behemehâl ortaya koymamız lazım. Bunları tespit ettikten sonra belki yeniden aradaki gelişmeleri takip etme imkânını bulacağız. Hele Batı'da veya gayri Müslim dünyada, bu sadece Hristiyanların, sadece Yahudilerin bakışı değil. Hint altkıtasında, Çin'de, hatta Japonya'da veya diğer coğrafyalarda ve diğer din mensupların gözüyle Hz. Muhammed nasıldı? Bunu da ele almak gerektiğini düşünüyorum.

Tabi çarşamba günü Ankara'da ben Diyanet İşleri Başkanlığı'nda sayın başkan yardımcısıyla ve Din İşleri Yüksek Kurulu üyeleriyle bu konuyu ayak üstü de olsa görüştüğümde aynı endişeler onlarda da var. Bir defa Türkiye'de Hz. Peygamber nasıl anlatılmalı? O konu tartışılıyor tartışılmalı ve tartışmaya açılacaktır. Gelecekte bu konular da ele alınmalı

diye düşünüyorum. O bakımdan bu değerlendirmelerde eksiklik olduğunu ifade ederek, ben kendimi ev sahibi olarak kabul ettiğim için çok fazla da zamanınızı almak istemiyorum, zira, değerli hocalarıma söz hakkı kalsın. İzinizle burada bırakmak istiyorum. Hepinize teşekkür ediyorum.

Necati Tayyar TAŞ: Hocam biz de size teşekkür ediyoruz. Başında da söylemem gereken bir şeyi arzetmek istiyorum. Bilecikli Prof. Harman hocamız teşrif ettiler bugün. Zat-ı âlilerine, çok kıymetli dostum halefim İstanbul Müftüsü Prof. Çağrıcı'ya hoş geldiniz diyorum. Mustafa Fayda hocamızı en sona bırakmak üzere sözü muhterem Prof. Dr. Ahmet Önkâl'a veriyorum.

Prof. Dr. Ahmet ÖNKAL: Muhterem hazırûn, hepinizi saygı ve muhabbetle selamlayarak başlıyorum. Tabi bu oturumda yapacağımız şey değerlendirme. Değerlendirmeye öncelikle sempozyumun icra tarzı ve seyri ile başlamam icap ediyor. Kadirşînaslık gereği, Bilecik Üniversitemizin Sayın Rektörü meslektaşımız Prof. Dr. Azmi Özcan Bey'e, Üniversite camiasına ve İslâm Tarihçileri Derneği başkanımız Prof. Dr. Mehmet Şeker hoca ile sekreterimiz Yrd. Doç. Dr. Tahsin Koçyiğit kardeşimize bu organizasyon dolayısıyla teşekkür etmemiz gerekiyor.

İki gün boyunca “Türk İslâm Tarihinde ve Batı'da Hz. Muhammed Algısı” ana başlığı altında gerçekten son derece güzel tebliğler dinledik. Bir kere Hz. Peygamber'e sevginin bir iman ve gönül işi olduğu çok güzel örneklerle Asr-ı Saadet'ten, Osmanlı'ya, hatta günümüz toplumuna kadar intikal ettirilerek vurgulandı. Duygularımız tazelendi. Sevgimiz ziyadeleşti. Arkadaşlarımız o konuda güzel örnekler verdiler. Bütün tebliğci arkadaşlara teşekkür ederim. Bu arada bir arkadaşımız isabetli ve haklı bir tespitle Allah Resûlünü tarihin bir objesi olarak değerlendirmenin doğru olmayacağını ifade etti. Elbette gönül, sevgi, sevda söz konusu olduğu zaman nesnel bir unsur olarak kişileri ve olayları değerlendiremezsiniz.

Öbür taraftan bir husus var ki, esasen onu da görmemiz gerekir. Akıl ve mantığın ortaya koyduğu ölçüler çerçevesinde ve tarihin kriterlerine göre Hz. Peygamber'i incelesek ya da inceleyenler olsa, acaba manzara farklı mı olacaktır. Belki sevgi boyutu eksik kalacaktı ama realiteler herhalde karşımıza bugünkünden yahut da bizim düşündüğümüzden çok da farklı olarak ortaya çıkmayacaktı. O bağlamda Batı'da Hz. Peygamber algısı işlenirken, bizzat tebliği sunan arkadaşımız bile endişelerini ortaya koydu. Bu sevgi ve duygu

selinin olduğu bir ortamda müsteşriklerin olumsuz tespitlerini, kanaatlerini nasıl ifade edeceğiz diye üstlendiğı işin zorluğunu ifade etti. Ama ben aslında meseleye şu yönüyle bakmamız gerektiğini düşünüyorum. Bazı arkadaşlarımız bazı örnekler verdiler. Batıda müsteşriklerin Hz. Peygamberle ilgili olarak sözünü ettikleri unsurlar darmadağın ve akıl ve mantığın kabul etmediğı, o sebeple de tabirimi mazur görün; müsteşriklerin bugün veya birkaç asır öncesinden başlayarak söyledikleri saçma sapan şeyler. Şimdi Utbe b. Rebia örneğini hatırladım. Müşriklerin Hz. Peygamber'e söylediklerinden çok da farklı değil. Biliyorsunuz Allah Resûlü'ne hakkı hakikati tebliğ etmeye başladığı dönemde de bir takım yaftalar takılmaya çalışılmıştı. Ona, şair dediler, kâhin, sâhir, mecnûn dediler, birileri kendisine okuyor vs. dediler. Ama onların en azılılarından sayılabilecek Utbe b. Rebia Hz. Peygamber ile görüştü ve dedi ki, "Bu adama şair diyoruz ama ben şiiri biliyorum, heceyi biliyorum, aruzu vs. biliyorum. Ama bu söyledikleri şiir değil. Kâhin diyoruz. Onların birbirini tutmaz sözleri ile bunun hiçbir ilgisi, alakası yok." Müsteşrikler ben ona inanıyorum ki akl-ı selim ile belki tarih objesi olarak Hz. Peygamber'in hayatını ve tebliğ mücadelesini masaya yatırsalar, akıl ve mantık çerçevesi içinde değerlendirseler gerçek ortaya çıkacaktır. Nitekim ona dair beyanda bulunan müsteşriklerde var, yok değil. Onun örnekleri de intikal ettirildi.

Bu bağlamda belki bizim yapmamız gereken şeylerden birisi şu, Batı'da yapılmış çalışmalara karşı bizim Hz. Peygamber'i gerçek anlamda tanıtabilecek, anlatacak ne kadar eserimiz var. Doğrusu bu noktada merhum Muhammed Hamidullah hocamızı yâd etmek gerekir. Onun "İslâm'a Giriş" adlı eseri söz konusu edildi. İslâm Peygamber'i adlı kitabına atıfta bulunuldu, ama çok da tatmin edici olmadı diye düşünüyorum. O bağlamda esasen bizim müsteşriklerin etkilerini ortadan kaldıracı, Hz. Peygamber'i ilk defa tanımak isteyen bir Fransız'a, bir İngiliz'e, bir Alman'a, başka ülkelerde yaşayan insanlara onu tanıtabilecek eserler meydana getirme gibi bir mükellefiyetimiz var. Elbette Allah Resûlü her türlü sevgiye övgüye layık, onla ilgili yazılar kişinin değerini ecrini artırır, ama bir görev bir misyon olarak bunu da yapmamız da gerekir. Aramıza Diyanet Vakfımızın yetkililerinden Prof. Dr. Şerafettin GÖLCÜK hocam da katıldı. Kendilerine hoş geldiniz diyorum. Onlar da öyle zannediyorum ki bu konuda herhalde vakıf imkânlarını seferber edecektir. İkinci olarak esasen ben birinci oturumda oturum başkanlığını deruhte ederken kültürel bir değişimden bir iki cümle ile söz etmiştim. Şu gerçeği de

görmemiz gerekiyor. Gerek ülkemizde gerek diğer İslâm ülkelerinde gençliğin içerisinde bulunduğu kültürel yozlaşma bizi gerçekten düşünmeye sevk ediyor. Ben sözü daha fazla uzatmamak üzere Arif Nihat Asya'nın "Seccadem Kumları" diye başlayan o güzel ve meşhur naâtından kültürel değişime vurgu yapan birkaç mısraından size nakletmek istiyorum.

Diyor ki Arif Nihat Asya:

Neler duydu şu dünyada
Mevlidine hayran kulaklarımız;
Ne adlar ezberledi, ey Nebî,
Adına alışkın dudaklarımız!
Artık, yolunu bilmiyor;
Artık, yolunu unuttu
Ayaklarımız!
Kâbe'ne siyahlar
Yakışmamıştır, yâ Muhammed
Bugünkü kadar!

Evet manzara bu ve daha da vahim belki de. O sebeple yine belki şu temennilerine Arif Nihat'ın, hem kalben, ama hem de fiilen katılarak ben sözlerimi tamamlamak istiyorum.

Gel, ey Muhammed, bahardır...
Dudaklar ardında saklı
Âminlerimiz vardır...
Hacdân döner gibi gel;
Mi'râc'dan iner gibi gel;
Bekliyoruz yıllardır!

Saygılarımla...

Necati Tayyar TAŞ: Teşekkür ediyorum. Yeni gördüğüm Prof. Şerafettin GÖLCÜKLÜ hocamın şahsında TDV yetkililerine ayrı ayrı hoş geldiniz diyorum. Evet son söz Prof. Dr. Mustafa Fayda hocamızda, buyurun hocam.

Prof. Dr. Mustafa FAYDA: Efendim hepinizi hürmetle muhabbetle selamlıyorum. Şimdi ben artık duygulu şeyler konuşulduğunda ağlayıveriyorum. Arif Nihat Asya merhumun Ankara'ya gittiğimden beri her yıl aşağı yukarı yirmi seneye yakın devam eden mevlidine iştirâk ederdim. Arif Nihat Asya mevliden sonra dua ve zikir de okurdu. Biliyorsunuz Kur'ân-ı Kerim'den "İnne's-selate tenha anil fahşai vel münker. Vele zikrullahi ekber."

Yani zikir deyince korkuyorlar insanlar. Allah diyoruz, başka bir şey yaptığımız yok! Şimdi Arif Nihat Asya'nın duygulu şiirlerini ben bir noktaya bağlamak için açtım. Yani Resûlullah Efendimizi akılla ele almamız iman ve sevgi cihetiyle problemlere eğilmemize mani değil efendim. Bu sevgiyi ifade edenler de akıllarıyla seviyorlar. Ama unutmayalım ki, sadece ilim ve akıl hakikati keşfedemez. Hele akıl iki tarafı keskin bıçak. Ben bunu hocalara nasıl anlatmak durumunda kalayım. Bankayı soyacak arkadaş aklını kullanmıyor mu? Yakalanmamak için hem de öyle kullanıyor ki bazıları polisi aciz bırakıyor, yakalayamıyorlar. Demek ki akılla ele almaya karşı çıkmamız mümkün değil, ama akıl bizim ruhumuzun ve gönlümüzün mü emrinde olacak, yoksa nefsanî arzularımızın emrinde mi olacak? Yani biz aslında İslâm'da akıl ile tarih tenkidi meselesinde nasıl hareket edeceğimizin hesabını vermemiz lazım. Ben Peygamberimiz üzerine özel olarak çok çalışma yapan bir hoca değilim. Ama senelerce anlattım, anlatmak durumunda oldum. Asistan olduğum ilk yıllarda Türk Ev Kadınları Kültür Derneği benden bir konuşma istemişti. O zaman bir konuşma yaptım. Dedim ki "Peygamberimizin hayatı nasıl incelenecek" problemini önünüze koyuyorum. Bizim klasik selef-i salihînin metodolojisini biz kullanmıyoruz artık şimdi. Benim annem gibi Ahmedîye, Muhammedîye okuyan yok artık. Envar'ül Âşıkîyn okuyan yok. Bunlardan rahatsız olarak arkadaşlar bunlara reddiye yazacaklarına Ahmedîye'nin, Muhammedîye'nin yerine ne geçecekse buyursunlar onu yazsınlar. Ümmet-i Muhammed onu okuyarak Resûlullah sevgisi, imânı ve aşkıyla meşbû hale gelsin. Niye bunlarla vakit tüketiyorlar Ahmedîye, Muhammedîye'de şu yanlışlar var diye. Bugün de aynı tenkidi yapanlara aynı cevabı vermenin yolu yine doğruyu yazmaktan geçer.

Bu girişten sonra, benim kanaatim arkadaşlarımız rivâyetlerin doğrusunu arama gayretine düşmelerini kendilerinin bulduğu yeni bir şey olarak ortaya koymamalıdır. Ben buna çok alınıyorum. Taberî kitabının başında söylüyor, "ben muhtelif rivâyetleri söyledim, aklını başına al doğrusunu seç bunların" diyor. Binaenaleyh, bunu hicri 310'da ölen Taberî söylüyor. İbn Hişam da bunun farkında. Hele Vâkîdî, bu işin farkında... "Bunlar da var, şunlar da var. Ancak şu daha doğru geliyor bana" diyor. Bu mesele, ihtilafları çağdaş kaynaklarımızın almamasından kaynaklanıyor. Bu ayıbımızı bizim müsteşriklerin gittiği yoldan büyütürsek şimdi yine en son söyleyeceğimi başa almak mecburiyetinde kalacağım. Bunlar IX. asrın ve XX. asrın başında çıkan müsteşriklerin yaptıklarını -ki nedir bu müsteşriklerin

yaptıkları dediniz mi- ikiye ayıracaksınız. Dün ifade ettim biraz. Ama bunu iyi söylemem lazım. Bir kere oryantalist dediklerinizin bir kısmı kilisenin emrinde çalışıyor. Hem göbekten, hem kafadan, hem de cepten bağlı olanlar var kiliseye, bunları ayrı inceleyeceksiniz. Size dağıttığım rahip Bahîra ile ilgili kitap, XI-XII. asırlarda İslâmiyet'e reddiye olarak yazılmış Arapça ve Süryanice metinleri ihtiva etmektedir. Neşreden müsteşrik İngilizce'ye tercüme etmiş 1901'lerin başında. Biz bunların aynı metinlerini verdik. Orada rahip Bahira'yı tenkit eden sözler de öven sözler de var. Hem tenkit hem öven sözlerde "O Peygamberimize dini öğretti, Kur'ân'ın müellifi oldu, Kur'ân'ı telkin etti" gibi ifadeler yer almaktadır. Çocukken bir defa görüştüğü rahip Bahira'dan dini ve Kur'ân'ı nasıl öğrenir. Medine'de Yahudi dolu olduğu için başka bir iddia ortaya attılar; Müslümanlığı Yahudilerden aldı diyelim dediler. Ve bunu en meşhurları L. Caetani Peygamberimiz hakkında yazdığı kitapta söylüyor. Yani Hristiyan dünyası kiliseden kaynaklanan hususta yanıldığını kendileri itiraf ederek Yahudiliğe dönüyorlar. Gerçekten İslâmiyet de Yahudiliğe çok benzer. Çünkü Peygamberleri aynı, bozulmuş da olsa şeriatıyla, ahlâk kaideleriyle bundan biz Müslümanlar hiç gocunmayız ki. Keşke Tevrat doğru olsaydı da, İncil doğru olsaydı da, Kur'ân-ı Kerim parlak şekilde ortaya çıksaydı. Ama Allah belki böyle irade buyurdu bilmiyoruz yani. İsa (a.s.) iyi tedbir alamadı. Peygamberimiz iyi tedbir aldı. Onun için ümmeti on kişi kaldı İsa (a.s.)'nın. Ahmet Önkâl hocam bunu hicret maddesinde bunu çok iyi ifade ettiği gibi, Kur'ân-ı Kerim âyetleri de bunu teyit etmiştir. Medine'ye hicretinden sonra geniş bir zümreye yaşanır halde dini öğreten insandır O. Bizim hadisçiler yazıya ne zaman geçirildi diye uğraşıyorlar. Önce hayata geçirdi Peygamberimiz dini. Yaşanır halde bıraktı. Yani hiçbir hadis toplanmasaydı Peygamberimizin getirdiği din, bugünkü gibi yine devam ederdi. Çünkü hicretten sonra fethe artık ihtiyaç yok buyurdu. "Lâ hicrete ba'de'l-feth" İki tane âyet var. Hicret etmeyenleri Allah azap ile müjdeliyor, çok ağır tehditler. Hicret maddesinde okursunuz. "Peygamberimiz" maddesinde de yazdım bu âyetleri. Hicret etmeyenleri, niye hicret etmiyorsunuz diye Allah tehdit ediyor. Çünkü Peygamber yaşanır halde dini bırakacak. Kardeşi İsa'nın tecrübesinden istifade etmiştir Peygamberimiz. Bunu söze getirmez bu edebe münâfidir. Biz de ikisinden özür dileyerek dile getiriyoruz, çünkü ikisi de Peygamber. Şimdi demek ki, Bahira meselesi Hristiyan-Katolik kilisesi menşeli bir problem olarak hep kullanılmıştı. Sonra Yahudilik de tatmin etmemiştir... Joshep Schaht'ın birinin hadisle birinin İslâm fıkında İslâmiyet'in hadislerin toplanması başına senet uydurularak

ortaya konması hususunu Goldziher ortaya attı.... Hadislerin uydurma olduğunu ileri sürerek bizim elimizdeki bütün dayanakları sünnet dayanağını almaya teşebbüs etti. Bunu Schaht İslâm hukuku ile ilgili yaptı. Sonra XI. asrın girişine hazırlık olmak üzere 1970’lerde yeni cereyan çıktı. Nedir bu yeni cereyan? Revizyonist cereyan. Tekrar Schaht’ın ve Golziher’in yaptığını, Kur’ân-ı Kerim dâhil bütün İslâm literatürüne tatbik etti. İslâm diye bir din bile III. asırdan sonra kullanıldı. Müslümanlar kendilerinin adına Müslüman demediler diyorlar. Nereden çıkarıyorlar bunu biliyor musunuz? Çünkü biz İslâm kaynaklarını kullanamayız diyorlar. Ne kullanacağız. Bunlara çağdaş Yahudi, Hristiyan, Süryani, Ermeni kaynaklarını kullanacağız. Bizans kaynaklarını kullanacağız. Burada bilgi yok. Onun için onlar dinimizin adını koyma cüretinde bulunarak Müslümanlık diye bir din, kitabı ve peygamberi diyorlar ki, Arap bir peygamber icad etme zarûriyetini hissettiler X. asırlarda. Yani hicri III. asırda ve bir ekol kuruyorlar! Arkadaşlar bunu öğrenmeniz lazım. Ve onu yolundan takip eden Patricia Crone. Onlar da işte Hagarism diyorlar. Hz. İsmail peygamberin anası Hz. Hacer’e nispetle. Şimdi demek ki kiliseden kaynaklanan ile entelektüel veya tarih fakültelerinde gerek Araboloji gerek İslâmoloji olarak gerekse şarkiyat olarak çalışanları tabî ki birbirinden ayırmamız lâzım. Ama unutmayalım ki devletin sömürgecilik politikası içinde müsteşriklerin kullanıldığı bedîî bir husustur. Bunu tartışmaya bile gerek yoktur. Bunu kendilerinin yaptıkları tenkitlerde de görebiliyoruz. Bunu yeni ortaya koyanlardan birisi söyleyeyim Hristiyan Arap Edward Said. Binaen aleyh problemin hem hristiyan teolojisi hem müsteşrikler ile ilgili noktası bu. Biz onun için diyoruz ki yeni bir metodoloji problemini gündeme almamız lazım. Hocamız işte Peygamberimiz nasıl anlatılacağı meselelerini temelinde yatan bu. Biz selefin metodundan istifade etmeliyiz. Sosyal bilimlerin metodolojisinden istifade etmeliyiz. Tarih metodolojisinden istifade ederek yeni bir metodoloji çıkarmamız lazım. Esasen biz bunu İlahiyat Fakülteleri olarak bütün İslâm ilimlerinde yapmaya çalışıyoruz. Bu yalnız Peygamber Efendimiz ile ilgili olarak önümüze konması doğru değil. Şimdi bir başka mesele Peygamber Efendimizin tarihî bir şahsiyet olarak ele alınmasında beni en çok rahatsız eden husus, elimizde Kur’ân-ı Kerim gibi bir kitap olduktan sonra bu problemi tarihî bir şahsiyet diye ele alınmasına bizim dur dememiz lazım. Bu doğru değil, dur dememiz lazım. Çünkü Peygamberimizin evsâfı yani, hangi yönlerinin ağır bastığı hususu Kur’ân-ı Kerim’de serdedilmiş. Şimdi bizim arkadaşlar zembereği bozulmuş saat gibi diyorum “İnnemâ ene beşerün” diyorlar. Ya arkadaşlar bu

âyetin sonunda “Yuhâ ileyye” diyor. Yani bir insana vahiy gelmesindeki bedenî, ruhî, ahlâkî transformasyonun ne olduğunu ortaya koyalım önce. Yani vahiy ne yapar bir insanı. Ne yapmış, diğer peygamberlerde ne yapmış, bizim Peygamberimizde ne yapmış. Peygamber’e insan değildi diyen kimse yoktu. Anasını söylüyoruz, babasını söylüyoruz, vefatını söylüyoruz. Ama Hz. Ebu Bekir bir şey söylüyor. “Anam babam sana feda olsun Ya Resûllah! Mukadder olan ölümü tattı. Ama ikinci ölümü asla tatmayacak” Ne demek bu? Ya Rasûlullah sen asla unutulmayacaksın diyor.

Peygamber Efendimiz gibi Müslümanın günlük hayatına namazımızla başlamak üzere girmiş başka bir şahsiyet yok ki. Onun için Peygamberimizi insan olarak kendi başına aldığımızda namazlarda okuduğumuz tahiyyat ile ona ve âline salat u selam getirerek hayatımızı hep devam ettiriyoruz. Bütün Fatiha’larda ne söylüyoruz. Binaen aleyh bizim Peygamberimizi yalnızca tebliğ eden bir şahsiyet içtimai hayatını düzelten Araplar’ı tarik-i müstâkîme çağırın bir kurtarıcı olarak veya bir savaş yaptığı için kumandan olarak veya devlet başkanı olarak bu sıfatlar bizim kaynaklarımızda yer alıyor. Bizim kaynaklarımızda "Sâhibü's-sırru Sakaleyn, İmamu'l-Haremeyn, Ceddü'l-hase-neyn ve'l-ahseneyn, ve inneke le alâ huluki'l-azîm, Rahmete'l-li'l-âlemîn" gibi vasıfların kullanıldığını biliyoruz. İşte arkadaşlarımız da şiirlerden örnekler verdiler. Kumandan peygamber, devlet kuran peygamber diye bir sözü XX. asırdan önceki hiçbir kaynakta bulamazsınız. Bu nedir? Emperyalizm’in ortaya çıkardığı bir problemdir. Aynı zamanda bu Peygamber Efendimizi bir tarih konusu olarak incelemeye başlamanın bir konusudur. Peygamberimizin dört tane ana konusu var, gavurların tenkid ettiği hususları artık düz konuşalım:

1. Çok evlenmesi bunun savunmasını Kur’ân bile yapmış tabi tartışılacak. Önce kadınlar tartışacak, tartışınlar. Peygamber’i daha çok severler. Görecekler ki Peygamberin evliliği şehvetten kaynaklanmıyor. Ama bu peygamberin şehvetle ilgili yönü bakımından kadınları sevmediği yönünün göstermez. Ama buna otuz diyen de var daha fazla diyen de. Problemin odaklandığı nokta bu değil. Peygamber evlenmiş ve dört sınırı getirildiği zaman boşamak istemiş ama Allah izin vermemiş. Onlar müminlerin anneleri demiş. Zeynep ile evlendi. Sahabilerden bir tek insanın adı geçiyor Kur’ân’da: Zeyd. Bu evlilik dolayısıyla zikrediliyor. O ne diyor. Bana göre normal şeyler. Suç diye bir şey yok, karı-koca arasında alaka kesiliyor bitiyor.

Bunu evliler gâyet iyi bilir. Bu, Kur'ân'a girmiş. Bakın Peygamber'in evliliği bunun için konuşulmalı.

2. Peygamber Efendimizin savaş yapması onları çok rahatsız etmektedir. Çünkü onlar İsa gibi bir peygamberin ümmetidirler. Güya sağ yüzüne vurursak solu uzatacak. Hâlbuki böyle yaşamamışlar. Haçlı seferleri bunların örneğidir. Ama peygamberin aleyhinde bunu kullanıyorlar. Problemin bir yönü de bu. Arkadaşlar Kur'ân-ı Kerim muhalefet muhalafete söz hakkı veren bir kitaptır. “Ve ene rabbükümü'l-âlâ” Kur'ân'da bir âyettir. Firavun'un sözüdür. Bakınız muhalefete söz hakkı veriyor Kur'ân-ı Kerim. Müslümanlar yine Kur'ân-ı Kerim'in çizdiği plana göre başka din mensuplarının bu dünyada varlıklarının devam etmesine izin verdiği gibi muamelat ile ilgili hususlara karar veren âyetler indirmiştir Ne gibi? Cizye alın âyeti gibi, ehli kitap kadınları ile evlenirsiniz âyeti gibi. Din şartı yok. Kur'ân-ı Kerim evlilik için tek şartı var. Muhsanât olacak. Hanımlar kale gibi kadın olacak. Kale ne demek? Kendini koruyan kadın demek. Ama bunu yalnız gayrimüslim kadınlardan istemiyor Allah mümin kadınlardan da bunu istiyor. Tek şartı var. İffetli olmak. Binaenaleyh âyet-i kerime'de “kilise havra kalmazdı, eğer biz insanların bir kısmını, diğer bir kısmı ile def etmeseydik” diyor. Allah kilisenin havranın kalmasını istiyor yani. Hz. Ömer'in Beytül-makdis'de gayrimüslimleri bırakması, cennetmekân Fatih Sultan Mehmet Han Hazretlerinin İstanbul'da Hristiyanları bırakması misâli. Onların sadece müsâmahakârlığından kaynaklanmıyor. Bu dinin sahibi olan Allah'ın müsâmahakârlığından geliyor. Ama Allah herkesin müslüman olmasını ister miydi? Bir kere Peygamberimize sınır getiriyor. Sen ancak uyarıcısın. Rehber olarak doğruyu söyleyeceksin. İsteyen inanır, isteyen inanmaz. İsteseydik biz herkesi iman ettirirdik diyor, Allah. Yani dinimizin getirdiği bu kaidenin bir peygamberi olduğunu bizim göz önüne alarak problemlere bakmamız lazım. Kur'ân'ın müsaade etmediği tek zümre var O da müşrikler diyorlar. Yanlış söylüyorlar. Bana göre, âyet gâyet açık. Doğrusu *Kâbe'yi mâbed kabul eden müşriklerdir*. Çünkü dünyada hangi din mensubu olursa olsun, Halifeye cizye verdikleri takdirde hayat hakkı tanınıyor. O zaman Araplardan başka dünyada hiçbir müşrik yoktu dememiz lazım. Halbuki müşrik olanların Kâbe'ye girişini yasaklayarak, süresi olanların süresi sonuna kadar, süresi olmayana da dört ay sonra müslüman olmazlarsa öldürecekleri ultimatoomunu verdiklerinde Allah kendi kendini hudutluyor zaten. Kendileri ile muâhede yaptığınız müşrikler. Peygamberimiz ne muâhede yaptı? Mekke'yi fethettikten sonra

Kureyş'in kendisine ve müslümanlara yaptıklarını yapmamak için büyük bir ahlâk örneği göstererek müşrik olarak hayatını devam ettirenlere Kâbe'ye girmeye izin verdi. Ama irâdetullah dokuzuncu senede Hz. Ebu Bekir'in hac emiri olduğu ayların önünde bu âyetleri inzal ederek, artık Kâbe'ye kimsenin çıplak giremeyeceğini ilan ediyor. Bunun dışında dinimize göre, bütün din mensupları bizimle doğru dürüst beraber yaşamaya niyetlilerse yaşama hakkı veriyor. Ama isteyen iman eder, isteyen iman etmez! Bu bizim dinimizin değişmeyen bir kâidesidir. Bunu Hristiyanların anlaması mümkün değil diyemeyiz. Tarihi tecrübe bunu gösteriyor. Kendilerinin böyle bir alışkanlığı yok. Bakınız Avrupa'ya. Peygamberimizin bu yönden insanlara anlatılması gerekir. Hiç şüphe yok ki eğer biz İslâmiyet'i Avrupalılara ve Amerikalılara çok güzel anlatırsak, ben inanıyorum ki İncil'in restorasyonunu da bizim yapmamız lazım. Onun için İncil çalışmaları lazım. Müslümanlara göre düzeltilmiş bir İncil diye İncil neşretmek lazım. Bunu Avrupa'da dağıtmamız lazım. Kur'ân'a göre düzeltilmiş bir İncil. Avrupa'yı fethetmemiz için ve onu İslâmiyet'e bağlamamız için bu gerekli. Peygamberimiz hakkında yapılanlar konusunda bugün bu hususları anlatan arkadaşlara gerçekten teşekkür ediyorum. Tabi herkes bazı şeylere temas ederek geçti. Öyle anlaşıyor ki, benim Kur'ân-ı Kerim'e bağlı bir ümmetin mensubu olduğumuzun ispatı diyebileceğim faaliyetler manzumesini önümüze bir sergi gibi açtılar. Bu serginin dokümantasyonunu da bizim fikirlerde göstermemiz lazım. Peygamber sevgisini; çünkü Peygamber ve onun sevgisi ve muhabbeti, Kur'ân var olduğu sürece devam edecektir.

Kur'ân-ı Kerim'de;

1. Peygamber Efendimiz belirli evsafıyla övülmüştür.

2. Kur'ân-ı Kerim'de Peygamber Efendimiz, kendisiyle, ashabıyla ve çağdaşlarıyla (müşrikler, münafıklar, hristiyanlar, yahudiler) ilgili olmak üzere önemli âyet-i kerimeler nâzil olmuştur.

3. Kur'ân yaşadığı sürece Peygamberimiz mü'minlerin hayatında yer alarak canlılığını koruyacaktır. Bunu ister istesinler, ister istemesinler. Bunu ister müsteşrikler, isterse revizyonist müslümanlar diye anlasınlar, buna mani olamayacaklardır. Çok teşekkür ediyorum.

KAPANIŞ KONUŞMALARI

Necati Tayyar TAŞ: Değerlendirme oturumunda söz alan hocalarıma ayrı ayrı teşekkür ediyorum. Şimdi hemen vakit kaybetmeden kapanış konuşmalarına geçiyorum ve ilk sözü Prof. Dr. Mehmet Şeker beye veriyorum. Ardından söz evsahibimiz Sayın Rektörümüz Azmi Özcan Beyefendi'nin.

Prof. Dr. Mehmet ŞEKER: Teşekkürler sayın başkan. Çok değerli meslektaşlarım, hanımefendiler, beyefendiler. İki gün boyunca devam eden bu sempozyumda özellikle son değerlendirme konuşmasını yapan Prof. Dr. Mustafa Fayda Hoca'mızın ifade ettiği gibi daha yüzlerce binlerce toplantı yapacak konuların çıktığını görüyoruz ve her bir konunun ayrı bir tartışma ve inceleme konusu olduğunu gördük. Bu vesileyle özellikle katılan meslektaşlarımıza teşekkür ediyorum. Onların emeğinin boşa gitmemesi için bu konuşulan konuların en kısa zamanda kitap haline getirilmesini düşünüyoruz. Bu arada bu sempozyumun gerçekleşmesinde emeği geçen, İslâm Tarihçileri Derneği'nin yöneticilerine ve mensuplarına, Bilecik Üniversitesi'ne, başta Rektörümüz olmak üzere herkese huzurlarınızda teşekkür ediyorum. Yeni toplantılarda buluşmak üzere herkese saygılarımı sunuyorum

Prof. Dr. Azmi ÖZCAN: Muhterem hocalarım, değerli meslektaşlarım, iki günden beri salonumuzu dolduran kıymetli konuklarımız. Aramıza sonradan katılan değerli misafirlerimiz. Həpinize hoş geldiniz diyorum. Söylenmesi gereken her şey söylendi. Ama dünyadaki bütün kelimeler burada zikredilmiş olsa da, herhalde onu kifâyetle anlatmaya yetmeyecek. Sahip olduğumuz bütün dünyevî unvanların fevkinde bir itibarımız söz konusu. Zira, biz bugün O'nun hakkında konuşma imkanı ve şerefine nâil olduk. Sayın Fayda Hoca'mın kaldığı yerden devam edeceğim. "Vıcdânın ziyâsı ulûm-ı diniyye olduğu gibi, aklın nûru da fûnûn-ı medeniyye'dir. İkisinin imtizacıyla hakk tecelli eder" diyen müteferrirleri anlamak lâzım. Çünkü vıcdansız ilmin zalim olduğunu ve ilimsiz vıcdanın da aciz olduğunu kendi tarihimizde çok yaşadık. Üniversiteler işte bunu için var ve bunun için olmalı. Vıcdan ile ilim birbirinden ayrılmaksızın ve "Ölüm bizi

yakalayınca kadar hiç duraklamaksızın yapmamız" gerekendir. Eğer biz gerçekten Peygamber Efendimizi seviyorsak onun sözlerini terennüm etmekten ziyade onu hayatımızda bir örnek gibi alıp yaşayarak sevgimizi göstermeliyiz. Ne yazık ki Türkiye'nin entelektüel birikiminde giderek Peygamberimizin varlığı ve sevgisi sanki ölüm sonrasında ihtiyaç olunacak bir sermaye gibi telakki ediliyor. Değerli misafirlerimiz, Peygamberimizin varlığı ve sevgisi bize öncelikle bu hayatta ölüm öncesinde lazım ki sonrasına ait endişelerimiz onun "el-Emîn" sıfatıyla zail olsun.

Açılıştan bahsettiğim bir sırrı paylaşalım. Tarihin kaydetmediği küçük bir kasabada yetim, ümmî ve savunmasız bir insan bir çığır açıyordu. Hem de yanı başındaki Bizans ve Sasanî'ye rağmen ve otuz senede bütün Hicaz yarımadasına, yüz senede Türkistan'a uzanan bir coğrafyada sadece dağları taşları değil gönülleri de nakşederek bir medeniyet tesis ediyordu. Bu sırrı tespiti özellikle sosyal bilimcilerin çok çok iyi düşünmesi ve anlaması lazım ve ümitsizliğe düştüğümüz her anda sanki önüne katıp, kattığı her şeyi sürükleyen selde tutunabilecek bir kök gibi telakki etmemiz lazım. Çünkü tarihimiz boyunca pek çok tehditlere maruz kaldık. Önce Yunan siyasî-felsefî düşüncesi, ardından Moğol tahribatı, ardından sömürgeci Avrupa. Geçmişimizde yaşadığımız tehditleri bünyemizdeki ve düşüncemizdeki güç ve kuvvetimizle atlatabilmiştik, fakat şimdi hem giderek gücümüzü kaybediyoruz hem de tehdit giderek kesifleşmekte ve küreselleşmektedir. İşte bu tehditte tutunabilecek köklere ihtiyacımız var ve o köklerin en büyüğü de Hz. Peygamberimiz'dir. Her nesil onu yeniden anlamaya çalışmalı, her nesil yeniden kendi kahramanı ilan etmelidir.

Hepinizi saygıyla selamlıyorum.

**SEMPOZYUM
VE
ETKİNLİKLERDEN GÖRÜNTÜLER**

